Studiestöd åt vuxna

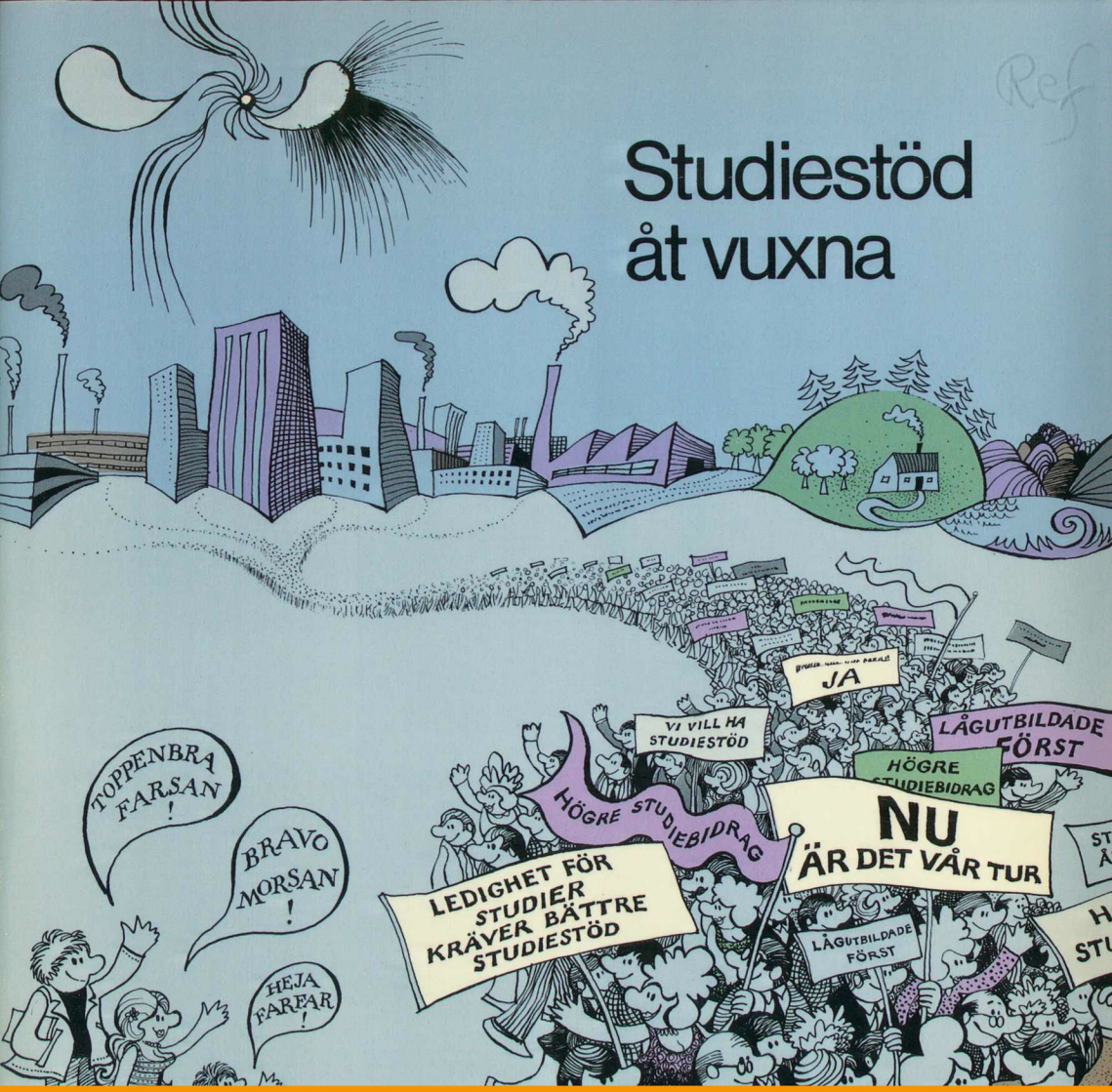

1974:62
SOU

KOMMITTÉN FÖR STUDIESTÖD ÅT VUXNA

Studiestöd åt vuxna

1974:62
SOU

KOMMITTÉN FÖR STUDIESTÖD ÅT VUXNA

Statens offentliga utredningar
1974:62
Utbildningsdepartementet

Studiestöd åt vuxna

Betänkande av
kommittén för studiestöd åt vuxna (SVUX)
Stockholm 1974

ISBN 91–38–01984–1
Omslag: Roland Klang

Göteborgs Offsettryckeri AB, Stockholm 74.4 986 S

Till Statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet

Den 28 juni 1968 bemyndigade Kungl. Maj:t dåvarande chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet Palme, att tillkalla högst sju sakkunniga att utreda frågan om studiefinansiering inom vuxenutbildningen.

Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen den 11 juli 1968 som sakkunniga riksdagsmannen Lars Larsson, tillika ordförande, direktörsassistenten Margareta Dahlgren, ombudsmannen Tore Karlsson, dåvarande riksdagsmannen rektorn Thorvald Källstad, numera utbildningschefen Lennart Larsson, departementsrådet Ulf Larsson samt dåvarande direktören Lars Tobisson. Den sistnämnde erhöll entledigande från uppdraget genom beslut den 9 oktober 1970 och ersattes av sekreteraren Anders Arfwedson.

Sedan Lars Larsson avlidit tillkallade departementschefen den 14 juli 1971 riksdagsmannen Bengt Wiklund att vara ordförande för de sakkunniga. Vid samma tillfälle tillkallades som ytterligare sakkunniga studierektorn Herman Holmgren och riksdagsledamoten Karin Söder.

De sakkunniga antog namnet kommittén för studiestöd åt vuxna (SVUX).

Genom beslut den 15 juli 1968 förordnades dåvarande kanslisekreteraren i utbildningsdepartementet Eva Jacobsson att vara biträdande sekreterare åt kommittén. Från detta uppdrag entledigades hon genom beslut den 5 februari 1973. Byrådirektören vid centrala studiestödsnämnden Lars Göransson förordnades den 22 oktober 1968 att vara sekreterare åt kommittén. Pol. mag. Marina Stagh förordnades den 14 mars 1969 att vara biträdande sekreterare. Numera huvudsekreteraren åt kommittén för försöksverksamhet med vuxenutbildning (FÖVUX) Peter Engberg förordnades den 3 november 1970 till biträdande sekreterare åt SVUX. Från detta uppdrag entledigades han genom beslut den 11 april 1972. Samma dag förordnades fil. kand. Annica Lindroth till biträdande sekreterare. Slutligen förordnades dåvarande biträdande sekreteraren i 1968 års studiemedelsutredning Björn Sundström den 6 december 1973 att vara biträdande sekreterare åt SVUX.

Den 25 februari 1972 erhöll SVUX tilläggsdirektiv, som bl. a. innehöll uppdrag att pröva hur olika former av vuxenutbildning skulle stödja och komplettera varandra. För att biträda kommittén främst med de frågor som berördes i tilläggsdirektiven tillkallades genom beslut den 31 maj 1972 som experter huvudsekreteraren Peter Engberg, numera länsarbets-

direktören Emil Hellström, studieombudsmannen Kent Jakobsson, rektorn Kjell Johansson, skolrådet Artur Olsson samt rektorn Eric Sjöqvist. Genom beslut den 4 januari 1974 förordnades hovrättsassessorn Arvid Sanmark att som expert biträda utredningen i författningstekniska frågor och genom beslut den 1 mars 1974 förordnades byrådirektören Jan Sibe att som expert biträda utredningen i organisationstekniska frågor.

SVUX avgav den 21 oktober 1971 delbetänkandet "Vuxna Utbildning Studiefinansiering" (SOU 1971:80).

Den 27 februari 1974 anordnade SVUX en konferens med företrädare för olika studerandeorganisationer för att få en vidare bedömning av vissa då föreliggande preliminära förslag angående de vuxnas framtida studiesociala stöd.

Bland de viktigare skrivelser som SVUX erhållit förtjänar särskilt nämnas den skrivelse med förslag om reformering av utbyggnad av vuxenutbildningen som Landsorganisationen och Tjänstemännens centralorganisation den 15 mars 1974 överlämnade till utbildningsministern och som sedermera delgavs SVUX för beaktande i det fortsatta utredningsarbetet.

SVUX överlämnar härmed sitt huvudbetänkande, vilket främst innehåller förslag till nytt studiesocialt stöd för vuxenstuderande. Till betänkandet är fogat en reservation av ledamöterna Tore Karlsson, Lennart Larsson och Ulf Larsson, en reservation av ledamoten Margareta Dahlgren samt ett särskilt yttrande av ledamoten Anders Arfwedson. I ett senare betänkande kommer SVUX att behandla de frågor som anges i tilläggsdirektiven.

Stockholm den 3 juli 1974

Bengt Wiklund

Anders Arfwedson

Herman Holmgren

Thorvald Källstad

Ulf Larsson

Margareta Dahlgren

Tore Karlson

Lennart Larsson

Karin Söder

/Lars Göransson

Annica Lindroth

Marina Stagh

Björn Sundström

Innehåll

Förkortningar

A	Arbetsmarknadsdepartementet
ABF	Arbetarnas bildningsförbund
ADB	Administrativ databehandling
AFL	Lagen om allmän försäkring
ALI-RATI	Arbetsledarinstitutet-Rationaliseringstekniska institutet
AMK	Arbetsmarknadskungörelsen
AMS	Arbetsmarknadsstyrelsen
AMU	Arbetsmarknadsutbildning
ASÖ	Aktuellt från skolöverstyrelsen
ATP	Allmän tjänstepension
CSN	Centrala studiestödsnämnden
Ds	Departementspromemoria
FS	Frikyrkliga studieförbundet
FU	Folkuniversitetet
FÖVUX	Kommittén för försöksverksamhet med vuxenutbildning
g-ort	Gymnasieort
GU	Gymnasieutredningen
KAMU	Kommittén för översyn av arbetsmarknadsutbildningen
KBr	Kungligt brev
KF	Kooperativa förbundet
KFUK	Kristliga föreningen för unga kvinnor
KFUM	Kristliga föreningen för unga män
LIV	Läroplansanpassning och läromedelsutveckling inom vuxenutbildningen
LTK	Lantbrukets korrespondensskola
LO	Landsorganisationen i Sverige
LU	Lagutskottet
Mbsk	Medborgarskolan
NBV	Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet
NTO	Nationaltemplarorden
PUN	Statens personalutbildning
prop.	Proposition
RIO	Rörelseskolornas intresseorganisation
rskr.	Riksdagsskrivelse
RTI	Rådet för tjänstemannautbildning inom industrin
SAC	Sveriges arbetares centralorganisation

SACO	Sveriges akademikers centralorganisation
SAF	Svenska arbetsgivareföreningen
SCB	Statistiska centralbyrån
SFEF	Svenska folkhögskoleelevernas förbund
SFHL	Svenska folkhögskolans lärarförening
SfU	Socialförsäkringsutskottet
SFS	Svensk författningssamling
SHIO	Sveriges hantverks- och industriorganisationer
SIFU	Statens institut för företagsutveckling
SKB	Sveriges kyrkliga bildningsförbund
SKS	Sveriges kyrkliga studieförbund
SMU	Statistiska meddelanden, undergrupp U
SOU	Statens offentliga utredningar
SsK	Studiestödskungörelsen
SsL	Studiestödslagen
SV	Studieförbundet vuxenskolan
SVUX	Kommittén för studiestöd åt vuxna
SYO	Studie- och yrkesorientering
SäU	Särskilda utskottet
SÖ	Skolöverstyrelsen
TBV	Tjänstemännens bildningsverksamhet
TCO	Tjänstemännens centralorganisation
TRU	Kommittén för television och radio i utbildningen
U	Utbildningsdepartementet
UbU	Utbildningsutskottet
UKÄ	Universitetskanslersämbetet
U 68	1968 års utbildningsutredning

Sammanfattning

1 *Direktiven, utredningsarbetet, avgränsningar*

I direktiven uppdrogs åt kommittén för studiestöd åt vuxna (SVUX) att utarbeta förslag rörande de vuxenstuderandes framtida studiestöd och därmed sammanhängande frågor. Direktiven är tämligen vida och har givit kommittén möjligheter att överväga vitt skilda förslag för att ge vuxenstuderande bättre ekonomiska villkor.

I tilläggsdirektiven av 1972 utvidgades kommitténs uppdrag till att omfatta också frågor rörande hur de olika formerna av samhällsstödd vuxenutbildning ska stödja och komplettera varandra samt rörande det statliga stödet till olika former av vuxenutbildning.

I syfte att få en del frågeställningar belysta i den allmänna debatten utgav SVUX delbetänkandet (SOU 1971:80) "Vuxna Utbildning Studiefinansiering". Detta innehöll inte några förslag från kommitténs sida utan avsåg att ge ytterligare underlag till diskussionen om vuxenutbildning och särskilt om de framtida formerna för de vuxnas studiefinansiering. Förhoppningen var att kommittén ur en sådan diskussion skulle kunna få vägledning för kommande ställningstaganden. Ett kort referat av innehållet i delbetänkandet och av remissopinionen finns i kapitel 3.

Förslagen i föreliggande betänkande avser det studiesociala stödet till de vuxenstuderande. Frågor som rör förhållandet mellan olika slag av vuxenutbildning m. m., dvs. de frågor som avsågs med tilläggsdirektiven, kommer att behandlas i ett senare betänkande.

Vid utarbetandet av de nu föreliggande förslagen om förbättrat studiestöd till vuxna har ett antal avgränsningar gjorts och i vissa gemensamma frågor har kontakter förevarit med andra utredningar. Det gäller framförallt kommittén för översyn av arbetsmarknadsutbildningen (KAMU) och kommittén för försöksverksamhet med vuxenutbildning (FÖVUX).

2 *Vuxenutbildningen i Sverige*

I kapitel 2 beskrivs utbildningsmöjligheterna för vuxna i Sverige idag. Mest utförlig är redovisningen av den vuxenutbildning som direkt berörs av SVUX:s förslag.

Svensk vuxenutbildning kännetecknas både av mångfalden utbildnings-

anordnare, bredden i ämnesutbudet, de skiftande studieformerna och det stora antalet deltagare.

De olika former av vuxenutbildning som behandlas i kapitlet är följande: studieförbunden, folkhögskolan, kommunal och statlig vuxenutbildning, arbetsmarknadsutbildning, vuxna i gymnasieskolan, eftergymnasial utbildning, brevskolor, kurser i radio och television, löntagarorganisationernas utbildning, personalutbildning inom den offentliga sektorn samt utbildning inom näringslivet.

I avsnitten om de större utbildningsanordnarna behandlas mer ingående utvecklingen och verksamhetens nuvarande omfattning, organisation, regionala fördelning, utbildningens innehåll, deltagare m. m.

3 *Nuvarande studiestöd*

SVUX redovisar i kapitel 3 i korthet nuvarande bestämmelser om studiestöd. Dessa finns samlade i studiestödslagen (SFS 1973:349, omtryckt 1974:483) och i studiestödskungörelsen (SFS 1973:418). Vidare redovisas ett kort referat av remissopinionens synpunkter i anledning av kommitténs debattskrift (SOU 1971:80) "Vuxna Utbildning Studiefinansiering".

Det statliga studiestödet förekommer i tre olika huvudformer, nämligen *studiehjälp* och *studiemedel* för mera reguljär utbildning samt *utbildningsbidrag* för arbetsmarknadsutbildning. Avgränsningen mellan de två förra beror på utbildningsnivå och ålder. Med undantag för utbildningsbidragen är storleken på de olika stödformerna avpassade efter behoven hos ungdomsstuderande.

4 *Kommitténs allmänna överväganden*

Vuxenutbildningens uppgifter

Som mål för all utbildning brukar anges att den ska bidra till att individen bättre kan tillvarata sina inneboende utvecklingsmöjligheter, förbereda för vidare studier, ge kunskaper och träning för arbetslivet, ge träning i kritiskt tänkande och förbättra förmågan att ta aktiv del i samhällets utformning.

Utöver dessa allmänna utbildningsmål kan vissa speciella mål anges för vuxenutbildningen. En central uppgift är att utjämna eller *överbrygga* skillnader i utbildning mellan generationerna. Vuxenutbildningen har dock inte enbart kompensatoriska uppgifter i förhållande till ungdomsutbildningen. Den ska också ge de vuxna ständigt nya utbildningsmöjligheter, vilket kan ske i en studieorganisation där perioder av yrkesverksamhet varvas eller kombineras med utbildning, enligt planeringsprincipen återkommande utbildning.

Utbildningen är av stor betydelse för fördelningen av olika former av välfärd. Skillnader i utbildning innebär i allmänhet klyftor även på andra områden i samhället. Ett väsentligt motiv för ökade insatser för vuxenutbildning är därför, att dessa ska bidra till att minska och om möjligt

utjämna de skillnader i utbildning som kvarstår efter ungdomsskolan och därmed bidra till en social utjämning i samhället.

Tabellerna 4.1 och 4.2 visar den utbildningsklyfta som nu håller på att växa fram och som – om inga åtgärder vidtas dessförinnan – kommer att vara särskilt märkbar om något decennium.

Den nödvändiga utbyggnaden av ungdomsutbildningen under de senaste årtiondena måste få sin lika nödvändiga motsvarighet i en ökad satsning på vuxenutbildningen. Den överbryggande utbildningen framstår därvid som en av de väsentligaste uppgifterna på utbildningsområdet under de närmaste årtiondena.

SVUX och andra reformer av vuxenutbildningen

SVUX:s förslag om förbättrat studiestöd till vuxna ska ses i samband med andra förslag på vuxenutbildningens område.

Om riksdagen antar ett under våren 1974 framlagt förslag om rätt till ledighet för utbildning har en viktig förutsättning skapats för att vuxna ska kunna utnyttja det studiesociala stöd som bl. a. SVUX lämnar förslag om.

Förslag från KAMU som kommer under hösten 1974 väntas innebära höjningar av utbildningsbidragen och gynnsammare villkor för arbetsmarknadsutbildningen.

FÖVUX kommer ungefär samtidigt med SVUX att presentera sina förslag om bl. a. uppsökande verksamhet, höjda bidrag till studiecirkelverksamheten och två nya former av bidrag till deltagare i vuxenutbildning, nämligen timstudiestöd och dagstudiestöd.

De studiebidrag FÖVUX lämnar förslag om är avsedda för mindre omfattande studier.

En klar avgränsning finns mellan de båda kommittéernas förslag då det gäller den tid för vilken de olika slagen av studiestöd kan beviljas. FÖVUX:s förslag innebär att studiestöd för heltidsstudier kan beviljas för högst fem dagar under ett kalenderhalvår. Förslagen från SVUX innebär krav på att studierna ska omfatta minst antingen en halv månads heltidsstudier eller en hel månads halvtidsstudier för att rätt till studiestöd ska föreligga.

Vuxna i behov av ett förbättrat studiestöd

SVUX har fått i uppdrag att lämna förslag om ett studiestöd som bättre än det nuvarande tillgodoser de vuxenstuderandes behov. I direktiven påpekas att det studiesociala stödet till ungdomsstuderande i princip ligger utanför uppdraget men att det likväl kan påverkas av SVUX:s förslag. Frågan blir då hur man ska avgränsa eller definiera de grupper som ska få ett förbättrat studiestöd.

Det karaktäristiska för de vuxenstuderande är enligt SVUX:s uppfattning att de under varierande tid ägnat sig åt någon annan verksamhet än utbildning för att sedan på nytt börja studera. SVUX har funnit det riktigt att ta fasta på detta förhållande vid avgränsningen av dem som bör

få ett förbättrat studiestöd. Genom förvärvsinkomsterna har den vuxne skaffat sig fasta utgifter. Inkomsterna bortfaller helt eller delvis under perioder av studier. Nuvarande studiestöd är inte utformat så att det motsvarar förlust av inkomst ens i ganska låga lönelägen, vilket ofta får till följd att den vuxne tvingas avstå från studier. Detta är särskilt fallet för dem som har försörjningsbörda.

Av dessa skäl föreslår SVUX, att viss minsta tid på arbetsmarknaden ska fordras för rätt till särskilt vuxenstudiestöd. Den närmare utformningen av denna behörighetsregel finns i kapitel 6.

Vuxenstuderandes ekonomi

Utgångspunkten för redovisningen av kraven på ett förbättrat studiestöd till vuxna är reglerna inom studiemedelssystemet.

I avsnitt 4.4 behandlas behoven av förändringar av reglerna för att de bättre ska svara mot de vuxnas situation. Det gäller dels storleken på studiestödet dels behovsprövningsreglerna för stödet.

Studiestödets totalbelopp

Studiemedlen utgår idag med ca 12 000 kr. per läsår för heltidsstudier. I kapitel 3 har uppskattats att studiemedlen för närvarande kompenserar årsinkomster om upp till omkring 17 000 kr. brutto. Inkomster därutöver innebär att vuxna får vidkännas försämring i levnadsstandarden vid övergång till studier.

För att ett friare val mellan förvärvsarbete och studier ska vara möjligt krävs att sociala och ekonomiska hinder borttages eller minskas.

Den studerandes egen inkomst

De nuvarande reglerna om hänsynstagande till egen inkomst är särskilt oförmånliga för dem som inte bedriver sina studier under en hel termin utan endast några månader av ett halvår. Även om den egna inkomsten är liten under den del av halvåret som studier inte pågår, så kan studiemedlen bli kraftigt minskade.

För vuxna är studier på deltid ofta en fördelaktig studieform. Många vuxna har svårt att lämna sitt förvärvsarbete för längre studieperioder. En ökad vuxenanpassning av studiestödet måste därför innebära, att man ökar möjligheterna till deltids- och korttidsstudier. Behovsprövningsreglerna behöver därför ändras så att studiestödet inte reduceras av normala inkomster under den del av ett halvår då studier inte pågår.

Makes inkomst

Betydelsen av att studiemedlen behovsprövas mot makes inkomst skiftar med familjesituationen. SVUX beskriver några av de ekonomiska problem som kan uppstå i olika familjer då någon av makarna börjar studera. Problemen varierar starkt beroende på om den som övergår till studier

haft förvärvsarbete och/eller är familjeförsörjare samt om merkostnader faktiskt uppstår under studietiden, t. ex. för barntillsyn.

Den kritik som riktats mot att rätten till studiemedel påverkas av makes inkomst har inte endast sin grund i de konkreta problem som kan uppstå i en familj utan utgår framför allt från en principiell uppfattning om att vuxna människor inte ska ställas i ett ekonomiskt beroendeförhållande till varandra.

SVUX:s principiella uppfattning är att behovsprövning med hänsyn till makes ekonomi bör avskaffas. Kommittén förordar att så sker i sitt förslag till vuxenstudiestöd.

Fördelning av studiestödet på lån och bidrag

Studiemedlen består av bidrag och av återbetalningspliktiga studiemedel. Bidragsdelen uppgår till högst 2 000 kr. per läsår och resterande del, knappt 10 000 kr., ska återbetalas. För studerande som erhåller barntillägg blir återbetalningsbördan större.

Det är ett faktum att vuxenstuderande blir hårdare belastade av studieskulder än ungdomsstuderande. För det första kan de många gånger behöva skuldsätta sig för studier på lägre nivåer. Vid i övrigt lika förhållanden får de antingen en större årlig återbetalning eller fortsätta återbetalningen vid högre ålder än vad som är normalt för den som koncentrerat sina studier till ungdomsåren.

Det är enligt SVUX:s mening nödvändigt att åtgärder vidtas i syfte att minska återbetalningsbördan för dem som bedrivit studier i vuxen ålder med sikte på att den åtminstone inte ska vara hårdare än för dem som bedrivit motsvarande studier i ungdomsåren.

Det enklaste och mest effektiva sättet att begränsa de vuxenstuderandes återbetalningsbörda är att man inför ett särskilt studiebidrag för dem.

Tänkbara former för ett nytt studiestöd

I avsnitt 4.5 diskuterar SVUX ett antal tänkbara metoder att utforma ett nytt studiestöd för vuxna. Mera genomgripande principiella förändringar skulle införandet av en utbildningsförsäkring, av studielön eller av betald ledighet för studier innebära. Dessa metoder bedöms mot olika syften man kan ha med stödet – att åstadkomma ett för alla enhetligt belopp, ett individuellt behovsprövat belopp eller ersättning för inkomstbortfall. SVUX:s slutsats är att inte någon av metoderna som diskuteras ger en tillfredsställande lösning av de vuxnas studiefinansiering åtminstone inte med de resurser som samhället under den närmaste femårsperioden antas vara berett att ställa till förfogande för ändamålet. Den mest framkomliga vägen för närvarande att skapa ett bättre studiestöd för vuxna består enligt SVUX:s uppfattning i ett antal förändringar av studiemedelssystemet.

5 *Huvudprinciperna i SVUX:s förslag om förbättrat studiestöd för vuxna*

Mot bakgrund av de resurser samhället kan avdela för reformer på vuxenutbildningens område diskuteras några prioriteringar av insatserna.

Vad först gäller fördelningen på fritids-, deltids- och heltidsutbildning framhåller SVUX, att det är väsentligt att samtidigt satsa på förbättringar av fritidsutbildning och på ett förbättrat studiestöd för heltids- och mer omfattande deltidsstudier.

FÖVUX:s förslag – se avsnitt 4.2 – är i första hand ägnade att rekrytera till fritidsutbildning för de mest kortutbildade grupperna. På sikt bör FÖVUX:s förslag medverka till en ökad efterfrågan på mer omfattande utbildning som kräver studiestöd.

SVUX anser att satsningen på fritidsstudier inom det område som omfattas av FÖVUX förslag bör bli särskild markerad i början av den reformperiod som utredningarnas förslag omfattar.

Vad gäller satsningen på olika utbildningsnivåer har SVUX i flera sammanhang framhållit, att de största behoven finns bland dem med den korta utbildningen. Följaktligen anser SVUX att förbättringarna i ett inledningsskede främst ska avse studier av grundskole- och gymnasieskolekaraktär.

Det förslag SVUX lägger fram är att se som en utbyggnad av studiemedelssystemet. Till sin faktiska innebörd utgör det särskilda vuxenstudiestödet enligt förslaget ett tillägg till vanliga studiemedel i form av ett särskilt bidrag. Den tekniska utformningen skiljer sig emellertid delvis från vanliga studiemedel.

Behörighet till särskilt vuxenstudiestöd

SVUX föreslår att viss minsta tid på arbetsmarknaden ska krävas för rätt till det särskilda vuxenstudiestödet. SVUX har därvid haft att ta ställning till hur många år på arbetsmarknaden som ska krävas och hur fast denna anknytning ska ha varit.

SVUX har valt att föreslå en relativt lång kvalifikationstid, fem år, på arbetsmarknaden som enda behörighetskrav för rätt till särskilt vuxenutbildningsbidrag. Däremot är kravet på omfattningen av förvärvsarbetet under vart och ett av de fem kvalifikationsåren lågt, nämligen endast att man ska ha haft pensionsgrundande inkomst enligt reglerna i lagen om allmän försäkring. Med år med pensionsgrundande inkomst får jämställas högst tre års vård av eget barn under tio år.

Det särskilda vuxenstudiestödet

SVUX föreslår att det särskilda vuxenstudiestödet ska vara omkring 50 procent större än de nuvarande studiemedlen. En sådan höjning av studiestödet innebär en ökning av månadsbeloppet till ca 2 000 kr., vilket motsvarar nettoinkomsten per månad av en bruttoinkomst på omkring 35 000 kr.

För att inte de vuxenstuderande ska få en ökad skuldsättning föreslår

SVUX att höjningen av studiestödet i dess helhet får formen av ett bidrag.

Ett problem vid konstruktionen av det förbättrade studiestödet för vuxna som diskuterats ingående i kommittén är huruvida det är lämpligt med starka tröskeleffekter som uppstår om det förbättrade stödet utgår med ett enhetligt belopp. Om man i stället har ett stort antal steg för en ökning av studiestödet från nuvarande nivå för studiemedel uppstår praktiskt taget inga tröskeleffekter alls.

Vid avvägningen av olika synpunkter har SVUX valt att föreslå att vuxenstudiebidraget ska beviljas med tre olika belopp, vilkas storlek beror på antalet år på arbetsmarknaden.

SVUX:s förslag framgår av nedanstående sammanställning.

Antal år med ATP-poäng	Vuxenstudiebidrag för en studieperiod om en halv månads heltidsstudier	
	I basbelopp	I kronor
5 (klass 1)	0,050	425
6 (klass 2)	0,060	510
7 (klass 3)	0,070	595

SVUX föreslår vidare att bidraget ska indexregleras genom anknytning till basbeloppet. Skälet är att vuxenstudiebidraget delvis finansieras med en arbetsgivaravgift, som beräknas på del av den utbetalda lönesumman. Finansieringen av bidraget blir därmed i praktiken indexreglerad.

Beskattning av bidraget

Det viktigaste fördelningspolitiska instrumentet i samhället utgörs av skattesystemet. Det är svårt att på ett tillfredsställande sätt samordna andra fördelningspolitiska åtgärder med skattesystemet på annat sätt än genom att räkna olika bidrag som skattepliktig inkomst. Detta har på den senaste tiden föranlett förändringar i den riktningen i fråga om exempelvis utbildningsbidrag och sjukpenning. Enligt SVUX:s uppfattning fungerar inte heller behovsprövningsreglerna i studiemedelssystemet helt tillfredsställande bl. a. i fråga om samordningen med skattesystemet. SVUX har därför ingående prövat möjligheterna att finna tekniska lösningar för att studiemedlen i sin helhet ska räknas som skattepliktig inkomst. Detta har emellertid visat sig omöjligt att genomföra på grund av att en del av beloppet består av en studiekredit.

SVUX har då i stället övervägt att föreslå att alla former av studiebidrag ska räknas som skattepliktig inkomst.

Vad gäller studiebidraget som ingår i de normala studiemedlen har kommittén inte funnit tillräckligt starka skäl för att föreslå en sådan åtgärd. Annorlunda förhåller det sig med det vuxenstudiebidrag SVUX lämnar förslag om.

Vuxenstudiebidraget är av den storleksordningen att ett utnyttjande av reglerna i skattesystemet ger de avsedda effekterna. SVUX föreslår

därför, att vuxenstudiebidraget ska räknas som skattepliktig inkomst. Ett förslag som följer härav är att inga särskilda behovsprövningsregler ska införas i fråga om detta bidrag.

I avsnitt 6.4 lämnas en relativt omfattande jämförelse mellan ett obeskattat och ett beskattat bidrag. Vidare lämnas en redogörelse för den tekniska utformningen av det beskattade vuxenstudiebidraget.

Återbetalningspliktiga studiemedel

Studerande som erhåller vuxenstudiebidrag föreslås få rätt till återbetalningspliktiga studiemedel med 0,065 basbelopp per halvmånadsperiod. För en normal studietermin om fyra och en halv månader innebär detta 4 973 kr. Detta motsvarar ungefärligen det belopp som i det nuvarande studiemedelssystemet beviljas i återbetalningspliktiga medel.

Enligt SVUX:s mening vore det i och för sig inte orimligt att hävda att den återbetalningspliktiga delen borde kunna stå helt utanför behovsprövningen. Det förhållandet att beloppet ska betalas igen skulle kunna utgöra en tillräckligt hämmande faktor. Emellertid måste tas i beaktande att återbetalning av studiemedel är klart förmånligare än återbetalning av annan jämförbar kredit. SVUX har därför stannat vid att föreslå att de återbetalningspliktiga studiemedlen för studerande med vuxenstudiebidrag ska behovsprövas. Reglerna härför överensstämmer i stort med SVUX:s förslag till nya behovsprövningsregler för vanliga studiemedel.

En viktig skillnad i förhållande till vanliga studiemedel ligger dock däri att SVUX föreslår att *hänsyn till makes inkomst och förmögenhet inte* ska tas när det gäller de återbetalningspliktiga medlen för dem som erhåller vuxenstudiebidrag.

I tabell 6.6 redovisas effekterna av SVUX:s förslag om ett beskattat vuxenstudiebidrag i kombination med återbetalningspliktiga studiemedel. Av tabellen framgår bl. a., att den som erhåller vuxenstudiebidrag enligt den högsta klassen i totalt studiestöd erhåller ersättning för ett inkomstbortfall om ca. 3 000 kr. i månaden.

6 *Nya regler för studiemedel*

SVUX föreslår vissa förändringar av det nuvarande studiemedelssystemet. Huvudskälen härtill har varit dels behovet av ett mer flexibelt studiestödssystem, dels önskvärdheten av enkla och schablonartade regler. Eftersom det föreslagna särskilda vuxenstudiestödet undet ett långt utbyggnadsskede kommer att vara kvantitativt begränsat, får man dessutom förutsätta att många vuxna liksom i dag kommer att finansiera sina studier med vanliga studiemedel.

För att uppnå en administrativ förenkling i systemet föreslås att studiemedlen ska beviljas med ett antal halvmånadsbelopp för heltidsstudier och helmånadsbelopp för deltidsstudier i stället för att som nu beviljas med utgångspunkt från ett helt niomånaders läsår.

Vidare föreslås en mindre uppjustering av både studiemedlens totalbelopp och bidragsdelen. Förslaget innebär att studiemedlens totalbelopp

för en halvmånadsperiod heltidsstudier blir 0,080 basbelopp. För en normal studietermin om 4,5 månader innebär detta 0,720 basbelopp dvs. 6 120 kr. i nuvarande penningvärde. I jämförelse med nuvarande totalbelopp för en normal termin, 5 950 kr., innebär förslaget således en höjning med 170 kr. per termin.

Det i totalbeloppet ingående studiebidraget uppgår för närvarande till 999 kr. för en normal studietermin på 4,5 månader. För att erhålla ett jämnt och lätthanterligt belopp föreslår SVUX att studiebidraget ska uppgå till 120 kr. per halvmånadsmodul, vilket för en normal studietermin innebär 1 080 kr., således en höjning med 81 kr.

SVUX föreslår vidare att barntillägget ska utgå med 0,015 basbelopp per halvmånadsmodul, vilket för en studietermin på 4,5 månader ger 1 148 kr. Detta innebär en höjning i jämförelse med nuvarande barntillägg med 85 kr. Vidare föreslås, att barntillägget inte ska vara behovsprövat.

Behovsprövning av studiemedel

Under senare år har studiemedelssystemets regler för hänsynstagande till den studerandes och makens ekonomiska förhållanden avsevärt komplicerats. SVUX har därför ansett det angeläget att föreslå förändringar av dessa regler. Dessa förändringar tar emellertid inte enbart sikte på att erhålla enkla regler utan även på att det materiella utfallet ska bli bättre. SVUX:s förslag innebär en icke obetydlig uppmjukning av nu gällande regler.

Den föreslagna regeln anger inte – såsom är fallet i dag – hur stort belopp studiemedlen ska reduceras med utan i stället hur stort studiemedelsbeloppet högst får vara under ett halvår med hänsyn tagen till den egna inkomsten och till studietiden.

SVUX föreslår att summan av studiemedlen under ett kalenderhalvår och hälften av den egna inkomsten under samma halvår får uppgå till högst ett basbelopp. Denna regel föreslås ersätta samtliga nuvarande bestämmelser om behovsprövning mot egen inkomst. Den ska således vara tillämplig oavsett studietiden och även oavsett om studierna bedrivs på hel- eller halvtid.

SVUX:s förslag när det gäller behovsprövning mot makes inkomst innebär att den del av makes inkomst under kalenderhalvåret som överstiger 2,5 basbelopp ska räknas som den studerandes egen inkomst. Förslaget innebär en väsentlig uppmjukning av hänsynstagandet till makes inkomst, vilket framgår av tabeller i kapitel 5.

Det har varit nödvändigt att också föreslå en teknisk anpassning av reglerna för hänsynstagande till egen och makes förmögenhet. SVUX:s förslag innebär att hälften av den skattepliktiga förmögenheten som överstiger sex basbelopp när det gäller ogift och nio basbelopp när det gäller gift ska räknas som den studerandes egen inkomst.

I studiemedelssystemet finns för närvarande två regler som maximerar rätten till studiestöd i tiden. Enligt den ena får studiemedel innehas under högst 16 terminer och enligt den andra får studiemedel inte

beviljas den som är över 45 år. Bakom dessa regler ligger huvudsakligen två motiv, dels vill man undvika att den enskilde ådrar sig större återbetalningsbörda än han förmår klara av, dels vill man förhindra studier som tenderar att bli alltför långa.

SVUX anser emellertid att de angivna motiven på ett bättre och smidigare sätt kan tillgodoses om man i huvudsak ersätter de nuvarande reglerna med en bestämmelse som reglerar storleken på de återbetalningspliktiga studiemedel som beviljas med hänsyn till den studerandes sammanlagda återbetalningsbörda och den tid som står till förfogande för återbetalningen. SVUX föreslår därför att åldersgränsen för beviljande av studiemedel höjs till 60 år. SVUX:s förslag innebär vidare att ingen ska få beviljas större belopp i återbetalningspliktiga studiemedel än att den totala återbetalningsskyldigheten, fördelad på antalet återbetalningsår, uppgår till högst 0,300 basbelopp, vilket med nuvarande basbelopp motsvarar 2 550 kr. Som en kompletterande regel föreslås vidare att ingen får beviljas mera studiemedel än att hans sammanlagda återbetalningsskyldighet uppgår till högst tio basbelopp (dvs. med nuvarande penningvärde 85 000 kr.).

Slutligen föreslås i kapitel 5 att deltidsstudiemedel ska beviljas utan prövning av skälen till att studierna inte bedrivs på heltid, samt att även studiebidrag ska beviljas dem som nu på grund av att de ej bedriver heltidsstudier i minst åtta veckor – endast kan erhålla återbetalningspliktiga studiemedel.

7 *En plan för utbyggnaden av vuxenstudiestödet*

Det vuxenstudiestöd SVUX föreslår är av den storleksordningen att en generell rätt till det på grund av den förväntade efterfrågan skulle kunna innebära mycket stora statliga utgifter. SVUX:s uppfattning är att en studiestödsreform måste genomföras så att samhället har tillfredsställande kontroll över kostnadsutvecklingen. SVUX föreslår därför i kapitel 7 att antalet personer som kan erhålla det särskilda vuxenstudiebidraget begränsas men att det successivt utökas. Slutmålet är att bidraget ska få formen av en generell rättighet för dem som uppfyller de allmänna behörighetsvillkoren.

De huvudsakliga skälen till att SVUX valt denna modell för en planmässig utbyggnad av studiestödet är att kommittén vill vidga rekryteringen till vuxenutbildningen. Genom att studiestödet från början ges en förmånlig utformning skapas möjligheter att rekrytera nya grupper av vuxna, som nu avstår från studier av ekonomiska skäl.

SVUX föreslår att utbyggnaden av studiestödet under den femårsperiod förslagen avser ska ske snabbast på nivåer motsvarande grundskolan. Därefter bör utbyggnaden inriktas mera på nivåer motsvarande gymnasieskolan. Genom denna turordning ges företräde åt de eftersatta grupperna.

SVUX föreslår, att vuxenstudiebidragen ska fördela sig på följande sätt på olika utbildningsnivåer under de fem år en reformplan ska gälla; siffrorna avser antalet bidrag för en halv månads studier.

	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
Grundskolenivå	135 000	270 000	360 000	414 000	450 000
Gymnasieskolenivå	90 000	180 000	252 000	270 000	306 000
Högskolenivå	45 000	90 000	108 000	126 000	144 000
Totalt	270 000	540 000	720 000	810 000	900 000

Ovanstående siffror motsvarar följande antal personer som bedriver heltidsstudier under ett läsår om nio månader.

	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
Grundskolenivå	7 500	15 000	20 000	23 000	25 000
Gymnasieskolenivå	5 000	10 000	14 000	15 000	17 000
Högskolenivå	2 500	5 000	6 000	7 000	8 000
Totalt	15 000	30 000	40 000	45 000	50 000

Vidare föreslås att man centralt fördelar vuxenstudiebidragen så att varje kommun i landet tilldelas ett antal som i huvudsak svarar mot kommunens andel av rikets befolkning. Urvalet av de personer som ska erhålla vuxenstudiebidraget överlämnas till ett lokalt organ som också har att fatta beslut om för hur lång tid bidrag ska tilldelas olika personer.

8 *Urval*

SVUX:s förslag om sätt för utbyggnaden av det särskilda vuxenstudiestödet förutsätter, att ett urval sker bland dem som ansöker om studiestödet.

Vid urvalet av personer som ska få vuxenstudiestöd bör man inrikta sig på grupper som är underrepresenterade inom vuxenutbildningen och för vilka det nuvarande studiestödet i särskilt hög grad får bedömas som otillfredsställande.

SVUX föreslår i kapitel 8 att ett organ på kommunal nivå ska handlägga ansökningar om vuxenstudiestöd för grundskole- och gymnasieskolenivå. Kravet på en individuell och allsidig bedömning tillgodoses bäst genom ett lokalt organ. Beträffande beviljningen av vuxenstudiestöd för högskolestudier anser SVUX att studiemedelsnämnderna är bäst lämpade genom de kunskaper och erfarenheter de har genom sin verksamhet med beviljande av normala studiemedel.

Vissa allmänna anvisningar behövs för urvalet. SVUX anger två utgångspunkter.

För det första ska vuxenstudiestödet inte beviljas dem som lika gärna eller rent av med större fördel kan bedriva sina studier på fritiden.

För det andra ska vuxenstudiestödet inte beviljas dem som bedöms kunna bedriva studierna med vanliga studiemedel.

SVUX anger några andra faktorer som bör tillmätas stor betydelse vid urvalet: tidigare utbildning, antalet år på arbetsmarknaden, ekonomiska förhållanden och utbildningens tillgänglighet. SVUX framhåller emeller-

tid samtidigt att dessa kriterier inte är avsedda att utgöra de enda som ska styra urvalet. De är mera att se som exempel på vad de beviljande organen har att beakta. Det övergripande syftet vid urvalet bör vara att den planerade utbildningen ska medverka till att åstadkomma en positiv förändring av den enskildes situation i ekonomiskt, kulturellt och socialt avseende.

Vad gäller överbryggande utbildning bör vid bedömningen den enskildes behov och önskemål vara utslagsgivande. Hänsyn ska ej tas till uppfattningar om den samhälleliga nyttan av olika slag av utbildning. Till skillnad från andra urvalssituationer i liknande frågor ska företräde inte lämnas den som bedöms ha de bästa förutsättningarna att bedriva framgångsrika studier.

Vid bedömningen av ansökningar för studier på högskolenivå däremot bör visst hänsynstagande ske till i vad mån studierna beräknas bli framgångsrika och till graden av yrkesinriktning.

9 *Organisation, administration*

Riksdagen har våren 1974 antagit ett lagförslag om facklig förtroendemans ställning på arbetsplatserna som bl. a. innebär, att fackliga förtroendemän får möjligheter att på betald arbetstid bedriva uppsökande verksamhet bland medlemmarna för att stimulera till studier. Den närmare innebörden härav förutsätts bli preciserad genom förhandlingar.

Det under våren 1974 framlagda lagförslaget om rätt till ledighet för utbildning lägger också ett stort ansvar på de fackliga organisationerna. Även detta lagförslag är av s. k. dispositiv karaktär och förutsätter ytterligare överenskommelser för sin närmare tillämpning. Om lokal överenskommelse ej kan nås ges tolkningsföreträdet på vissa villkor åt de fackliga organisationerna.

De fackliga organisationerna får bl. a. av angivna skäl ett ökande ansvar för vuxenutbildningen i framtiden. Det är redan av denna anledning motiverat att de får spela en väsentlig roll också vid fördelningen av det studiestöd för vuxna som SVUX föreslår.

De vuxna som ska erhålla det av SVUX föreslagna studiestödet ska som en följd av behörighetskravets utformning alltid ha arbetslivserfarenhet. Kravet på kontakt med arbetslivet har ytterligare understrukits genom att det förekommer som en av de urvalsgrunder SVUX anger för fördelningen av studiestödet. SVUX har också framhållit att utformningen av studiestödet bl. a. har gjorts med tanke på att möjligheterna för förvärvsarbetande att bedriva studier ska öka. Genom att vuxenstudiebidraget delvis föreslås bli finansierat genom en arbetsgivaravgift har anknytningen till arbetslivet ytterligare understrukits.

10 *Vuxenstudiestöd på grundskole- och gymnasieskolenivå*

För beviljande av särskilt vuxenstudiestöd på nivåer som motsvarar grundskolan och gymnasieskolan föreslår SVUX följande förfarande.

Studiestödsråd

SVUX föreslår, att de fackliga organisationernas erfarenhet och kontaktyta ska utnyttjas vid fördelningen av vuxenstudiebidragen. Det sker genom att dessa organisationer i ett särskilt organ, benämnt *studiestödsråd,* ska avge förslag om hur studiestödet ska fördelas på de sökande. Dessa studiestödsråd ska normalt bestå av minst sju ledamöter och vara sammansatta så, att omkring 2/3 av ledamöterna företräder LO-medlemmar och 1/3 TCO-medlemmar.

SVUX förutsätter att även de hemarbetandes och egenföretagarnas intressen tillgodoses av de fackliga representanterna i studiestödsråden.

Kommunal nämnd

Studiestödsråden avlämnar sina förslag till en kommunal nämnd för beslut. Det föreslås ankomma på kommunerna själva att avgöra vilken nämnd som ska erhålla uppdraget att fördela studiestödet. SVUX antar dock att det normalt kommer att vara skolstyrelsen som erhåller uppdraget.

Studiemedelsnämnd

SVUX föreslår att ansökan om särskilt vuxenstudiestöd inges till studiemedelsnämnd som gör en granskning av ansökningarna för att avgöra vilka som är formellt behöriga att erhålla sådant stöd.

Efter det att studiemedelsnämnden fastställt vilka av de sökande som är behöriga ska den del av ansökan som avser vuxenstudiebidraget för grundskole- och gymnasieskolestudier vidarebefordras till det lokala studiestödsorganet.

Medan det ankommer på det lokala kommunala organet att besluta om vilka personer som ska erhålla vuxenstudiebidragen ankommer det enligt SVUX:s förslag på studiemedelsnämnden att fatta övriga beslut om det särskilda vuxenstudiestödet. Det rör sig exempelvis om efter vilken klass bidraget ska beräknas, preliminärskatteavdrag m. m. Beslut om beviljande av de återbetalningspliktiga studiemedlen ska i sin helhet fattas av studiemedelsnämnden.

Besvär

Besvär över skolstyrelsens beslut om fördelning av vuxenstudiebidrag ska få föras endast i det fall skolstyrelsens beslut avviker från studiestödsrådets förslag.

11 *Vuxenstudiestöd på högskolenivå*

Enligt SVUX:s förslag ska studiemedelsnämnderna fatta beslut om fördelningen av det särskilda vuxenstudiestödet till dem som avser att bedriva studier på högskolenivå.

För att ansökningarna om vuxenstudiestöd ska bli föremål för en mera allsidig bedömning föreslås att studiemedelsnämnderna vid behandlingen av sådana ansökningar ska utökas med en representant för vardera LO och TCO.

Besvär över studiemedelsnämnds beslut om fördelning av vuxenstudiebidrag på högskolenivå bör få föras endast om nämndens beslut ej överensstämmer med den mening som företräds av representanterna för löntagarorganisationerna.

12 *Ökade resurser till kommunal vuxenutbildning*

Den form av vuxenutbildning på lokal nivå där studier på heltid eller mera omfattande deltid kan bedrivas är i främsta rummet den kommunala vuxenutbildningen. För att denna bättre ska kunna anpassas till de enskildas individuella behov föreligger emellertid enligt SVUX:s uppfattning behov av en ökad rörlig resurs.

Den kommunala vuxenutbildningen är mycket ojämnt fördelad över landet.

SVUX föreslår i kapitel 10, att det s. k. schablontillägget som beräknas på de olika kursernas timtal ska fördubblas för samtliga kommuner utanför stödområdet och tredubblas för samtliga kommuner inom stödområdet. Den resursökning som detta medför ska av kommunerna kunna användas på sätt som bäst passar det lokala behovet av kompetensinriktad och läroplansbunden utbildning.

För kommunerna i det inre stödområdet föreslår SVUX att en ytterligare resurs om tre milj. kr. årligen ställs till förfogande. Dessa medel bör fördelas av SÖ efter prövning av de lokala behoven och efter bedömning av de särskilda åtgärder som kommunerna avser att vidta.

13 *Utgiftsberäkning*

SVUX redovisar i kapitel 11 sina beräkningar av utgifterna för sina förslag.

Den sammanlagda utgiftsökningen för förslagen om förändrade regler för vanliga studiemedel beräknar SVUX till knappt 70 milj. kr. årligen, varav närmare 40 milj. kr. utgörs av återbetalningspliktiga studiemedel och resterande drygt 30 milj. kr. av studiebidrag.

Förslagen om ett förbättrat studiestöd för de vuxenstuderande bör enligt SVUX:s mening genomföras successivt på så sätt, att antalet personer som kan erhålla studiestödet årligen ökar. I praktiken ska antalet personer som erhåller det särskilda vuxenstudiestödet regleras genom att man fastställer det antal vuxenstudiebidrag som får beviljas.

En följd av införandet av det särskilda vuxenstudiestödet beräknas bli en ökning av det antal personer som bedriver vuxenstudier på nivåer motsvarande grundskolan och gymnasieskolan. SVUX beräknar, att hälften av antalet studerande på dessa nivåer med vuxenstudiestöd kommer att utgöras av sådana som kunnat rekryteras just genom införandet av det förbättrade studiestödet. För dessa personer har SVUX

också beräknat ökade kostnader för återbetalningspliktiga studiemedel och för utbildningsplatser.

I fråga om högskolenivån antar SVUX att förslaget om särskilt vuxenstudiestöd inte ska medföra någon ökning av antalet studerande. Detta beror på att U 68 föreslagit en totalreglering av tillträdet till högskolan. SVUX:s förslag om förbättrat studiestöd förväntas därför på denna nivå endast medföra en förändrad ålderssammansättning av de studerande.

SVUX:s beräkning av de sammanlagda utgiftsökningarna för förslaget om särskilt vuxenstudiestöd framgår av följande sammanställning, som också anger utgiftsökningarna under de fem år som en första reformperiod föreslås omfatta. Beloppen anges i milj. kr.

	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
Vuxenstudiebidrag	86	170	227	256	284
Återbetalningspliktiga studiemedel	41	83	113	126	139
Nya utbildningsplatser	24	47	64	73	80
Summa	151	300	404	455	503

Kostnaderna för förslaget om ökade schablontillägg till den kommunala vuxenutbildningen uppskattar SVUX enligt följande i milj. kr.:

År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
10	18	24	24	24

14 *Arbetsgivaravgifter*

SVUX föreslår, att vuxenstudiebidraget till sin huvuddel ska finansieras med en särskild arbetsgivaravgift. Motivet för förslaget är bl. a. att de allmänna behörighetsreglerna förbehåller det särskilda vuxenstudiestödet för personer som har eller tidigare haft anknytning till arbetsmarknaden samt att vuxenutbildningen överhuvudtaget tillför arbetslivet stora värden. Förslaget om finansiering via arbetsgivaravgift står dessutom i överensstämmelse med nyligen gjorda uttalanden om att reformer som innebär bestående krav på det allmänna måste täckas med sociala avgifter och/eller skatter.

SVUX tar inte ställning till frågan om arbetsgivaravgiftens exakta tekniska utformning eller till frågan om den ska tillföras en särskild fond. Frågor av denna art bör enligt kommitténs uppfattning överlåtas till beslut i annat sammanhang, där en mera samlad bedömning kan göras av även andra typer av arbetsgivaravgifter och av produktionsfaktorskatter av annat slag.

Den del av kostnaderna för vuxenstudiebidragen som enligt SVUX:s uppfattning bör bekostas via en arbetsgivaravgift utgör det belopp som –

efter avdrag för vad samhället tillgodoförs genom beskattningen av bidraget – utgör mellanskillnaden vid en jämförelse med studiebidraget i de vanliga studiemedlen.

SVUX föreslår vidare att de särskilda former av studiestöd som föreslås av FÖVUX, dvs. dagstudiestöd och timstudiestöd, också ska bekostas via arbetsgivaravgiften.

De belopp som ska täckas med en arbetsgivaravgift redovisas i tabell 11.6. Sammanfattningsvis redovisas beloppen i följande tabell, som också visar den beräknade storleken på arbetsgivaravgiften under reformperiodens olika år:

	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
Belopp att täckas med arbetsgivaravgift, Mkr	88	174	239	277	315
Motsvarar i procent av avgiftsunderlaget*	0,06	0,12	0,17	0,20	0,23

* Olika arbetsgivaravgifter beräknas på skilda avgiftsunderlag. Som ett slags genomsnitt kan dock anges, att en arbetsgivaravgift om en procent på avgiftsunderlaget ger en intäkt om 1 400 milj. kr.

Författningsförslag

1 Förslag till Lag om ändring i studiestödslagen (1973:349)

Härigenom förordnas i fråga om studieunderstödslagen (1973:349)[1], *dels* att 4 kap. 5, 9, 15, 17–20, 23 och 26 §§ skall upphöra att gälla,

dels att rubriken närmast före 4 kap. 26 § skall utgå,

dels att nuvarande 5 och 6 kap. skall betecknas 8 och 9 kap. samt nuvarande 1 kap. 4 och 5 §§ skall betecknas 1 kap. 6 och 9 §§,

dels att första kap. 1 §, nya 1 kap. 6 § och nya 1 kap. 9 §, 3 kap. 5, 13–15 och 17 §§, 4 kap. 4, 8–14, 21–25, 28–30, 33, 39 och 41–43 §§, nya 8 kap. 77 och 78 §§, nya 9 kap. 2 § och rubriken närmast före 4 kap. 12 § samt punkterna 7–9 i övergångsbestämmelserna skall ha nedan angivna lydelse.

dels att i lagen skall införas tre nya kapitel, 5–7 kap., samt fem nya paragrafer, 1 kap. 4, 5, 7 och 8 §§ och 4 kap. 10 a §, allt av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	1 kap.
	1 §
Staten lämnar studiestöd enligt denna lag i form av förlängt barnbidrag, studiehjälp *och* studiemedel.	Staten lämnar studiestöd enligt denna lag i form av förlängt barnbidrag, studiehjälp, studiemedel, *timstudiestöd, dagstudiestöd och särskilt vuxenstudiestöd.*
	4 §
	Dagstudiestöd består av inkomstbidrag och internatbidrag.

[1] Omtryckt 1974:483.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 §

Särskilt vuxenstudiestöd består av vuxenstudiebidrag och återbetalningspliktiga studiemedel samt resekostnadsersättning.

6 §

Studiestödet handhas av centrala studiestödsnämnden, skolstyrelserna, landstingskommunernas utbildningsnämnder, andra myndigheter och organ enligt bestämmelser som meddelas av *Konungen* eller, efter *Konungens* bemyndigande, av centrala studiestödsnämnden.

Studiestödet handhas av centrala studiestödsnämnden, *studiemedelsnämnderna,* skolstyrelserna, landstingskommunernas utbildningsnämnder, andra myndigheter och organ enligt bestämmelser som meddelas av *regeringen* eller, efter *regeringens* bemyndigande, av centrala studiestödsnämnden.

Ärende om återbetalningspliktiga studiemedel handlägges dock alltid av centrala studiestödsnämnden, om ej *Konungen* förordnar annat.

Ärende om återbetalningspliktiga studiemedel handlägges dock alltid av centrala studiestödsnämnden, om ej *regeringen* förordnar annat.

7 §

Skolstyrelsen skall utse ett studiestödsråd med uppgift att biträda styrelsen i frågor rörande timstudiestöd, dagstudiestöd och särskilt vuxenstudiestöd.

Studiestödsråd skall bestå av det antal ledamöter som skolstyrelsen bestämmer, dock minst fem. Antalet ledamöter skall alltid vara ojämt. Av ledamöterna skall

1. omkring två tredjedelar företräda fackliga organisationer med Landsorganisationen i Sverige som huvudorganisation och

2. omkring en tredjedel företräda fackliga organisationer med Tjänstemännens centralorganisation som huvudorganisation.

Skolstyrelsen skall inhämta

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	förslag till ledamöter från envar av de två huvudorganisationernas distriktorganisationer. Tjänstgöringstiden för ledamot i rådet bör ej överstiga den som gäller för ledamot i skolstyrelsen.
	Närmare bestämmelser om studiestödsråds verksamhet meddelas av regeringen.
8 §	
	Handhas med stöd av bestämmelse enligt 6 § frågor rörande timstudiestöd, dagstudiestöd och särskilt vuxenstudiestöd i kommun av annan kommunal nämnd än skolstyrelsen gäller bestämmelse i 7 § om skolstyrelse i stället denna nämnd.
9 §	
I denna lag förstås med basbelopp: basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring,	I denna lag förstås med basbelopp basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring.
termin: första eller andra hälften av ett kalenderår, i den mån ej annat följer av bestämmelse som Konungen meddelar.	
3 kap.	
5 §	
Studiehjälp utgår för sådan del av läsåret under vilken den studerande bedriver studier.	
Studiehjälp i form av återbetalningspliktiga studiemedel utgår även för tid under vilken den studerande är sjuk enligt vad som anges i 13–19 §§.	
Närmare bestämmelser om läsårs längd och om dess fördelning på *terminer* meddelas av *Kungl. Maj:t* eller, efter *Kungl. Maj:ts* bemyndigande, av centrala studiestödsnämnden.	Närmare bestämmelser om läsårs längd och om dess fördelning på *kalenderhalvår* meddelas av *regeringen* eller, efter *regeringens* bemyndigande, av centrala studiestödsnämnden.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

13 §

I 14–19 §§ ges bestämmelser om återbetalningspliktiga studiemedel för tid under vilken studerande som avses i 12 § på grund av sjukdom är helt oförmögen att bedriva sina studier.

I nämnda paragrafer förstås med

sjukperiod: tid under vilken den studerande på grund av sjukdom oavbrutet varit oförmögen att bedriva sina studier,

studietid: den del av *en termin* under vilken den studerande bedriver studier och den del av *terminen* under vilken han skulle ha bedrivit studier om han ej blivit sjuk.

studietid: den del av *ett kalenderhalvår* under vilken den studerande bedriver studier och den del av *kalenderhalvåret* under vilken han skulle ha bedrivit studier om han ej blivit sjuk.

14 §

Återbetalningspliktiga studiemedel utgår för sjukperiod som infaller under den del av *en termin* som utgör den studerandes studietid, förutsatt att

1. sjukperioden ej omfattar hela den studerandes studietid under *terminen,*

2. den studerande under någon del av *terminen* bedriver sina studier.

Återbetalningspliktiga studiemedel utgår för sjukperiod som infaller under den del av *ett kalenderhalvår* som utgör den studerandes studietid, förutsatt att

1. sjukperioden ej omfattar hela den studerandes studietid under *kalenderhalvåret.*

2. den studerande under någon del av *kalenderhalvåret* bedriver sina studier.

För sjukperiod som infaller efter studietidens början utgår återbetalningspliktiga studiemedel dock endast om den studerande ingett ansökan om sådana medel dessförinnan. Om synnerliga skäl föreligger, kan studerande beviljas återbetalningspliktiga studiemedel även för sådan sjukperiod.

För *den* första *termin* under *vilken* en studerande bedriver studier som berättigar till återbetalningspliktiga studiemedel enligt detta kapitel utgör studiemedel endast för sjukperiod som infaller efter det den studerande bedrivit studierna under minst en månad.

För *det* första *kalenderhalvår* under *vilket* en studerande bedriver studier som berättigar till återbetalningspliktiga studiemedel enligt detta kapitel utgår studiemedel endast för sjukperiod som infaller efter det den studerande bedrivit studierna under minst en månad.

15 §

Studerande har rätt till återbetalningspliktiga studiemedel för

Studerande har rätt till återbetalningspliktiga studiemedel för

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
större del av två på varandra följande *terminer* än sex månader endast om särskilda skäl föreligger.	större del av två på varandra följande *kalenderhalvår* än sex månader endast om särskilda skäl föreligger.
17 §	
Blir studerande på grund av sjukdom helt oförmögen att bedriva sina studier, skall han anmäla detta till den allmänna försäkringskassan, om han beviljats återbetalningspliktiga studiemedel för *terminen* eller om han ansökt eller avser att ansöka därom. Anmälan skall ske enligt de närmare bestämmelser som meddelas av riksförsäkringsverket.	Blir studerande på grund av sjukdom helt oförmögen att bedriva sina studier, skall han anmäla detta till den allmänna försäkringskassan, om han beviljats återbetalningspliktiga studiemedel för *kalenderhalvåret* eller om han ansökt eller avser att ansöka därom. Anmälan skall ske enligt de närmare bestämmelser som meddelas av riksförsäkringsverket.
4 kap.	
4 §	
Studerande *som avses i 1 §* har rätt till studiemedel såväl vid heltidsstudier som deltidsstudier. Till deltidsstuderande utgår dock studiemedel endast om han bedriver studierna på minst halvtid *och på grund av förvärvsarbete, vård av egna barn eller andra särskilda skäl ej kan bedriva studierna på heltid.*	Studerande har rätt till studiemedel såväl vid heltidsstudier som deltidsstudier. Till deltidsstuderande utgår dock studiemedel endast om han bedriver studierna på minst halvtid.
Studiemedel *till studerande som avses i 1 §* utgår i form av studiebidrag och återbetalningspliktiga studiemedel.	Studiemedel utgår i form av studiebidrag och återbetalningspliktiga studiemedel. *Till studerande som bedriver studier vid skolenhet med statlig vuxenutbildning utgår dessutom resekostnadsersättning.*
5 §	
Studerande som avses i 2 § har rätt till studiemedel såväl vid heltidsstudier som deltidsstudier.	
Studiemedel till studerande som avses i 2 § utgår i form av	

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
studiebidrag och återbetalningspliktiga studiemedel. Studiebidrag utgår dock endast vid heltidsundervisning som omfattar minst åtta veckor, om ej annat följer av bestämmelse som meddelas av Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, av centrala studiestödsnämnden.	
Till studerande som avses i 2 § och som bedriver studier vid skolenhet med statlig vuxenutbildning utgår dessutom resekostnadsersättning.	
	8 §
Studiemedel *för studier vid läroanstalt eller utbildningslinje som omfattas av förordnande enligt 1 §* får ej utan särskilda skäl utgå för mer *än sammanlagt 16 terminer.*	Studiemedel får ej utan särskilda skäl utgå för *kalenderhalvår, om*
	1. det tal som motsvarar kvoten mellan den studerandes återbetalningsbelopp enligt 8 kap. 16–21 §§, de nya studiemedlen inräknade, och antalet år, som återstår till och med det år då den studerande fyller 63 år, är större än 30 procent av basbeloppet, eller
	2. återbetalningsbeloppet enligt 8 kap. 16–21 §§, de nya studiemedlen inräknade, överstiger tio basbelopp.
	Studiemedel får dock ej utgå för år efter det under vilket den studerande fyllt 65 år och ej utan särskilda skäl för år efter det under vilket den studerande fyllt 60 år.
	9 §
Studiemedel får ej utan särskilda skäl utgå för termin som infaller efter det den studerande fyllt 45 år.	

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

10 §

Studiemedel utgår för sådan del av läsåret under vilken den studerande bedriver studier.

Studiemedel utgår även för tid under vilken den studerande är sjuk enligt vad som anges i 28–36 §§.

Närmare bestämmelser om läsårs längd och dess fördelning på *terminer* meddelas av *Kungl. Maj:t* eller, efter *Kungl. Maj:ts* bemyndigande, av centrala studiestödsnämnden.

Närmare bestämmelser om läsårs längd och dess fördelning på *kalenderhalvår* meddelas av *regeringen* eller, efter *regeringens* bemyndigande, av centrala studiestödsnämnden. *Regeringen kan förordna att viss del av ett kalenderhalvår skall hänföras till föregående eller följande kalenderhalvår vid beräkning av studiemedel.*

10 a §

Studiemedel utgår endast om den studerande under ett kalenderhalvår bedriver studier under en tidsperiod som omfattar

1. minst 15 dagar, om den studerande är heltidsstuderande,

2. minst 30 dagar, om den studerande är deltidsstuderande.

11 §

Studiemedel beviljas efter ansökan.

Ansökan om studiemedel inges inom den tid och i den ordning som centrala studiestödsnämnden bestämmer. Om särskilda skäl föreligger, får ansökan prövas även om den inkommit för sent.

Studiemedel beviljas för högst två *terminer* i sänder.

Studiemedel beviljas för högst två *kalenderhalvår* i sänder.

Studiemedel till studerande som har rätt till både studiebidrag och återbetalningspliktiga studiemedel

Beräkning av studiemedel

12 §

I 13–25 §§ ges bestämmelser om studiemedel till studerande som avses i 1 §. Bestämmelserna

Studiemedel beräknas för kalenderhalvår. Vid beräkningen beaktas endast tidsperiod som om-

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
gäller även sådan studerande som avses i 2 § och som enligt 5 § andra stycket har rätt till studiebidrag.	*fattar minst 15 dagar för heltidsstuderande och minst 30 dagar för deltidsstuderande. Period om 15 dagar skall anses motsvara en halv månad och period om 30 dagar en månad.*
13 §	
Studiemedel utgår till studerande som har rätt till studiemedel under ett helt niomånaders läsår, om han är heltidsstuderande, med 140 procent av basbeloppet och, om han är deltidsstuderande, med 70 procent av basbeloppet. *Har studerande rätt till studiemedel under ett helt läsår som överskjuter eller ej uppgår till nio månader, utgår studiemedel med så stor del av det enligt första stycket angivna beloppet som svarar mot förhållandet mellan läsårets längd och nio månader.* *Vid ökning eller minskning enligt andra stycket beaktas endast sådan tidsperiod som omfattar minst 15 dagar. Sådan period skall anses motsvara en halv månad.* *Andra och tredje styckena äger motsvarande tillämpning, om heltids- eller deltidsstuderande har rätt till studiemedel under endast en del av läsåret.*	*Om ej annat följer av 14, 16 eller 25 §, utgår studiemedel för varje tidsperiod om* *1. en halv månad under vilken heltidsstuderande bedriver studier under ett kalenderhalvår med åtta procent av basbeloppet,* *2. en månad under vilken deltidsstuderande bedriver studier under ett kalenderhalvår med åtta procent av basbeloppet.*
14 §	
Har *heltids- eller deltidsstuderande* vårdnaden om barn som ej fyllt 16 år eller är han skyldig att till fullgörande av lagstadgan underhållsskyldighet utge underhållsbidrag till barn som ej fyllt 16 år, förhöjes det belopp som den studerande har rätt till enligt 13 § med barntillägg. Tillägget utgår för varje barn med *25* procent av	Har *den studerande* vårdnaden om barn som ej fyllt 16 år eller är han skyldig att till fullgörande av lagstadgad underhållsskyldighet utge underhållsbidrag till barn som ej fyllt 16 år, förhöjes det belopp som den studerande har rätt till *för kalenderhalvåret* enligt 13 § med barntillägg. Tillägget utgår för varje barn, med *en och en halv*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
basbeloppet för *ett läsår om nio månader. Vid bestämmande av barntillägget äger 13 § ändra, tredje och fjärde styckena motsvarande tillämpning.*	procent av basbeloppet för *varje tidsperiod om en halv månad för heltidsstuderande och med tre procent av basbeloppet för varje tidsperiod om en månad för deltidsstuderande.*

Även om båda föräldrarna enligt första stycket har rätt till barntillägg, utgår endast ett barntillägg. Detta utges till fadern, eller, om föräldrarna är ense därom, till modern. Är en av föräldrarna skyldig att utge underhållsbidrag som avses i första stycket, utges dock tillägget alltid till denne. Om synnerliga skäl föreligger, får barntillägg utgå till envar av föräldrarna.

Har studerande, som enligt första och andra styckena har rätt till barntillägg på grund av att han är skyldig att utge underhållsbidrag till ett barn, tidigare på samma grund erhållit barntillägg för samma barn, utgår dock det nya barntillägget endast om han uppfyller något av följande två villkor, nämligen	Har studerande, som enligt första och andra styckena har rätt till barntillägg på grund av att han är skyldig att utge underhållsbidrag till ett barn, tidigare på samma grund erhållit barntillägg *enligt första stycket eller 7 kap. 13 § första stycket* för samma barn, utgår dock det nya barntillägget endast om han uppfyller något av följande två villkor, nämligen

1. att i fråga om det senast beviljade barntillägget ha fullgjort den skyldighet som avses i 40 §,
2. att ha medgett att det nya barntillägget får betalas ut till den som har vårdnaden om barnet.

15 §

Det studiemedelsbelopp som enligt 13 och 14 §§ utgår för läsåret fördelas på terminer efter det antal hela perioder om en halv månad som terminerna skall anses omfatta enligt bestämmelse som avses i 10 § eller, i fråga om studerande som bedriver studier endast under del av läsåret, efter det antal sådana hela perioder som den studerande bedriver studier under terminerna.	

16 §

För heltidsstuderande minskas det belopp som utgår för en ter-	*Summan av de studiemedel som utgår för ett kalenderhalvår enligt*

Nuvarande lydelse

min enligt 13–15 §§ med två tredjedelar av den del av den studerandes inkomst under terminen som överstiger nedan för skilda perioder angivna delar av basbeloppet, nämligen

Antal hela perioder om en halv månad för vilka studiemedel skall utgå under terminen	*Del av basbeloppet*
högst 4	*60 procent*
5	*55 procent*
6	*50 procent*
7	*45 procent*
lägst 8	*40 procent*

Föreslagen lydelse

13 § och hälften av den studerandes egen inkomst för samma kalenderhalvår får uppgå till högst ett basbelopp.

Med egen inkomst likställes vid beräkning enligt första stycket

1. om den studerande är gift och lever tillsammans med maken, summan av dels den del av makens inkomst som överstiger två och ett halvt basbelopp, dels hälften av den del av makarnas sammanlagda förmögenhet som överstiger nio basbelopp,

2. i annat fall hälften av den del av den studerandes förmögenhet som överstiger sex basbelopp.

Är den studerande gift men lever han ej tillsammans med maken, äger andra stycket 1 motsvarande tillämpning, i den mån detta följer av bestämmelse som meddelas av regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, av centrala studiestödsnämnden.

17 §

Utöver vad som följer av 16 § minskas beloppet enligt 13–15 §§ för heltidsstuderande som har rätt till studiemedel under en termin för nio hela perioder om en halv månad med

1. en femtedel av den del av den studerandes förmögenhet som överstiger sex gånger basbeloppet, eller

2. om den studerande är gift och lever tillsammans med maken, en femtedel av den del av makarnas sammanlagda förmögenhet som överstiger nio gånger basbeloppet.

Om den studerande är gift och lever tillsammans med maken, minskas beloppet enligt 13–15 §§

Nuvarande lydelse

dessutom med 40 procent av den del av makens inkomst under terminen som överstiger två gånger basbeloppet.

Är den studerande gift men lever han ej tillsammans med maken, äger första stycket 2 och andra stycket motsvarande tillämpning, i den mån detta följer av bestämmelse som meddelas av Kungl. Maj:t eller, efter Kungl. Maj:ts bemyndigande, av centrala studiestödsnämnden.

Föreslagen lydelse

18 §

För heltidsstuderande som har rätt till studiemedel under en termin för ett större eller mindre antal hela perioder om en halv månad än nio minskas det belopp som utgår för terminen enligt 13–15 §§, utöver vad som följer av 16 §, med så stor del av minskningen enligt 17 § som svarar mot förhållandet mellan antalet hela perioder om en halv månad och talet nio.

19 §

För deltidsstuderande som har rätt till studiemedel under en termin för nio hela perioder om en halv månad minskas det belopp som utgår för terminen enligt 13–15 §§ med dels två tredjedelar av den del av den studerandes inkomst under terminen som överstiger 125 procent av basbeloppet, dels

1. en femtedel av den del av den studerandes förmögenhet som överstiger sex gånger basbeloppet, eller

2. om den studerande är gift och lever tillsammans med maken,

Nuvarande lydelse

en femtedel av den del av makarnas sammanlagda förmögenhet som överstiger nio gånger basbeloppet

Om sådan studerande är gift och lever tillsammans med maken, minskas beloppet enligt 13–15 §§ dessutom med 40 procent av den del av makens inkomst under terminen som överstiger 290 procent av basbeloppet.

Är den studerande gift men lever han ej tillsammans med maken, äger första stycket 2 och andra stycket motsvarande tillämpning, i den mån detta följer av bestämmelse som meddelas av Kungl. Maj:t eller, efter Kungl. Maj:ts bemyndigande, av centrala studiestödsnämnden.

Föreslagen lydelse

20 §

För deltidsstuderande som har rätt till studiemedel under en termin för ett större eller mindre antal hela perioder om en halv månad än nio minskas det belopp som utgår för terminen enligt 13–15 §§ med så stor del av minskningen enligt 19 § som svarar mot förhållandet mellan antalet hela perioder om en halv månad och talet nio.

21 §

Som den studerandes inkomst för *terminen* enligt 16, *19 och 20 §§* räknas den inkomst som han kan antagas komma att åtnjuta under *terminen* eller, om studiemedel vid ett och samma tillfälle skall beviljas för *mer än en termin,* den inkomst som han kan antagas komma att åtnjuta under *terminerna, delad med antalet ter-*

Som den studerandes inkomst för *kalenderhalvåret* enligt 16 § räknas den inkomst som han kan antagas komma att åtnjuta under *kalenderhalvåret* eller, om studiemedel vid ett och samma tillfälle skall beviljas för *två kalenderhalvår, hälften av* den inkomst som han kan antagas komma att åtnjuta under *kalenderhalvåren.*

Nuvarande lydelse

miner. Värdet av naturaförmåner fastställes av *Kungl. Maj:t.* Studiestöd enligt denna lag, doktorandstipendium, statskommunalt bostadstillägg och allmänt barnbidrag räknas icke som inkomst.

Bestämmelserna i första stycket äger motsvarande tillämpning vid beräkning av makes inkomst i fall som anges i *17–20 §§.*

Med förmögenhet förstås i *17 och 19 §§* skattepliktig förmögenhet enligt förordningen (1947:577) om statlig förmögenhetsskatt. Belopp varmed den studerande uppburit återbetalningspliktiga studiemedel får dock ej avräknas såsom skuld.

Föreslagen lydelse

Värdet av naturaförmåner fastställes av *regeringen. Annat* studiestöd enligt denna lag *än vuxenstudiebidrag samt* doktorandstipendium, statskommunalt bostadstillägg och allmänt barnbidrag räknas icke som inkomst.

Bestämmelserna i första stycket äger motsvarande tillämpning vid beräkning av makes inkomst i fall som anges i *16 §.*

Med förmögenhet förstås i *16 §* skattepliktig förmögenhet enligt förordningen (1947:577) om statlig förmögenhetsskatt. Belopp varmed den studerande uppburit återbetalningspliktiga studiemedel får dock ej avräknas såsom skuld.

22 §

Konungen kan förordna att den studerandes inkomst skall beaktas i annan utsträckning än som följer av 16, *19 och 22 §§.*

Regeringen kan förordna att den studerandes inkomst skall beaktas i annan utsträckning än som följer av 16 *§.*

Bekostas studerandes uppehälle helt eller till väsentlig del av staten eller kommun kan de studiemedel som enligt 13, 14 och 16 §§ tillkommer honom minskas enligt grunder som regeringen fastställer.

23 §

Vid beräkning enligt 13–20 §§ av studiemedel tillämpas det basbelopp som gäller för andra månaden före ingången av den termin för vilken studiemedlen är avsedda e ll er, om medlen vid ett och samma tillfälle skall beviljas för flera terminer, det basbelopp som gäller för andra månaden före ingången av den första av dessa.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
24 §	
I studiemedel till vilka den studerande har rätt enligt *10* och *12–23* §§ ingår studiebidrag med följande belopp, nämligen	I studiemedel till vilka den studerande har rätt enligt *13, 14, 16 och 22* §§ ingår studiebidrag med följande belopp, nämligen
1. för heltidsstuderande, om han är berättigad till studiemedel för en *hel period* om en halv månad med minst *en adertondel av 140* procent av basbeloppet, *111* kronor eller, om han är berättigad till studiemedel med lägre belopp, så stor del av *111* kronor som svarar mot förhållandet mellan det belopp vartill han är berättigad och *en adertondel av 140* procent av basbeloppet,	1. för heltidsstuderande, om han är berättigad till studiemedel för en *tidsperiod* om en halv månad med minst *åtta* procent av basbeloppet, *120* kronor eller, om han är berättigad till studiemedel med lägre belopp, så stor del av *120* kronor som svarar mot förhållandet mellan det belopp vartill han är berättigad och *åtta* procent av basbeloppet,
2. för deltidsstuderande, om han är berättigad till studiemedel för en *hel period* om en *halv* månad med minst *en adertondel av 70* procent av basbeloppet, *56* kronor eller, om han är berättigad till studiemedel med lägre belopp, så stor del av *56* kronor som svarar mot förhållandet mellan det belopp vartill han är berättigad och *en adertondel av 70* procent av basbeloppet.	2. för deltidsstuderande, om han är berättigad till studiemedel för en *tidsperiod* om en månad med minst *åtta* procent av basbeloppet, *120* kronor eller, om han är berättigad till studiemedel med lägre belopp, så stor del av *120* kronor som svarar mot förhållandet mellan det belopp vartill han är berättigad och *åtta* procent av basbeloppet.
Utgående studiemedel utgör i första hand studiebidrag.	
25 §	
Studerande, som till följd av bestämmelserna i *16–21* §§ eller bestämmelse som avses i 22 § ej är berättigad till studiemedel, kan dock få sådana om synnerliga skäl föreligger.	Studerande, som till följd av bestämmelserna i 16 *och* 21 §§ eller bestämmelse som avses i 22 § ej är berättigad till studiemedel, kan dock få sådana om synnerliga skäl föreligger.
Om synnerliga skäl föreligger, får studiemedel utgå med högre belopp än som följer av 10 *och 12–21* §§ eller bestämmelse som avses i 22 §.	Om synnerliga skäl föreligger, får studiemedel utgå med högre belopp än som följer av 10, *13, 14, 16* och *21* §§ eller bestämmelse som avses i 22 §.

Nuvarande lydelse | *Föreslagen lydelse*

Studiemedel till studerande som ej har rätt till studiebidrag

26 §

Till studerande som avses i 2 § och som ej har rätt till studiebidrag enligt 5 § eller bestämmelse som avses i 5 § andra stycket utgår återbetalningspliktiga studiemedel efter grunder som fastställes av Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, av centrala studiestödsnämnden.

28 §

I 29–35 §§ ges bestämmelser om studiemedel för tid under vilken den studerande på grund av sjukdom är helt oförmögen att bedriva sina studier.

I nämnda paragraf förstås med

sjukperiod: tid under vilken den studerande på grund av sjukdom oavbrutet varit oförmögen att bedriva sina studier,

studietid: den del av *en termin* under vilken den studerande bedriver studier och den del av *terminen* under vilken han skulle ha bedrivit studier om han ej blivit sjuk.

studietid: den del av *ett kalenderhalvår* under vilken den studerande bedriver studier och den del av *kalenderhalvåret* under vilken han skulle ha bedrivit studier om han ej blivit sjuk.

29 §

Studiemedel enligt *12–26* §§ utgår för sjukperiod som infaller under den del av *en termin* som utgör den studerandes studietid, förutsatt att

1. sjukperioden ej omfattar hela den studerandes studietid under *terminen*,

2. den studerande under någon del av *terminen* bedriver sina studier.

För *den* första *termin* under *vilken* en studerande bedriver studier som berättigar till studieme-

Studiemedel enligt *12–14, 16 och 21–25* §§ utgår för sjukperiod som infaller under den del av *ett kalenderhalvår* som utgör den studerandes studietid, förutsatt att

1. sjukperioden ej omfattar hela den studerandes studietid under *kalenderhalvåret*,

2. den studerande under någon del av *kalenderhalvåret* bedriver sina studier.

För *det* första *kalenderhalvår* under *vilket* en studerande bedriver studier som berättigar till stu-

Nuvarande lydelse

del enligt detta kapitel utgår studiemedel endast för sjukperiod som infaller efter det den studerande bedrivit studierna under minst en månad.

Med stöd av första stycket har studerande rätt till studiemedel för större del av två på varandra följande *terminer* än sex månader endast om särskilda skäl föreligger.

Föreslagen lydelse

diemedel enligt detta kapitel utgår studiemdel endast för sjukperiod som infaller efter det den studerande bedrivit studierna under minst en månad.

Med stöd av första stycket har studerande rätt till studiemedel för större del av två på varandra följande *kalenderhalvår* än sex månader endast om särskilda skäl föreligger.

30 §

Studiemedel enligt *12–26* §§ utgår även för sådan sjukperiod som omfattar hela den studerandes studietid under *en termin*. Detta gäller dock endast om *terminen* infaller närmast efter *sådan termin* under *vilken* den studerande bedrivit studier för vilka studiehjälp *eller* studiemedel utgått eller kunnat utgå.

Studiemedel enligt *12–14, 16 och 21–25* §§ utgår även för sådan sjukperiod som omfattar hela den studerandes studietid under *ett kalenderhalvår*. Detta gäller dock endast om *kalenderhalvåret* infaller närmast efter *sådant kalenderhalvår* under *vilket* den studerande bedrivit studier för vilka studiehjälp, studiemedel *eller särskilt vuxenstudiestöd* utgått eller kunnat utgå.

33 §

Blir studerande på grund av sjukdom helt oförmögen att bedriva sina studier skall han anmäla detta till den allmänna försäkringskassan, om han beviljats studiemedel för *terminen* eller om han ansökt eller avser att ansöka därom. Anmälan skall ske enligt de närmare bestämmelser som meddelas av riksförsäkringsverket.

Blir studerande på grund av sjukdom helt oförmögen att bedriva sina studier skall han anmäla detta till den allmänna försäkringskassan, om han beviljats studiemedel för *kalenderhalvåret* eller om han ansökt eller avser att ansöka därom. Anmälan skall ske enligt de närmare bestämmelser som meddelas av riksförsäkringsverket.

39 §

Bestämmelse i detta kapitel som gäller studerande som är gift, med undantag av *17 § tredje stycket och 19 §* tredje stycket,

Bestämmelse i detta kapitel som gäller studerande som är gift, med undantag av *16 §* tredje stycket, äger motsvarande tillämp-

Nuvarande lydelse

äger motsvarande tillämpning på den som utan att vara gift lever tillsammans med annan person, med vilken han tidigare varit gift eller med vilken han gemensamt har eller har haft barn.

Föreslagen lydelse

ning på den som utan att vara gift lever tillsammans med annan person, med vilken han tidigare varit gift eller med vilken han gemensamt har eller har haft barn.

41 §

Studiebidrag och återbetalningspliktiga studiemedel enligt detta kapitel samt barntilägg vid tillämpning av 40 § avrundas till helt krontal vid öretal under 50 nedåt och vid annat öretal uppåt.

Vid beräkning enligt 8, 13, 14 och 16 §§ tillämpas det basbelopp som gäller för andra månaden före ingången av det kalenderhalvår för vilket studiemedlen är avsedda eller, om medlen vid ett och samma tillfälle skall beviljas för två kalenderhalvår, det basbelopp som gäller för andra månaden före ingången av den första av dessa.

42 §

För den som under *en termin* ej är berättigad till mer än fem procent av basbeloppet i studiebidrag och återbetalningspliktiga studiemedel bortfaller rätten till sådant studiestöd.

För den som under *ett kalenderhalvår* ej är berättigad till mer än fem procent av basbeloppet i studiebidrag och återbetalningspliktiga studiemedel bortfaller rätten till sådant studiestöd.

43 §

Rätt till studiemedel är förverkad, om medlen icke lyfts före utgången av *den termin* för *vilken* de beviljats eller om den studerande avlider innan han lyft medlen.

Om särskilda skäl föreligger, får studiemedel lyftas efter utgången av *den termin* för *vilken* de beviljats.

Rätt till studiemedel är förverkad, om medlen icke lyfts före utgången av *det kalenderhalvår* för *vilket* de beviljats eller om den studerande avlider innan han lyft medlen.

Om särskilda skäl föreligger, får studiemedel lyftas efter utgången av *det kalenderhalvår* för *vilket* de beviljats.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 kap. Särskilt vuxenstudiestöd

Allmänna bestämmelser

1 § Särskilt vuxenstudiestöd utgår till studerande vid de läroanstalter och utbildningslinjer som omfattas av förordnanden enligt 3 kap. 1 § och 4 kap. 1 §.

2 § Särskilt vuxenstudiestöd utgår till studerande som är bosatt i riket.

Studerande som ej är svensk medborgare har dock rätt till särskilt vuxenstudiestöd endast om han bosatt sig i riket huvudsakligen i annat syfte än att här vinna utbildning.

3 § Särskilt vuxenstudiestöd utgår till studerande som tillgodoräknats eller kommer att tillgodoräknas pensionspoäng enligt 11 kap. 6 § lagen (1962:381) om allmän försäkring för minst fem år före det år för vilket han ansöker om vuxenstudiestöd.

Med år för vilket pensionspoäng tillgodoräknats jämställes

1. högst tre kalenderår under vilka den studerande vårdat eget barn som ej fyllt tio år,

2. kalenderår under vilka den studerande under minst sex månader fullgjort värnpliktstjänstgöring enligt värnpliktslagen (1941:967).

Med värnpliktstjänstgöring enligt första stycket 2 jämställes vapenfri tjänst enligt lagen (1966:413) om vapenfri tjänst.

4 § Studerande har rätt till särskilt vuxenstudiestöd såväl vid heltidsstudier som vid deltidsstudier. Till deltidsstuderande utgår

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

särskilt vuxenstudiestöd dock endast om han bedriver studierna på minst halvtid.

5 § Särskilt vuxenstudiestöd utgår i form av vuxenstudiebidrag och återbetalningspliktiga studiemedel. Till studerande som bedriver studier vid skolenhet med statlig vuxenutbildning utgår dessutom resekostnadsersättning.

6 § I fråga om prövning av den studerandes lämplighet för studierna äger 4 kap. 6 och 7 §§ motsvarande tillämpning.

7 § I fråga om tid för vilken särskilt vuxenstudiestöd kan utgå äger 4 kap. 10 och 10 a §§ motsvarande tillämpning. För tid under vilken den studerande är sjuk utgår dock ej vuxenstudiebidrag.

8 § Särskilt vuxenstudiestöd beviljas efter ansökan. Ansökan skall ges in inom den tid och i den ordning som regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, centrala studiestödsnämnden bestämmer. Om särskilda skäl föreligger, får ansökan prövas även om den kommit in för sent.

Särskilt vuxenstudiestöd beviljas för högst två kalenderhalvår i sänder.

9 § I fråga om tid för beräkning av vuxenstudiebidrag och återbetalningspliktiga studiemedel äger 4 kap. 12 § motsvarande tillämpning.

Vuxenstudiebidrag

10 § Vuxenstudiebidrag får ej utgå för år efter det under vilket

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

den studerande fyllt 65 år och ej utan särskilda skäl för år efter det under vilket den studerande fyllt 60 år.

11 § Vuxenstudiebidrag beräknas med hänsyn till det antal år för vilka pensionspoäng enligt 11 kap. 6 § lagen (1962:381) om allmän försäkring tillgodoräknats eller kommer att tillgodoräknas den studerande före det år för vilket bidraget skall utgå. För varje tidsperiod om en halv månad för heltidsstuderande och för varje tidsperiod om en månad för deltidsstuderande utgår vuxenstudiebidraget med den procent av basbeloppet som framgår av följande tabell, nämligen

Antal år med pensionspoäng	*Procent av basbeloppet*
5	5
6	6
7 och högre	7

Bestämmelserna i 3 § andra och tredje styckena äger motsvarande tillämpning.

Återbetalningspliktiga studiemedel

12 § Till den som har rätt till vuxenstudiebidrag utgår återbetalningspliktiga studiemedel.

Återbetalningspliktiga studiemedel får dock ej utan särskilda skäl utgå för ett kalenderhalvår, om

1. det tal som motsvarar kvoten mellan den studerandes återbetalningsbelopp enligt 8 kap. 16–21 §§, de nya återbetalningspliktiga studiemedlen inräknade,

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

och antalet år, som återstår till och med det år då den studerande fyller 63 år, är större än 30 procent av basbeloppet, eller

2. återbetalningsbeloppet enligt 8 kap. 16–21 §§, de nya återbetalningspliktiga studiemedlen inräknade, överstiger tio basbelopp.

Återbetalningspliktiga studiemedel får dock ej utgå för år efter det under vilket den studerande fyllt 65 år och ej utan särskilda skäl för år efter det under vilket den studerande fyllt 60 år.

13 § Om ej annat följer av 14 eller 15 §, utgår återbetalningspliktiga studiemedel för varje tidsperiod om

1. en halv månad under vilken heltidsstuderande bedriver studier under ett kalenderhalvår med sex och en halv procent av basbeloppet,

2. en månad under vilken deltidsstuderande bedriver studier under ett kalenderhalvår med sex och en halv procent av basbeloppet.

14 § Har den studerande vårdnaden om barn som ej fyllt 16 år eller är han skyldig att till fullgörande av lagstadgad underhållsskyldighet utge underhållsbidrag till barn som ej fyllt 16 år förhöjes det belopp som utgår enligt 13 § med barntillägg. Tillägget utgår för varje barn, med en och en halv procent av basbeloppet för varje tidsperiod om en halv månad för heltidsstuderande och med tre procent av basbeloppet för varje tidsperiod om en månad för deltidsstuderande.

Även om båda föräldrarna en-

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

ligt första stycket har rätt till barntillägg, utgår endast ett barntillägg. Detta utges till fadern, eller, om föräldrarna är ense därom, till modern. Är en av föräldrarna skyldig att utge underhållsbidrag som avses i första stycket, utges dock tillägget alltid till denne. Om synnerliga skäl föreligger, får barntillägg utgå till envar av föräldrarna.

Har studerande, som enligt första och andra styckena har rätt till barntillägg på grund av att han är skyldig att utge underhållsbidrag till ett barn, tidigare på samma grund erhållit barntillägg enligt första stycket eller 4 kap. 14 § första stycket för samma barn, utgår dock det nya barntillägget endast om han uppfyller något av följande två villkor, nämligen

1. att i fråga om det senast beviljade barntillägget ha fullgjort den skyldighet som följer av 24 § jämfört med 4 kap. 40 §,

2. att ha medgett att det nya barntillägget får betalas ut till den som har vårdnaden om barnet.

15 § Summan av de återbetalningspliktiga studiemedel som utgår för ett kalenderhalvår enligt 13 § och hälften av den studerandes egen inkomst för samma kalenderhalvår får uppgå till högst ett basbelopp.

Med egen inkomst jämställes vid beräkning enligt första stycket den del av den studerandes förmögenhet som överstiger sex basbelopp.

16 § I fråga om vad som skall anses som inkomst och förmögenhet vid beräkning enligt 15 § äger 4 kap. 21 § och 22 § första

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

21 § Överstiger summan av de belopp varom ansökningar om vuxenstudiebidrag gjorts inom en kommun det belopp som kommunen har tilldelats för sådana bidrag enligt 20 §, skall bidrag i första hand utgå till sådan studerande som med hänsyn till tidigare utbildning, antal år på arbetsmarknaden, ekonomi, möjligheter att bedriva den önskade utbildningen på annat sätt och andra omständigheter bäst bedöms behöva bidrag.

Vid bedömning enligt första stycket får hänsyn icke tagas till annat än den enskildes eget behov av utbildningen. Hänsyn får ej heller tagas till den studerandes förutsättningar att bedriva studierna i annan mån än som följer av 6 §.

Har studerande påbörjat viss utbildning och i samband därmed erhållit vuxenstudiebidrag bör vuxenstudiebidrag även utgå under den tid som krävs för att han skall kunna slutföra utbildningen i normal takt.

22 § Belopp för vuxenstudiebidrag för studier på högskolenivå fördelas mellan olika studiemedelsnämnder enligt bestämmelser som regeringen meddelar.

Rätt att söka vuxenstudiebidrag av det belopp som tilldelats studiemedelsnämnd enligt första stycket tillkommer den som avser att bedriva studier vid läroanstalt eller utbildningslinje som tillhör nämndens verksamhetsområde.

23 § Överstiger summan av de belopp varom ansökningar om vuxenstudiebidrag gjorts det belopp som studiemedelsnämnd har

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

stycket motsvarande tillämpning.

Om synnerliga skäl föreligger, kan återbetalningspliktiga studiemedel utgå utöver vad som följer av 13–15 §§.

Resekostnadsersättning

17 § I fråga om resekostnadsersättning äger 4 kap. 27 § motsvarande tillämpning.

Återbetalningspliktiga studiemedel under sjukdom

18 § I fråga om rätt till återbetalningspliktiga studiemedel för tid under vilken den studerande på grund av sjukdom är helt oförmögen att bedriva sina studier äger 4 kap. 28–35 §§ motsvarande tillämpning.

Särskilt vuxenstudiestöd för studier utom riket

19 § I fråga om rätt till särskilt vuxenstudiestöd för studier utom riket äger 4 kap. 36 § motsvarande tillämpning.

Vissa bestämmelser om fördelning m. m. av vuxenstudiebidrag

20 § Belopp för vuxenstudiebidrag för studier på grundskole- och gymnasieskolenivå fördelas på kommunerna i riket enligt bestämmelser som regeringen meddelar.

Rätt att söka vuxenstudiebidrag av det belopp som tilldelats en kommun enligt första stycket har endast den som är bosatt i kommunen.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

tilldelats för sådana bidrag enligt 22 §, skall bidrag i första hand utgå för yrkesförberedande studier och med beaktande av de närmare bestämmelser om fördelningen som regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, centrala studiestödsnämnden meddelar.

Särskilda bestämmelser

24 § Bestämmelserna i 4 kap. 37, 40, 41 och 43 §§ skall äga motsvarande tillämpning på särskilt vuxenstudiestöd.

För den som under ett kalenderhalvår ej är berättigad till mer än fem procent av basbeloppet i återbetalningspliktiga studiemedel bortfaller rätten till sådana medel.

25 § Bekostas studerandes uppehälle helt eller till väsentlig del av staten eller kommun kan det särskilda vuxenstudiestöd som tillkommer honom enligt detta kapitel minskas enligt grunder som regeringen fastställer.

8 kap.

77 §

I 78–80 §§ ges särskilda bestämmelser om återbetalningsskyldigheten för den som uppburit återbetalningspliktiga studiemedel för sjukperiod enligt 3 kap. 13–19 §§ *eller* 4 kap. 28–35 §§.

I 78–80 §§ ges särskilda bestämmelser om återbetalningsskyldigheten för den som uppburit återbetalningspliktiga studiemedel för sjukperiod enligt 3 kap. 13–19 §§, 4 kap. 28–35 §§ *eller 7 kap. 18 §.*

78 §

Återbetalningspliktiga studiemedel som löper på sådan del av en sjukperiod som infaller efter en karenstid om 14 dagar medräknas ej vid tillämpning av bestämmelserna i detta kapitel om återbetalningsbelopp eller frivillig återbetalning, om ej annat följer av 79 §.

Nuvarande lydelse

Som karenstid enligt första stycket räknas endast sådan tid som infaller under sådan studietid som avses i 3 kap. 13 § *eller* 4 kap. 28 §. Vid beräkning av karenstid skall flera sjukperioder räknas som en sjukperiod, om den senare börjar inom 20 dagar efter föregående periods slut.

Föreslagen lydelse

Som karenstid enligt första stycket räknas endast sådan tid som infaller under sådan studietid som avses i 3 kap. 13 §, 4 kap. 28 § *eller, såvitt avser särskilt vuxenstudiestöd, 7 kap. 18 §, jämfört med 4 kap. 28 §*. Vid beräkning av karenstid skall flera sjukperioder räknas som en sjukperiod, om den senare börjar inom 20 dagar efter föregående periods slut.

9 kap.

2 §

Har någon uppburit studiestöd obehörigen eller med för högt belopp och har han insett eller bort inse detta, kan vad för mycket utgått genast återkrävas.

Avbryter någon sina studier, äger första stycket motsvarande tillämpning beträffande uppburet studiestöd som avser tiden efter avbrottet. Beror avbrottet på sjukdom skall studiestöd som den studerande uppburit enligt 3 kap. 13–19 §§ *eller* 4 kap. 28–35 §§ ej återkrävas.

På studiemedel enligt 4 kap. som återkräves enligt första eller andra stycket utgår ränta från den dag när medlen uppburits efter en räntesats som vid varje tidpunkt med två procent överstiger normalräntan för lån från statens utlåningsfonder. Om särskilda skäl föreligger, kan återbetalningsskyldig befrias helt eller delvis från skyldighet att erlägga räntan.

Avbryter någon sina studier, äger första stycket motsavarande tillämpning beträffande uppburet studiestöd som avser tiden efter avbrottet. Beror avbrottet på sjukdom skall studiestöd som den studerande uppburit enligt 3 kap. 13–19 §§, 4 kap. 28–35 §§ *eller 7 kap. 18 §* ej återkrävas.

På studiemedel enligt 4 kap. *och på särskilt vuxenstudiestöd enligt 7 kap.* som återkräves enligt första eller andra stycket utgår ränta från den dag när medlen uppburits efter en räntesats som vid varje tidpunkt med två procent överstiger normalräntan för lån från statens utlåningsfonder. Om särskilda skäl föreligger, kan återbetalningsskyldig befrias helt eller delvis från skyldighet att erlägga ränta.

---

7. Vid tillämpningen av 4 kap. 8 § skall *med termin, för vilken* den studerande uppburit *studiemedel, jämställas termin, för vilken* han fått studiemedel enligt

7. Vid tillämpningen av 4 kap. 8 § *och 7 kap. 12 §* skall *de studiemedel* som den studerande uppburit enligt studiemedelsförordningen (1964:401) *ingå i åter-*

Nuvarande lydelse

studiemedelsförordningen (1964: 401) eller stipendium eller lån enligt reglementet (1939:290) för utredning av räntefria lån för universitetsstudier, kungörelsen (1946:676) angående statlig kreditgaranti för lån åt den, som avlagt akademisk eller därmed jämförlig examen, kungörelsen (1948:210) angående statlig kreditgaranti för lån åt den som genomgått polisskola, kungörelsen (1950:469) angående studielån med statlig kreditgaranti eller reglementet (1953:366) för utdelning av statssitpendier vid universiteten m. fl. läroanstalter.

8. Är studerande skyldig att erlägga ränta för lån, som utlämnats enligt någon av de vid 7. nämnda författningarna, får när studiemedel beviljas honom det belopp, vartill han är berättigad enligt 4 kap. 10 *och 12–23* §§ denna lag, överskridas med så mycket som svarar mot den ränta, som förfaller till betalning under tid för vilken studiemedlen är avsedda.

9. Under år för vilket studiestöd utgår till studerande med stöd av de nya bestämmelserna är den studerande ej skyldig att erlägga ränta eller amortering på studielån som han fått enligt studiehjälpsreglementet (1964:402). Ränta på studielån, som belöper på sådant år, erlägges med lika stora annuiteter under den i amorteringsplanen för lånet fastställda amorteringstiden.

Föreslagen lydelse

betalningsbeloppet. Dessutom skall hänsyn tagas till om den studerande fått stipendium eller lån enligt reglementet (1939:290) för utredning av räntefria lån för universitetsstudier, kungörelsen (1946:676) angående statlig kreditgaranti för lån åt den, som avlagt akademisk eller därmed jämförlig examen, kungörelsen (1948:210) angående statlig kreditgaranti för lån åt den, som genomgått polisskola, kungörelsen (1950:469) angående studielån med statlig kreditgaranti eller reglementet (1953:366) för utdelning av statsstipendier vid universiteten m. fl. läroanstalter.

8. Är studerande skyldig att erlägga ränta för lån, som utlämnats enligt någon av de vid 7. nämnda författningarna, får när studiemedel beviljas honom det belopp, vartill han är berättigad enligt 4 kap. 10, *10 a, 13, 14, 16 och 22* §§ denna lag, överskridas med så mycket som svarar mot den ränta, som förfaller till betalning under tid för vilken studiemedlen är avsedda. *Detsamma skall gälla om han beviljas särskilt vuxenstudiestöd enligt 7 kap. i form av återbetalningspliktiga studiemedel.*

9. Under år för vilket studiestöd *i annan form än timstudiestöd och dagstudiestöd* utgår till den studerande med stöd av de nya bestämmelserna är den studerande ej skyldig att erlägga ränta eller amortering på studielån som han fått enligt studiehjälpsreglementet (1964:402). Ränta på studielån, som belöper på sådant år, erlägges med lika stora annuiteter under den i amorteringsplanen för lånet fastställda amorteringstiden.

Övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft, såvitt avser de bestämmelser i 1 kap. och i punkt 9 övergångsbestämmelserna som gäller studiestödsråd, timstudiestöd och dagstudiestöd samt såvitt avser 5 och 6 kap. den 1 juli 1975 och i övrigt den 1 januari 1976.

2. Beslut om studiemedel som meddelats före den 1 januari 1976 och som avser även första halvåret 1976 skall alltjämt gälla.

3. De nya bestämmelserna i 4 kap. 8 § första stycket om begränsning i studerandes rätt till studiemedel gäller ej såvitt avser studier under 1976. De gäller ej heller för rätt till studiemedel under första halvåret 1977, om beslut om sådana studiemedel fattas redan i samband med beslut om studiemedel för andra halvåret 1976.

I fall som avses i första stycket får studiemedel ej utan särskilda skäl utgå för mer än sammanlagt 16 kalenderhalvår för studier vid läroanstalt eller utbildningslinje som omfattas av förordnande enligt 4 kap. 1 §.

4. Studerande som beviljats återbetalningspliktiga studiemedel enligt 4 kap. 26 § för första kalenderhalvåret 1976 har rätt till särskilt studiebidrag för detta kalenderhalvår, om han bedriver sina studier på minst halvtid.

Närmare bestämmelser om sådant särskilt studiebidrag meddelas av regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, av centrala studiestödsnämnden.

5. Beviljas studerande för tidsperiod under första kalenderhalvåret 1976 särskilt vuxenstudiestöd och har han för samma tidsperiod eller del därav redan beviljats studiemedel enligt 4 kap. i dess äldre lydelse, omräknas dessa studiemedel till särskilt vuxenstudiestöd. Belopp som sålunda omräknas beaktas vid bestämmande av storleken i övrigt av det särskilda vuxenstudiestödet för tidsperioden i fråga.

6. De nya bestämmelserna i 7 kap. 13 § andra stycket om begränsning av studerandes rätt till återbetalningspliktiga studiemedel gäller ej i fall som motsvarar de fall som avses i punkt 3 första stycket.

7. Bestämmelserna i 7 kap. 18 § gäller i vad de hänvisar till 4 kap. 30 § för första kalenderhalvåret 1976 under förutsättning att den studerande under andra kalenderhalvåret 1975 bedrivit studier för vilka studiemedel utgått eller kunnat utgå.

8. Ytterligare föreskrifter för ikraftträdandet av denna lag meddelas av regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, av centrala studiestödsnämnden.

2 Förslag till
Lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370)

Härigenom förordnas, att 19 § och punkt 12 av anvisningar till 32 § kommunalskattelagen (1928:370) skall ha nedan angivna lydelse.

19 §[1]

Till skattepliktig inkomst enligt denna lag räknas *icke:*

vad som vid bodelning eller eljest på grund av giftorätt tillfallit make eller vad som förvärvats genom arv, testamente, fördel av oskift bo eller gåva;

vinst å icke yrkesmässig avyttring av lös egendom i andra fall än som avses i 35 § 3 eller 4 mom.;

vinst i svenskt lotteri eller vinst vid vinstdragning på här i riket utfärdade premieobligationer och ej heller sådan vinst i utländskt lotteri eller vid vinstdragning på utländska premieobligationer, som uppgår till högst 100 kronor;

ersättning, som på grund av försäkring jämlikt lagen (1962:381) om allmän försäkring eller lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring tillfallit den försäkrade, om icke ersättning grundas på förvärvsinkomst av 4 500 kronor eller högre belopp för år eller utgör föräldrapenning, så ock sådan ersättning enligt annan lag eller särskild författning, som utgått annorledes än på grund av sjukförsäkring, som nyss sagts, till någon vid sjukdom eller olycksfall i arbete eller under militärtjänstgöring om icke ersättning grundas på förvärvsinkomst av 4 500 kronor eller högre belopp för år, ävensom ersättning, vilken vid sjukdom eller olycksfall tillfallit någon på grund av annan försäkring, som icke tagits i samband med tjänst, dock att till skattepliktig inkomst räknas ersättning i form av pension eller annan livränta, så ock ersättning som utgår på grund av trafikförsäkring eller annan ansvarighetsförsäkring och avser förlorad inkomst av skattepliktig natur;

belopp, som till följd av försäkringsfall eller återköp av försäkringen utgått på grund av kapitalförsäkring;

ersättning på grund av skadeförsäkring, dock ej i den mån köpeskilling, som skulle hava influtit därest försäkrad egendom i stället försålts, varit att hänföra till intäkt av jordbruksfastighet, av annan fastighet eller av rörelse eller i den mån ersättningen eljest motsvarar sådan skattepliktig intäkt eller motsvarar sådan avdragsgill omkostnad, vilken är att hänföra till någon av nämnda förvärvskällor;

vinstandel, återbäring eller premieåterbetalning, som utgått på grund av annan personförsäkring än pensionsförsäkring eller sådan sjuk- eller olycksfallsförsäkring som tagits i samband med tjänst, samt vinstandel, som utgått på grund av skadeförsäkring, och premieåterbetalning på grund av skadeförsäkring, för vilken rätt till avdrag för premie icke förelegat;

[1] Senaste lydelse 1973:1121.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

ersättning jämlikt lagen (1956:293) om ersättning åt smittbärare om icke ersättningen grundas på förvärvsinkomst av 4 500 kronor eller högre belopp för år;

periodiskt understöd eller därmed jämförlig periodisk intäkt, därför givaren jämlikt bestämmelserna i 20 § icke är berättigad till avdrag;

stipendier till studerande vid undervisningsanstalter eller eljest avsedda för mottagarens utbildning;

annat studiestöd jämlikt studiestödslagen (1973:349) än vuxenstudiebidrag;

allmänt barnbidrag;

lön eller annan gottgörelse, för vilken skall erläggas skatt enligt förordningen (1958:295) om sjömansskatt;

kontantunderstöd, som utgives av arbetslöshetsnämnd med bidrag av statsmedel;

invaliditetstillägg eller invaliditetsersättning enligt 9 kap. lagen om allmän försäkring, så ock hemsjukvårdsbidrag, som utgår av kommunala eller langstingskommunala medel till den vårdbehövande;

kommunalt bostadstillägg enligt lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension;

kommunalt bostadstillägg till handikappade;

bostadstillägg som avses i kungörelserna (1968:425) om statliga bostadstillägg till barnfamiljer och (1973:379) om statskommunala bostadstillägg;

sådan gottgörelse för utgift eller kostnad som arbetsgivare uppburit från pensions- eller personalstiftelse ur medel, för vilka avdrag icke medgivits vid taxering, vid första tillfälle dylika medel finnas i stiftelsen;

kompensation av staten för bensinskatt på bensin som förbrukats vid yrkesmässig användning av motorsåg.

(se vidare anvisningarna)

Anvisningar

till 32 §

12[2]. Sjukpenning enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring och lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring utgör skattepliktig intäkt av tjänst om sjukpenningen grundas på inkomst, som hänför sig till tjänst och för sig eller tillsammans med annan sjukpenninggrundande inkomst uppgår till 4 500 kronor eller högre belopp för år. Till intäkt av tjänst hänföres under nämnda förutsättningar också ersättning enligt lagen (1956:293) om ersättning åt smittbärare samt annan lag eller författning,

[2] Senaste lydelse 1973:434.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

som utgått annorledes än på grund av försäkring, som nyss sagts, till någon vid sjukdom eller olycksfall i arbete eller på grund av militärtjänstgöring.

Föräldrapenning och vårdbidrag enligt lagen om allmän försäkring utgöra skattepliktig intäkt av tjänst.

Vuxenstudiebidrag enligt studiestödslagen (1973:349) räknas som skattepliktig intäkt av tjänst.

Dagpenning från erkänd arbetslöshetskassa och kontant arbetsmarknadsstöd räknas som skattepliktig intäkt av tjänst.

Detsamma gäller grundbidrag, hyresbidrag på hemorten och barntillägg, vilka enligt av Kungl. Maj:t eller av statlig myndighet meddelade bestämmelser utgå, i samband med utbildning eller omskolning, till arbetslösa eller partiellt arbetsföra samt med dem i fråga om sådana bidrag likställda.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1976.

3 Förslag till
Lag om ändring i lagen (1965:269) med särskilda bestämmelser om kommuns och annan menighets utdebitering av skatt

Härigenom förordnas, att 2 § lagen (1965:269) med särskilda bestämmelser om kommuns och annan menighets utdebitering av skatt skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
2 §[1]	
Vid tillämpning av 1 § skall i skatteunderlaget icke inräknas skattekronor och skatteören som kan anses hänföra sig till följande skattepliktiga intäkter, nämligen *dels* sjukpenning enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring eller lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring eller ersättning enligt förordningen (1954:249) om ersättning i anledning av kroppsskada, ådragen under tjänstgöring i civilförsvaret, kungörelsen (1962:607) om ersättning på grund av verksamhet för brandsläckning m. m., kungörelsen (1961:457) om ersättning på grund av medverkan i skyddsarbete vid olyckor i atomanläggningar m. m., förordningen (1954:250) om ersättning i anledning av kroppsskada, ådragen under vistelse å anstalt m. m., lagen (1954:246) om krigsförsäkring för sjömän m. fl., militärersättningsförordningen (1950:261) och lagen (1956:293) om ersättning åt smittbärare, allt till den del sjukpenningen eller ersättningen grundas på förvärvsinkomst av minst 4 500 kronor för år, *dels* föräldrapenning och vårdbidrag enligt lagen om allmän försäkring, *dels* dagpenning från arbetslöshetsförsäkringen och kontant ar-	Vid tillämpning av 1 § skall i skatteunderlaget icke inräknas skattekronor och skatteören som kan anses hänföra sig till följande skattepliktiga intäkter, nämligen *dels* sjukpenning enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring eller lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring eller ersättning enligt förordningen (1954:249) om ersättning i anledning av kroppsskada, ådragen under tjänstgöring i civilförsvaret, kungörelsen (1962:607) om ersättning på grund av verksamhet för brandsläckning m. m., kungörelsen (1961:457) om ersättning på grund av medverkan i skyddsarbete vid olyckor i atomanläggningar m. m., förordningen (1954:250) om ersättning i anledning av kroppsskada, ådragen under vistelse å anstalt m. m., lagen (1954:246) om krigsförsäkring för sjömän m. fl., militärersättningsförordningen (1950:261) och lagen (1956:293) om ersättning åt smittbärare, allt till den del sjukpenningen eller ersättningen grundas på förvärvsinkomst av minst 4 500 kronor för år, *dels* föräldrapenning och vårdbidrag enligt lagen om allmän försäkring, *dels vuxenstudiebidrag enligt studiestödslagen (1973:349), dels*

[1] Senaste lydelse 1973:1124.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
betsmarknadsstöd, *dels* utbildningsbidrag vid arbetsmarknadsutbildning såvitt avser grundbidrag, hyresbidrag på hemorten och barntillägg. Intäkterna upptages härvid till belopp som anges på kontrolluppgift enligt taxeringsförordningen (1956:623).	dagpenning från arbetslöshetsförsäkringen och kontant arbetsmarknadsstöd, *dels* utbildningsbidrag vid arbetsmarknadsutbildning såvitt avser grundbidrag, hyresbidrag på hemorten och barntillägg. Intäkterna upptages härvid till belopp som anges på kontrolluppgift enligt taxeringsförordningen (1956:623).

Vid beräkning av skatteunderlaget för fysisk person skall avdrag vidare göras för skattekronor och skatteören, som kan anses motsvara sjukpenning. vilken vid arbetsgivarinträde enligt 3 kap. 16 § lagen (1962:381) om allmän försäkring för honom uppburits av arbetsgivaren, om arbetsgivarinträdet skett den 9 november 1973 eller senare.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1976 och tillämpas första gången i fråga om utdebitering för år 1977.

4 Förslag till
Lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring

Härigenom förordnas, att 11 kap. 2 § lagen (1962:381) om allmän försäkring[1] skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	11 kap.
	2 §
Med *inkomst av anställning* avses den lön i penningar eller naturaförmåner i form av kost eller bostad, som försäkrad åtnjutit såsom arbetstagare i allmän eller enskild tjänst. Till sådan inkomst hänföres dock icke från en och samma arbetsgivare åtnjuten lön, som under ett år ej uppgått till femhundra kronor. Såsom inkomst av anställning avses även	
a) sjukpenning enligt denna lag eller lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring eller motsvarande ersättning som utgår enligt annan författning eller på grund av Konungens förordnande, i den mån ersättningen träder i stället för försäkrads inkomst såsom arbetstagare i allmän eller enskild tjänst,	
b) föräldrapenning,	
c) vårdbidrag enligt 9 kap. 4 §,	
d) dagpenning från erkänd arbetslöshetskassa,	
e) kontant arbetsmarknadsstöd enligt lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd *samt*	e) kontant arbetsmarknadsstöd enligt lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd,
f) utbildningsbidrag enligt arbetsmarknadskungörelsen (1966: 368) i form av grundbidrag, hyresbidrag på hemorten och barntillägg.	f) utbildningsbidrag enligt arbetsmarknadskungörelsen (1966: 368) i form av grundbidrag, hyresbidrag på hemorten och barntillägg *samt*
	g) vuxenstudiebidrag enligt studiestödslagen (1973:349).

Ersättning i penningar eller naturaförmåner som i första stycket sägs för arbete som försäkrad utfört för annans räkning utan att vara anställd i dennes tjänst skall, om ersättningen under ett år uppgått till minst femhundra kronor, anses såsom inkomst av anställning, såvida den försäkrade och den som utgivit ersättningen varit ense därom; och skall i dylikt fall den förre anses såsom arbetstagare och den senare såsom arbetsgivare.

Vid beräkning av inkomst av anställning skall hänsyn icke tagas till lön eller annan ersättning, som försäkrad åtnjutit från arbetsgivare, vilken är bosatt utom riket eller är utländsk juridisk person, i annat fall än då den försäkrade sysselsatts vid skötseln av här i riket belägen fastighet eller i rörelse som bedrives från här beläget fast driftställe. Vad i detta stycke

[1] Lagen omtryckt 1973:908.

sägs skall icke gälla beträffande lön till svensk medborgare, såframt svenska staten eller, där lönen härrör från utländsk juridisk person, svensk juridisk person, som äger ett bestämmande inflytande över den utländska juridiska personen, enligt av riksförsäkringsverket godtagen förbindelse har att svara för avgift till försäkringen för tilläggspension enligt 19 kap. 1 §.

Hänsyn skall ej heller tagas till lön eller annan ersättning från främmande makts härvarande beskickning eller lönade konsulat eller från arbetsgivare, vilken tillhör beskickning eller konsulat som nu sagts och icke är svensk medborgare. Vad i detta stycke sägs skall icke gälla beträffande lön till svensk medborgare eller den som utan att vara svensk medborgare är bosatt i riket, såframt utländsk beskickning här i riket enligt av riksförsäkringsverket godtagen förbindelse har att svara för avgift till försäkringen för tilläggspension enligt 19 kap. 1 §.

Den som åtagit sig förbindelse enligt tredje eller fjärde stycket skall anses såsom arbetsgivare.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1976.

1 Direktiven, utredningsarbetet. Avgränsningar

1.1 Direktiven (statsrådsprotokollet 28 juni 1968)

I direktiven till SVUX (se Bilaga) erinrades inledningsvis om att utvecklingen under efterkrigstiden inneburit att starkt vidgade utbildningsmöjligheter erbjudits ungdomen i vårt land. Denna utveckling hade medfört att betydande olikheter uppkommit mellan generationerna i fråga om utbildningsnivå. Vuxenutbildningen framstod därmed inte bara som ett effektivt komplement till ungdomsbildningen utan också som en möjlighet att i efterhand rätta till orättvisor i det utbildningssamhälle som successivt vuxit fram.

I direktiven erinrades också om den betydande omfattningen av arbetsmarknadsutbildningen, som utgör ett verksamt medel i strävandena att bereda dem som förlorat eller riskerar att förlora sitt arbete en ny och säkrare utkomst. Därutöver hade reformer på vuxenutbildningens område väsentligen vidgat möjligheterna till studier och utbildning för de vuxna, i synnerhet bestämmelserna om lokal och riksrekryterande vuxenutbildning av 1967. Vidare erinrades om det förbättrade stödet till det fria och frivilliga folkbildningsarbetet samt det utvecklingsarbete som pågick inom TRU-kommittén.

En riktlinje för det beskrivna reformarbetet för att förbättra utbildningsmöjligheterna för vuxna var att det skulle leda till ett begränsat produktionsbortfall. I framtiden kunde emellertid andra studier än sådana som bedrivs på deltid komma att spela allt större roll. Som exempel på redan förekommande heltidsstudier nämndes arbetsmarknadsutbildningen, vuxna studerande i ungdomsskolan, särskilt på reserverade platser inom fackskolan samt vuxna i högskolan.

Det kunde enligt direktiven även från den vuxnes synpunkt finnas många skäl som talade för studier på deltid. Som exempel på sådana skäl nämndes begränsade studiemål, önskan om att behålla kontakten med arbetslivet, risken att förlora en säker anställning m. m. Därutöver kunde den enskilde uppleva det studiesociala stödets omfattning och konstruktion som ett hinder för heltidsstudier. "Nuvarande stödformer för vuxna – med undantag av utbildningsbidragen inom arbetsmarknadsutbildningen – har anpassats till ungdomsutbildningens stödformer, studiehjälp och studiemedel. Inkomstbortfallet vid heltidsstudier kan bli så stort att

det för vuxna inte uppvägs av det stöd som emellertid utgår inom ungdomsutbildningen".

Kraven på studiesociala åtgärder bleve otvivelaktigt stora om de skulle syfta till att möjliggöra för vuxna att bedriva heltidsstudier. Det vore här inte endast fråga om att tillmötesgå de enskildas önskemål utan också om att skapa förutsättningar för en bättre utbildad arbetskraft. "En central uppgift måste dock vara att studera vilken utformning studiefinansieringen bör ha i en situation då utbildning för varje människa kommer att bli ett naturligt inslag under den yrkesverksamma tiden".

I direktiven skisserades några tänkbara metoder för en framtida utformning av studiefinansieringen. "Ett uppslag är att med utgångspunkt i studiemedelsförordningen skapa ett enhetligt system för all vuxenutbildning. Invändningarna har riktats häremot; bl. a. har ifrågasatts om arbetsmarknadsutbildningen kan inordnas i ett sådant system utan att syftet äventyras. Enligt ett annat uppslag bör man söka konstruera ett mera generellt verkande system, i form av ett slags utbildningsförsäkring. Det kunde i ett sådant system visa sig motiverat med åtgärder för att särskilt stimulera dem som har relativt kort grundutbildning".

SVUX hade att beakta bl. a. vilken omfattning heltidsstudier kunde komma att få vid skilda studiefinansieringssystem, vilka styrande effekter studiefinansieringen kunde få på utbildningssystemet i dess helhet samt avvägningen mellan ungdoms- och vuxenutbildningen.

En central uppgift för utredningen var att göra beräkningar av såväl samhällsekonomiska kostnader som statsfinansiella utgifter vid skilda ambitionsnivåer och system. Härvid borde prövas i vilken form finansieringen av studiestödet skulle ske. Vid utformningen av sina förslag – som kunde komma att i större eller mindre utsträckning påverka nuvarande studiesociala system inom ungdomsutbildningen – var SVUX oförhindrad att pröva andra vägar i fråga om finansieringen än de hittills utnyttjade dvs. bidrag av statsmedel eller återbetalning från enskilda.

Slutligen angavs i direktiven att det från samhällets sida fanns skäl för att vuxna i första hand borde studera på deltid, nämligen dels därför att produktionsbortfallet vid deltidsstudier blev mindre, dels därför att utbildningsorganisationen kunde utnyttjas mer ekonomiskt. Dessutom vore behovet av direkt studiesocialt stöd begränsat för de deltidsstuderande under förutsättning av att de hade förvärvsarbete. "Däremot kan det finna skäl överväga vissa indirekta studiesociala åtgärder t. ex. införande av fritt studiematerial. I vissa situationer kan det måhända finnas behov även för deltidsstuderande att under kort tid ta ledigt från förvärvsarbete för att koncentrera sig på studierna. Enligt nuvarande regler kan i sådana fall utgå lån ur allmänna studielånefonden. De sakkunniga bör i sitt utredningsarbete pröva om denna stödform är tillfyllest".

1.2 Tilläggsdirektiven (statsrådsprotokollet 25 februari 1972)

I tilläggsdirektiven till SVUX (se Bilaga) hänvisades inledningsvis till vad utbildningsutskottet bl. a. uttalat i anslutning till behandlingen av prop. 1971:37 angående vuxenutbildning. I uttalandet framhölls, att det givetvis var viktigt att vuxenutbildningens olika former stödde och kompletterade varandra på ett så effektivt sätt som möjligt. I anslutning härtill nämndes den roll vuxenutbildningsråden borde kunna spela. Frågorna om samordning och arbetsfördelning inom vuxenutbildningen borde även bli behandlade mot bakgrund av erfarenheterna i FÖVUX. Dessa frågor hade samband också med lösningen av studiefinansieringsproblemen och borde därför enligt utskottet kunna belysas genom arbetet i SVUX. "Det kan därvid visa sig nödvändigt med en vidgning av ramen för SVUX:s uppgifter".

I tilläggsdirektiven erinrades om de vuxnas omfattande och skiftande studiebehov samt om olika möjligheter att tillgodose deras önskemål. Under de senaste åren hade existerande former av vuxenutbildning byggts ut samtidigt som nya studiealternativ skapats. "Som utskottet framhållit bör man därför överväga hur de olika formerna av samhällsstödd vuxenutbildning skall stödja och komplettera varandra. Det är därutöver nödvändigt att även i bl. a. organisatoriskt och studiesocialt avseende göra prioriteringar mellan olika åtgärder".

En viktig utgångspunkt för det fortsatta handlandet inom utbildningspolitiken borde vara, att vuxenutbildningen fick successivt ökade resurser. "Vägledande bör därvid vara att i första hand beakta behovet av utbildning för dem som har en kort och bristfällig utbildning".

I tilläggsdirektiven påpekades vidare, att det inom ramen för ett totalt givet program var nödvändigt att göra en avvägning mellan i sig angelägna önskemål. "Därvid bör kommittén pröva vilka åtaganden som en utvidgad uppsökande verksamhet skulle medföra och därmed beakta erfarenheterna från de försök med uppsökande verksamhet inom vuxenutbildningen som en särskild kommitté, kommittén för försöksverksamhet med vuxenutbildning (FÖVUX), f. n. har ansvaret för. Kommittén bör vidare pröva de tankegångar som förts fram av bl. a. LO:s arbetsgrupp för vuxenutbildning om en särskild insats för de relativt unga som på grund av att grundskolan införts successivt inte fått tillgång till den nioåriga obligatoriska skolan. Kommitténs bedömning bör även innefatta en avvägning mellan heltids-, deltids- och fritidsstudier. Övervägandena kan leda fram till en prövning av det statliga stödet till olika former av vuxenutbildning".

Från såväl samhällets som den enskildes sida kunde det te sig angeläget med en lokal och regional samordning av utbildningsinsatserna. Tilläggsdirektiven uppdrog åt SVUX att närmare undersöka hur man skulle kunna nå fram härtill. "De lokala vuxenutbildningsrådens uppgifter bör därvid särskilt beaktas".

1.3 SVUX:s debattskrift

Såsom framgår av det ovanstående referatet är SVUX:s ursprungliga direktiv tämligen vida och ger kommittén möjligheter att överväga vitt skilda förslag för att ge vuxna bättre ekonomiska möjligheter att bedriva studier.

Tidigt under utredningsarbetet framstod det som klart, att ett av de viktigaste problemen i utredningsarbetet sammanhängde med storleken av de totala resurser som samhället var berett att avsätta för studiesociala reformer på vuxenutbildningens område.

Bl. a. genom hänvisningen till uppslaget att det studiesociala stödet borde göras till ett generellt verkande system i form av ett slags utbildningsförsäkring gav direktiven kommittén möjligheter att arbeta med principiellt och ekonomiskt mycket långt gående förslag.

En utbildningsförsäkring bör – med mer eller mindre generöst utformade bestämmelser – ge alla medborgare rätten att under ekonomiskt trygga förhållanden, när som helst då behov av utbildning uppstår, avstå från förvärvsinkomster för att i stället under längre eller kortare perioder helt ägna sig åt studier.

Om alla enskilda människors utbildningsbehov ska kunna tillfredsställas inom ramen för ett sådant försäkringssystem – vilket skulle vara nödvändigt om inte systemet skulle behöva kompletteras med bestämmelser som kunde tillgodose utbildningsbehov utöver vad som täcktes in av försäkringen – måste systemet komma att bli mycket kostnadskrävande.

En förutsättning för genomförandet av ett försäkringsliknande system för finansiering av utbildning – liksom för andra generella system – är att samhället är berett att avsätta mycket stora belopp för studiesociala reformer.

Behovet av resurser för studiesocialt stöd till vuxenstuderande kan ses i två perspektiv. På kort sikt dominerar behovet av *överbryggande utbildning* till de grupper av vuxna som inte har fått del av de senaste decenniernas kraftiga satsning på utbildning; nämligen att ge de vuxna kunskaper på angelägna områden som motsvarar de kunskaper som flertalet av dagens ungdomar erhåller i skolan. Behovet av insatser på den överbryggande utbildningens område brådskar. Samtidigt är behovet av sådana insatser störst just nu.

På längre sikt kommer sannolikt det övervägande behovet av vuxenutbildning att avse andragångs- eller påbyggnadsutbildning på gymnasieskolenivå eller utbildning på högskolenivå. Delvis kommer den att utgöra inslag i ett system för *återkommande utbildning,* och den kan då i stor utsträckning ses som ett alternativ till en ytterligare förlängd sammanhängande utbildning.

Om samhället inte inom en överblickbar framtid är berett att ställa de stora resurser till förfogande som skulle krävas för ett försäkringsliknande studiesocialt system – eller för andra studiesociala system som innebär en generell rätt för vuxna att på väsentligt gynnsammare villkor än för närvarande bedriva studier – måste givetvis andra lösningar väljas. Tänkbart är då t. ex. att man genomför endast smärre förbättringar av de

nuvarande studiesociala reglerna, varigenom man uppnår begränsade kostnadsökningar – men också kvantitativt och kvalitativt endast obetydliga förändringar av rekryteringen till vuxenutbildning. En annan möjlighet är att man i stället genomför betydande förbättringar för de vuxenstuderande, men förbehåller dessa endast för ett begränsat antal personer.

SVUX fann det nödvändigt att få bl. a. de frågeställningar som i största korthet berörts ovan belysta i den offentliga debatten innan kommittén utformade sina närmare förslag. Kommittén beslöt därför 1971 att ge ut delbetänkandet "Vuxna Utbildning Studiefinansiering" (SOU 1971:80), vilket ej innehöll några förslag från kommitténs sida utan i stället åsyftade att ge ytterligare material till diskussionen kring vuxenutbildningen och särskilt kring de framtida formerna för de vuxnas studiefinansiering. Förhoppningen var att ur diskussionen kunna få vägledning för kommande ställningstaganden.

Ett kort referat av remissionsopinionen återfinns i kapitel 3.

1.4 Avgränsningar av betänkandets innehåll

Som framgått av det föregående uppdrog de ursprungliga direktiven åt SVUX att utarbeta förslag rörande de vuxenstuderandes framtida studiesociala stöd och därmed sammanhängande frågor. I tilläggsdirektiven av 1972 utvidgades kommitténs uppdrag till att omfatta också bl. a. frågor rörande hur de olika formerna av samhällsstödd vuxenutbildning ska stödja och komplettera varandra samt rörande det statliga stödet till olika former av vuxenutbildning och de kommunala vuxenutbildningsrådens uppgifter.

Förslagen i föreliggande betänkande avser i huvudsak endast det studiesociala stödet till de vuxenstuderande, dvs. de frågor som avsågs med SVUX:s ursprungliga direktiv. De frågor som avsågs med tilläggsdirektiven – dvs. de som rör förhållandet mellan olika slag av vuxenutbildning m. m. – kommer att behandlas i ett senare betänkande. Ett undantag utgör frågan om förstärkning av resurserna till den kommunala vuxenutbildningen, vilken behandlas i kapitel 10. För att biträda SVUX med denna senare del i utredningsuppdraget har en särskild grupp experter tillkallats vilka företräder olika typer av vuxenutbildning.

Då det gäller de nu föreliggande förslagen om förbättrat studiestöd till vuxenstuderande har ett antal avgränsningar gjorts och i vissa gemensamma frågor har överläggningar hållits med andra utredningar.

KAMU

1972 tillsatte den dåvarande inrikesministern *Kommittén för översyn av arbetsmarknadsutbildningen* (KAMU; direktiv: se riksdagsberättelsen 1973, In 29). KAMU har bl. a. i uppdrag att överväga frågan om nya regler för utbildningsbidragen och frågan om förändrade kriterier för arbetsmarknadsutbildning och ska enligt sina direktiv i denna senare fråga

samråda med SVUX.

Gränsdragningen mellan arbetsmarknadsutbildning och annan vuxenutbildning är – särskilt från den enskildes utgångspunkt – huvudsakligen en fråga om studiesocialt stöd. I själva verket är arbetsmarknadsutbildning också formellt sett snarast ett studiesocialt system. Sådan utbildning äger rum huvudsakligen i särskilt anordnade kurser och i första hand i s. k. AMU-center, men många erhåller arbetsmarknadsutbildning inom det allmänna skolväsendet.

Arbetsmarknadsutbildning är en på arbetsmarknadspolitiska grunder prioriterad vuxenutbildning. Prioriteringarna sker på två grunder. Den första utgår från *individens* situation på arbetsmarknaden. I huvudsak gäller, att den enskilde ska vara eller löpa risk att bli arbetslös för att arbetsmarknadsutbildning ska komma i fråga. Den andra prioriteringsgrunden utgår från *utbildningens inriktning*. Här gäller, att om utbildningen är synnerligen angelägen kan utbildningsbidrag utgå även om den enskilde inte befinner sig i en svår arbetsmarknadssituation.

Den här ovan givna definitionen av begreppet arbetsmarknadsutbildning är allmän. Den närmare innebörden av den måste i praktiken bli beroende av arbetsmarknadspolitiska ambitioner, vilka förändras från tid till annan.

Arbetsmarknadsutbildning kommer även fortsättningsvis att beviljas efter individuell prövning, varvid en bedömning görs av huruvida utbildning är den för individen lämpligaste åtgärden. Någon generell rätt till arbetsmarknadsutbildning kommer därför inte heller i framtiden att föreligga.

De anförda omständigheterna gör, att SVUX och KAMU vid samråd funnit, att avgränsningen i studiesocialt avseende mellan arbetsmarknadsutbildning och annan vuxenutbildning i den praktiska tillämpningen bör göras med en *operationell definition*. Av skäl som anges nedan kommer de studiesociala villkoren för deltagare i arbetsmarknadsutbildning att vara förmånligare än för deltagare i annan vuxenutbildning. Den operationella definitionen bör därför vara den, att det får bli arbetsmarknadsmyndigheten som avgör om i det enskilda fallet utbildningsbidrag ska komma i fråga. Om den enskilde beviljas arbetsmarknadsutbildning – och därmed utbildningsbidrag – ska rätt till annat studiestöd för samma utbildning i princip inte föreligga.

Även i fråga om nivån på studiestödet har det funnits anledning för de båda kommittéerna att göra gemensamma bedömningar.

Allmänt kan sägas, att det är naturligt att studiestödet inom arbetsmarknadsutbildningen i sin helhet har formen av bidrag som i det enskilda fallet i stort täcker den förlorade arbetsinkomsten. Arbetsmarknadsutbildning är ju normalt inte något som den enskilde väljer utan en åtgärd som aktualiseras i samband med att han förlorar sitt arbete eller har andra svårigheter att erhålla lämpligt arbete. Vanligen utgör utbildningsbidraget ett alternativ till annan ersättning vid arbetslöshet, och det bör då vara åtminstone lika generöst till sitt innehåll.

Det vore naturligtvis önskvärt att studiestödet vid annan vuxenutbildning fick en lika generös utformning som utbildningsbidragen. Då skulle

man kunna undvika att övertryck uppstår vad avser efterfrågan på arbetsmarknadsutbildning. SVUX har emellertid inte funnit det vara möjligt att lämna förslag om ett till sin utformning med utbildningsbidragen samordnat studiestöd för övrig vuxenutbildning. Vad gäller storleken av det totala studiestödet finns viss överensstämmelse mellan förslagen från de båda kommittéerna, men det studiestöd SVUX föreslår består endast till en del av bidrag medan återstående del utgörs av återbetalningspliktiga studiemedel.

En väsentlig orsak till utformningen av SVUX:s förslag ligger i en avvägning av kostnaderna för förslagen mot den förväntade effekten. Om inslaget av bidrag hade varit större skulle – vid given kostnadsnivå – antalet personer som skulle kunnat få stödet ha blivit mindre.

FÖVUX

På förslag av LO och ABF tillsattes 1970 *Kommittén för försöksverksamhet med vuxenutbildning* (FÖVUX; se riksdagsberättelsen 1970, U:43), som fick i uppdrag att leda försök med uppsökande verksamhet till studiecirklar samt att utvärdera resultatet av försöket. Denna kommittés verksamhet har avsett såväl rena cirkelstudier som cirkelstudier i kombination med kortare internatkurser. I FÖVUX:s direktiv ingår att samråda med SVUX.

Som framgår av vad som redovisats beträffande de båda kommittéernas direktiv griper arbetsuppgifterna in i varandra. Kommittéerna har därför funnit det ändamålsenligt att efter samråd med utbildningsdepartementet göra ett antal avgränsningar av sina respektive arbetsområden.

Det bör emellertid understrykas, att förslagen från FÖVUX och SVUX är avsedda att bli bedömda gemensamt och att de tillsammans täcker hela den samhälleligt stödda vuxenutbildningen dock med undantag för den nyss berörda arbetsmarknadsutbildningen. Förslagen är också av de båda kommittéerna bedömda mot varandra inom en ekonomisk totalram.

Vägledande har därvid varit den skrivelse LO och TCO den 15 mars 1974 överlämnade till regeringen och som innehåller förslag om utbyggnad av vuxenutbildningen. Denna skrivelse har av utbildningsdepartementet överlämnats till de båda kommittéerna att tagas i beaktande vid utredningsarbetet.

SVUX:s förslag i föreliggande huvudbetänkande avser enbart studiestöd till sådana vuxna som bedriver mera omfattande studier. Såsom närmare kommer att framgå av det följande innebär förslagen krav på att studierna ska omfatta minst antingen en halv månads heltidsstudier eller en hel månads halvtidsstudier för att rätt till det av SVUX föreslagna studiestödet skall föreligga.

Kommittéerna har gemensamt övervägt förbättrade bidrag i syfte att sänka avgifterna för deltagare i studiecirklar samt ett särskilt timbidrag till sådana vuxenstuderande som på grund av obekväm arbetstid inte kan delta i normala fritidsstudier utan att förlora arbetsinkomster samt ett särskilt bidrag för deltagande i kortare intensivkurser, företrädesvis i internatform och vid folkhögskola. Dessa stödåtgärder har betydelse såväl

för dem som omfattas av en uppsökande verksamhet som för dem som på eget initiativ söker sig till olika former av vuxenutbildning. Av praktiska skäl kommer förslagen om de här berörda stödformerna att närmare utformas av FÖVUX och redovisas samtidigt som man framlägger sitt förslag om uppsökande verksamhet till vuxenutbildning.

Vidare har mellan kommittéerna diskussioner förts om gemensamma administrativa frågor. De organ som föreslås medverka vid fördelningen av det studiestöd som SVUX lämnar förslag om förutsätts också medverka vid administrationen av det studiestöd som det fallit på FÖVUX att föreslå.

I överensstämmelse med den förenämnda skrivelsen från LO och TCO föreslås, att kostnaderna för förbättringarna för de vuxenstuderande delvis ska finansieras med en arbetsgivaravgift. Förslagen härom framläggs av SVUX.

Ledighet för utbildning

I skrivelse den 2 februari 1973 till chefen för utbildningsdepartementet hemställde LO och TCO att de grundläggande förutsättningarna för arbetstagares rätt till ledighet för studier skulle skyndsamt regleras genom lagstiftning. Med anledning härav tillsattes en interdepartemental arbetsgrupp under ledning av statsrådet Lidbom för att behandla frågan. Resultatet av arbetsgruppens arbete lades våren 1974 fram i promemorian Förslag till lag om arbetstagares rätt till ledighet för utbildning (Ds A 1974:2).

Frågan om ledighet för utbildning har anknytning till frågan om det studiesociala stödet. I detta avseende har vissa underhandskontakter förevarit mellan arbetsgruppen och SVUX. Arbetsgruppen skriver i promemorian (sid. 66):

"En studieledighetsreform bör enligt arbetsgruppens mening dock inte anstå i avvaktan på att de studiefinansiella frågorna löses. Den bör i stället ses som ett självständigt led i strävandena att stärka vuxenutbildningens roll i samhället. Det torde vara tillräckligt att peka på att frågan om ledighet för studier aktualiserar en avvägning mellan arbetskraftsbehovet i produktionen och den enskilde arbetstagarens önskemål om att kunna delta i utbildning. Denna avvägning måste i första hand ske genom kontakter mellan arbetsgivaren och arbetstagaren på den enskilda arbetsplatsen. Fördelningen av ett studiestöd får förutsättas ske i annan ordning och efter delvis andra grunder".

SVUX kan helt ansluta sig till arbetsgruppens uppfattning. Kommittén vill dessutom peka på, att dess förslag i det följande innebär en successiv utökning av det antal personer som kan erhålla ett särskilt vuxenstudiestöd. Det förbättrade studiestödet kommer därför i ett inledningsskede att kunna ges endast till ett begränsat antal personer. Den utvecklingstakt som av ekonomiska skäl bedöms som rimlig för det studiesociala stödet bör ej få påverka omfattningen av rätten till ledighet för utbildning. Dessutom tillkommer, att det studiesociala stöd om vilket SVUX lämnar förslag ska kunna erhållas också av personer som inte har fast anknytning

till arbetsmarknaden.

Det är emellertid betydelsefullt att samverkan förekommer mellan de organ som har att avgöra frågor om ledighet för studier och de som beslutar om fördelning av studiestöd. Vad gäller rätt till ledighet för studier innebär arbetsgruppens lagförslag, att tolkningsföreträde ges åt de fackliga organisationerna vid tvist med arbetsgivaren. Denna omständighet har varit av betydelse för valet av det organ som i första hand ska fördela det studiestöd som SVUX lämnar förslag om.

2 Vuxenutbildningen i Sverige

2.1 Inledning

I detta kapitel behandlas utbildningsmöjligheterna för vuxna i Sverige idag. Mest utförlig är beskrivningen av den vuxenutbildning som direkt berörs av SVUX:s förslag.

Svensk vuxenutbildning kännetecknas både av mångfalden utbildningsanordnare, bredden i ämnesutbudet, de skiftande studieformerna och det stora antalet deltagare.

Olika former av vuxenutbildning har olika ursprung. Studiecirkelverksamheten, den kommunala och statliga vuxenutbildningen, brevskolorna, folkhögskolorna, arbetsmarknadsutbildningen, alla har de vuxit fram fristående från varandra, stöttade av olika folkrörelser, stat och kommun.

I beskrivningen av de olika utbildningsanordnarna har en viss enhetlighet eftersträvats. Den statistiska dokumentationen på vuxenutbildningsområdet är relativt ny och i vissa avseenden ofullständig. Statistiska centralbyrån samlar in och presenterar uppgifter om den kommunala vuxenutbildningen, folkhögskolan och studiecirkelverksamheten, liksom om gymnasieskolan. All annan vuxenutbildning dokumenteras främst av anordnarna själva. Detta gör de statistiska uppgifterna svårjämförbara. Det är för det första svårt att få fram ett enhetligt sätt att beräkna antalet studerande. I den följande beskrivningen används genomgående begreppen *deltagare* när det inte uppenbarligen är fråga om antal individer. En individ som deltar i fyra studiecirklar under ett läsår, beskrivs således som fyra kursdeltagare. Men en individ som följer en årskurs på folkhögskola kallas *elev*.

Det finns också stora olikheter mellan vad man mäter. Inom en del utbildningar mäter man antalet deltagare vid en viss tidpunkt, inom andra mäter man det totala antalet deltagare under en termin eller ett läsår. Något mått på volymen utbildning finns inte, annat än för några få utbildningsformer. Det är därför svårt att göra jämförelser mellan olika studieformer liksom att mäta den totala verksamhetens omfattning.

2.2 Studieförbunden

2.2.1 *Studieförbundens utveckling och verksamhetens nuvarande omfattning*

Den verksamhet som studieförbunden bedriver har en uppbyggnad och inriktning, som på flera sätt skiljer sig både från folkbildningsverksamheten i andra länder och från andra typer av vuxenstudier i vårt samhälle. Såväl till målsättning och ämnesval som till arbetsformer och metoder har studierna i studieförbundens regi en rad särdrag.

Det bör inledningsvis påpekas att denna beskrivning endast avser en av studieförbundens verksamhetsgrenar, nämligen studiecirkelverksamheten. Vid sidan av studiecirklarna anordnar studieförbunden en rad andra aktiviteter, främst kulturarrangemang av olika slag – konserter, utställningar, teaterföreställningar, debatter m. m. Även om dessa slag av verksamhet har ökat kraftigt under senare år, är studiecirkelverksamheten den utan jämförelse viktigaste verksamhetsgrenen. Den samlar över två miljoner deltagare per år, vilket motsvarar betydligt mer än en miljon människor.

Målen för folkbildningsarbetet

De första studieförbunden kom till i början av 1900-talet. Bakom dem stod de stora sociala folkrörelserna, främst arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen. Motiven för att ge en fastare organisation åt den bildningsverksamhet som bedrevs inom dessa folkrörelser var två:

- ☐ ett *rörelsemotiv*; man behövde skola medlemmarna för uppgiften att förverkliga den egna rörelsens mål och strävanden.
- ☐ ett socialt, eller om man så vill, *jämlikhetsmotiv*; man ville höja den allmänna bildningsnivån bland de stora befolkningsgrupper som fått en alltför kort och bristfällig utbildning genom samhällets försorg.

Dessa båda grundläggande mål för folkbildningsarbetet har i huvudsak bestått genom åren. Under början av 1900-talet var studiecirklarna och korrespondensundervisningen framförallt medel att kompensera bristen på skolor, lärare och handledare i det som ännu var ett glesbygdsland. Men studiecirkelformen och brevundervisningen kom snart att betraktas, inte som nödfallsutvägar, utan som studieformer med alldeles särskilda värden.

Den viktigaste principen för folkbildningsarbetet är att det ska vara fritt och frivilligt. Det innebär bl. a. att deltagarna i studiecirkelverksamheten inte bara fritt kan välja det ämne de är intresserade av; de ska också direkt kunna påverka och bestämma inriktningen på studierna, själva välja studiematerial och utforma planen för sitt arbete. Några av myndigheterna fastställda läroplaner för studiecirkelverksamheten finns således inte, och verksamheten är endast undantagsvis inriktad på att ge formell kompetens.

Studiecirklarna ökar

1948 erhöll studieförbunden statsbidrag till studiecirkelverksamheten. Detta var en viktig förutsättning för den mycket snabba utveckling som kom att äga rum därefter. Följande siffror visar tydligt hur kraftig expansionen har varit under de senaste årtiondena. Studiesäsongen 1948/49 redovisades cirka 27 000 studiecirklar, 1959/60 redovisades 81 000 och 1969/70 163 000 cirklar, och verksamheten fortsätter att öka. 1972/73 uppgick det totala antalet cirklar (exklusive invandrarundervisningen) till ca 220 500 cirklar med 2 150 000 deltagare.

2.2.2 *Organisation*

Den organisatoriska utbyggnaden

Den organisatoriska utbyggnaden präglades av att varje större folkrörelse byggde upp sitt eget studieförbund. Nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen hade varit de första. Redan år 1894 började Goodtemplarorden med skolningsverksamhet för sina medlemmar. År 1912 bildades inom arbetarrörelsen Arbetarnas Bildningsförbund (ABF). Sen följde andra i spåren. Jordbrukar-Ungdomens förbund, senare omorganiserat till Studiefrämjandet (Sfr), startade studieverksamhet år 1920. KFUK och KFUM:s studieförbund (KFUK-M) startade år 1929, och ett år därefter bildades Svenska Landsbygdens studieförbund och Sveriges Kyrkliga Bildningsförbund (SKB). De nya fackliga tjänstemannaorganisationerna bildade Tjänstemännens Bildningsverksamhet (TBV) år 1935, Studieförbundet Medborgarskolan (Mbsk) för högerns organisationer följer år 1941. År 1947 bildades Sveriges Kyrkliga Studieförbund (SKS) och Frikyrkliga studieförbundet (FS) samtidigt som SKB upplöstes. Liberala Studieförbundet bildades år 1948. En annan bakgrund har Folkuniversitetet (FU) som startade år 1943. FU hade anknytning till yngre lärare och studerande vid universiteten och hade som främsta syfte att sprida universitetsutbildningen utanför själva läroanstalterna efter bl. a. engelskt mönster.

Efter 1948 har inga helt nya studieförbund bildats. Däremot finns flera exempel på sammanslagningar och strävanden mot ökad samverkan. Liberala Studieförbundet och Svenska Landsbygdens studieförbund sammanslogs år 1967 och bildade Studieförbundet Vuxenskolan (SV). Nykterhetsrörelsens tre studieförbund gick samman i Nykterhetsrörelsens Bildningsverksamhet (NBV) år 1971.

År 1936 bildades Samverkande Bildningsförbunden som ett samarbetsorgan för alla studieförbund i landet. Folkuniversitetet gick dock inte in i detta samarbete förrän på 1960-talet. Den organiserade samverkan på riksplanet har under slutet av 1960-talet fått något andra former. Samverkande Bildningsförbunden har gått samman med Folkbildningsförbundet, grundat år 1903, som utöver studieförbunden också representerar länsbildningsförbunden, folkhögskolorna och biblioteken.

Folkbildningsarbete – demokratiskt basarbete

Samtidigt med att studieverksamheten organisatoriskt byggdes ut och antalet studiecirklar ökade ändrades inriktningen i verksamheten. Tyngdpunkten i studierna förändrades i takt med att nya medborgargrupper fick ett ökat politiskt inflytande både opinionsmässigt och genom tillträde till kommunala och statliga organ, samtidigt som de rent organisationsanknutna uppgifterna blev fler och mer krävande. Ämnen som stats- och kommunalkunskap, fackföreningskunskap, nationalekonomi och socialpolitik fick en allt större betydelse. Folkbildningsarbetet trädde in som ett direkt instrument och en förutsättning för både den politiska och den organisationsanknutna sidan av demokratin.

När det gäller studieförbundens organisation och deras relationer till varandra är ännu några utvecklingslinjer värda att uppmärksammas. Många små lokalavdelningar har slagits samman till större organisatoriska enheter. År 1950 hade ABF 936 lokalavdelningar, 1970 hade de minskat till 250. De självständiga mindre avdelningarna har dock ersatts av ABF-kommittéer, varför den direkta kontakten mellan organisationen och deltagare på de mindre orterna kan upprätthållas. Sammanslagningarna har främst motiverats av att de mindre avdelningarna inte kunde ge tillräckligt underlag för fast anställda funktionärer och därigenom inte kunde möta de stigande kraven på kontinuitet, service och variation i verksamheten.

Många studieförbund

Kritiken utifrån har ofta gällt uppsplittringen i många studieförbund. Ett visst samgående mellan varandra närstående studieförbund har också skett, motiverat av ökade krav på kvalitet och effektivitet. Studieförbundens förankring i idéella strävanden innebär dock att en sammanläggning endast kan komma till stånd om det finns en nära överensstämmelse i

Tabell 2.1. Allmänna cirklar inklusive cirklar med tilläggsbidrag och universitetscirklar efter studieförbund 1972/73 (SM U 1973:32).

Studieförbund	Antal cirklar	Procent	Antal statsbidragsberättigade studietimmar	Procent
ABF	70 868	32,1	1 893 388	31,8
FS	12 109	5,5	291 505	4,9
FU	14 014	6,4	376 750	6,3
Sfr	9 478	4,3	278 139	4,7
KFUK-M	2 033	0,9	52 114	0,9
SV	37 510	17,0	1 037 622	17,4
NBV	12 165	5,5	336 952	5,7
Mbsk	25 826	11,7	681 504	11,4
SKS	14 415	6,6	381 377	6,4
TBV	22 075	10,0	626 112	10,5
Totalt	220 493	100,0	5 955 463	100,0

ideologiska frågor, vilka är av betydelse för studieförbundens möjligheter att samarbeta.

Fördelningen mellan de olika studieförbunden framgår av tabell 2.1. Där redovisas både antalet cirklar och antalet statsbidragsberättigade studietimmar. Antalet studietimmar är ett mera precist mått på verksamhetens omfattning eftersom det tar hänsyn till cirklarnas längd.

2.2.3 *Regional fördelning*

Studiecirkelverksamheten är väl spridd över landet men visar en del regionala särdrag. Särskilt påfallande är underrepresentationen i Västsverige. De regioner som har en större andel av cirklarna än av befolkningen är dels Östergötland–Sörmland–Småland, dels regionerna som omfattar nordöstra Svealand, södra och norra Norrland.

Den regionala fördelningen av studiecirkelverksamheten blir ytterligare nyanserad om man för in de olika studieförbundens regionala förankring. Några särdrag i de större studieförbundens "regionsprofiler" skall här kort summeras.

- ☐ *ABF*, arbetarrörelsens studieförbund, har sin verksamhet mycket jämnt fördelad över landet. I förhållande till befolkningsantalet är verksamheten något större i Sörmland, Östergötland, Småland, Bergslagslänen och Norrland.
- ☐ *Vuxenskolan*, det näst största studieförbundet, har också det en relativt jämn fördelning över landet. SV har dock en klart mindre verksamhet i Storstockholmsområdet.
- ☐ *Medborgarskolan*, har tyngdpunkten av sin verksamhet förlagd till Stockholms län och till Västsverige.
- ☐ *TBV*, tjänstemannarörelsens studieförbund, har en mycket svag representation i Norrland, men har i övrigt en relativt omfattande verksamhet i hela landet.

2.2.4 *Bidragsbestämmelser, m. m.*

Allmänna villkor för statsbidrag

Villkoren för det statliga bidraget till studiecirklar har justerats flera gånger sedan det först infördes 1948, både ifråga om beloppens storlek och bidragsreglernas tillämpning. De nuvarande grundbestämmelserna hänför sig till år 1963 (SFS 1963:463, omtryckt 1973:409). För att erhålla statsbidrag måste en cirkel ha godkänd studieplan, ha pågått i minst fyra studieveckor och omfatta minst 20 bidragsberättigade studietimmar med 5–20 deltagare inkl. ledare. Dispens beträffande studietiden och/eller deltagarantalet kan erhållas för vissa typer av cirklar, t. ex. cirklar på sjukhus och anstalter eller i vissa ämnen.

För universitetscirklar gäller särskilda bestämmelser om längre studietid och mera preciserad kompetens hos ledaren. Studieplanen behöver inte ansluta till studieplanerna vid universitet och högskolor, även om en

stor del av studieplanerna faktiskt gör det. Cirklarna ska – för att vara statsbidragsberättigade som universitetscirklar – omfatta minst 48 studietimmar fördelade på minst 16 sammankomster samt ha haft 5–25 deltagare inkl. ledare.

År 1973 ändrades anvisningarna för cirklar i svenska för invandrare (KBr 1973-05-25; SÖ 1973-06-27). För att erhålla statsbidrag får som regel en cirkel inte starta om deltagarantalet är lägre än tio. Undervisningen kan bedrivas som glesundervisning, intensivundervisning, undervisning enligt lagen om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare eller som särskild samhällsundervisning. *Glesundervisning* ska omfatta minst 20 studietimmar fördelade på 1–3 studietimmar per sammankomst, endast en sammankomst per dag och högst tio studietimmar under en studievecka. *Intensivundervisning* ska omfatta minst 20 och högst 240 studietimmar per cirkel med minst fyra studietimmar per dag. Intensivkurserna uppdelas i A-, B- och C-kurser, där kriteriet är om alla, inga eller en del av deltagarna erhåller utbildningsbidrag från AMS. Vid undervisning av utländska arbetare med rätt till lön och ledighet enligt lagen om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare får undervisningen bedrivas med 1–6 studietimmar per dag och högst 36 studietimmar per vecka. *Särskild samhällsundervisning* innebär att deltagarna under tio studietimmar får fördjupade insikter i hur det svenska samhället fungerar. Undervisningen kan organiseras antingen som glesundervisning eller som tvådagarskurs.

Statliga bidrag till studiecirklar

Till allmänna studiecirklar (exklusive universitetscirklar) utgår ett statligt bidrag med 75 procent av kostnaderna för ledare och materiel. Bidraget är för närvarande maximerat till 32 kr./studietimme, varav högst 26 kr. får användas för ledararvode. Till studiecirklar i svenska, engelska, matematik och samhällskunskap som studeras på en nivå motsvarande högst grundskolans årskurs 9 (s. k. prioriterade studiecirklar) utgår därutöver ett bidrag med 15 kronor för varje studietimme. Detta tilläggsbidrag utgår också till cirklar i ämnet kommunikationsfärdighet för handikappade.

Anknytningen till grundskolans ämnen och nivå avser inte att studiecirklarna pedagogiskt och metodiskt ska läggas upp på samma sätt som undervisningen i grundskolan utan endast att de ska ha en innehållsmässig överensstämmelse. Vägledande vid bedömningen ska vara att syftet med det prioriterade bidraget uppnås – att ge i regel äldre personer med kort och otidsenlig grundutbildning möjlighet att i några centrala ämnen studera det som dagens ungdomar obligatoriskt får del av.

Det statliga bidraget till universitetscirklar utgår med 75 procent av kostnaderna för ledararvode och studiematerial. Dock får för varje studietimme bidraget ej överstiga 75 kr. Av detta belopp får högst 60 kr. avse ledararvode.

För allmänna cirklar och universitetscirklar utgår därjämte statsbidrag

med 75 procent av kostnaderna för reseersättning och traktamente till ledaren. Motsvarande bidrag kan utgå till allmänna studiecirklar om de anordnas inom allmänna stödområdet.

Bidrag från kommuner och landsting

Utöver de statliga bidragen utgår bidrag till studieförbunden från kommuner och landsting. Svenska kommunförbundet har på senare år givit en rekommendation om enhetliga bestämmelser som vägledning för kommunerna. Kommunförbundet rekommenderar att kommunala bidrag bör utgå till den statsbidragsberättigade verksamheten enligt följande:

till studiecirkelverksamheten med 25 procent av bidragsgrundande kostnader, dock minst fem kr./studietimme.

till annan bildningsverksamhet såsom kurser, föreläsningar, konst- och kulturarrangemang med 75 procent av redovisade bruttokostnader, dock högst med de verkliga kostnaderna.

till lokalkostnader för studieverksamheten samt för expeditionskostnader med 75 procent av bruttokostnaderna, dock med de verkliga kostnaderna som högsta bidragsbelopp.

till lokalavdelningarnas administration och *instruktion* med 75 procent av redovisade bruttokostnader.

Kommunförbundets rekommendationer har dock haft begränsad genomslagskraft i kommunerna. De kommunala bidragen varierar avsevärt, både till konstruktion och belopp. Bidragen måste sökas före verksamhetsårets början vilket innebär att bidragen fastställs i en budgetram för det kommande verksamhetsåret. Bidraget till studiecirklarna bör enligt rekommendationen utgå som förslagsanslag. I en del kommuner låses dock även detta bidrag i en ram. Detta förfarande innebär i praktiken att man får ett tak för de kommunala bidragen, som i vissa fall medför att andelen av förbundens kostnader som täcks av kommunala bidrag blir avsevärt lägre än 75 procent.

Deltagar- och medlemsavgifter

Den övervägande delen av studiecirklarnas kostnader finansieras med bidrag från stat och kommun. Den återstående delen av kostnaderna måste studieförbunden täcka via deltagaravgifter.

Då det gäller deltagaravgifter finns stora skillnader mellan olika studieförbund och lokalavdelningar. Kursavgifterna är i allmänhet högst i storstäderna. Men avgifterna varierar också starkt mellan olika ämnen och nivåer. Billigast är de prioriterade cirklarna. Flera studieförbund arbetar här med målsättningen att kunna erbjuda dessa kostnadsfritt eller mot en mycket låg avgift. Inom ABF varierar exempelvis deltagaravgiften i de prioriterade cirklarna mellan noll och 45 kr. Inom några studieförbund finns dock exempel på avgifter i cirklar på upp till 75 kr.

Det förefaller självklart att redan måttliga deltagaravgifter avhåller de mindre studiemotiverade, dvs. ofta de lägst utbildade, från att delta i

Tabell 2.2. Lokalavdelningarnas inkomster i ABF 1972/73

Statsbidrag	51 %
Kommunala bidrag	32 %
Deltagaravgifter	13 %
Avgifter från medlemsorganisationer m. m.	2 %
Diverse inkomster	2 %

utbildningen.

Det är svårt att göra en generell bedömning av i vilken mån de olika bidragen och deltagaravgifterna bidrar till finansieringen av studieverksamheten. ABF har försökt beskriva lokalavdelningarnas inkomster (se tabell 2.2.). Men det kan självfallet förekomma skillnader både mellan de olika studieförbunden och mellan lokalavdelningar inom samma studieförbund.

Studieverksamhetens utveckling har givetvis stått i relation till de bidrag som utgått från stat och kommun. Den mycket snabba utvecklingen efter 1948 torde till stor del bero på tillkomsten av statliga bidrag. Efterhand som bidragen ökat har kraven på studieförbunden också ökat när det gäller redovisning och därigenom erforderlig administration. Införandet av semesterersättning och sociala avgifter till cirkelledare medförde nya och mer omfattande redovisningssystem. En ökande verksamhet kräver också en högre grad av ekonomisk planering och kontroll av verksamheten.

2.2.5 *Utbildningens innehåll*

Studiecirkelverksamheten är mycket rikt varierad. Alla ämnen och studier på alla nivåer finns representerade. Studiecirklarnas ämnesinriktning präglas i viss grad av studieförbundens förankring i religiösa, ideella, fackliga och politiska organisationer. En del av studiecirklarna vänder sig till medlemmarna i dessa organisationer, vilket både leder till olikheter i studiecirklarnas innehåll och inriktning inom olika ämnesgrupper och till olikheter mellan studieförbunden. Man kan i detta sammanhang tala om en organisationsinriktad studieverksamhet.

Vid en bedömning av studiecirklarnas ämnesinriktning måste viss hänsyn också tas till den styrning som ibland sker utifrån. Den kan vara följden av politiska beslut – t. ex. om införande av högertrafik eller övergång till mervärdesskatt – eller av internationella kampanjer – t. ex. europeiska naturvårdsåret. Den kan också hänga samman med demografiska förändringar – t. ex. en omfattande inflyttning av utländska arbetare, som aktualiserar svenska för invandrare – eller med större aktioner i radio och TV. Under valår ökar samhällsämnena på grund av de kampanjcirklar som anordnas i samarbete med partiorganisationerna. På alla dessa områden har studieförbunden bedrivit en omfattande verksamhet vilket inneburit stora svängningar i ämnesstatistiken mellan olika verksamhetsår.

Ämnesfördelning

I statistiken skiljer man på allmänna cirklar och svenska för invandrare. Bland de allmänna cirklarna särredovisas cirklar med tilläggsbidrag och universitetscirklar. De allmänna cirklarna finns fördelade på nio stora ämnesområden. Ämnesfördelningen framgår av tabell 2.3. nedan.

Sammantaget dominerar språk och estetiska ämnen, vilka tillsammans står för närmare hälften av cirklarna. I en mellangrupp kommer ämnesgrupperna samhällsvetenskap, musik och ekonomi med ca 40 procent av det totala antalet cirklar. De fyra övriga ämnesområdena, religion, naturvetenskap, teknik och historia utgör tillsammans bara 13 procent av cirklarna.

Denna översikt kan kompletteras med vad som dominerar inom de stora ämnesområdena. I gruppen språk dominerar engelskan starkt. I gruppen musik är det utövande musik, "instrumentcirklar", som står för huvuddelen, därefter kommer cirklar i sång. I gruppen litteratur, konst och teater har konsthantverkscirklarna den största andelen, följda av litteratur och amatörteater. I gruppen samhällsvetenskap ligger tyngdpunkten på statskunskap och arbetsmarknadsfrågor, aktuella politiska frågor och föreningskunskap. Inom den naturvetenskapliga gruppen är matematik det mest lästa ämnet.

Av särskilt intresse är naturligtvis de specialinsatser som genomfördes från och med verksamhetsåret 1970/71 när det gällde studiecirklar på grundskolenivå i ämnena svenska, matematik, samhällskunskap och engelska. Bakgrunden var strävandena att med särskilda stimulansbidrag för dessa prioriterade cirklar nå ut till de grupper som hade den kortaste grundutbildningen.

Innan tilläggsbidraget till de prioriterade cirklarna införts anordnades ca 30 000 cirklar inom prio-området. Redan under tilläggsbidragets första år ökade aktiviteten i de prioriterade ämnena med över 50 procent, andra året med närmare 45 procent och tredje året med ytterligare tio procent. År 1972/73 utgjorde de prioriterade cirklarna 80 000, dvs. över en tredjedel av de allmänna cirklarna. I ABF består närmare hälften av verksamheten av prioriterade cirklar.

Tabell 2.3. Allmänna cirklar fördelade efter ämnesgrupp läsåret 1972/73 (SM U 1973:32)

Ämnesgrupp	Procent av cirklar
Språk	27,6
Litteratur, konst, teater	19,4
Samhälls- och rättsvetenskap	16,0
Musik	14,0
Ekonomi, näringsväsen	10,3
Religion, filosofi, psykologi	4,3
Naturvetenskap, medicin, idrott	3,7
Teknik, industri, kommunikationer	2,5
Historia, geografi	2,2

Priocirklarnas regionala spridning motsvarar tämligen väl befolkningsfördelningen. Inom allmänna stödområdet är de dock något överrepresenterade i förhållande till områdets andel av totalbefolkningen. Däremot finns det stora skillnader inom regionerna. Glesbygden är liksom i all annan vuxenutbildning klart underrepresenterad.

Antalet cirklar på universitetsnivå var 1 764 år 1972/73. Närmare hälften av dessa följde studieplan eller del av studieplan vid universitet eller högskola. För universitetscirklarna var största ämnesgruppen ekonomi och näringsväsen med ca 6 500 deltagare varav 3 500 i företagsekonomi. TBV och FU arrangerade merparten av universitetscirklarna, 69 procent.

Utöver de allmänna cirklarna redovisades år 1972/73 13 161 cirklar i svenska för invandrare. 34 procent av deltagarna hade finska som modersmål, elva procent serbokroatiska och tio procent grekiska.

2.2.6 *Deltagare*

Erfarenhetsmässigt har studieförbunden stora möjligheter att nå de kortutbildade i samhället. Men det har varit ont om undersökningar som belyser deltagarnas ålder och tidigare utbildning.

Som ett led i det stora SÖ-projektet "Rekrytering till och metoder vid vuxenundervisning" genomfördes en utförlig delstudie, "Studiecirkel 1970". Denna undersökning är den första där samtliga studieförbund ingår. Studien är baserad på ett urval bland samtliga studiecirklar. Deltagarna i dessa cirklar tillfrågades om ålder, studiebakgrund, syfte med studierna m. m. Undersökningen visar att 37 procent av deltagarna i denna undersökning enbart gått i folkskola, att 16 procent hade gått i minst gymnasium och att 40 procent hade utbildning av varierande längd däremellan. Hela 58 procent av deltagarna var 34 år eller äldre.

ABF och Sveriges Radios avdelning för publik- och programforskning har gjort en studie över deltagarna i ABF:s verksamhet hösten 1971. 55 procent av deltagarna i ABF:s cirklar hade enbart folkskola bakom sig. Sju procent hade genomgått gymnasium eller högskola. Ungefär 70 procent av deltagarna var 30 år eller äldre medan ca 50 procent var 40 år eller äldre.

Hösten 1970 genomförde SCB en undersökning "Deltagare i studiecirklar med tilläggsbidrag hösten 1970". Verksamheten i de prioriterade ämnena har sedan dess utökats så starkt att bilden kan ha förändrats. Undersökningen visar att ca 60 procent av deltagarna i de prioriterade cirklarna endast hade folkskola, medan fyra procent hade studentexamen eller annan längre utbildning. 60–70 procent av deltagarna var 36 år eller äldre.

Dessa undersökningar tillsammans visar att studieförbunden i något större utsträckning än andra vuxenutbildningsanordnare når de äldre och de lägst utbildade. I samarbete med ABF och TBV bedriver FÖVUX sedan några år försöksverksamhet med uppsökande verksamhet för att ytterligare förbättra rekryteringen av kortutbildade.

2.2.7 *Cirkelledare*

Genom beslut av statsmakterna år 1963 (prop. 1963:36) ställdes särskilda medel till studieförbundens förfogande för pedagogiska åtgärder. Detta betydde självfallet att studieförbunden i större utsträckning fick möjlighet att satsa på cirkelledarutbildning, fortbildning och bättre utformning av studiematerial och hjälpmedel i övrigt. 1973/74 erhöll studieförbunden ett bidrag på 10,4 milj. kr. Ungefär hälften av detta var avsett som stöd åt pedagogiska insatser av olika slag, resten för förbundens centrala organisation. För 1974/75 utgår detta bidrag med 14,4 milj. kr.

2.2.8 *Läromedel*

Cirkeln som studieform ställer speciella krav på studiematerialet, som i begränsad omfattning kunnat tillgodoses. Här avses studiemateriel som är skrivet för vuxna, lämpligt för gruppstudier och som i övrigt anpassats till vuxnas önskemål om aktualitet och relevans. Dessutom medför friheten från fastställda läroplaner och de därigenom deltagarcentrerade studierna ytterligare krav på vuxenanpassat studiematerial. Hittills har studieförbunden i huvudsak använt följande studiemateriel:

- ☐ Läromedel som producerats för andra studieformer, t. ex. för ungdomsskolan, högskolan och för korrespondensstudier.
- ☐ Läromedel utgivna av olika läromedelsförlag som i varierande grad producerats för gruppstudier. Det gäller både enstaka kursböcker och hela läromedelssystem som utgivits av Brevskolan, Hermods, TRU, Sveriges Radio m. fl.
- ☐ Läromedel som producerats av studieförbunden själva. Främst gäller detta tillverkning av kompletterande studieplaner till facklitteratur, som köps direkt från bokförlagen.
- ☐ Studiemateriel och studieplaner som tillverkats av cirkelledarna själva.

Det finns dessutom anledning att framhålla den mängd av kompletteringsmateriel som vid sidan av fastställt grundmateriel används i studiecirklarna, exempelvis tidningsartiklar, trycksaker, inspelade radio- och TV-program, filmer m. m.

Utvecklingen pekar mot ökade krav på studiematerielet i form av vuxenanpassning och metodik. Därför satsar allt fler läromedelsproducenter på att tillsammans med ämnesexperter och pedagogiska experter få fram materiel som till innehåll och lay-out bättre tillgodoser dagens krav.

2.3 Folkhögskolan

2.3.1 *Folkhögskolans utveckling och nuvarande omfattning*

De första folkhögskolorna startade som en reaktion mot 1860-talets läroverksutbildning men också för att tillgodose alldeles specifika utbildningsbehov i dåtidens samhälle. Folkhögskolan blev på så sätt en föregångare till den folkbildningsrörelse som byggdes upp med början kring sekelskiftet. Den har förnyats och utvecklats genom förbindelser

med de framväxande folkrörelserna av politisk, religiös eller annan ideell inriktning. Folkhögskolan har idén om en fri medborgerlig bildning gemensamt med övriga folkbildningsorganisationer.

Men naturligtvis har folkhögskolan också sina särdrag, som på ett markant sätt skiljer den från den övriga folkbildningen. Redan tidigt spelade praktiska yrkesförberedelser en framträdande roll i dess verksamhet. I dag förekommer ett brett spektrum av yrkesanknuten undervisning, från utbildning via estetiska linjer till träning för fredskårsarbetet i u-länderna.

Sedan år 1868, då Hvilans, Lunnevads och Önnestads folkhögskolor grundades, har tillväxten av antalet folkhögskolor beskrivit en ganska jämn kurva. Den senast grundade är Finska folkhögskolan i Haparanda, där undervisningen började läsåret 1973/74. Under läsåret 1973/74 fanns det 108 folkhögskolor. Därtill kommer sju mer eller mindre självständiga filialskolor – en skoltyp som tillkom läsåret 1960/61. När i det följande antalet skolenheter anges avses i fortsättningen dessa 115 enheter. De statistiska uppgifterna hänför sig dock i allmänhet till 1972/73.

För närvarande anordnar folkhögskolan två typer av kurser, vinterkurser och ämneskurser. Vinterkurserna omfattar i regel 34 veckor, men kan ibland vara något kortare. Vanligen omfattar de tre årskurser, som är fristående från varandra såtillvida som en elev kan delta i en, två eller tre årskurser. Vid några skolor är undervisningen icke årskursbunden utan på annat sätt nivå- och/eller stoffgrupperad. Ämneskurserna, som i regel är kortare och som i vissa fall kan omfatta endast två dagar, är samlade kring vissa ämnesgrupper och ofta riktade till vissa bestämda målgrupper.

Antalet elever i vinterkurser eller ämneskurser om minst 30 veckor uppgick höstterminen 1973 till ca 13 300. Under slutet av 60-talet expanderade folkhögskolan ganska starkt, men under de två senaste åren har elevtillströmningen stannat upp. En elevbrist har uppstått vid några skolor, vilket kompenserats av ökad elevintagning vid andra.

Samtidigt har antalet deltagare i ämneskurser kortare än 30 veckor ökat kraftigt, från ca 13 000 år 1970 till över 23 000 år 1972.

Till detta kommer folkhögskolans roll som allmänna kursgårdar. Folkhögskolorna tjänstgör ofta som värdar och ibland som medarrangörer för kurser och konferenser av flera olika slag. Vidare bör man notera folkhögskolelärarnas aktiva medverkan i studiecirkel- och föreläsningsverksamhet på orten.

2.3.2 *Organisation*

Folkhögskolans karaktär av fri studieform mer eller mindre starkt knuten till olika folkrörelser gör att variationerna är stora såväl ifråga om huvudmannaskap som ifråga om undervisningens uppläggning.

Skolorna drivs med statsunderstöd och har skolöverstyrelsen som tillsynsmyndighet men ägs av en rad olika huvudmän. I tabell 2.4. har skolorna fördelats på olika huvudmän.

Med stödföreningar och stiftelser menas här sådana organisationer som erhåller hela sitt ekonomiska stöd från landsting eller primärkommun.

Tabell 2.4. Folkhögskolornas fördelning på huvudmannakategorier 1973/74

Huvudmannakategori	Antal skolenheter (inkl. filialskolor)
Landsting (och primärkommuner)	51
Stödföreningar, stiftelser	11
Fria trosamfund	17
Svenska kyrkan	12
Arbetarrörelsen	10
Nykterhetsrörelsen	4
Övriga	10
Summa	115

Övriga stödföreningar och stiftelser har förts under sina respektive huvudmannakategorier. Exempel på huvudmän inom gruppen övriga är Svenska Gymnastikförbundet, Föreningen Norden, Sveriges 4H och Kursverksamheten vid Stockholms universitet.

Landstingsskolorna (inkl. stödföreningsskolorna) står för den största delen av verksamheten. De har genomsnittligt högre antal ordinarie lärare och flera vinterkurselever. De arbetar också under säkrare ekonomiska villkor än rörelseskolorna.

2.3.3 *Regional fördelning*

Folkhögskolan var från början en landsbygdsföreteelse. Numera ligger åtskilliga folkhögskolor i tätorter, men fortfarande finns den lägsta andelen skolor i de mest tättbefolkade regionerna. Vid bedömningen av skolornas spridning bör man dock observera vad som gäller för rörelseskolor med riksrekrytering men också för andra folkhögskolor. Skolorna kan ligga på landsbygden, men ändå ha visst rekryteringsunderlag i städer och större tätorter.

2.3.4 *Samverkan*

Någon gemensam organisation för alla folkhögskolor existerar inte. Samarbete och samplanering sker på olika vägar:

- ☐ Skolöverstyrelsens byrå V1. som exempelvis årligen anordnar regionala rektorskonferenser.
- ☐ Svenska folkhögskolans lärarförening (SFHL), som traditionellt ägnar mer av sin arbetsinsats åt pedagogiska och principiella frågor än vad som är vanligt inom fackliga organisationer. Ofta får SFHL gentemot SÖ representera den samlade folkhögskoleopinionen.
- ☐ Rörelseskolornas intresseorganisation (RIO) som också ger viss service åt icke-rörelseskolor.
- ☐ Svenska folkhögskoleelevernas förbund (SFEF) som bl. a. anordnar kurser och studiedagar för elever från olika skolor.

Regionalt och lokalt sker samarbete inom länsbildningsförbunden, vuxenutbildningsråden och lärarföreningens distriktsorganisation. Inom några län svarar landstingets utbildningsavdelning för visst samråd mellan skolorna (och då inte endast mellan landstingsskolor).

Samarbetet med övrig vuxenutbildning sker också genom ovannämnda organ, genom kontakter via länsarbetsnämnden och genom direktkontakt mellan skola och studieförbund eller annan folkrörelseorganisation. En sådan kontakt är självklar då skolan ägs av folkrörelsen men är även i övrigt det normala, om också förhållandena varierar mycket från skola till skola.

Samarbetet mellan skola och övrig folkbildning kan formellt ta sig följande former:

- ☐ Enligt folkhögskolestadgan kan efter skolöverstyrelsens medgivande rektor eller ämneslärare fullgöra viss del av sin undervisningsskyldighet som handledare i studiecirkel inom studieförbund. Denna tjänst görs alltså "utanför skolan" och cirkeldeltagarna är andra än skolans ordinarie elever.
- ☐ Skolan kan anordna ämneskurser (dvs. internatkurser på i regel minst en vecka) i samarbete med studieförbund. Om kurserna ingår som del i annan studieverksamhet (komplement till studiecirkel, en serie kortare kurser osv.) har SÖ ofta beviljat dispens från regeln att kursen ska omfatta minst en vecka.
- ☐ En lärare vid skolan kan inom sin tjänstgöringsskyldighet och som en del av denna fungera som ämneskonsulent (bildningskonsulent) inom bildningsförbund eller studieförbund. Vinterkursen 1971/72 fanns 22 sådana tjänster inrättade.

2.3.5 *Organisatoriska ramar*

Man brukar tala om folkhögskolans frihet och menar därmed att skolans styrelse inom vissa av folkhögskolestadgan och statsbidragsbestämmelserna angivna ramar relativt fritt kan bestämma om kurstyper, ämnesfördelning, kursinnehåll, undervisningsnivå och arbetsmetoder.

Nu gällande ramar innebär i stort följande:

- ☐ Skolan ska anordna en vinterkurs på 22–34 veckors längd.
- ☐ Skolan kan härutöver anordna ämneskurser på minst en veckas längd (dispens har ofta medgivits, se ovan).
- ☐ Två eller tre olika årskurser kan anordnas. Flertalet folkhögskolor anordnar tre årskurser. Traditionellt uppfattas varje årskurs som fristående. En elev kan alltså bedriva folkhögskolestudier ett, två eller tre år. Vissa skolor bedriver med SÖ:s medgivande icke årskursbunden undervisning.
- ☐ En elev vid vinterkurs är skyldig att delta i 30–35 veckotimmar (åk I) eller 24–35 veckotimmar (åk II och III). Ingen elev får ha mer än 35 veckotimmar. Detta gäller även ämneskurs.
- ☐ Antalet statsbidragsberättigade lärartimmar erhålles genom att man multiplicerar antalet elevveckor med talet 2,2. Exempel: Vid en kurs

med 15 elever under 2 veckor ges statsbidrag till 15 x 2 x 2,2 = 66 lärartimmar.

- Lärarnas undervisningsskyldighet fastställes till 24–28 veckotimmar under vinterkurs. En del av denna kan dock utföras vid ämneskurser, vid studiecirklar utanför skolan och som ämneskonsulenttjänst.

Inom de fastställda ramarna ges stor frihet för skolans olika organ (styrelse, lärarråd, samarbetsnämnd, elevkår) att fritt utforma undervisningen.

2.3.6 *Utbildningens innehåll*

De flesta folkhögskolor anordnar vinterkurser om 34 veckor, ofta i form av tre årskurser. Många skolor har därutöver speciallinjer parallellt med vinterkursen. Ibland ges denna specialinriktade undervisning jämsides med den mera allmänna undervisningen, t. ex. på en särskild linje. I andra fall är andra eller tredje årskursen specialinriktad. Särskilda linjer finns för exempelvis musikutbildning, ungdomsledarutbildning, u-landsfrågor, journalistik, konst och teater. Ca 1 800 elever gick på specialinriktade vinterkurser 1972.

Skolorna anordnar i regel också en rad ämneskurser, speciellt under sommarhalvåret. De flesta kurser omfattar högst en månad och är ofta inriktade mot samhällsvetenskap, estetiska ämnen eller ungdoms- och studieledarutbildning. Under de senare åren har folkhögskolorna i stor utsträckning börjat anordna kurser för äldre, i första hand pensionärer, och för olika handikappade grupper. Ämneskurserna anordnas ibland i samarbete med folkbildningsorganisationer. Förutom de s. k. fristående ämneskurserna, som samlade 22 000 deltagare 1972 och för närvarande utgör den mest expansiva delen av folkhögskolornas verksamhet, finns det ämneskurser som är anslutna till vinterkurserna. De olika kurstyperna framgår av tabell 2.5.

Inga fastställda läroplaner

Folkhögskolans ämnesrubricering vid vinterkurs ansluter sig relativt nära till den obligatoriska skolan och gymnasieskolan. Fördelningen mellan ämnen är delvis en annan. Även om skolornas individuella frihet gör

Tabell 2.5. Antal elever i vinterkurser och ämneskurser påbörjade under kalenderåret 1972 (SM U 1973:23)

	Vinterkurser el ämneskurser om minst 30 veckor		Ämneskurser kortare än 30 veckor	
	antal elever	antal elev-veckor	antal del-tagare	antal elev-veckor
Årskurs 1–3	12 518	419 102	1 219	6 725
Fristående kurser	1 991	65 793	22 185	63 424
Samtliga	14 509	484 895	23 404	70 149

variationerna stora, kan man säga att samhällsämnena generellt har större plats, språken och naturvetenskaperna mindre plats i folkhögskolan än inom skolväsendet i övrigt. Andra ämnen som ofta får relativt stor plats på vinterkursernas scheman är psykologi, idéhistoria och estetiska ämnen.

Undervisningsnivån kan inte utan vidare jämföras med ungdomsskolans. Eleverna är ofta betydligt äldre, de har en annan studiebakgrund, yrkeserfarenhet och livserfarenhet. Allmänt gäller att färdighetsämnen som svenska, språk och matematik är "svåra" folkhögskoleämnen. Där sker undervisningen ofta på en relativt låg nivå. Ämnen där yrkes- och livserfarenheten kan vara till nytta, som samhällslära och psykologi, kan studeras på en högre nivå.

För att i färdighetsämnena bättre kunna möta eleverna på den nivå där de kunskapsmässigt står, brukar skolorna i dessa ämnen göra en nivågruppering eller en fullständig individualisering. Ibland gäller nivågrupperingen varje årskurs för sig, ibland sträcker den sig över årskursgränserna. Detta gäller främst engelska och matematik. Det förekommer även vid vissa skolor att man i kunskapsämnen erbjuder eleverna studier på olika nivåer eller med olika inriktning inom ämnet, t. ex. en grundkurs, en repetitionskurs eller en specialkurs av något slag.

Folkhögskolornas obundenhet av fastställda läroplaner ger dem stor frihet att anpassa metodiken till respektive skolas inriktning, den speciella kursens krav och kursdeltagarnas önskemål. Därför går det inte att beskriva folkhögskolans metodik i termer som griper över hela fältet. Men generellt kan man säga att undervisningen inom folkhögskolan i jämförelse med andra skolformer, t. ex. ungdomsskola och kommunal vuxenutbildning, lägger större vikt vid överläggningar, grupparbeten och gemensamma projekt (undersökningar, fältarbeten, temadagar, utställningar) och mindre vikt vid formell kontroll av kunskaper, inlärande av detaljer och krav på att täcka i förväg bestämda kunskapsområden genom beting, förhör och skrivningar. Speciellt vid de kortare ämneskurserna kommer ofta deltagarnas aktivitet att styra undervisningen. Vid dessa kurser krävs det information av så varierande slag, att en fast lärarkår vid skolan i regel inte kan svara för den. Därför utgör en stor del av de medverkande experter vilka kompletteras av skolans fasta lärare som då främst fungerar som studiehandledare.

2.3.7 *Utbildningens kompetensvärde*

Folkhögskolan var ursprungligen betygfri. Efter hand växte det fram en flora av varierande betygstyper och intyg. Folkhögskolestadgan från år 1958 fastslog att skolan inte kan ge betyg i annan form än studieomdöme. Om detta är stadgat att det ska avse "elevens förmåga att tillgodogöra sig undervisningen", att det avges av lärarrådet och att följande omdömen må användas: Mindre god, God, Mycket god, Utmärkt.

Frågor om studieomdömets berättigande, dess roll som urvalsinstrument och dess inverkan på skolans inre liv har livligt diskuterats inom lärar- och elevorganisationerna under hela tiden sedan det tillkom.

Enligt kungörelsen om grundskolans kompetensvärde (SFS 1966:24) ger ett år vid folkhögskola, som bygger på årskurs 8 i folkskolan, eller två år vid folkhögskola, som bygger på årskurs 7 i folkskolan, grundskolekompetens. Kompetensvärdet av folkhögskolestudier över grundskolenivå är ej generellt reglerat. Vid inträde till några få eftergymnasiala utbildningar – klasslärarutbildning och journalistutbildning – har tre årskurser vid folkhögskola bedömts motsvara tvåårig gymnasieskolekompetens. Om kursen anses bygga på grundskolan räcker i princip två år vid folkhögskola.

Våren 1972 antog riksdagen en proposition angående gymnasieskolans kompetensvärde (prop. 1972:84), som på sikt förändrar situationen för folkhögskoleleverna. Den förutsätter nämligen att utbildning vid folkhögskola ska ge allmän behörighet enligt samma grunder som gymnasieskolan, dvs. de sökande ska bland annat uppfylla kraven på kunskaper i svenska och engelska. Kompetenskommittén prövar nu närmare vilka kriterier som ska gälla för att viss utbildning vid folkhögskola ska ge gymnasiekompetens.

Kompetenspropositionen räknar också med att studielämplighetsproven ska kunna komma till ökad användning som underlag för meritvärderingen. SÖ har nyligen till Kungl. Maj:t redovisat resultaten av ett försök med studielämplighetsprov, där även folkhögskoleelever medverkade. För närvarande prövar folkhögskoleutredningen (se avsnitt 2.3.8) vilka konsekvenser detta får för studieomdömena när det gäller tillträde till högre utbildning.

2.3.8 *Elever*

Elev vid folkhögskola ska ha uppnått en ålder av 18 år det år kursen börjar. Några få skolenheter är inrättade för elever i åldern 16–18 år och i undantagsfall har vid andra skolor givits dispens för elever under 18 år. Någon övre åldersgräns finns inte och inte heller några av alla skolor accepterade principer för elevintagningen.

Regeln är dock att skolorna låter äldre elever gå före yngre och lågutbildade före relativt välutbildade. Skolor som arbetar med speciallinjer av typ musiklinje, ungdomsledarlinje och teaterlinje måste dock ta hänsyn till linjens speciella krav liksom skolor med stark anknytning till fackföreningsrörelsen tar särskild hänsyn till insikter i och erfarenheter av fackligt arbete.

Folkhögskoleeleverna är genomsnittligt yngre än deltagarna i andra vuxenutbildningsformer. Hela 40 procent är 20 år eller yngre. Ca 20 procent är mellan 25 och 34 år och ca tio procent är 35 år eller äldre.

Folkhögskolan har under lång tid erbjudit en betydelsefull möjlighet till vidare utbildning för många som under ungdomsåren inte kunnat utnyttja det reguljära skolväsendet, liksom till bildning i en vidare kulturell mening. I takt med grundskolans och gymnasieskolans genomförande och den kommunala och statliga vuxenutbildningens framväxt har givetvis uppgiften att komplettera det allmänna utbildningsväsendet blivit mindre framträdande.

Under de senaste åren har en viss omorientering av folkhögskolans verksamhet kunnat iakttas. Ett uttryck för detta är ämneskursernas tillväxt, ett annat att många folkhögskolor tar emot studerande inom arbetsmarknadsutbildningen. Vinterkursen 1972/73 studerade ca 2 400 personer med utbildningsbidrag vid folkhögskolor. Elever med sociala, fysiska och psykiska handikapp har i växande utsträckning tagits emot av folkhögskolorna, som även gjort särskilda insatser för dessa elever. Vilken utbildning och service de olika folkhögskolorna erbjuder redovisas i arbetsmarknadsstyrelsens skrift Folkhögskolor 1974/75.

Rekrytering

Rekryteringsunderlaget för folkhögskolans vinterkurser tycks vara vikande, vilket kan medföra, att alla sökande blir antagna. Principen att i första hand anta äldre sökande och sökande med mindre god grundutbildning sätts ur funktion som urvalsinstrument om inte längre något urval bland de sökande behövs. Intagningen måste i så fall kompletteras med en mera aktiv rekrytering.

Folkhögskolans framtida uppgifter utreds för närvarande av folkhögskoleutredningen. De sakkunniga ska enligt direktiven bl. a. "diskutera vilka uppgifter folkhögskolan kan fylla i ett system med vad som brukar benämnas återkommande utbildning. Mot bl. a. denna bakgrund bör de sakkunniga gå igenom vilka studerandegrupper folkhögskolan i framtiden kan räkna med och vilka förändringar detta kan aktualisera i utbildningens innehåll och inriktning". Folkhögskoleutredningen ska i kontakt med SVUX fördjupa analysen och bedömningarna av just folkhögskolans roll när det gäller frågan hur vuxenutbildningens olika former ska kunna stödja och kompettera varandra. Det gäller bland annat frågan om samverkan mellan folkhögskola och annan studieverksamhet, t. ex. den som idag förekommer genom att folkhögskollärare tjänstgör som cirkelhandledare.

2.3.9 *Läroplaner, läromedel*

Folkhögskolan har inte några i detalj fastställda läroplaner. Det blir därför möjligt att i samråd med eleverna utforma kursen så att den motsvarar behovet, vilket samtidigt skapar organisatoriska och pedagogiska problem. Kursen bör utnyttja och bygga på elevernas förkunskaper i ämnet och den bör leda till en kunskapsmässig nivå, som motsvarar vad som förespeglas eleven vid rekryteringen. Om en skola i sin reklam klart markerar att den inte ger någon målinriktad undervisning i traditionell mening är det senare kravet lättare att fylla. I annat fall är problemet att på ett vettigt sätt omtolka folkhögskolans kursinnehåll till ungdomsskolans termer, vilket ibland knappast låter sig göra.

Läromedel speciellt avsedda för folkhögskolan saknas i stort sett, liksom läromedel för vuxna överhuvudtaget. Tidigare har vissa särskilt anpassade böcker funnits men nästan alla är utgångna eller föråldrade och har inte ersatts av nya.

Det material som används inom folkhögskolorna är i stort sett följande:

- ☐ Läroböcker avsedda för ungdomsskolan. Varken nivå eller sätt att angripa frågorna passar i regel folkhögskolans elever.
- ☐ Studieplaner och korrespondenskurser utgivna av studieförbund, korrespondensinstitut och organisationer. Detta material passar i regel mycket bättre för folkhögskolan, men det är ofta anpassat för självständiga studier eller korrespondensstudier. I regel blir det dyrare än vanliga läroböcker (mindre upplagor).
- ☐ Material som inte ursprungligen är avsett för undervisning, men som likväl är användbart: tidningsartiklar, uppsatser i facklitteratur, broschyrer från fackliga och politiska organ, information om trafiksäkerhet, miljövård, kulturfrågor, utställningar, studiebesök, radio- och TV-program osv. Detta material är ofta mera användbart än rena läroböcker men kräver en större insats av läraren.
- ☐ Lärarens egna sammanfattningar, kompendier. Uppfattas ofta som en nödfallslösning, men kan tillsammans med annat material fungera mycket bra.

Målsättningen vid val av läromedel i folkhögskolan är att dessa ska kunna anpassas efter olika studiesituationer, anknyta till vuxnas kunskaper, erfarenheter och intressen.

För att nå detta mål strävar man för det första efter en vuxenanpassning av innehållet, för det andra efter en innehållsbeskrivning där förkunskapskraven så långt det är möjligt preciseras, för det tredje efter en indelning av stoffet i kortare avsnitt. Slutligen finns inom folkhögskolan önskemål om fylliga anvisningar om bredvidläsnings- och påbyggnadslitteratur.

Läraren har sedan möjlighet att tillsammans med de vuxna enskilt eller i grupp välja ut de undervisningsmoment som är nödvändiga och som de är intresserade av.

2.3.10 *Personal*

Lärartätheten inom folkhögskolan är relativt hög. Men i lärarnas tjänstgöringsskyldighet ingår vissa speciella funktioner som i större enheter inom ungdomsskolan tillkommer särskild personal, t. ex. studierektorer, huvudlärare, skolkuratorer och skolpsykologer. Folkhögskollärarnas undervisningsskyldighet har avvägts med hänsyn till den skolkurativa uppgiften. I övrigt är det i regel endast skolbibliotekarien som arvoderas, antingen genom att styrelsen nedsätter tjänstgöringsskyldigheten som lärare med ett par timmar eller med ett extra arvode.

Andelen ordinarie lärare av heltidsanställda lärare vid folkhögskola är låg, knappt 50 procent. Detta kan innebära en svårighet vid lärarrekryteringen, då tjänsterna uppfattas som mera osäkra och också ofta är det.

Sedan våren 1970 anordnas vid lärarhögskolan i Linköping en särskild praktisk-pedagogisk utbildning av lärare för folkhögskolor och övrigt folkbildningsarbete. Till utbildningen har antagits dels sådana som avlagt

filosofie kandidatexamen eller motsvarande, dels sådana som på annat sätt, t. ex. genom aktivt arbete inom det fria och frivilliga folkbildningsarbetet, ansetts ha förutsättningar att genomgå utbildningen. Antalet intagningsplatser är ca 30 per termin.

Lärarfortbildningen ordnas för närvarande dels genom studiedagar för vilkas genomförande SFHL svarar, dels genom feriekurser organiserade genom lärarhögskolan i Linköping.

2.3.11 *Ekonomi*

Kostnaden per elevplats vid folkhögskola är svår att beräkna p. g. a. alla de uppgifter som folkhögskolan har utöver vinterkurserna och ämneskurserna, t. ex. att fungera som kursgård och studiehem. Skolöverstyrelsen har emellertid i sina anslagsframställningar för budgetåret 1974/75 angivit kostnaderna till sammanlagt 10 100 kr./elev för stat och kommun. I denna summa ingår bidrag till inackorderingskostnader. Därtill kommer bidrag från huvudmän som ej är landstingskommunala.

Statsbidrag utgår enligt kungörelsen (1966:758) om statsbidrag till driftskostnader för folkhögskolor (ändrad senast 1972:636) till löner m. m. åt lärare och skolledare med 100 procent av de faktiska kostnaderna. Vidare utgår statsbidrag till kostnaderna för viss annan personal, till pedagogisk utrustning m. m., till den kurativa verksamheten som anordnas för eleverna samt till studie- och yrkesorientering. Efter SÖ:s prövning i varje särskilt fall kan bidrag utgå till kostnader för personlig assistans åt handikappade elever vid folkhögskolor. Slutligen utgår statsbidrag till dyrare pedagogisk utrustning, till byggnadsarbeten vid folkhögskolor samt ett s. k. saneringsbidrag som ett led i den pågående saneringen av de rörelseägda folkhögskolornas ekonomi.

Elevernas inackorderingskostnader är relativt låga. Man bör dock observera att vuxna folkhögskoleelever mycket ofta har dubbla hyreskostnader under kurstiden.

Ett speciellt problem, som delvis är ekonomiskt, delvis organisatoriskt, är möjligheten att ordna barnpassning under studietiden för föräldrar med minderåriga barn. Försök att ordna barnpassning inom skolans ram har gjorts vid några folkhögskolor.

2.4 Kommunal vuxenutbildning

2.4.1 *Den kommunala vuxenutbildningens utveckling och nuvarande omfattning*

Den kommunala vuxenutbildningen har sin upprinnelse i initiativ, som tagits av stat, studieförbund och enstaka kommuner.

Under läsåret 1938/39 inrättades statens aftonskola som förlades till Kungsholms läroverk i Stockholm. Skolan avsåg att ge äldre elever möjlighet att avlägga real- och studentexamen. Ytterligare ett par liknande skolor fick statsbidrag för undervisning av denna typ. Flera ämnen lästes vid dessa skolor parallellt.

Kvällsgymnasier med koncentrationsundervisning tillkom under 1950-

talet för att möta ett behov bland vuxna av kompletteringsutbildning på realskole- och gymnasienivå inför fortsatta studier vid högre utbildningsanstalter eller för att klara mera kvalificerade arbetsuppgifter. Stiftare och huvudmän för skolorna var studieförbund, oftast något av studieförbunden Folkuniversitetet, Medborgarskolan eller TBV. Vid mitten av 1950-talet inrättades vidare statens kompletteringsgymnasium. Detta gav kostnadsfri utbildning åt dem som behövde komplettera t. ex. en folkskollärarutbildning för att bli behöriga att skrivas in vid universitet.

Studiesociala utredningen lämnade år 1962 fram förslag om vidgad vuxenutbildning på gymnasiestadiet (SOU 1962:5). Utredningen menade att den pedagogiska och administrativa ledningen för vuxenutbildningen borde handhas av samma organ som bar ansvaret för ledningen av skolväsendet i övrigt. Det var samhällets sak att kostnadsfritt ställa utbildningsresurser till förfogande även för vuxna. Utredningen föreslog en kraftigt förstärkt utbildningskapacitet på gymnasiestadiet, särskilt av teknisk och merkantil utbildning, samt förstärka samhällsinsatser för studiehjälp åt vuxna. Till följd av utredningens förslag att genomföra avgiftsfri utbildning vid statsunderstödda läroanstalter för vuxna infördes statsbidrag till de kommunala kvällsgymnasierna.

År 1965 lade gymnasieutredningen (GU) fram förslag om sådana ändringar i kvällsgymnasiernas organisation och studieprogram som motiverades av införandet av det nya gymnasiet och fackskolan (SOU 1965:60). Förgymnasial utbildning berördes, om än väsentligen som förberedelse för gymnasie- och fackskolestudier.

Viktiga punkter i GU:s förslag var att den kommunala vuxenutbildningen skulle utnyttja ungdomsskolans samlade resurser i fråga om lokaler, undervisningsmaterial och lärare. Vuxenutbildningen skulle kunna bedrivas dels i administrativt självständiga skolenheter, dels inom en befintlig skolenhet med ungdomsutbildning. GU föreslog dessutom att statsbidrag skulle utgå med 100 procent av faktiska skolledar- och lärarlönekostnader (mot tidigare 79 procent av lärarlönekostnaderna).

1967 års vuxenutbildningsreform

Till följd av GU:s förslag tillkom, på grundval av prop. 1967:85, stadgan för gymnasial vuxenutbildning som innebar starkt ökade utbildningsmöjligheter för vuxna. Stadgan har senare avlösts av kungörelsen (SFS 1971:424) om kommunal och statlig vuxenutbildning (ändrad senast 1973:410). 1967 års reform medförde en kraftig expansion av den kommunala vuxenutbildningen. Tidigare fanns kvällsgymnasier i ca 30 kommuner. Bara fyra år efter reformen anordnades kommunal vuxenutbildning i 329 av rikets dåvarande 464 kommuner. 274 kommuner anordnade grundskolekurser och 312 kommuner hade någon form av särskild yrkesinriktad utbildning. I många kommuner är den särskilda yrkesinriktade utbildningen dock fortfarande förlagd till ungdomsskolan. 89 kommuner anordnade minst en kurs motsvarande gymnasieskolans tvåårigа teoretiska linjer, medan kurser motsvarande gymnasieskolans tre- och fyraåriga linjer anordnades av 167 kommuner. Det var främst de mindre kommunerna.

Tabell 2.6. Deltagarutvecklingen 1968–73 i kommunal vuxenutbildning (SCB nr 1973:6, SM U 1972:27, SM U 1973:21, SM U 1974:27)

År	Grundskolekurser	Gymnasieskolekurser exkl. särskild yrkesinriktad utbildning	Yrkesskolans deltidskurser 1968–70, särskild yrkesinriktad utbildning 1971–72
Ht 1968	11 500	26 000	82 000
Ht 1969	23 200	38 500	92 000
Ht 1970	37 500	49 500	91 500
Ht 1971	37 100	51 900	65 000
Ht 1972	33 000	51 200	64 700
Ht 1973	31 700	50 800	61 800

delvis av glesbygdskaraktär, som helt saknade kommunal vuxenutbildning samt några kommuner som gränsade till storstadskommuner med väl utbyggd vuxenutbildning. Efter kommunsammanläggningarna vid årsskiftet 1973/74 är det endast fyra kommuner som hittills inte infört kommunal vuxenutbildning. Men detta betyder inte att den kommunala vuxenutbildningen därmed har fått en bättre regional spridning.

Att erbjuda kompetensgivande utbildning på gymnasial nivå var länge det helt dominerande målet för utbildningen. Sedan kvällsgymnasierna kommunaliserats har ett annat övergripande mål vägts in med betydligt större tyngd, nämligen uppgiften att ge överbryggande utbildning till dem som tidigare varit sämst tillgodosedda. Under uppbyggnadsskedet 1968–70 ökade antalet deltagare i kommunal vuxenutbildning kraftigt, vilket förklaras av att det fanns ett stort uppdämt behov av utbildning för vuxna. Den utvecklingen förbyttes hösten 1971 i stagnation. I grundskolekurserna samt i den särskilda yrkesinriktade utbildningen minskade antalet deltagare. Se tabell 2.6 ovan.

Minskningen av antalet nyinskrivna under åren 1970 till 1973 visar, som framgår av tabell 2.7., en ännu starkare trend nedåt:

Utvecklingen för närvarande pekar således på en tillbakagång för grundskolekurserna. En av de viktigaste orsakerna till denna nedgång av antalet deltagare är de nya intagningsregler som infördes 1971 (se avsnitt 2.4.4). Beräkningar har gjorts som visar att 20–25 procent av deltagarna på grundskolenivå – vilka redan hade utbildning motsvarande grundskolans högstadium – i och med de nya bestämmelserna utestängdes från vidare studier på denna nivå.

Tabell 2.7 Nyinskrivna deltagare i kommunal vuxenutbildning 1970–73

År	Grundskolekurser	Gymnasieskolekurser	Särskild yrkesinriktad utbildning
Ht 1970	22 900	24 200	70 900
Ht 1971	17 600	19 700	55 900
Ht 1972	14 400	17 800	42 800
Ht 1973	13 000	17 300	38 900

2.4.2 *Organisation*

Kommunal vuxenutbildning finns i två organisatoriska former, dels som utbildning anknuten till ungdomsskolan, dels som särskild skolenhet.

Särskild skolenhet för vuxenutbildning får inrättas om ämneskurserna beräknas varaktigt motsvara minst 16,5 poäng, varvid varje påbörjat 800-tal lektioner motsvarar en och en halv poäng. Särskilda skolenheter för vuxenutbildning finns för närvarande på 29 orter i landet. Antalet särskilda enheter är 39.

Kommunal vuxenutbildning anordnas huvudsakligen i form av kurser på kvällstid. Under de senaste åren har dock antalet dagkurser ökat. Detta är särskilt märkbart på grundskolenivå. Utvecklingen av dagutbildningen kan statistiskt inte dokumenteras förrän fr. o. m. vårterminen 1972. För närvarande uppgår antalet kursdeltagare som studerar på grundskolenivå på dagtid till ungefär 57 procent. Antalet kursdeltagare på gymnasial nivå som studerar på dagtid uppgår till ca 37 procent. De elever som läser på dagtid deltar i allmänhet i flera ämnen än de elever som deltar i kvällskurser. Andelen elever som läser på dagtid är därför troligen lägre än andelen kursdeltagare.

2.4.3 *Regional fördelning*

Trots att den kommunala vuxenutbildningen organisatoriskt byggts ut i hela landet, kan man märka en tydlig regional och lokal obalans. Kommuner med särskild skolenhet för vuxenutbildning tenderar att förstärka sin andel av deltagarunderlaget genom en långt intensivare nyrekrytering än landet i övrigt. Av dessa kan särskilt de största kommunernas aktivitet uppmärksammas. Stockholm, Göteborg och Malmö svarar tillsammans för ca 18 procent av landets befolkning, men för 26 procent av kursdeltagarna i kommunal vuxenutbildning och för hela 34 procent av de nyanmälda eleverna. Detta förklaras dock delvis av att Stockholms, Göteborgs och Malmös kommuner rekryterar ett mycket stort antal vuxenstuderande från grannkommunerna. Storstockholm, Storgöteborg och Stormalmö har tillsammans 31 procent av landets befolkning, medan de har 36 procent av kursdeltagarna i kommunal vuxenutbildning, dvs. andelen kursdeltagare i kommunal vuxenutbildning är endast något högre än andelen invånare. Däremot överstiger antalet kursdeltagare i gymnasieskolkurser i storstadsområdena vida deras andel av totalbefolkningen.

Förutom den relativt sett höga förbrukningen av undervisningstimmar i storstäderna och den påfallande starka nyrekryteringen märks en kraftig ökning av dagundervisningen. I Stockholm och Göteborg har dagkursernas antal ökat med 33 procent sedan år 1970.

Ett generellt problem är det förhållandet att det finns utbildningsbehov i kommunerna som inte kan tillfredsställas. I mindre och medelstora kommuner kommer sällan kurser igång annat i de mest frekventa ämnena. Men även i de största kommunerna är det svårt att få tillräckligt antal deltagare i mindre frekventa ämnen (specialämnen på ekonomisk

linje, en rad ämnen på teknisk linje, speciella kurser för t. ex. handikappade etc.). Orsaken är att det är svårt att rekrytera så många studerande att villkoret för kursstart uppfylls.

2.4.4 *Organisatoriska ramar*

Statsbidrag till lärarlönerna

Den kommunala vuxenutbildningen tillkom under vissa förutsättningar som starkt präglade statsbidragsgivningen. Den viktigaste förutsättningen var att i första hand ungdomsskolans lokaler, material etc. skulle utnyttjas för vuxenutbildningens behov vid tillfällen när de inte behövdes för ungdomsskolan. Den extra statsbidragsinsats som fordrades gällde alltså lönen till timlärare. Således utgår statsbidrag till 100 procent av lärarlönekostnaderna (inklusive sociala avgifter).

Nuvarande resurstilldelning för kommunal vuxenutbildning bygger på timtilldelning enligt fastställt högsta lektionsantal för varje ämne. För att timresurs skall kunna ställas till förfogande ska antalet kursdeltagare varaktigt uppgå till lägst tolv. Lägsta antal deltagare för att starta en kurs – varaktigt tolv – har i praxis blivit 15–16 anmälda. Vid mer än 35 anmälda kursdeltagare dubbleras resursen. I storstadsregionerna har delningstalet 35 inneburit att undervisningsgrupperna ofta blivit mycket stora. Detta orsakar i många fall problem, eftersom lokaler och utrustning i ungdomsskolan är avpassade efter klasstorlekar på 30 elever. För viss yrkesinriktad utbildning finns endast lokaler och utrustning för 16 elever.

Kurs där deltagarantalet sjunker till lägre än tolv ska underställas länskolnämnden för prövning. Vid sådana tillfällen finns enligt SÖ:s anvisningar två lösningar. Kursen kan i första fallet bibehållas med fullt timtal eller – om nedgången i antalet deltagare icke är obetydlig – drivas med s. k. kombinationsundervisning, vilket t. ex. kan innebära en reducering av den lärarledda undervisningen till 50 procent.

Fr. o. m. juli 1971 får kurs i det allmänna stödområdet påbörjas om antalet elever varaktigt beräknas uppgå till lägst åtta. Detta gäller emellertid inte för ort inom kommun, där tre- eller fyraårig linje av gymnasieskolan får anordnas (s. k. g-ort). Från samma tidpunkt infördes en bestämmelse om speciell ämneskurs för handikappade. Enligt denna bestämmelse får kurs anordnas för synskadade, hörselskadade, rörelsehindrade och psykiskt sjuka om antalet deltagare varaktigt beräknas uppgå till lägst fem. Sådan kurs får delas om lägst nio deltagare anmäler sig. Varje år fördelar SÖ dessutom 100 kurser till orter med stort inslag av skiftarbete. För dessa kurser har kravet om varaktigt lägst tolv deltagare sänkts till åtta. Fr. o. m. höstterminen 1972 får kurs i tekniskt specialämne anordnas på tvåårig och fyraårig teknisk linje om antalet kursdeltagare varaktigt uppgår till lägst åtta. I årets statsverksproposition (1974:1 bilaga 10) föreslås att kurs inom kommunal vuxenutbildning på fångvårdsanstalt ska få anordnas om antalet deltagare beräknas varaktigt uppgå till lägst fem.

Schablontillägg

Förutom statsbidraget till lärarlönerna utgår schablonmässigt beräknat statsbidrag – s. k. schablontillägg – med 25 procent på grundskolans timplan, med 13 procent på gymnasieskolan timplan och med tio procent på timplanen för den särskilda yrkesinriktade utbildningen (för s. k. A-läroplaner). Schablontillägget utgår för studiehandledning, studie- och yrkesorientering, stödundervisning samt nybörjarundervisning i engelska. Upp till 40 procent av anslaget kan användas som underlag för fast tjänst som SYO-konsulent.

Slutligen utgår ett statligt bidrag baserat på lärar- och skolledarlöner om två procent varav 1,8 procent rekvireras från länsstyrelserna av kommunerna för att täcka kostnader för intagningsverksamheten. De resterande 0,2 procenten är avsedda för uppsökande verksamhet och fördelas årligen av SÖ efter ansökan av kommunerna. Detta statsbidrag tillkom tillsammans med de nya intagningsbestämmelserna år 1971.

Intagningsbestämmelser

Inträdet till kurser inom kommunal vuxenutbildning var fram till 1.7.1971 i princip fritt även om stadgan innehöll vissa behörighetsvillkor och bestämmelser om lägsta ålder för inträde. Åldersspärren (16 år för grundskolekurs och 18 år för gymnasie- och fackskolekurs) berörde sökande i så låga åldrar att den knappt alls påverkade rekryteringen.

Innebörden av de nya intagningsbestämmelserna var för grundskolans del att sökande som gått igenom linje 9 g i grundskolan, allmän realskola, flickskola, gymnasium, fackskola eller två årskurser i folkhögskola eller motsvarande inte längre fick tas in till grundskolekurs om det inte var fråga om behörighetskomplettering och om organisationen inte utökades.

De som således utestängdes från repetitionsstudier på grundskolenivå hänvisades till bildningsförbundens cirklar eller direkt till gymnasieskolekurser. I matematik, där kursen är delvis ny i grundskolan, i engelska, tyska och franska, i kemi och biologi hade det varit vanligt att sökande som siktade till gymnasiala studier först repeterade och läste in nya kursmoment i förgymnasiala kurser. År 1973 skedde vissa uppmjukningar av intagningsbestämmelserna till grundskole- och gymnasieskolekurserna. Det ovillkorliga förbudet att studera ett ämne i vilket man redan har betyg togs bort, men den studerande får efter kursens slut inget nytt betyg i samma ämne. Ett nytt betyg kan dock alltid förvärvas i fyllnadsprövning.

Samtidigt som de nya intagningsbestämmelserna infördes sattes en spärr för den gymnasiala utbildningens tillväxt. Ökningen av resurserna för gymnasieskolekurser och övriga kurser på gymnasial nivå begränsades till tio procent. Avsikten var också att nå en jämnare fördelning över landet av utbildning på gymnasial nivå. Särskilt skulle uppmärksammas att yrkesinriktade kurser kom till stånd. Tillströmningen till utbildningen blev emellertid inte lika kraftig som under de föregående läsåren. Elevantalet i de yrkesinriktade kurserna minskade t. o. m. betydligt.

2.4.5. *Utbildningens innehåll*

Höstterminen 1973 deltog ca 31 700 elever i ämneskurser på grundskolans högstadium, ca 5 300 i ämneskurser på gymnasiets tvåårigа linjer, ca 45 400 i kurser på gymnasiets tre- och fyraåriga linjer och ca 61 800 i den särskilda yrkesinriktade utbildningen.

Antalet kursdeltagare är betydligt högre eftersom de flesta läser mer än ett ämne. På grundskolenivå är det genomsnittliga antalet ämnen per elev 2,1, på gymnasieskolans tvåårigа linjer 3,0 och på gymnasiets tre- och fyraåriga linjer 1,6. Inom särskild yrkesinriktad utbildning är dock antalet elever praktiskt taget lika med antalet kursdeltagare.

Redan från höstterminen 1968 framträdde ett mönster när det gällde deltagarnas fördelning över ämnen, som innebar en markerad koncentration till några stora kärnämnen. Trots utbyggnaden av den kommunala vuxenutbildningen har denna tendens hållit i sig. I grundskolan dominerar engelskan, följd av matematik och svenska. Dessa ämnen svarade höstterminen 1973 för 60 procent av antalet deltagare. Även på gymnasieskolans tre- och fyraåriga linjer samlade dessa tre ämnen flest deltagare, tillsammans dock knappt 40 procent. På gymnasieskolans tvåårigа linje var matematik största ämnet, tätt följt av engelska och svenska.

I f. d. yrkesskolan förekom en omfattande deltidskursverksamhet, med uppemot 100 000 deltagare. Dessa kurser var av mycket skiftande karaktär. En del svarade mot utbildningen vid de tidigare kommunala tekniska skolorna, andra hade en inriktning som för vissa elever var yrkesutbildning men för andra var utbildning för fritidssysselsättning. I och med att yrkesskolans deltidskurser överfördes till den kommunala vuxenutbildningen gjordes en klarare gränsdragning mot studieförbundens verksamhet. Huvudregeln var att den kommunala vuxenutbildningen endast skulle anordna sådana yrkesskolekurser som svarade mot ungdomsskolans ämnen eller gav en yrkesutbildning av speciell karaktär. Samtliga nybörjarkurser i språk överfördes till studieförbunden.

Den lärarledda undervisningen omfattar i allmänhet 70–100 timmar per kurs, men både kortare och längre och ibland fleråriga kurser förekommer. Vid dessa kurser ges fortbildning och vidareutbildning för de många yrken inom industri, hantverk, handel och kontor liksom för vårdyrken, men även grundutbildningar som förbereder för inträde på arbetsmarknaden förekommer i stor utsträckning. Det största undervisningsområdet är utbildning för serviceyrken inklusive huslig utbildning. Det samlade höstterminen 1973 närmare 22 000 deltagare. Utbildningar för industri och hantverk hade ungefär 21 000 deltagare och utbildningar för kontor och handel 15 000 deltagare. Därtill kommer ca 5 000 deltagare i vårdyrkesutbildning och ca 2 500 i teknisk utbildning.

Den kommunala vuxenutbildningen ger som framgått både allmän utbildning och yrkesinriktad utbildning. Endast ett fåtal studerande fullföljer en fullständig studiekurs till examen. Koncentrationsstudierna i enstaka ämnen ger i stället möjlighet att plocka ihop program avsedda för det egna behovet, just för att leda till den kompetens den yrkesverksamma behöver för att behålla sitt arbete eller för att fylla kraven för att

kunna få ett bättre arbete. Den kommunala vuxenutbildningen har i denna mening fyllt en viktig uppgift genom att ge överbryggande utbildning till dem som inte fick en chans i ett äldre skolsystem på grund av ekonomiska, sociala eller andra hinder.

2.4.6 *Deltagare*

Grundskolekurser

Antalet nyinskrivna elever på grundskolenivå har minskat med 43 % mellan 1970 och 1973. Denna minskning har varit mest markant i den yngre åldersgruppen, 24 år och yngre, där de manliga elevernas antal minskat med 65 procent och de kvinnliga med 53 procent. Till följd av detta har man kunnat konstatera en förskjutning mot högre åldrar i rekryteringen till grundskolekurserna. Höstterminen 1973 var 40 procent av deltagarna i grundskolekurser 35 år eller äldre och 80 procent 25 år eller äldre.

Också när det gäller utbildningsbakgrund kan man märka en förbättrad rekrytering av personer med enbart folkskola fram till hösten 1972.

Deltagarna i kommunal vuxenutbildning lämnar uppgift till sina skolor om tidigare utbildningsbakgrund. Uppgifterna sammanställs i SCB-statistiken. Enligt denna statistik har antalet deltagare i grundskolekurserna som uppgett enbart folkskola som utbildningsbakgrund utvecklats enligt följande:

ht-70	50,2 % av samtliga
ht-71	54,1 % av samtliga
ht-72	54,9 % av samtliga

Gymnasieskolekurser

Åldersfördelningen för deltagare i gymnasieskolekurser (exkl. den särskilda yrkesinriktade utbildningen) är mindre gynnsam än för grundskolan. Hösten 1973 var 28 procent av eleverna i gymnasieskolkurser 35 år eller äldre. Ungefär 57 procent på samtliga linjer var 25 år eller äldre.

Andelen deltagare som uppgett högst sju-årig folkskola som utbildningsbakgrund är av naturliga skäl begränsad inom gymnasieskolekurserna. Den oftast förekommande utbildningsbakgrunden hos deltagare i samtliga gymnasieskolekurser är realskola, normalskolekompetens eller grundskola. Ca 40 procent av deltagarna synes ha denna utbildningsbakgrund.

Särskild yrkesinriktad utbildning

Deltagarna i den särskilda yrkesinriktade utbildningen är något yngre än de i den övriga kommunala vuxenutbildningen. Höstterminen 1973 var 39 procent av deltagarna under 25 år. 30 procent var dock 35 år eller äldre.

Näst grundskolekurserna rekryterar den särskilda yrkesinriktade utbildningen flest deltagare med enbart folkskola som utbildningsbakgrund. Den yrkesinriktade utbildningen rymmer inom sig en stor variation av ämnesområden på olika nivåer och med skilda förkunskapskrav. Därför har också deltagarna i denna mycket olika utbildningsbakgrund. Hela 12 procent hade höstterminen 1972 avslutade gymnasiestudier eller högre utbildning bakom sig.

Speciell kurs för handikappade

Våren 1971 beslutade statsmakterna att kommunerna skulle ha rätt att anordna s. k. speciell kurs för handikappade deltagare. Det sågs som angeläget att personer med handikapp kunde beredas möjlighet att delta i den kommunala vuxenutbildningen, eftersom många just på grund av sitt handikapp fått en bristfällig utbildning. Besluten har dock fått en mycket begränsad effekt. Under läsåret 1972/73 anordnades 76 speciella kurser med 467 deltagare. Av dessa var 50 grundskolekurser med sammanlagt 314 deltagare. Dessutom erhöll 100 personer statsbidrag för tekniska stödåtgärder, däribland skolskjutsanordningar, för att kunna delta i kurser i den kommunala vuxenutbildningens reguljära utbud.

Den kommunala vuxenutbildningen har nu på många håll i landet börjat bedriva en aktiv uppsökande rekrytering efter mönster från studieförbunden, särskilt ABF. Därmed har utbildningen förflyttats utanför skolan och det förekommer att kurser förläggs till industrier och förvaltningar för att underlätta för arbetare och tjänstemän med oregelbundna arbetstider att delta i kompetensgivande utbildning. En förutsättning för sådan uppsökande verksamhet är ofta ett nära samarbete med verkstadsklubbar och personalorganisationer i övrigt, med folkbildningsorganisationer på orten och med företagens utbildningsavdelningar.

2.4.7 *Läroplaner*

Den kommunala vuxenutbildningen ska – med undantag för den särskilda yrkesinriktade utbildningen – ordna parallellutbildning för vuxna motsvarande programmet för ungdomsutbildningen.

Läroplanen är i sin kursplanedel identisk med ungdomsskolans medan timplanen är väsentligen annorlunda i vuxenutbildningen. Den kommunala vuxenutbildningen disponerar mellan 20 och 70 procent (om hänsyn tas till vissa ämnen på de tekniska linjerna) av ungdomsskolans undervisningstimmar för motsvarande kurs beroende på ämne och stadium. Den lärarledda undervisningen är mera omfattande i grundskolekurser och färdighetsämnen av typen matematik och moderna språk.

Trots att timplanerna i allmänhet är knappt tilltagna, kan man inte generellt säga att de är för snäva. De vuxenstuderandes erfarenheter, kunskaper och studievana är så skiftande. Medan några deltagare skulle kunna klara studierna i vissa ämnen med bara några timmars lärarhandledning skulle andra kanske behöva nästan en fördubbling av undervis-

ningstimmarna alternativt en omfattande stödundervisning. Det senare gäller framförallt studerande med bristfällig skolutbildning eller en skolgång som ligger långt tillbaka i tiden.

Såväl 1969 års läroplaner för grundskolan som 1970 års läroplaner för gymnasieskolan tillämpas inom vuxenutbildningen fr. o. m. läsåret 1972/73. För den särskilda yrkesinriktade utbildningen har SÖ givit ut en sammanställning över generella läroplaner (ASÖ 1972/73:70). Vid sidan av dessa tillämpas ett stort antal individuella läroplaner.

2.4.8 *Lärare och skolledare*

I kommunal vuxenutbildning som inte utgör särskild skolenhet är gymnasieskolans rektor också rektor för vuxenutbildningen. En särskilt förordnad arvodesstudierektor sköter utbildningen. En särskild skolenhet däremot sköts av en rektor på ordinarie tjänst. Denna tjänst kan kompletteras med arvodesstudierektor och om verksamheten är mera omfattande även med en tjänst som ordinarie studierektor.

Lärarna i grundskolekurser och gymnasieskolekurser är förordnade som timlärare. Undantag finns dock bl. a. genom möjligheterna till fyllnadstjänst i vuxenutbildning. Inom särskild yrkesinriktad utbildning är fyllnadstjänstgöring ofta förekommande, men även timlärare anlitas.

2.4.9 *Läromedel*

Vuxenutbildningen har traditionellt lidit brist på läromedel anpassade till den vuxnes erfarenheter och behov. Det gäller kanske särskilt den kommunala vuxenutbildningen.

Detta har varit anledningen till att skolöverstyrelsen inom ramen för det utvecklingsarbete som bedrivs på vuxenutbildningsområdet tagit initiativ till projekt med inriktning på läromedel. Det största är det så kallade LIV-projektet, dvs. Läroplansanpassning och läromedelsutveckling inom vuxenutbildningsområdet. På grundval av detta har förlagen producerat en rad nya läromedel för vuxenutbildningen i första hand i centrala färdighetsämnen.

2.5 Arbetsmarknadsutbildning

2.5.1 *Arbetsmarknadsutbildningens utveckling och nuvarande omfattning*

Arbetsmarknadsutbildning (AMU) är utbildning som beviljas och anordnas på sysselsättningspolitiska grunder. Utbildningen fungerar som ett medel för att uppnå sysselsättningspolitiska mål som varierar alltefter läget och utsikterna på arbetsmarknaden.

Utbildningens syfte är *dels* att underlätta för den enskilde att erhålla arbete, *dels* att tillgodose efterfrågan på utbildad arbetskraft.

Härmed har i korthet angivits utgångspunkten för utbildningens dimensionering, inriktning och organisation.

Tabell 2.8. Antal personer som påbörjat arbetsmarknadsutbildning under budgetåret 1972/73. Fördelning efter kursens yrkesinriktning.

Yrkesinriktning				
Teknisk, naturvetenskapligt arbete m. m.	15 239		15,3	
därav tekniskt arbete		4 297		4,0
hälso- och sjukvård		8 507		8,0
Administrativit arbete	80		0,1	
Kameralt och kontorstekniskt arbete	9 680		9,1	
Kommersiellt arbete	1 620		1,5	
Lantbruks-, skogs- och fiskeriarbete	2 682		2,5	
Gruv- och stenbrytningsarbete	291		0,3	
Transport- och kommunikationsarbete	1 713		1,6	
Tillverkningsarbete, maskinskötsel m. m.	32 994		30,9	
därav verkstads- och byggnadsmetallarbete		17 422		16,3
elektro- och finmekaniskt arbete		4 349		4,1
träarbete		3 061		2,8
byggnads- och anläggningsarbete		3 294		3,1
Husligt arbete m. m.	9 261		8,7	
därav hemvårdarinnor m. fl.		5 345		5,0
Icke yrkesinriktade kurser	33 137		31,0	
Totalt	106 697		100,0	

AMU fick sitt egentliga genombrott som arbetsmarknadspolitiskt medel i samband med konjunkturnedgången 1957–1959 varvid kursverksamheten vidgades betydligt. Dessförinnan hade utbildningen anordnats till övervägande del för handikappade.

Sedermera har AMU kommit att utnyttjas inte bara för arbetslösa i egentlig mening och för handikappade utan också som ett medel då det gäller aktiveringen av latenta arbetskraftsresurser, som t. ex. hemarbetande kvinnor, samt i lokaliseringspolitiken. Sedan budgetåret 1966/67 bedrivs försöksverksamhet med s. k. bristyrkesutbildning. Denna utbildning syftar till att öka tillgången på yrkeskunnig personal inom betydelsefulla yrkesområden med brist på arbetskraft.

Antalet kursdeltagare i arbetsmarknadsutbildning har ökat från ca

Tabell 2.9. Ej yrkesinriktad utbildning och antal deltagare under budgetåret 1972/73

Utbildning vid gymnasieskolans tvåårigа sociala linje, treåriga humanistiska linje, treåriga samhällsvetenskapliga linje och treåriga naturvetenskapliga linje	704
Utbildning vid folkhögskola	2 403
Preparandkurser och kompletteringskurser	8 363
Anpassningskurser	1 075
Arbetsliv och utbildning (arbetsmarknadsutbildning med praktik)	10 514
Körkortsutbildning	531
Svenska för invandrare	4 004
Ej specificerad utbildning	5 543
Summa	33 137

14 000 år 1959/60, till ca 98 000 år 1969/70 och ca 143 000 år 1972/73.

Inriktningen av utbildningen budgetåret 1972/73 framgår av tabell 2.8. Redovisningen omfattar de personer som under året påbörjat arbetsmarknadsutbildning.

Tabellen redovisar strukturen av utbildningen endast i fråga om yrkesinriktade kurser. Med hänsyn härtill redovisas i tabell 2.9. det slag av utbildning, som ingår i begreppet "Icke yrkesinriktade kurser" liksom kursdeltagarnas fördelning på olika kurser.

2.5.2 *Deltagare*

För rätt till arbetsmarknadsutbildning gäller vissa villkor. Dessa villkor liksom förekommande bidragsformer regleras av arbetsmarknadskungörelsen (AMK 1966:368; ändrad senast SFS 1974:616).

Berättigad till arbetsmarknadsutbildning är den som är eller löper risk att bli arbetslös eller som är svårplacerad på arbetsmarknaden, under förutsättning dels att han fyllt 20 år och söker arbete genom arbetsförmedlingen, dels att utbildningen kan antas medföra stadigvarande arbete som inte kan komma till stånd utan utbildningen. Handikappade, ensamstående mödrar och flyktingar m. fl. kan erhålla arbetsmarknadsutbildning även före fyllda 20 år. Den som fyllt 18 men inte 20 år kan komma i fråga för arbetsmarknadsutbildning om han har försörjningsbörda, tidigare haft stadigvarande försörjning genom förvärvsarbete, inte kan beredas utbildning inom det ordinarie utbildningsväsendet och inte kan beredas omskolning på hemorten. Det ovan angivna arbetslöshetskriteriet gäller ej i samband med bristyrkesutbildning.

Under åren 1972 och 1973 har tillkommit ytterligare undantagsbestämmelser med avseende på åldersvillkoret. Arbetsmarknadsstyrelsen har i KBr av 5 juni 1973 bemyndigats att på försök under budgetåret 1973/74 bevilja utbildningsbidrag till ungdomar i åldern 18–19 år som genomgår yrkesutbildning vid AMU-center och som dels har kortare skolutbildning än nioårig grundskola, dels har förvärvsarbetat i minst två år och därefter varit anmälda som arbetslösa vid arbetsförmedlingen under minst sex månader i följd. Sedan år 1972 kan arbetslösa ungdomar delta i kursen Arbetsliv och utbildning. Vid denna kurs erhåller den som uppfyller villkoren för kontant arbetsmarknadsunderstöd utbildningsbidrag med högst 150 kr. per vecka. Till annan kursdeltagare utgår 125 kr./månad, resetillägg eller inackorderingstillägg samt 200 kr. efter fullföljd kurs.

Den som önskar genomgå arbetsmarknadsutbildning och få utbildningsbidrag ska ansöka därom hos arbetsförmedlingen innan utbildningen påbörjas. Utbildningen ska prövas och planeras av arbetsförmedlingen i samråd med sökanden.

De här behandlade villkoren avgränsar den målgrupp som kan komma ifråga för arbetsmarknadsutbildning.

Beträffande fördelningen på olika kategorier kan nämnas att cirka en tredjedel av kursdeltagarna hade handikapp av varierande svårighetsgrad och ca 11 procent var utlänningar 1972/73. Omkring två tredjedelar är

familjeförsörjare. Åldersfördelningen för personer som påbörjade utbildning under budgetåret 1972/73 visar att 36 procent var yngre än 25 år medan 23 procent var äldre än 35 år (därav 15 procent över 45 år och tre procent över 55 år).

Kommittén för översyn av arbetsmarknadsutbildningen, KAMU, ska enligt direktiven dels söka bedöma om nuvarande regler och tillämpningsbestämmelser är tillfredsställande i fråga om den enskildes rätt att komma i fråga för AMU, dels analysera effekten av förändringar av arbetslöshetskriteriet för AMU innebärande ökat hänsynstagande till riskerna för arbetslöshet i något längre perspektiv.

2.5.3 *Deltagarnas ekonomi*

Till kursdeltagare utgår utbildningsbidrag bestående av grundbidrag, hyresbidrag, traktamente och barntillägg samt särskilt bidrag. En närmare redogörelse för bestämmelserna finns i kapitel 3.

Under tiden för arbetsmarknadsutbildning erhåller kursdeltagarna fri undervisning, fri undervisningsmateriel samt skyddsklädsel av erforderligt slag. Utbildningskostnader och utbildningsbidrag täcks helt av statsmedel.

2.5.4 *Arbetsmarknadsutbildningens organisation*

För att tillgodose behovet av arbetsmarknadsutbildning utnyttjas samtliga utbildningsresurser i samhället. Beviljandet av arbetsmarknadsutbildning är sålunda med vissa begränsningar (högskoleutbildning) inte knutet till någon bestämd utbildningsform eller särskild kursanordnare.

Den största delen av arbetsmarknadsutbildningen ges emellertid vid kurser, särskilt anordnade av SÖ för AMS:s räkning. Inriktningen och uppläggningen av utbildningen vid dessa kurser är direkt avpassad för att lösa aktuella sysselsättningsproblem. Andelen dylika kurser inom arbetsmarknadsutbildningen har i enlighet med statsmakternas intentioner ökat under senare år.

I övrigt ges arbetsmarknadsutbildningen vid kurser inom det allmänna skolväsendet, inom näringslivet och vid kurser av annat slag, anordnade av myndigheter och utbildningsorganisationer. Tabell 2.10. belyser fördelningen mellan olika kursarrangörer.

Tabell 2.10. Procentuell fördelning på kursanordnare av påbörjade utbildningar budgetåret 1972/73

	Kursarrangör	Procentuell fördelning
I	SÖ (särskilt anordnande kurser)	57
II	Företagsutbildning exkl. lokaliseringsutbildning	9
III	Allmäna skolväsendet	23
IV	Utbildningsorganisationer m. fl.	11
		100

Vid arbetsmarknadsutbildning som omfattas av punkterna II–IV i tabell 2.10. utnyttjas i regel befintlig utbildningskapacitet av AMS som bl. a. prövar utbildningsbehovet och lämnar bidrag.

I fråga om punkt I däremot, som förutsätter tillskapande av särskilda utbildningsresurser för AMS:s behov, sker en nära samverkan mellan AMS och SÖ.

AMS bedömer omfattning, yrkesinriktning och lokalisering av utbildningen, svarar för rekryteringen av kursdeltagare, beslutar om utbildningsbidrag och förmedlar arbete åt kursdeltagare efter avslutad utbildning. SÖ genomför själva utbildningen och svarar sålunda för den administrativa, pedagogiska, tekniska och ekonomiska ledningen av kursverksamheten.

För att ge AMS och SÖ råd och rekommendationer vid planläggningen av verksamheten, dess yrkesinriktning och omfattning finns en rådgivande samarbetsdelegation (SAMS) i vilken ingår representanter för AMS, SÖ, Landsorganisationen (LO), Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF), Tjänstemännens Centralorganisation (TCO) och Sveriges Akademikers Centralorganisation (SACO).

2.5.5 *Kursverksamheten inom AMU i SÖ:s regi*

Centralt

Karakteristiskt för kursverksamheten är bl. a. att den är centralt sammanhållen. Inom SÖ finns en särskild byrå (V3) med uppgift att svara för denna del av arbetsmarknadsutbildningen. Sedan den 1 juli 1972 ingår byrån i den särskilda avdelningen för vuxenutbildning inom SÖ tillsammans med byrån för folkbildning m. m. samt byrån för kommunal vuxenutbildning.

Regionalt

På det regionala planet finns särskilda kursstyrelser. Kursstyrelsen är SÖ:s regionala organ och består av sex personer, representerande länsarbetsnämnd, länsskolnämnd samt SAF, LO och TCO. Kursstyrelsen har till uppgift att biträda SÖ då det gäller att på grundval av uppgifter från arbetsmarknadsorgan följa behovet av arbetsmarknadsutbildning och bedöma hur tillgängliga resurser bäst utnyttjas samt aktualisera lämpliga åtgärder.

Kursstyrelsen har också till uppgift att följa utbildningens utformning och ta initiativ till revision av läroplaner liksom förändring av metoder och utrustning m. m. samt efter SÖ:s närmare anvisningar utöva tillsyn över verksamheten.

För respektive yrkesområde finns dessutom i varje län särskilda kursnämnder. Varje kursnämnd består av tre personer av vilka en företräder kursstyrelsen medan de övriga representerar arbetsgivar- respektive arbetstagarparter i den aktuella branschen. Kursnämnden har

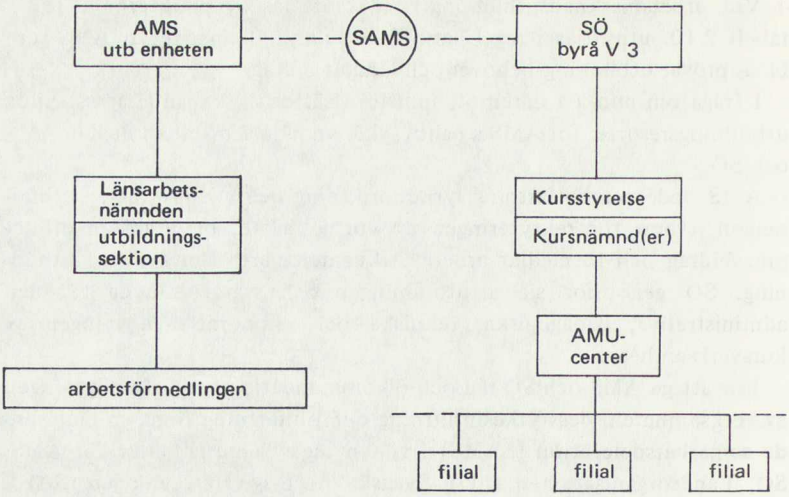

Fig. 2.1 Arbetsmarknadsutbildningens organisation (SÖ-kurserna)

bl. a. till uppgift att under kursstyrelsen följa utbildningens tekniska utformning samt kursdeltagarnas förmåga att tillgodogöra sig utbildningen.

Lokalt

Den särskilda kursverksamheten i SÖ:s regi bedrivs vid ett femtiotal center för arbetsmarknadsutbildning, s. k. AMU-center, till vilka är anslutna ett hundratal filialer, dvs. kurser på närliggande orter.

Antalet AMU-center och filialer varierar mellan de olika länen. Exempelvis har Norrbottens län sex center medan Gotland har endast ett. Även storleksgraden skiftar. Vissa AMU-center har inte mer än ett tiotal kurser medan andra kan omfatta ett hundratal med över tusen platser. Den samlade kapaciteten uppgår till mellan 25–30 000 årsplatser.

Den mellan AMS och SÖ rådande ansvarsfördelningen kommer även till uttryck på det lokala planet. Således svarar AMS för arbetsförmedling och viss kurativ verksamhet på AMU-center medan SÖ svarar för själva utbildningen och administrationen.

Schematiskt kan utbildningsorganisationen sammanfattas enligt figur 2.1.

Utbildningens inriktning och innehåll

Arbetsmarknadsutbildningen var länge i stort sett inriktad på tillverkningsyrken men har undan för undan breddats för att tillgodose en allt större del av det behov som föreligger inom skilda sektorer av arbetsmarknaden. Inom AMU finns idag ca 400 läroplaner utarbetade för olika yrkesinriktningar. För närvarande är ca 200 av dessa i bruk. Fördelningen på olika yrkesområden m. m. framgår av tabell 2.11.

Tabell 2.11. Arbetsmarknadsutbildningens omfattning och yrkesinriktning budgetåret 1973/74 (SÖ-kurserna)

Yrkesområde	Beräknat antal färdigutbildade	
	Totalt	%
Tekniskt, naturvetenskapligt, samhällsvetenskapligt, humanistiskt och konstnärligt arbete	6 259	8,4
Samhällsadministrativt arbete	30	0,0
Företagsadministrativt arbete	116	0,2
Kameralt och kontorstekniskt arbete	6 604	9,5
Kommersiellt kontorsarbete och detaljhandelsarbete	1 250	1,7
Lantbruks-, skogs-, fiskeriarbete	2 487	3,3
Gruv- och stenbrytning m. m.	152	0,2
Transport- och kommunikationsarbete	1 272	1,7
Tillverkningsarbete, maskinskötsel m. m.	25 799	34,6
Servicearbete	2 724	3,7
Arbete ej hänförbart till yrkesområde, t. ex. preparandkurser, anpassningskurser, informations- och utredningskurser	27 388	36,7
Summa	74 556	100,0

Den förberedande delen av kursverksamheten har byggts ut kraftigt för att tillgodose det behov av information och yrkesorientering inför val av utbildning och/eller arbete som aktualiserats av den ökande andelen äldre och handikappade kursdeltagare. Under senaste femårsperioden har denna del av verksamheten ökat från ca sju procent till ca 37 procent år 1973/74 av den ramplanerade arbetsmarknadsutbildningen.

Kurstyper

Kursverksamheten omfattar för närvarande följande kurstyper.

Informations- och utredningskursverksamhet innebär klarläggande av kursdeltagarens förutsättning för arbete och/eller utbildning och omfattar bland annat samhälls- och arbetsmarknadsorientering samt praktisk yrkesorientering. Denna aktivitet (enligt läroplan Arbetsliv och utbildning ca fyra veckor) saknar för närvarande motsvarighet inom utbildningsväsendet i övrigt.

Anpassningskurser (ca 42 veckor) anordnas för olika grupper av handikappade och omfattar klarläggande av kursdeltagarnas förutsättningar för arbete och/eller utbildning. Samhällsorientering, anpassning till handikappet, dvs. användning av tekniska hjälpmedel, träning för det dagliga livets krav samt praktisk yrkesorientering.

Förberedande teoretisk utbildning (preparandkurs 2–20 veckor) arrangeras för kursdeltagare som saknar erforderliga kunskaper för att kunna påbörja och tillgodogöra sig en planerad yrkesutbildning. Preparandkursens läroplan är flexibel såtillvida, att den inom vissa gränser medger en anpassning av kurstiden till utbildningsbehovet. Planen leder emellertid inte i något ämne fram till grundskolekompetens, vilket betyder, att kursdeltagare, som efter avslutad AMU vill fortsätta att

studera på gymnasienivå måste komplettera sina kunskaper.

Yrkesutbildning ges dels i form av omskolning för personer med tidigare yrkeserfarenhet eller utbildning, dels som grundläggande yrkesutbildning för personer utan föregående yrkeskunskap.

Påbyggnadsutbildning anordnas bland annat för arbetskraft med längre utbildning – gymnasial eller postgymnasial – som har behov av viss specialiserad och/eller kompletterande utbildning för att få lämplig anställning. I vissa fall är kurserna till innehållet identiska med kurser som bedrivs i andra skolors regi och vid universiteten. En anpassning av mål och innehåll i AMU:s påbyggnadskurser till motsvarande förekommande utbildningar eftersträvas så att kursdeltagarna inom AMU kan tillgodoräkna sig densamma som kompetensgivande utbildning.

Undervisning i allmänna ämnen bedrivs för närvarande under åtta veckor för kursdeltagare som endast har sex- eller sjuårig folkskola som grundutbildning oberoende av vilken yrkesutbildning som genomgås. I detta sammanhang bör observeras den skillnad som föreligger mellan undervisning i allmänna ämnen samt förberedande teoretisk utbildning. Den senare ingår som ett *direkt led* i en planerad yrkesutbildning. Undervisningen i allmänna ämnen syftar till att höja kursdeltagarnas kunskapsnivå för att de ska få bättre utgångsläge såväl vid yrkesutbildning som i konkurrensen på arbetsmarknaden. Kursen i allmänna ämnen har tillkommit på initiativ av SAMS. Verksamheten startade 1969 med försök i begränsad omfattning och den har sedan utökats i olika etapper. Kursen, som kan läsas såväl fristående som integrerat, omfattar ämnena svenska, engelska, matematik, fysik/kemi och samhällskunskap.

Verksamheten omfattade till en början endast tolv kurscenter. Undervisningen meddelades endast deltagare i kurser om minst åtta veckor inom industri och hantverk som inte såsom inträdesvillkor förutsatte högre grundutbildning, t. ex. fullständig eller partiell grundutbildningskompetens eller förberedande teoretisk kurs s. k. teoretisk kurs (s. k. preparandkurs). Sistnämnda begränsning sammanhängde med möjligheterna att genomföra undervisningen varvad med praktisk yrkesutbildning.

Kursdeltagare, som redan har grundskolekompetens helt eller delvis, kan medges hel eller partiell befrielse från att delta i undervisningen i allmänna ämnen.

I oktober 1971 vidgades undervisningen i allmänna ämnen till att omfatta samtliga AMU-center inom arbetsmarknadsutbildningen.

Våren 1972 utökades undervisningen i allmänna ämnen till att omfatta kursdeltagare även i återstående kurser i SÖ:s regi som ej förutsätter särskilda förkunskaper.

Den forskning som bedrivits kring denna försöksverksamhet visar att resultatet som helhet blivit gott. T. ex. kan noteras direkta förbättringar i de studietekniska färdigheterna. Flertalet kursdeltagare har även angivit att de fått ett ökat intresse för fortsatta studier.

Ca 3/4 av alla som beviljas AMU har endast 6–7 årig folkskola. Undervisningen i allmänna ämnen har därför ansetts välmotiverad såväl av pedagogiska som av rättviseskäl. Från olika håll har önskemål uttalats att

alla korttidsutbildade i AMU borde få undervisning upp till grundskolenivå. Mot detta talar dock, att AMU är en arbetsmarknadspolitisk åtgärd som bl. a. syftar till att på snabbast möjliga sätt hjälpa den enskilde till arbete. En rimlig avvägning måste här tydligen ske, där man, som framhållits i direktiven till KAMU, även måste beakta grundutbildningens betydelse för att öka den enskildes motståndskraft mot nya påfrestningar, som kan möta på arbetsmarknaden.

Utbildningens uppläggning

För att fylla sin uppgift som arbetsmarknadspolitiskt instrument ställs följande krav på arbetsmarknadsutbildningen.

Generellt ska utbildningen bland annat

- ☐ snabbt kunna anpassas och ställas om efter vid varje tidpunkt aktuella arbetsmarknadskrav, såväl vad gäller omfattning, yrkesinriktning och kursinnehåll som lokalisering och tidsplanering.
- ☐ vara inriktad mot klart specificerade utbildningsmål – i princip mot ett visst individualyrke.
- ☐ vara allmänt vuxenanpassad och ta hänsyn till de stora skillnader som utmärker AMU:s kursdeltagare.
- ☐ tillvarata kursdeltagarnas tidigare yrkesverksamhet och utbildning.
- ☐ pågå året runt utan traditionell terminsindelning.
- ☐ medge successiv intagning vilket ställer krav på bl. a. individuellt avpassade läromedel och individualiserad studiegång.

Med avseende på kursdeltagarna bör utbildningen

- ☐ anpassas individuellt till varje enskild kursdeltagares förutsättningar
- ☐ medge individuell nivåplacering för att därigenom nedbringa utbildningstiderna och kunna föra ut kursdeltagaren på arbetsmarknaden så snart som möjligt. I detta sammanhang kan nämnas att de kurstider som anges i läroplanerna får överskridas beroende på den enskilde kursdeltagarens förutsättningar.

SÖ:s särskilda kursverksamhet är uppbyggd för att kunna tillgodose dessa krav. Kursuppläggningen är så anordnad att kursdeltagaren passerar genom ett system av olika utbildningsstationer. Kursdeltagaren arbetar därvid självständigt efter en studieplan som ger information om vad han har att utföra i varje utbildningssituation.

Läroplaner och läromedel

Utarbetandet av läroplaner inom arbetsmarknadsutbildningen sker efter en flerstegsmodell, som söker tillgodose både kravet på nära samarbete med det arbetsliv, som utbildningen skall förbereda för, och kravet på fortlöpande anpassning till tekniska och andra förändringar. Första steget börjar oftast med en målprecisering.

Därefter görs en analys av de kunskaper och färdigheter, som krävs för det aktuella yrket – ett arbete som bedrivs i nära samråd med

arbetsmarknadens parter. På grundval av analysen utformas ett förslag till läroplan, som sedan sänds ut på remiss till branschorganisationerna. Den på så sätt utformade läroplanen tillämpas därefter på försök en tid, varefter den efter eventuella justeringar fastställs. Dessa steg kompletteras slutligen med en fortlöpande översyn av läroplanen för att utbildningen ständigt ska svara mot de aktuella arbetsmarknadskraven.

Den successiva intagningen liksom kursdeltagarnas ofta skiftande utbildningsbakgrund gör att läromedlen måste vara speciellt anpassade för individualiserad utbildning. Läromedlen måste sålunda i de flesta fall vara självinstruerande och helst även följa läroplanen i varje särskilt fall.

De självinstruerande läromedlen som produceras och finns i marknaden är inte alltid avpassade till någon viss läroplan eller elevkategori vilket är en viktig förutsättning för individualiserad undervisning. Läromedel som är avpassade till gymnasieskolans läroplaner och elever är inte alltid lämpliga för AMU även om de kan användas och används i brist på läromedel som utarbetats direkt för denna typ av utbildning.

Ett läromedel som ska vara avpassat för AMU måste i större omfattning än hittills svara mot innehållet i aktuell läroplan samt vara utformat med hänsyn till inslaget av kursdeltagare med bristfälliga skolkunskaper och dålig studieteknik.

På läromedelssidan sker ett fortlöpande utvecklingsarbete. Som exempel härpå kan nämnas det utvecklingsarbete som för närvarande pågår med läromedel baserade på videoband och textmaterial direkt avpassade för arbetsmarknadsutbildning – ett arbete som sker i samarbete med TRU.

Lärare

Erfarenheterna från arbetsmarknadsutbildningen ger vid handen, att det är angeläget att lärarutbildningen mera än hittills beaktar vuxenutbildningens krav och förutsättningar och särskilt de speciella förhållanden som är utmärkande för AMU; elevsammansättning, successiv intagning etc. Så har i viss mån skett bl. a. inom den särskilda s. k. etapputbildning av yrkeslärare som under ett antal år bedrivs av SÖ för att tillgodose behovet av behöriga lärare inom AMU. En arbetsgrupp inom SÖ har utrett hur lärarutbildningen inom AMU bör vara utformat för framtiden. Frågan är dock ännu inte slutbehandlad.

2.6 Vuxna i gymnasieskolan

Normal ålder för att börja i gymnasieskolan är 16 år. En del börjar dock senare och det finns åtskilliga elever i gymnasieskolan som är över 21 år. I viss mån har man aktivt försökt styra vuxna in i ungdomsskolan. Redan i den tidigare fackskolan (de tvåårigа ekonomiska, sociala och tekniska linjerna) infördes urvalsregler som skulle gynna sökande med yrkeserfarenhet. Enligt dessa bestämmelser som fortfarande gäller ska en fjärdedel av kursplatserna fördelas bland sökande som har minst tre års yrkespraktik

Tabell 2.12. Elever i gymnasieskolan efter ålder höstterminen 1972 (SM U 1973:30)

	Ålder vid årets slut								
	–20		21–24		25–34		35–		Totalt
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal
3–4 åriga linjer	90 933	95,1	2 592	2,7	1 640	1,7	417	0,5	95 582
2-åriga linjer	86 632	93,9	2 747	3,0	2 063	2,2	812	0,9	92 254
Specialkurser ⩾ 1 år	24 088	66,5	7 631	21,1	3 516	9,6	1 011	2,8	36 246
Specialkurser < 1 år	5 050	44,9	2 442	21,7	1 903	16,9	1 854	16,5	11 249
Totalt	206 703	87,8	15 412	6,6	9 122	3,9	4 094	1,7	235 331

eller som slutfört minst två års utbildning på heltid i gymnasieskolan eller yrkesskola. I många gymnasieregioner har en mindre del av kursplatserna på samma sätt reserverats för i första hand sökande med yrkespraktik. Dessa kursplatser utnyttjades dock långtifrån fullt ut. I fackskolan var andelen elever som var 25 år eller äldre ca åtta procent 1969, och i gymnasieskolan var andelen två procent.

Vart tredje år genomför statistiska centralbyrån en undersökning av elevernas ålder för vissa delar av skolväsendet. Den senaste undersökningen avser höstterminen 1972. Då fanns på gymnasieskolans samtliga linjer 235 331 elever. Av dessa var ca 15 500 (6,6 procent) 21–24 år, medan 13 000 (5,6 procent) var 25 år och äldre. Statistiken visar att andelen elever som är 25 år och äldre har minskat under de senaste åren. Anledningen till detta kan vara att arbetsmarknadsutbildningen och dagundervisningen i kommunal vuxenutbildning byggts ut.

Som framgår av tabell 2.12. återfanns de äldre eleverna framförallt i specialkurser. Dessutom var andelen äldre elever hög på två- och fyraåriga tekniska linjerna. Av eleverna i specialkurser kortare än ett år var 55 procent 21 år eller äldre. I motsvarande kurser längre än ett år var en tredjedel av elevernaa 21 år eller äldre. I de specialkurser som nivåmässigt inte är anknutna till viss årskurs är andelen äldre elever ännu högre.

Av siffermaterialet framgår att åtskilliga elever inom ungdomsskolan åldersmässigt uppfyller kriteriet för att intas i kommunal vuxenutbildning. Att de förekommer inom ungdomsskolan kan bl. a. bero på att den kommunala vuxenutbildningen inte kan tillgodose deras olika utbildningsönskemål. Vad gäller många av de kortare specialkurserna har de alltid innehållit ett starkt inslag av äldre elever. Dessa kurser har också varit avsedda för elever med yrkespraktik. Gränsdragningen mot den kommunala vuxenutbildningen är här flytande.

En del elever inom gymnasieskolan erhåller utbildningsbidrag från AMS. I de fall då t. ex. dagutbildning inte kan arrangeras inom den lokala vuxenutbildningen hänvisas dessa elever till gymnasieskolan. I Statistiska meddelanden U 1974:7 finns uppgifter beträffande antalet elever i gymnasieskolan den 14 september 1973 som fick utbildningsbidrag från arbetsmarknadsverket. Statistiken omfattar ej elever i särskild arbets-

marknadsutbildning (t. ex. omskolningskurs) förlagd till gymnasieskola. På gymnasieskolans två-, tre- och fyraåriga linjer läste ca 2 700 elever med utbildningsbidrag och i specialkurserna ca 1 800 elever.

2.7 Statlig vuxenutbildning

2.7.1 *Organisation och omfattning*

Vid de statliga skolorna för vuxna i Norrköping och Härnösand ges utbildning enligt läroplanen för grundskolans högstadium och gymnasieskolan. Dessutom ges särskild teknisk utbildning motsvarande fyraårig teknisk linje i gymnasieskolan, dock med mindre utbildning i allmänna ämnen än i denna.

Undervisningen vid de statliga skolorna är upplagd som en kombination av lärarledd undervisning vid skolan och mellanliggande perioder av självstudier, då deltagarna läser med hjälp av brevkurser, s. k. varvad undervisning.

Från och med våren 1968 anordnar statens skola för vuxna i Norrköping också ren brevundervisning, vilken i likhet med den varvade undervisningen är helt kostnadsfri. Detta är den enda möjligheten för den enskilde att läsa per korrespondens utan att behöva belastas av betungande kursavgifter. Skolan upprättar ett individuellt studieprogram omfattande studieplan, plan för självstudier, studieanvisningar osv. för det eller de ämnen eleven valt att studera. Kursmaterialet sammanställs och tillställs eleverna av skolan.

Läsåret 1972/73 beräknades antalet deltagare i den varvade undervisningen uppgå till ca 4 500 och i brevskoleundervisningen till ca 2 500. Siffrorna för hösten 1973 antyder en tillbakagång för den varvade undervisningen och en kraftig ökning av antalet deltagare i brevundervisningen till ca 4 500.

Vid de statliga skolorna är läsåret indelat i tre perioder. Under var och en av dessa hade de båda skolorna höstterminen 1972 tillsammans ca 1 400 kursdeltagare i gymnasieskolekurser och 300–500 deltagare i grundskolekurserna. Utvecklingen synes gå mot ett minskat antal kursdeltagare i grundskolekurserna.

2.7.2 *Rekrytering*

Den statliga vuxenutbildningen är till skillnad från den kommunala riksrekryterande. Erfarenheterna hittills pekar dock på att de statliga vuxenskolorna vad gäller den varvade utbildningen främst har sitt rekryteringsunderlag i intilliggande regioner.

Brevundervisningen vid statens skola för vuxna i Norrköping visar en bredare regional fördelning bland deltagarna. Ca 10 procent av deltagarna i brevundervisningen är bosatta i något av Norrlandslänen, jämfört med ca 16 procent av Sveriges invånare.

2.7.3 *Deltagare*

Undersökningen "Vuxenstuderande 1968" omfattar också deltagare i både den varvade undervisningen och brevskoleundervisningen vid statens skolor för vuxna. Av denna framgår att de studerande som bedrev renodlade korrespondensstudier på gymnasial nivå genomsnittligt var äldre än vanliga kvällsgymnasiestuderande under motsvarande år. De studerande som följde den varvade undervisningen var däremot åldersmässigt mera lika eleverna i den kommunala vuxenutbildningen. Av undersökningen framgår att 87 procent av dem som anmält sig till fullständig grundskole- eller gymnasiekompetens var 31 år eller yngre.

Enligt en uppskattning av skolledningen vid statens skolor för vuxna har 10–15 procent av eleverna samtidigt studerat ett eller flera andra ämnen inom kommunal vuxenutbildning. Det kan i viss omfattning antas röra sig om elever som ej kunnat få sitt studiebehov tillgodosett inom ramen för den lokala vuxenutbildningen.

2.8 Eftergymnasial utbildning

2.8.1. *Vidgat tillträde till högre studier*

Efter förslag från kompetensutredningen pågår sedan den 1 juli 1969 försöksverksamhet med vidgat tillträde till högre studier (SFS 1969:68). Behörig att inskrivas vid universitet är enligt dessa bestämmelser den som fyller 25 år senast under det kalenderår då han skrivs in och som varit yrkesverksam under minst fem år eller på annat sätt förvärvat motsvarande erfarenheter. De studerande måste också uppfylla de eventuella krav på förkunskaper i visst ämne som krävs enligt normalstudieplanen och ha de övriga förkunskaper i ämnet som oundgängligen fordras för att han ska kunna tillgodogöra sig utbildningen. Försöksverksamheten avser följande ämnesområden; biologi, engelska, företagsekonomi, idé- och lärdomshistoria, informationsbehandling, juridisk översiktskurs, kemi, matematik, nationalekonomi, pedagogik, psykologi, samhällskunskap, sociologi, statistik och statskunskap. Försöksverksamheten avser i biologi utbildning om högst 10 poäng och i psykologi annan utbildning än sådan till vilken endast ett begränsat antal studerande antages. Från och med första juli 1974 har försöksverksamheten utvidgats med ytterligare ett tjugotal ämnen.

Från och med höstterminen 1969 till och med vårterminen 1973 hade ca 7 300 personer skrivits in vid filosofisk fakultet inom ramen för försöksverksamheten med vidgat tillträde till högre studier. Av dessa hade 2 800 personer skrivits in under läsåret 1972/73. SCB har samlat in uppgifter om deltagarna i försöksverksamheten för detta år. Drygt en tredjedel av deltagarna var mellan 25 och 29 år, och en fjärdedel var mellan 20 och 34 år. 40 procent var 35 år eller äldre.

Under de första årens försöksverksamhet fanns mer än hälften av deltagarna vid Stockholms universitet. Hösten 1972 däremot studerade endast 30 procent av deltagarna i Stockholm och 16 procent vardera vid

Göteborgs och Lunds universitet. Övriga deltagare fanns spridda på Umeå och Uppsala universitet samt universitetsfilialerna i Linköping, Örebro, Karlstad och Växjö, samt några högskolor.

Bestämmelserna om vidgat tillträde till högre studier gäller även de yrkesinriktade studiekurser, som inrättades vid filosofisk fakultet fr. o. m. läsåret 1969/70. Kurserna är avsedda att ge det sista studieåret eller den sista terminen av studier för fil. kand.-examen en klarare yrkesinriktning. Dessa studiekurser har också visat sig vara mycket attraktiva för de studerande som skrivs in med stöd av bestämmelserna om vidgat tillträde till högre utbildning. Vårterminen 1972 valde sålunda 29 procent av de studerande i denna kategori en yrkesinriktad studiekurs. Sedan hösten 1973 finns yrkesinriktade studiekurser inom åtta ämnesområden: administrativ teknik, arbetsmarknadsteknik med personaladministration, arkivkunskap, informationsteknik, miljövård (tio poäng), museiteknik, skoglig produktionslära, u-landsfrågor med biståndsteknik.

2.8.2. *Extern universitetsutbildning*

Vuxna som önskar studera på eftergymnasial nivå kan delta i olika former av extern universitetsutbildning: decentraliserad universitetsutbildning, universitetsutbildning per korrespondens och universitetscirklar.

Decentraliserad universitetsutbildning anordnas utanför orter med universitet eller universitetsfilial i ett begränsat antal universitetsämnen. Utbildningen avser normalt 20 till 40 poäng. Kursanordnare är de lokala skolstyrelserna. Universitetskanslerämbetet (UKÄ) är central myndighet. I Luleå, Sundsvall och Östersund anordnar UKÄ försöksverksamhet med systematiserad decentraliserad universitetsutbildning. Utbildningen anordnas inom de två första avdelningarna av de utbildningslinjer och inom de ämnesområden som Kungl. Maj:t bestämmer.

Universitetsutbildning per korrespondens arrangeras av korrespondensinstituten Hermods och Brevskolan. Flertalet av Hermods kurser ligger på 20-poängsnivå, men i några ämnen ges även kurser motsvarande 40 poäng. Brevskolan följer socialhögskolans studieplaner för den samhällsvetenskapliga grundkursen.

Universitetscirklar arrangeras av folkhögskolor och studieförbund. Universitetscirklar indelas i sin tur i två typer, nämligen

- ☐ universitetscirklar som ansluter till gällande studieplaner vid universitet eller högskola och som avser att leda fram till samma kunskapsnivå som kurser vid universitet och högskolor. Det är vanligt att deltagarna skriver in sig vid universitet för att erhålla rätt att tentera.
- ☐ universitetscirklar med friare uppläggningsnivå bl. a. såtillvida att de inte ansluter till gällande studieplaner vid universitet eller högskolor.

Deltagarantalet i decentraliserad universitetsutbildning är bestämt av en given anslagsram och håller sig något över 1 000. I detta tal är deltagarna i försöksverksamheten med systematiserad decentraliserad universitetsutbildning inte inräknade. Antalet deltagare i universitetscirklar har ökat från ca 3 000 vid mitten av 1960-talet till ca 27 000 läsåret 1972/73. Den

snabba ökningen kan sannolikt delvis tillskrivas ändringar i statsbidragsvillkoren som genomfördes under denna period. Till detta kommer ca 2 000 deltagare i universitetsutbildning per korrespondens.

En av UKÄ tillsatt arbetsgrupp SAMSUS med representanter för skolöverstyrelsen, samverkande bildningsförbunden och UKÄ, har kartlagt den externa universitetsutbildningen (Rapport från SAMSUS, UKÄ:s skriftserie nr 9 1969).

Av denna framgår att den klart största delen av de studerande i extern universitetsutbildning förvärvsarbetar på hel- eller deltid. Ett mycket stort antal av dem kan sägas motsvara deltidsstuderande vid universiteten. Beträffande den externa universitetsutbildningens geografiska spridning visade det sig att Norrbottens och Gotlands län hade det största deltagarantalet i förhållande till länens totala invånarantal. De norrländska länen hade överlag en relativt hög deltagartäthet.

2.8.3 *Äldre studerande i högskolan*

Åldersfördelningen för nyinskrivna vid filosofisk fakultet har successivt förskjutits mot högre genomsnittsåldrar under de senaste åren. Av alla nyinskrivna vid de filosofiska fakulteterna per den 15 september 1970 var 26 procent 25 år eller äldre. Motsvarande andel hösten 1973 var 38 procent. Den ändrade ålderssammansättningen förklaras dock helt av att antalet yngre nyinskrivna minskat. Antalet äldre nyinskrivna har i stort sett inte förändrats. Att antalet äldre studerande inte minskat kan delvis förklaras av försöksverksamheten med vidgat tillträde till universitet och inrättandet av de yrkesinriktade kurserna. De nyinskrivna som är 25 år eller äldre skiljer sig från de yngre i frågan om studieavsikt. Av de äldre studerande som skrev in sig höstterminen 1973 hade 77 procent inte för avsikt att ta examen.

2.8.4 *Yrkesteknisk högskoleutbildning*

U 68 har föreslagit att försöksverksamhet med yrkesteknisk högskoleutbildning (YTH) ska ske (SOU 1973:12). Frågan om YTH är nu föremål för Kungl. Maj:ts övervägande. U 68:s förslag i betänkandet innebär att antalet försökslinjer i YTH blir sex, vilka fördelas på åtta orter. Det totala antalet nybörjarplatser varje år i försöksverksamheten föreslås bli 330. Antalet deltagare i varje kurs ska vara 30, och det totala antalet kurser under ett år skulle då bli elva. Den linje som under ett år föreslås få största antalet kurser är försökslinjen med inriktning på verkstadsindustrin. Andra försökslinjer föreslås av U 68 ha sin inriktning på stålindustri samt pappers- och pappersmasseindustri.

Målgruppen för rekrytering till YTH bör enligt U 68 vara yrkesskickliga personer med relativt lång erfarenhet inom respektive branch. Som minimigräns för behörighet uppställer U 68 tre års branscherfarenhet. Merparten av deltagarna antar U 68 kommer att vara i åldern 25–35 år.

2.9 Brevskolor

Skolor och institut som sysslar med korrespondensundervisning är få i vårt land. Trots detta har korrespondensundervisningen som studieform för vuxna haft stor betydelse. Redan år 1898 startade Hermods. 1919 utgav Kooperativa förbundet en brevkurs i bokföring. Detta blev upptakten till Brevskolan.

Vartefter som andra möjligheter till vuxenstudier byggts ut, har korrespondensundervisningen delvis ändrat form. Den renodlade brevundervisningen har alltmer kommit att ingå som en del i större undervisningsenheter. Kombinationer med korrespondensundervisning och kortare internatkurser blir allt vanligare. Detsamma gäller för kombinationen korrespondensundervisning och studiecirklar.

Studiebreven har traditionellt varit uppbyggda av en faktadel och en frågedel, där den studerande skickat in svar på frågorna till skolan och fått tillbaka dessa betygsatta och med rättelser och kommentarer. Alltfler kurser har dock utformats för studier i grupp eller rena självstudier. Frågorna har därvid mera fått karaktären av studie- eller diskussionshandledning än av inlärningskontroll. Brevskolorna har på den vägen också utvecklats till producenter av kursmaterial för gruppstudier och läromedelspaket av delvis självinstruerande slag.

De fyra dominerande brevskolorna är Hermods, Brevskolan, Lantbrukets korrespondensskola (LTK) och Försvarets brevskola. Dessa fyra har i stort olika inriktningar och tillsammans täcker de en bred sektor av vuxenutbildningsområdet. Med undantag för Försvarets brevskola erhåller ingen av brevskolorna något direkt statligt stöd.

Hermods

Hermods korrespondensinstitut är sedan 1951 en privat stiftelse. Då rekonstruerades aktiebolaget Hermods till en stiftelse med hjälp av donationer från näringslivet. Merparten av överskottet av verksamheten delas årligen ut i form av stipendier till studerande vid institutet. Deltagare i utbildning som överensstämmer med läroplanerna för grund- och gymnasieskolan har rätt att erhålla statligt studiestöd.

Totalt har Hermods ca 70 000 nyanmälningar per år. Studierna inom Hermods bedrivs i två från varandra skilda enheter; Hermods skola som ger allmän utbildning och Hermodskonsult som är inriktad på att utbilda anställda inom näringslivet, förvaltningar och organisationer.

Hermodskonsult arbetar dels med konsultverksamhet i utbildningsfrågor, dels med genomförande, uppföljning och utvärdering av utbildningen. Omkring 30 000 kursanmälningar per år registreras inom personalutbildningssektorn. Härtill kommer ett stort antal personer som arbetar med böcker och självinstruerande Hermodsmaterial utan att delta i korrespondensundervisning av traditionellt slag.

Hermods skola erbjuder kurser av både yrkesinriktad och hobbyinriktad karaktär. Skolan har också ett stort antal kurser som överensstämmer med läroplanerna i det allmänna skolväsendet. Den erbjuder dels

ämneskurser, dels fullständig undervisning enligt grundskolans och gymnasiets läroplaner. Institutet bedriver också kompetensgivande akademisk undervisning.

1972 inkom 9 600 anmälningar till kurser enligt grundskolans och gymnasiets läroplaner. Enligt Hermods bedömning motsvaras dessa av ca 6 800 elever varav 4 400 på grundskolenivå och 2 400 på gymnasienivå. Ca 1 000 av kursanmälningarna avsåg enskilt anmälda utlandsskoleelever, som beviljats statligt betalda kursavgifter, samt deltagare med utbildningsbidrag från AMS. Statens skolor för vuxna anmälde samma år 2 100 deltagare till Hermods som brevskolestuderande.

Bland anmälningarna till grundskolekurser dominerade ämnena matematik och engelska. 50 procent av kursanmälningarna på denna nivå avsåg vissa årskurser av grundskolans högstadium i engelska samt fullständig grundskolekurs i matematik. Mer än 50 procent av det totala antalet anmälningar avsåg delstudiekurser.

Av anmälningarna till gymnasieskolekurser avsåg två tredjedelar viss årskurs eller vissa årskurser i ett ämne. Matematik svarade för mer än en tredjedel av anmälningarna och engelska för ca tio procent. Även fysik och kemi hade höga anmälningsfrekvenser. Allmänt kan sägas att gymnasieskoleämnen som i kommunal vuxenutbildning är svåra att anordna på grund av för litet deltagarunderlag verkar ha en högre frekvens inom brevskoleundervisningen. Detta visar att korrespondensundervisningen av många används som en ersättning för den lärarledda kommunala vuxenutbildningen.

Brevskolan

Brevskolan ägs av ett stort antal folkrörelser: KF, LO, TCO, ABF, NTO, IOGT, Studiefrämjandet, HSB, TBV, Svenska sparbanksföreningen samt de flesta fackförbunden och de större konsumtionsföreningarna. Brevskolans kursbestånd är till stor del inriktat på medlemsorganisationernas behov. En av huvuduppgifterna är därför att framställa studiematerial för folkbildningsarbetet. Brevskolan utarbetar också studiematerial och meddelar brevundervisning på uppdrag av olika organisationer, institutioner och företag. Inom KF-sektorn bedrivs t. ex. en omfattande personalutbildning. Inom de övriga organisationerna dominerar utbildning av fackligt och politiskt förtroendevalda. Man levererar vidare kurser till flera statliga verk, Sveriges Radio, TRU och statens skolor för vuxna. När det gäller de allmänna ämnena har Brevskolan huvudsakligen inriktat sig på de fyra ämnesgrupper som är prioriterade för högre statsbidrag i studiecirklar, samt på gymnasiekurser i företagsekonomi. Jämfört med Hermods har Brevskolan en starkare inriktning på samhällsämnena och mycket mindre på de tekniska ämnena.

I början av 1960-talet slopades annonseringen efter enskilda elever helt. I stället satsade man ännu mer på kursmaterial för ägarorganisationerna och den kollektiva studieformen.

Brevskolan har ca 50 000 nyanmälningar per år, men sammanlagt expedierar man över en halv miljon kurser per år. Svarsgranskning från

skolans sida sker alltså bara i fråga om ca tio procent av kurserna. Denna siffra inkluderar både svar från studerande och från studiecirklar. Brevskolan tillämpar nämligen flera olika studieformer:

- *enskilda studier* i form av ren korrespondensundervisning,
- *brevcirkel*, en studieform som innebär att deltagarna gemensamt svarar på brevens svarsuppgifter,
- *aftonbrevskola* är en kombination av brevstudier och cirkelstudier, där deltagarna besvarar breven individuellt
- *lärarcirkel* är en vanlig studiecirkel till vilken Brevskolan levererar kursmaterialet. Inga svarsuppgifter sänds in.

A-skolan är från och med 1969/70 ett samlande begrepp för aftonbrevskolor inom både den fackliga och politiska arbetarrörelsen.

Lantbrukets korrespondensskola

Lantbrukets korrespondensskola (LTK), som började sin verksamhet år 1943, arbetar i samverkan med lantbrukets ekonomiska och fackliga föreningsrörelse, studie- och ungdomsorganisationer inom lantbruket m. fl. Kursutbudet är således specialinriktat mot jordbruksområdet.

Kursanmälningarna uppgår till ungefär 15 000 per år, men liksom övriga brevskolor producerar LTK mycket kursmaterial för studier i grupp utan att svar skickas in för granskning.

Försvarets brevskola

År 1942 startades Arméns brevskola, som år 1948 ombildades till Försvarets brevskola. Vid skolan ges flera olika typer av kurser. Tyngdpunkten ligger naturligtvis på rent militära ämnen, men även allmänna ämnen förekommer. De ämnen det gäller är främst språk på eftergymnasial nivå för inträdessökande till militärhögskolor och matematik på grundskolenivå. Men det finns också möjlighet för viss personal att i samarbete med Försvarets gymnasieskola i Uppsala erhålla två- eller treårig gymnasieskolekompetens.

2.10 Kurser i radio och television

Inom Sveriges Radio har alltsedan tillkomsten av Radiotjänst år 1925 olika typer av vuxenundervisning förekommit inom ramen för den allmänna programverksamheten. Först år 1964 bildades en särskild sektion för vuxenundervisning. Reguljär vuxenundervisning bedrevs fram till våren 1970 huvudsakligen i radio, eftersom fast redaktion för sådan programverksamhet endast fanns inom ljudradion. Genom sammanslagningen av sektionen för vuxenundervisning och skolprogramavdelningen år 1969 till utbildningsverksamheten skapades för första gången möjlighet till reguljär produktion av både radio- och TV-program för vuxenundervisning.

TRU I och TRU II

Våren 1967 tillsattes kommittén för television och radio i undervisningen (TRU). Kommitténs uppgift var att bedriva försöksverksamhet med eterförmedlad vuxenutbildning. Våren 1971 överlämnade TRU sitt betänkande (SOU 1971:36) Produktionsresurser för TV och radio i utbildningen. Kommittén för den fortsatta verksamheten med radio och television inom utbildningsväsendet (TRU II) övertog år 1972 den tidigare TRU-kommitténs uppgift att planera och leda verksamheten med radio och TV inom utbildningsväsendet. TRU II ska främst inrikta sin verksamhet mot vuxenutbildningen på alla nivåer och mot förskolan, i båda fallen med ökade insatser för handikappade. Även andra distributionsformer än via etern ska prövas.

T. o. m. våren 1974 har TRU I och TRU II producerat och via etern distribuerat ca 35 kurser eller programserier för vuxenutbildningen. Inriktningen har varit mycket varierande i fråga om sektorer inom vuxenutbildningen, ämnesområden, medie- och metodkombinationer etc.

Kursernas innehåll

I samband med 1967 års vuxenutbildningsreform fick TRU i uppdrag att producera två kurser på gymnasienivå i engelska och företagsekonomi. Huvudinriktningen av verksamheten har dock varit kurser av mera allmän karaktär och grundkurser utan sikte på speciell kompetens.

Kursen i gymnasieengelska kan karaktäriseras som den mest renodlat kompetensinriktade kursen, bl. a. med tanke på att den förutsätter vissa bestämda förkunskaper. Gymnasiekursen i företagsekonomi kan samtidigt användas som ett led i en yrkesutbildning. Mer utpräglad yrkesinriktning har t. ex. utbudet för jordbrukare haft. Flertalet kurser och programserier har dock haft som främsta syfte att tjäna folkbildningen i vid mening, t. ex. Våra massmedier, Vi kallar dom u-länder och Tellus – en naturgeografisk tv-serie om vår planet.

Med hänsyn till olika krav på förkunskaper och arbetsinsatser kan kurserna också fördelas på olika nivåer. Målet för TV-serien Kom igen var i första hand att informera om olika möjligheter till vuxenutbildning m. m. De s. k. ordböckerna i TV, Vet du vad och Tema, hade till syfte att i underhållande form förklara en del vanligen förekommande ord och begrepp. Kursen Matematik på nytt däremot förutsatte en viss studieaktivitet vid sidan av själva programmen. Radio- och TV-kursen med anslutande tryckt material sträckte sig över två terminer och genom att komplettera med ytterligare två kursböcker kunde man nå fram till grundskolekompetens.

Då kurserna fördelats på olika sektorer och nivåer har man samtidigt i viss mån inriktat sig på olika målgrupper. Den regionala radiokursen för turistvärdar i Västerbotten, Turistpraktika, hade exempelvis en klart avgränsad målgrupp.

Samarbete med andra utbildningsanordnare

För det stora flertalet tittare och lyssnare, vilka tar del av enstaka utbildningsprogram eller hela serier utan att direkt kombinera programmen med andra studieaktiviteter, kan utbudet ses som folkbildningsinsatser, jämförbara med t. ex. föreläsningsverksamheten. Målet för flertalet av TRU:s vuxenkurser är dock i första hand att stimulera till egna studieaktiviteter genom bearbetning av stoffet med hjälp av tryckt material i form av kursböcker eller brevkurser. TRU samarbetar också med olika brevskolor för att kunna erbjuda möjlighet till brevstudier i anslutning till kurserna, t. ex. har Brevskolan i samarbete med TRU producerat kurserna Ut med språket och Matematik på nytt.

TRU samarbetar också med studieförbunden och i samband med sändningarna uppmanas deltagarna ofta att gå med i en studiecirkel. I flera kurspaket ingår också separata studiehandledningar för gruppstudier och i vissa fall har särskilda program producerats för cirkelstuderande. TRU-material har också i relativt stor omfattning använts inom kommunal vuxenutbildning, folkhögskolor och i någon mån inom arbetsmarknadsutbildningen (Svenska nu).

Antalet tittare per program varierar starkt. Förutom kursens inriktning är flera andra faktorer av betydelse t. ex. sändningstid, ev. respriser och programsättning i den andra kanalen. Antalet tittare per program var högst för Tellus-serien hösten 1971. Ca 600 000 personer såg de olika programmen. Antalet personer som såg åtta eller fler av seriens program kan uppskattas till ca 125 000. Vid reprissändningen hösten 1970 och våren 1971 av serien Matematik på nytt, sågs TV-programmen av mellan 220 000 och 360 000 personer beroende på sändningstiden.

2.11 Löntagarorganisationernas utbildning

Den studieverksamhet som bedrivs av löntagarorganisationerna har flera syften. Dels siktar den till en allmän medlemsskolning i fackliga och samhälleliga frågor. Dels har den till uppgift att tillgodose det stora behovet av skolning av dem som ska företräda medlemmarna i olika sammanhang. De förtroendevalda måste för att fylla sina uppgifter ha betydande kunskaper inom en rad ämnesområden.

Den fackliga skolningen sker dels genom studier i studiecirklar eller motsvarande, dels genom centralt och regionalt anordnade internatkurser. De lokala studerna bedrivs av fackföreningarna i intimt samarbete med ABF:s respektive TBV:s lokala och regionala organ.

Landsorganisationen (LO)

En arbetsfördelning mellan förbunden och LO har kommit till stånd så att förbunden svarar för den kortare grundläggande studieverksamheten medan LO i första hand koncentrerar sig på de längre fackliga kurserna och olika specialkurser.

Den äldsta och mest kvalificerade av de allmänna LO-kurserna är den s. k. tremånaderskursen, numera kallad Facklig huvudkurs. Endast en begränsad del av denna kurs ägnas fackliga frågor. Huvudämne i kursen är nationalekonomi. Dessutom studeras samhällskunskap, socialpolitik, socialpsykologi, svenska och matematik. Den andra längre typen av kurs, den s. k. sexveckorskursen, lägger större vikt vid allmänna fackliga frågor. Även vid denna kurstyp är nationalekonomi emellertid huvudämne. De allmänna styrelsekurserna om två veckor koncentrerar sig i huvudsak på det praktiska arbetet inom en avdelning. Därutöver anordnas ett antal kurser om två veckor speciellt avsedda för invandrare.

LO anordnar vidare ett antal specialkurser, vilka ger grundläggande orientering om speciella ämnesområden som t. ex. arbetarskydd, företagsnämnder, kontakt- och informationsfrågor. Samtliga dessa kurser omfattar två veckor och är avsedda för t. ex. skyddsombud och företagsnämndsledamöter.

Den övervägande delen av den centrala kursverksamheten arrangeras av de till LO anslutna förbunden. Självfallet varierar omfattningen av kursverksamheten med förbundens storlek. Både allmänna kurser och kurser för olika kategorier förtroendevalda, t. ex. skyddsombud och förhandlare förekommer.

1971 anordnade LO-skolorna och fackförbunden 352 kurser med ca 10 500 deltagare. Dessa kurser omfattade minst en veckas och upp till tre månaders längd. Deltagarantalet i kurser kortare än en vecka torde uppgå till sammanlagt ca 30 000.

Tjänstemännens Centralorganisation (TCO)

Målsättningen för TCO:s centrala utbildningsverksamhet är att utgöra ett komplement till de olika TCO-förbundens insatser på utbildningsområdet. TCO:s kurser har därför inriktats på de för tjänstemannaorganisationerna gemensamma skolningsbehoven.

Den längsta TCO-kursen är den s. k. enmånadskursen. Ena hälften av denna kurs ägnas fackliga frågor, den andra hälften ägnas ämnen som samhällsekonomi, socialpolitik och arbetsmarknadspolitik. TCO anordnar vidare årligen ett antal specialkurser som ger kvalificerad utbildning inom olika ämnesområden. TCO-förbundens centrala kursverksamhet redovisar både allmänna kurser och specialkurser. Kursverksamhetens omfattning varierar dock avsevärt mellan de stora och de små förbunden. Allmänt kan dock sägas att de flesta förbund har en kurs som riktar sig till medlemmar utan facklig skolning och utan fackliga uppdrag. Övriga kurser påverkas av vilka frågor som är aktuella inom respektive förbund.

TCO och förbunden anordnade studieåret 1970–71 ett femtiotal kurser om minst en veckas längd med sammanlagt ca 1 400 deltagare. TCO och förbunden bedriver även en omfattande verksamhet med kortare kurser och konferenser.

Övriga löntagarorganisationer

Beträffande utbildningsverksamheten inom Sveriges akademikers centralorganisation (SACO), Statstjänstemännens riksförbund (SR) och Sveriges arbetares centralorganisation (SAC) kan sägas att dessa organisationer endast genomför kortare kurser. Målsättningen för kursverksamheten avviker inte i någon utsträckning från vad som redovisats för LO och TCO.

Statligt stöd till löntagarorganisationernas kursverksamhet

Från och med budgetåret 1970/71 utgår statligt stöd till löntagarorganisationernas centrala kursverksamhet (SFS 1970:272). Budgetåret 1973/74 uppgick anslaget till åtta milj. kr. Till ersättning för undervisningskostnader utgår bidrag med 100 procent av de faktiskt utgående ersättningarna, dock högst 105 kr. per elevvecka. Bidrag utgår också med hälften av de faktiska kostnaderna för deltagarnas resor samt för inackordering med 35 kr. per elevdygn. För att en kurs ska vara berättigad till bidrag måste den omfatta minst fem kursdagar. Kurs kan dock delas upp i olika kurstillfällen inom ramen för en sammanhållen utbildningsgång. Vidare ska de till icke obetydlig del avse utbildning i allmänna ämnen, såsom samhällskunskap, nationalekonomi, psykologi, svenska, matematik eller produktionsteknik.

2.12 Personalutbildning inom den offentliga sektorn

2.12.1 *Statlig personalutbildning*

Många statliga myndigheter anordnar sedan länge grundläggande fackutbildning jämte fort- och vidareutbildning för sina anställda. Syftet är att säkerställa myndigheternas behov av specialutbildad arbetskraft, när detta behov inte tillgodoses inom det allmänna utbildningsväsendet. Sådan utbildning förekommer framförallt inom försvaret och affärsverken men också hos andra stora myndigheter som vägverket, tullverket, rikspolisstyrelsen, socialstyrelsen och kriminalvårdsstyrelsen. Exempel på specialutbildning är postverkets administrativa kurs, SJ:s assistentutbildning, televerkets telegrafibiträdeskurs och tullverkets kammarskrivarkurs. I övrigt består inomverksutbildningen huvudsakligen av skilda slag av introduktionskurser och fortbildningskurser.

Inomverksutbildningen är, sedd i sin helhet, omfattande. Över 1 000 olika kurstyper finns idag i statsförvaltningen. Utbildningen bedrivs i många olika former, t. ex. som dagundervisning, internatkurser eller korrespondensstudier (helt eller delvis på fritid).

Inom skolväsendet bedrivs en omfattande fortbildning av skolledare, lärare samt övrig personal av olika kategorier. Verksamheten bedrivs till största delen av lärarhögskolornas fortbildningsavdelningar och länsskolnämnderna. De snabba förändringarna av skolväsendet, särskilt i samband

med de senaste årtiondenas skolreformer, har gjort det angeläget att lärarna, som ska förverkliga reformerna i praktiken, själva får utbildning om nyheter och förändringar inom skolväsendet. Förändringar inom samhället i övrigt och i ämnesstoffet i skolämnen gör det vidare nödvändigt att lärarna får möjlighet att följa utvecklingen inom sina respektive områden. Till lärarnas fortbildning anvisas ca 40 milj. kr. årligen.

År 1967 bildades ett centralt personalutbildningsorgan för hela statsförvaltningen, statens personalutbildningsnämnd (PUN). Nämnden har till uppgift att undersöka behovet av presonalutbildning samt planera, genomföra och samordna sådan utbildning som är gemensam för flera statliga myndigheter. Nämnden bedriver själv den personalutbildning som lämpligen bör anordnas centralt samt bistår statliga myndigheter i utbildningsfrågor, genom att t. ex. framställa kurspaket för inomverksutbildning. Personalutbildningsnämnden anordnar också utbildning av företagsnämndsledamöter.

Utbildningsverksamheten är frivillig och anmälan sänds in individuellt, men via den egna myndigheten. Antalet sökande brukar överstiga antalet deltagare med mer än hälften. Urvalet görs av statens personalutbildningsnämnd, med ledning bl. a. av de anteckningar som den sökandes myndighet gjort.

Kostnaderna för den utbildningsverksamhet som personalutbildningsnämnden bedriver uppgår till drygt 6 miljoner kr. per år (exklusive lönekostnader för kursdeltagare).

Central statlig personalutbildning bedrivs också av statskontoret och riksrevisionsverket. Statskontoret bedriver utbildning i rationalisering, automatisk databehandling och planeringsteknik. Utbildningen syftar dels till att tillföra statsförvaltningen akademiskt skolad rationaliseringspersonal, dels till att vidareutbilda personal vid viss myndighet i samband med av statskontoret föreslagna rationaliseringsåtgärder. Riksrevisionsverket anordnar kurser i bl. a. programbudgetering.

2.12.2. *Landstingsförbundets utbildningsverksamhet*

En målinriktad utbildning för olika personalkategorier är under uppbyggnad inom landstingssektorn.

Landstingsförbundet bedriver sedan mitten av 1960-talet kurs- och konferensverksamhet av mera betydande omfattning. Då inrättades en särskild utbildningsavdelning för att handlägga grundutbildnings-, vidareutbildnings- och fortbildningsfrågor för tjänstemän och förtroendevalda inom landstingen.

Till utbildningsavdelningens uppgifter hör att aktivera och samordna kurser i landstingens regi genom att framställa utbildningsmodeller och material. Dessutom ska utbildningsavdelningen svara för bevakning och utveckling av pedagogiska modeller. Detta arbete har främst inriktats på att utveckla intern-TV som hjälpmedel vid utbildning och information till olika personalgrupper inom landstingen. Inom avdelningen handläggs också frågorna om landstingens folkhögskolor, bidrag till studieförbun-

dens distriktsorganisationer m. m.

Fortbildningsverksamheten kan uppdelas på centrala kurser, regional och lokal service samt samplanering och prioritering av externa arrangörers kurser. De centrala kurserna genomförs av utbildningsavdelningen vid Landstingsskolan Högberga. Ca 1 300 personer deltog i dessa under 1973.

Landstingsförbundets kostnader för fortbildningsverksamheten uppgår till ca två miljoner kr. per år. Härtill kommer landstingens utgifter för lönekostnader under utbildningen, eventuella vikariekostnader, resor, traktamenten m. m.

2.12.3 *Svenska kommunförbundets utbildningsverksamhet*

Kommunernas utbildningsverksamhet bedrivs centralt av Svenska kommunförbundets utbildningssektion. De största kommunerna har även egen utbildningsverksamhet. Dessutom anlitas externa kursarrangörer för utbildning av kommunala funktionärer. Den kursverksamhet som bedrivs av Svenska kommunförbundet vänder sig till såväl förtroendemän som anställda i kommunerna.

Svenska kommunförbundets personalutbildning har haft en mycket snabb tillväxt under senare år. Verksamheten bedrivs i form av internatkurser, brevkurser och produktion av kurspaket. Internatkurser anordnas centralt vid Kommunskolan i Sigtuna eller regionalt vid förhyrda internat. Kurserna genomförs av personal vid förbundskansliet och kommunskolan, respektive personal vid länsavdelningarna. Under 1973 deltog ca 5 000 personer i dessa kurser.

Kurspaketen produceras centralt inom förbundskansliet, som också ombesörjer utbildning av handledare. Kurspaket har utarbetats för bl. a. kontoristpersonal och ledamöter i företagsnämnder samt inom områden som arbetarskydd och föredragningsteknik.

Kommunala yrkesnämnden är ett samarbetsorgan mellan Svenska kommunförbundet och Svenska kommunalarbetarförbundet, med utbildningsfrågor som en av sina huvuduppgifter.

Svenska kommunförbundets kostnader för utbildningsverksamheten uppgår till ca fyra miljoner kr. per år. Härtill kommer kommunernas utgifter för resor, traktamenten m. m. i samband med utbildningsverksamheten.

2.13 Utbildning inom näringslivet

2.13.1 *Företagens utbildning*

Vuxenutbildning bedrivs sedan länge inom det privata näringslivet. Främst är det utbildning av de anställda för deras nuvarande eller planerade befattningar som kommer i fråga, dvs. yrkesinriktad utbildning, samt sådan nivåhöjande allmän utbildning som behövs för vidareutbildning, omskolning etc.

Det allmänna skolväsendet ger grunden för den mer specialiserade

utbildning som måste ske i omedelbar anslutning till produktionen. Inom den enskilda branschen behöver anställda i olika funktioner utbildning anpassad efter varje arbetsuppgifts art. Utbildningsinsatserna varierar starkt mellan olika branscher men också mellan företag i samma bransch. Något mått på all vuxenutbildning inom denna sektor finns f. n. inte. Utbildningen sker dels inom de enskilda företagen, dels genom att anställd personal deltar i extern utbildning.

Företagens utbildning omfattar inte bara den egentliga industrin utan även byggbranschen, hantverk, handel och sjöfart, banker, försäkringsbolag, jordbruk, hotell och restauranger och andra servicenäringar etc.

De flesta större företag har särskilda utbildningsavdelningar som utarbetar och genomför utbildningsplaner. Utbildningen inom de små och medelstora företagen drivs ofta i samarbete med olika organisationer såsom Svenska arbetsgivareföreningen (SAF) och dess förbund, Sveriges hantverks- och industriorganisationer (SHIO) samt Statens institut för företagsutveckling (SIFU). SIFU skall ingå i industriverket.

Pedagogikutredningen (SOU 1971:24) lät inhämta uppgifter om utbildningsverksamheten under år 1967 vid 245 företag med mer än 500 anställda. Två mindre stickprov från företag med 101–200 och 201–500 anställda undersöktes också. Av dessa framgick att utbildningsverksamheten hade en omfattning som, relativt sett i förhållande till företagsstorleken, bara utgjorde en tiondel av de större företagens. Den helt dominerande delen av utbildningen var förlagd till arbetstid och påbjuden deltagarna som en mer eller mindre obligatorisk del av anställningen. Den riktade sig framförallt till speciella kategorier anställda såsom ingenjörer, tekniker, kontorspersonal, arbetsledare och viss arbetarpersonal. Bara en mindre del av kurserna vänder sig till alla anställda med information som berör allmänna förhållanden, t. ex. organisationsförändringar inom företagen.

Förutom den företagsinterna utbildning som äger rum helt i företagens regi utan att något statligt eller kommunalt stöd utgår, finns statsunderstödda företagsskolor och statsunderstödda enskilda yrkesskolor. Under vecka 10 våren 1973 hade företagsskolor och andra enskilda yrkesskolor deltidskurser med ca 7 500 kursdeltagare. Av dessa gick ca 6 000 i kurser inom kontor och handel. Statens bidrag till enskild yrkesutbildning utgör ca 19 milj. kr. årligen.

En viss del av yrkesutbildningen har nästan enbart formen av lärlingsutbildning, t. ex. för skorstensfejare och litografer. I en del fall kan lärlingsutbildning ersätta utbildning vid yrkesskola. Detta är särskilt vanligt när det inte finns någon yrkesutbildande skola på orten. Antalet lärlingar är dock totalt sett mycket litet.

2.13.2 *Branschorganisationernas utbildning*

Företagen har länge insett att utbildningen förbättrats genom samarbete mellan företagen inom en och samma bransch. Praktiskt taget samtliga branscher har någon form av samarbete för att förbättra och förbilliga utbildningen inom och för branschen. Formerna för samarbetet varierar

mycket. Branscherna engagerar sig i utbildningen dels genom de för branschen verksamma arbetsgivarförbunden, dels genom sina allmänna branschorganisationer. I många fall ordnar dessa egna kurser. I andra fall arbetar de huvudsakligen med analyser av planer och material för utbildningen men överlåter genomförandet av den till skolor, korrespondensinstitut m. m. Tre exempel, hämtade från industri, handel och banker, får åskådliggöra de olika branschernas utbildningsaktiviteter.

Sveriges Pappersindustriförbund ordnar ett fyrtiotal kurser för tjänstemän, arbetsledare och arbetare. Något mer än hälften av kurserna riktar sig till arbetare i nyckelbefattningar. Kurstiden varierar mellan tre dagar och fyra veckor. Kurserna är i regel förlagda till pappersindustrins utbildningscentrum i Markaryd, men kan också förläggas till enskilda pappersbruk.

I Markaryd finns också en rikspappersskola med en tvåårig linje för papperstekniker, en tvåårig linje för styr- och regleringsmekaniker samt en ettårig kurs för laboratoriepersonal vid kemiska laboratorier. Vid sidan av skolan i Markaryd ordnas regionala kurser eller konferenser rörande avtalskännedom, utbildning av yrkesombud och skyddsombud m. m. Förbundet framställer också läromedel.

Handelns Arbetsgivareorganisation ordnar kurser i avtalskännedom och i personaladministrativa ämnen, däribland en pedagogisk grundkurs för instruktörer. I regel är kurserna förlagda till Handelns gård i Lidingö. Sveriges Köpmannaförbund stöder den mer yrkesbetonade utbildningen genom verksamhet vid Köpmannainstitutet i Stockholm, som är ett serviceorgan för den enskilda detaljhandelns olika branscher. Institutet har årligen bortåt 3 000 elever vid de centrala kurserna i egen regi.

Inom kooperationen förekommer en omfattande personalutbildning, som bygger på principen att varva utbildning i skilda former med praktiskt yrkesarbete. Detta sker genom en systematiskt utbyggd utbildning med inslag av brevkurser, litteraturstudier, kortare och längre internatkurser. Vid kooperationens skola Vår Gård förekommer kurser och seminarier för nästan alla kategorier av anställda, men utbildningen gäller främst dem som ska uppnå arbetsledande befattningar eller chefsställningar inom kooperationen.

Studierådet vid affärsbankerna är ett samarbetsorgan mellan Bankernas förhandlingsorganisation och Svenska Bankmannaförbundet. Det har till huvuduppgift att svara för sådan mer teoretiskt orienterad utbildning som kan komplettera bankernas interna utbildningsverksamhet. Huvudparten av kurserna bygger på en kombination av självstudier – uppbyggda efter brevstudiemetodik – och gruppundervisning. Utöver banktekniska ämnen omfattar kurserna också mera allmänna ämnen som nationalekonomi, företagsekonomi, rättskunskap, matematik, statistik, och personaladministration.

2.13.3 *Svenska arbetsgivareföreningens utbildning*

SAF:s utbildning bedrivs huvudsakligen av Arbetsledarinstitutet-Rationaliseringstekniska institutet (ALI-RATI), en enhet inom SAF:s utbild-

ningsavdelning med kontor i Lidingö, Göteborg och Malmö.

SAF förfogar över två internat i Lidingö (Skogshem och Wijk) samt ett i Yxtaholm. En stor del av utbildningen är emellertid förlagd till andra orter och till de enskilda företagen.

Drygt ett hundratal kurser finns i ALI-RATI:s program. Antalet deltagare var år 1973 ca 20 000. Kurstiden varierar mellan ett par dagar och tio veckor. Kurser längre än två veckor delas i regel i flera perioder.

Kurserna omfattar utbildning i bl. a. organisations-, grupp- och ledarutveckling, personal- och utbildningsfrågor, arbets-, organisation och arbets-, utformning i produktionen och administrationen, lönesättning samt administrativ rationalisering. Såväl SAF:s anslutna företag som offentliga företag och förvaltningar sänder deltagare till dessa kurser. Kurserna är i första hand avsedda för arbetsledande personal på olika nivåer samt anställda med arbetsuppgifter inom organisation, administration-rationalisering, produktionsteknik och personaladministration.

2.13.4 *Arbetsmarknadsparternas samverkan inom utbildningsområdet*

I det föregående har Studierådet vid affärsbankerna omnämnts. Det finns en lång rad andra organ för samverkan.

Arbetsmarknadens Yrkesråd är ett gemensamt organ för SAF och LO. Det är därigenom också ett samarbetsorgan för 26 yrkesnämnder, de flesta inom industrin. Rådet har till uppgift att följa utvecklingen på yrkesutbildningens område samt att genom olika åtgärder verka för en ökad och effektivare yrkesutbildning.

Rådet för tjänstemannautbildning inom industrin (RTI) är ett samarbetsorgan mellan SAF och Svenska industritjänstemannaförbundet. RTI har, liksom övriga samarbetsorgan inom utbildningsområdet, till uppgift att främja vuxenutbildningen inom sin sektor av arbetslivet. RTI utger årligen en kursmarknadskatalog som är den mest omfattande förteckning över vuxenutbildningen inom tjänstemannaområdet.

Institutet för försäkringsutbildning är ett gemensamt organ för Försäkringsbolagens förhandlingsorganisation, Kooperationens förhandlingsorganisation, Försäkringstjänstemannaförbundet och Försäkringsanställdas förbund. Institutet anordnar grundutbildning i bl. a. administration och ekonomi.

Sjöfartens yrkesnämnd är gemensam för Sveriges redarförening och Svenska sjöfolksförbundet. Den har utarbetat regler som är vägledande för den utbildning som enskilda rederier bedriver.

Inom arbetslivets olika samarbetsområden anordnar dessutom särskild vuxenutbildning. Utvecklingsrådet (samarbetsorgan inom företagsnämndsområdet mellan SAF-LO-TCO) bedriver t. ex. en omfattande kursverksamhet främst för företagsnämndsledamöter. Gemensam utbildning ordnas vidare bl. a. inom arbetarskyddsområdet.

3 Nuvarande studiestöd

3.1 Inledning

Det allmänna statliga studiestödet består av studiehjälp och studiemedel. Vilken typ av studiestöd den studerande får beror på hans ålder och på utbildningsformen. För arbetsmarknadsutbildning – som beviljas efter prövning av bl. a. sysselsättningssituationen – utgår utbildningsbidrag. Med undantag för de senare är storleken på studiestödet avpassad efter behoven hos ungdomsstuderande.

Studerande i gymnasial utbildning som är under 20 år erhåller studiehjälp enligt studiehjälpssystemet. Detta har utformats så att studiehjälpen utgör en del av det familjepolitiska stödet till familjer med barn i gymnasial utbildning.

Studiemedel utgår till studerande som är 20 år och äldre i gymnasial utbildning samt till alla studerande i eftergymnasial utbildning. Studiemedel utgår oberoende av föräldrarnas ekonomi.

SVUX redovisar i detta kapitel i korthet nuvarande bestämmelser om studiestöd. Dessa finns samlade i studiestödslagen (SFS 1973:349, omtryckt SFS 1974:483) och i studiestödskungörelsen (SFS 1973:418, ändrad SFS 1974:484). Med hänsyn till att kommittén beskriver de nuvarande reglerna mer detaljerat i samband med diskussionerna om behövliga ändringar i dessa regler görs beskrivningen i detta kapitel kortfattad. Vidare redovisas remissopinionens synpunkter på de vuxenstuderandes ekonomi i anledning av kommitténs debattskrift Vuxna Utbildning Studiefinansiering (SOU 1971:80).

3.2 Studiehjälp och studiemedel

3.2.1 *Bakgrund*

I samband med de studiesociala reformerna år 1964 (prop. 1964:138, SäU 1964:1, rskr 1964:290) gjordes avgränsningar mellan studiehjälpssystemet och studiemedelssystemet så att den i huvudsak följde gränsdragningen mellan olika utbildningsnivåer. Till studiehjälpssystemet fördes studerande på gymnasial nivå. Studiemedelssystemet kom i huvudsak att omfattas av eftergymnasiala utbildningar. Åldern var en gränsdrag-

ningsfaktor på så sätt att de studerande som var berättigade till studiemedel i allmänhet passerat myndighetsåldern.

I studiehjälpssystemet indelades de studerande i "äldre" och "yngre". Gränsdragningen gjordes vid myndighetsåldern. De äldre eleverna erhöll studiestöd enligt regler som knöts an till studiemedelssystemet, dvs. de beviljades i allmänhet högre belopp än de s. k. yngre eleverna. Vid tilldelningen av studiehjälp till de äldre eleverna togs ingen hänsyn till föräldrarnas ekonomiska situation.

Avgränsningen av formerna för studiestödet grundar sig i antagandet om skillnader i de studerandes ekonomiska situation.

Studerande som tillhör föräldraekonomin får i allmänhet en väsentlig del av levnadskostnaderna i samband med utbildningen täckta av föräldrarna. Yngre elever i studiehjälpssystemet förutsätts tillhöra föräldraekonomin och studiehjälpen för dessa har utformats med hänsyn härtill. För studerande som inte tillhör föräldraekonomin har studiestödet utformats så att det avses helt täcka levnadskostnaderna under utbildningstiden.

Från och med 1 juli 1973 har äldre studerande vid studievägar som tillhör studiehjälpssystemet överförts till studiemedelssystemet (prop. 1973:63, Sfu 1973:17, rskr 1973:240). Detta innebär att vid sådana utbildningar avgör numera 20-årsgränsen om den studerande är berättigad till studiehjälp eller studiemedel. Alla som är minst 20 år får alltså studiemedel oavsett om utbildningen är att betrakta som gymnasial eller eftergymnasial. Härigenom har större likformighet uppnåtts i studiesocialt hänseende.

En åldersgräns på 20 år är ett enkelt kriterium för att fastställa om den studerande normalt tillhör föräldrarnas ekonomi eller inte. Gränsdragningen har dessutom gjorts mot bakgrund av att den sammanfallit med myndighetsåldern. Enligt riksdagsbeslut på grundval av prop. 1974:44 (LU:12, rskr 169) har emellertid myndighetsåldern sänkts till 18 år. Beslutet medför motsvarande ändring av andra 20-årsgränser inom särskilda rättsområden. I fråga om några åldersgränser tas dock inte slutlig ståndpunkt till om de bör ändras, eftersom de berörs av pågående utredningar. Bl. a. sänks inte 20-årsgränsen inom studiehjälpssystemet. Denna gräns har fått särskild betydelse efter de ändringar som trätt i kraft genom studiestödslagen. I nämnda prop. erinras om att vissa frågor som rör det studesociala systemet övervägs inom SVUX. Lagutskottet anser dock i sitt betänkande (LU 1974:12) med anledning av propositionen att frågan bör bli föremål för närmare utredning.

3.2.2 *Studiehjälp*

Studerande i gymnasial utbildning som är under 20 år erhåller studiehjälp enligt studiestödslagen. Studiehjälpen utgår i form av studiebidrag om 125 kr. i månaden vartill kommer tillägg, såsom resetillägg om 75–165 kr. i månaden, inackorderingstillägg om 150 kr. i månaden, inkomstprövat tillägg om mellan 20 och 75 kr. i månaden och behovsprövat tillägg om högst 110 kr. i månaden (prop. 1974:14, SfU 1974:19, rskr

1974:265). Storleken på vissa av beloppen är beroende av föräldrarnas ekonomi och antalet barn så att de större beloppen tilldelas inkomstsvaga familjer. Maximibeloppet i bidrag och tillägg uppgår till 475 kr. i månaden. Studiebidrag jämte tillägg utbetalas enligt studiestödskungörelsen till den studerandes föräldrar, om den studerande inte är myndig.

Från och med budgetåret 1973/74 erhåller yngre elever i gymnasial utbildning studiekredit i form av återbetalningspliktiga studiemedel i stället för som tidigare studielån. Medlen utgår enligt samma grunder som gällt för studielån till dessa elever. Återbetalningspliktiga studiemedel utgår med högst 3 800 kr. per läsår. I vissa fall – bl. a. om den studerande har vårdnaden om barn eller har underhållsskyldighet gentemot barn – kan högre belopp utgå.

Återbetalningspliktiga studiemedel till yngre elever i gymnasial utbildning beviljas efter behovsprövning. Vid denna tas hänsyn till den studerandes och, om han inte är gift, hans föräldrars ekonomiska förhållanden.

Under budgetåret 1972/73 har drygt 6 000 yngre elever beviljats studielån med sammanlagt ca 13 miljoner kr. Centrala studiestödsnämnden (CSN) räknar med att kreditgivningen till de yngre eleverna budgetåret 1974/75 kommer att vara oförändrad, dvs. 13 miljoner kr., under förutsättning av oförändrade regler i fråga om belopp och ekonomiprövning.

3.2.3 *Äldre elever i gymnasial utbildning*

Studerande som är 20 år och äldre vid studievägar som tidigare hänförts till studiehjälpssystemet erhåller från och med 1 juli 1973 studiemedel.

Ansökningsfrekvensen och beviljningen av studielån till äldre och yngre elever har minskat under de senaste åren. Den kraftiga nedgången beror på att de äldre eleverna i gymnasial utbildning blivit färre. Liksom när det gäller de studerande i eftergymnasial utbildning synes själva benägenheten att skuldsätta sig för studier också ha avtagit.

För budgetåret 1974/75 räknar CSN med en uppgång i ansökningsfrekvensen och beviljningen. Medelsåtgången för återbetalningspliktiga studiemedel till äldre elever i gymnasial utbildning beräknas till 170 miljoner kr. för budgetåret 1974/75.

Under 1972/73 beviljades totalt ca 53 miljoner kr. i s. k. förhöjt studiebidrag till äldre elever. Samma år beviljades ca 107 miljoner kr. i studielån till äldre elever.

3.2.4 *Studiemedel*

Studiemedelssystemet omfattar studerande på eftergymnasial nivå samt äldre studerande vid studievägar som tillhör studiehjälpssystemet. Studiemedel beviljas utan hänsyn till föräldrarnas ekonomi men behovsprövas i förhållande till egen och makes ekonomi. Studiemedlen är indexreglerade på så sätt att de är knutna till basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. Beloppet utgår per läsår om nio månader med 140 procent av

basbeloppet, dvs. vid basbeloppet 8 500 kr. med totalt 11 900 kr. per år. Har den studerande barn utgår dessutom barntillägg med 25 procent av basbeloppet per år för varje barn under 16 år.

I studiemedlen ingår ett studiebidrag om normalt ca 2 000 kr. per läsår (prop. 1974:14). Resterande belopp ska återbetalas. Från och med 1 januari 1975 gäller nya regler för återbetalning av studiemedel (prop. 1974:14, SfU 1974:19, rskr 1974:265). I stället för att som f. n. uttrycka återbetalningsskyldigheten dels totalt såsom ett visst antal basbelopp, dels årligen i form av avgiftskvot bestämd i basbelopp och därefter omräkna den till kronor, anges återbetalningsbelopp och årliga avgifter direkt i visst antal kronor. De nya reglerna innebär att den totala återbetalningsskyldigheten eller det årliga återbetalningsbeloppet inte kan höjas med mer än 3,2 procent per år. Denna inflationsgaranti åstadkommes genom årlig uppräkning med ett regleringstal som motsvarar antingen prisutvecklingen enligt konsumentprisindex under föregående år eller ett av Kungl. Maj:t fastställt garantital på 1,032 enheter, varvid det lägsta av de båda talen ska gälla. För studiemedelstagaren innebär det nya systemet att återbetalningsskyldigheten minskar och att den långa återbetalningstiden – vanligen 20 till 25 år – kommer att hållas. De sociala trygghetsreglerna förbättras genom att gränsen för att erhålla befrielse från årets återbetalning höjs till 3,5 basbelopp dvs. vid basbeloppet 8 500 kr. kan man få uppskov med återbetalningen upp till en bruttoinkomst på 32 000 – 34 000 kr. Vidare införs möjlighet till avskrivning av återbetalningsskyldighet då återbetalningsförmågan är varaktigt nedsatt t. ex. genom sjukdom.

Under budgetåret 1972/73 utbetalades ca 622 miljoner kr. i återbetalningspliktiga studiemedel och ca 157 miljoner kr. i studiebidrag till ca 76 000 studerande i eftergymnasial utbildning. Det innebär en nedgång från året innan med ca 14 000 studerande. Utnyttjandet av studiemedel beräknas dock öka innevarande budgetår främst beroende på förändrade behovsprövningsregler avseende makes inkomst.

3.3 Utbildningsbidrag

Utbildningsbidrag beviljas den som deltar i arbetsmarknadsutbildning. Utbildningsbidrag kan enligt arbetsmarknadskungörelsen (SFS 1966:368, omtryckt SFS 1972:300) utgå till den som löper risk att bli arbetslös eller som är svårplacerad på arbetsmarknaden. Följande villkor måste dessutom vara uppfyllda för att utbildningsbidrag skall kunna utgå. Den sökande ska vara 20 år och söka arbete genom arbetsförmedlingen. Vidare ska utbildningen antas medföra stadigvarande arbete som inte kan komma till stånd utan utbildningen.

Handikappade, ensamstående föräldrar, politiska flyktingar och elever vid riksyrkesskolor kan få utbildningsbidrag även före fyllda 20 år. Den som är 18 år men inte fyllt 20 kan få bidrag om han har försörjningsbörda, tidigare haft stadigvarande försörjning genom förvärvsarbete, inte kan beredas utbildning inom det ordinarie utbildningsväsendet och inte

kan beredas omskolning på hemorten.

Utbildningstidens längd varierar. Den genomsnittliga utbildningstiden är ca sex månader, men kan omfatta flera år.

Utbildningsbidragen utgörs av grundbidrag, hyresbidrag, traktamente, barntillägg och särskilt bidrag.

Grundbidrag utgår som bidrag till kostnaderna för uppehället. För den som är gift eller fullgör underhållsskyldighet mot tidigare make utgår bidraget med högst 705 kr. i månaden. I andra fall utgår bidraget med högst 655 kr. i månaden (SFS 1974:447).

Hyresbidrag utgår antingen som ersättning för bidragstagarens faktiska bostadskostnad eller som normalersättning. Normalersättning utgår med högst 225 kr. i månaden (SFS 1973:364). Kommunala bostadstillägg verkar reducerande på hyresbidraget.

Traktamente utgår vid utbildning utom hemorten med högst 375 kr. i månaden till den som är gift eller fullgör underhållningsskyldighet mot tidigare make. Till annan som utbildas utom hemorten utgår traktamente med 225 kr. i månaden (SFS 1973:364).

Barntillägg utgår för eget eller makes barn under 16 år som stadigvarande bor samman med bidragstagaren. Tillägget är 120 kr. i månaden för varje barn. Är det fråga om ensamstående förälder kan tillägget utgå med 150 kr. i månaden för varje barn.

Särskilt bidrag omfattar bl. a. ersättning för resekostnader och traktamente vid resor mellan hemorten och utbildningsorten, bidrag till dagliga resor i utbildningsorten mellan bostaden och utbildningsplatsen samt bidrag till kursavgifter och undervisningsmaterial.

Vissa delar av utbildningsbidraget reduceras med hänsyn till makes inkomst under utbildningstiden. Makes inkomst eller underhållsbidrag från tidigare make får dock inte reducera grundbidraget till mindre än hälften av det grundbidrag som annars skulle utgått.

Utbildningsbidraget, med undantag för de delar som avser att täcka de direkta utbildningskostnaderna, får inte överstiga 1 700 kr. i månaden.

Från och med 1974 är bidragen inom arbetsmarknadsutbildningen beskattade (prop. 1973:60). Grundbidrag, hyresbidrag på hemorten och barntillägg beskattas, medan traktamente och s. k. särskilt bidrag undantas från beskattning. Beräkning av de skattepliktiga bidragen sker individuellt på så sätt att den enskilde bidragstagaren efter avräkning av preliminär skatt får lika stort bidrag som han skulle fått om de före den 1 januari 1974 gällande reglerna hade tillämpats (SFS 1973:832).

Utbildningsbidrag – studiemedel – studiehjälp

Utbildningsbidrag utgår i allmänhet inte för studier som normalt finansieras med studiemedel. Vissa undantag medges. Bl. a. beviljas utbildningsbidrag handikappad studerande som på grund av otillräckliga studieresultat erhållit avslag på ansökan om studiemedel och studerande som av åldersskäl inte erhållit studiemedel. Dessutom kan handikappad studerande, utöver studiemedel, erhålla ersättning för förhöjda kostnader som beror på handikappet. Ensamställd studerande med minderårigt barn kan

jämsides med studiemedel få utbildningsbidrag i form av hyresbidrag för den del av hyreskostnaden som överstiger 200 kr. i månaden.

Studiehjälp i form av bidrag och lån kan inte utgå jämsides med utbildningsbidrag.

3.4 Några exempel på konsekvenserna av övergång från förvärvsarbete till studier

Många förvärvsarbetande har svårt att sänka levnadsstandarden på det sätt som en övergång till studier vanligen innebär i och med att studiestödet inte ersätter förlusten av inkomster. Särskilt svårt blir det för personer som har försörjningsansvar gentemot familj.

Förvärvsinkomsten beskattas olika varför det är svårt att ange den inkomstnivå, där övergång till studier i allmänhet medför en sänkning av levnadsstandarden under studietiden. Skattesystemets konstruktion medför dessutom att bortfallet av inkomsten varierar beroende på under hur stor del av ett kalenderår studier bedrivs.

En person behöver inte avstå från hela förvärvsinkomsten för att erhålla maximalt studiestöd. En bruttoinkomst på upp till ca 6 800 kr. per år inverkar inte reducerande på studiestödet.

Bortfall av förvärvsinkomst kan vidare medföra ökade sociala förmåner i form av t. ex. bostadstillägg och lägre avgifter till kommunal barntillsyn.

I tabell 3:1 görs ett försök att visa hur bortfall av vissa inkomster ersätts av nuvarande studiestöd.

Tabellen visar att studiestödet i allmänhet är avsevärt lägre än de nettoinkomster flertalet löntagare idag har vid heltids- och helårsarbete.

Det måste emellertid – med hänvisning till de reservationer som gjorts ovan – påpekas att siffrorna något överdriver de verkliga förhållandena. Å andra sidan blir studiestödet lägre än vad som framgår av tabellerna om det reduceras genom behovsprövningsreglerna, t. ex. på grund av makes inkomst.

Uppgifterna i tabellen ger vid handen, att studiemedel för ett läsår ungefärligen motsvarar en bruttoinkomst om 17 000 kr. Studiestödet kan således för närvarande kompensera bortfall av inkomster upp till omkring 17 000 kr. Inkomster därutöver innebär att man får vidkännas försämringar i levnadsstandarden vid övergång till studier, ett förhållande som många gånger medfört att vuxna avstår att påbörja studier.

3.5 Remissopinionen om SVUX:s debattskrift

3.5.1 *Inledning*

Som tidigare nämnts beslöt SVUX 1971 att utge debattskriften Vuxna Utbildning Studiefinansiering (SOU 1971:80) i syfte att genom remissopinionen få vägledning för kommande ställningstaganden. I det följande redovisas i korthet vissa centrala resonemang i debattskriften samt remissinstansernas synpunkter.

Tabell 3:1 Nettoinkomstbortfall och studiestöd vid vissa bruttoinkomster.

Civilstånd	1 Brutto-inkomst	2 Netto-inkomst	3 Studiemedel för heltids-studier	4 Differens 2–3
A. Ensamstående utan barn	15 000	11 245	11 900	–655
	20 000	14 600	11 900	2 700
	25 000	17 655	11 900	5 755
	30 000	20 570	11 900	8 670
	35 000	22 450	11 900	10 550
	40 000	24 365	11 900	12 465
	45 000	26 290	11 900	14 390
B. Ensamstående med 1 barn under 16 år	15 000	13 670	14 025	–355
	20 000	17 050	14 025	3 025
	25 000	20 225	14 025	6 200
	30 000	23 230	14 025	9 205
	35 000	25 450	14 025	11 425
	40 000	27 410	14 025	13 385
	45 000	29 340	14 025	15 315
C. Ensamstående med 2 barn under 16 år	15 000	13 670	16 150	–2 480
	20 000	17 050	16 150	900
	25 000	20 225	16 150	4 075
	30 000	23 230	16 150	7 080
	35 000	25 450	16 150	9 300
	40 000	27 410	16 150	11 260
	45 000	29 340	16 150	13 190
D. Gift och därmed jämställd, make saknar inkomst	15 000	13 915	11 900	2 015
	20 000	16 400	11 900	4 500
	25 000	19 455	11 900	7 555
	30 000	22 370	11 900	10 470
	35 000	24 250	11 900	12 350
	40 000	26 165	11 900	14 265
	45 000	28 090	11 900	16 190
E. Gift och därmed jämställd, make saknar inkomst. 1 barn under 16 år.	15 000	13 915	14 025	–115
	20 000	16 400	14 025	2 375
	25 000	19 455	14 025	5 430
	30 000	22 370	14 025	8 345
	35 000	24 250	14 025	10 225
	40 000	26 165	14 025	12 140
	45 000	28 090	14 025	14 065
F. Gift och därmed jämställd, make saknar inkomst. 2 barn under 16 år	15 000	13 915	16 150	–2 235
	20 000	16 400	16 150	250
	25 000	19 455	16 150	3 305
	30 000	22 370	16 150	6 220
	35 000	24 250	16 150	8 100
	40 000	26 165	16 150	10 015
	45 000	28 090	16 150	11 940

3.5.2 *Allmänna synpunkter på de vuxnas studiefinansiering*

Här ska kort sammanfattas några huvudlinjer i remissyttrandena avseende studiestödet för de vuxna.

Vad först gäller frågan om att finna en annan lämplig avgränsning av

den grupp vuxna som har behov av ett annat studiestöd än det som finns idag anser flertalet remissinstanser att det är svårt att göra en avgränsning mellan ungdoms- och vuxenstuderande vid en viss ålder. Man menar, att det är den studerandes faktiska situation och ej åldern som är utslagsgivande för behovet av studiestöd. En riktigare utgångspunkt för definitionen av en vuxenstuderande anses vara om han har mera omfattande erfarenheter av arbetslivet eller därmed jämställd sysselsättning.

En remissinstans som på denna punkt redovisar en avvikande uppfattning är Sveriges akademikers centralorganisaion (SACO). SACO anser att SVUX:s resonemang kring vuxenrollernas betydelse ej ger någon vägledning för utformningen av ett studiestöd. Den i sammanhanget meningsfulla definationen bör enligt SACO vara, att man fyllt 20 år. Det utmärkande för alla över 20 år – oavsett vad de tidigare sysslat med – är att de försörjer sig själva och att de är ekonomiskt självständiga.

Helt dominerande bland remissinstanserna är också uppfattningen att det vore olyckligt om man skapade ett helt nytt studiesocialt stöd för de vuxna. Med studiemedelssystemet som utgångspunkt bör man i stället vidta förändringar som underlättar vuxenstudier.

Remissinstanserna instämmer vidare i SVUX:s konstaterande att nivån på det nuvarande studiestödet är för låg för att möta behoven bland de vuxenstuderande. Det är enligt flera remissinstansers uppfattning väsentligt att det studiestöd som erbjuds de vuxenstuderande till viss del motsvarar bortfallet av förvärvsinkomster.

Så gott som alla yttranden kritiserar att studiestödets storlek för närvarande är beroende av makes ekonomiska förhållanden. Alla som uttalat sig i frågan önskar att hänsynstagandet till makes ekonomi snarast avskaffas.

Flertalet remissinstanser påpekar också, att återbetalningsbördan för den som bedriver studier i vuxen ålder blir alltför betungande.

3.5.3 *Vuxenutbildningens uppgifter*

I flera yttranden framhålls, att de ökade kraven på vuxenutbildningen främst orsakats av ungdomsskolans snabba utbyggnad. Ett av de väsentligaste målen för vuxenutbildningen blir därför att överbrygga utbildningsklyftan mellan generationerna. Denna överbryggande utbildning är idag prioriterad, och det finns ingen anledning att överge denna prioritering.

I sin debattskrift har SVUX som överbryggande utbildning definierat all vuxenutbildning på nivåer som ungefär motsvarar grundskolan och på gymnasieskolenivå för personer som tidigare inte erhållit gymnasial utbildning. Alla remissinstanser är ense om att grundskolenivån klart är att betrakta som överbryggande utbildning. Beträffande den gymnasiala nivån är meningarna något delade. Den vanliga uppfattningen är att gymnasial utbildning ska räknas som överbryggande utbildning eftersom praktiskt taget alla ungdomar numera har möjlighet att erhålla sådan utbildning.

Vissa typer av vuxenutbildning har ett innehåll som starkt knyter an

till ungdomsskolans läroplaner. De flesta remissinstanser menar att detta är olyckligt och de framhåller, att vuxenutbildningen bör ges en utformning som skiljer sig från ungdomsskolans. Man framhåller dock i många fall samtidigt att de båda slagen av utbildning måste bli likvärdiga i den meningen att det inte får bli en väsentlig skillnad mellan att ha läst t. ex. grundskolans högstadiekurser i vuxenutbildning och att ha läst samma kurser i ungdomsskolan.

I flera yttranden understryks att de vuxnas utbildningsbehov ofta skiljer sig från ungdomars. Den livserfarenhet de vuxna har erhållit måste beaktas för såväl det ämnesmässiga som det pedagogiska innehållet i vuxenutbildningen. Det ifrågasätts om den nivåuppdelning som gäller inom ungdomsskolan utan vidare bör överföras till vuxenutbildningen. Bl. a. Tjänstemännens centralorganisation (TCO) vill att det ska uppdras åt SÖ att utarbeta och framlägga förslag om hur kursplanerna inom kommunal vuxenutbildning skall kunna utformas med ökat hänsynstagande till de vuxnas behov och studiemålsättning.

3.5.4 *Behov av prioriteringar*

Av SVUX:s debattskrift framgår klart, att en väsentlig utjämning av den framväxande utbildningsklyftan mellan generationerna kräver mycket stora resurser. Mot denna bakgrund diskuteras ett antal olika prioriteringsmöjligheter, t. ex. satsning endast på vissa ämnen, företräde för vissa åldersgrupper, prioritering på sociala och liknande grunder samt prioritering efter utbildningsnivå.

Flertalet remissinstanser framhåller nödvändigheten av att ytterligare satsa på fritidsstudier, som är en billigare studieform då den inte ställer samma krav på studiesocialt stöd till deltagarna. Samtidigt påpekar en del remissinstanser, att hel- och deltidsstudier i många fall är den enda tänkbara studieformen. Framför allt för mera direkt yrkesinriktade studier anges hel- och deltidsstudierna som den normalt mera önskvärda studieformen, då det ofta är angeläget för den studerande att snabbt nå fram till studiemålet.

Landsorganisationen (LO) framhåller att ett studiesocialt system för vuxna baserat på hel- och deltidsstudier och med användande av delar av ungdomsskolans läroplaner som måttstock, skulle bli utomordentligt resurskrävande. Därtill kommer, att många vuxna kortutbildade på grund av psykologiska och sociala hinder även med ett utbyggt socialt stöd skulle tveka inför att påbörja en längre tids studier. Detta talar för att man bör söka sig fram via ett system med kortare perioder av hel- och deltidsstudier om kanske någon eller några veckors längd varvade med fritidsstudier. LO anser, att studiecirkeln är en lämplig studieform för vuxna eftersom den uppfyller krav som kortutbildade och studieovana vuxna ställer. Reformsförslag som ter sig angelägna är avgiftsfritt deltagande i studiecirkel, stimulansbidrag för att täcka de merkostnader som uppkommer genom studierna, indirekta stödåtgärder av typ ersättning för resekostnader, hjälp med barntillsyn, studievägledning och rådgivning samt uppsökande verksamhet.

3.5.5 *Formerna för de vuxnas framtida studiestöd*

Den diskussion som förs i debattskriften mynnar ut i ett antal frågeställningar som berör formerna för de vuxnas studiestöd. Mot bakgrund av ett räkneexempel klargörs att väsentliga förbättringar av de vuxenstuderandes situation och av omfattningen av vuxenutbildningen ställer mycket stora krav på ökade resurser. Dessutom har man att räkna med att tillgängliga resurser är minst i början av en tänkt uppbyggnadsperiod samtidigt som de föreliggande behoven då är störst.

Remissinstanserna anser i allmänhet att det mot den tecknade bakgrunden är att föredra att man redan från början klart prioriterar de områden och de grupper som man anser vara angelägnast. Ett annat tänkbart alternativ som SVUX diskuterar är att man utnyttjar uppbyggnadsperioden till försöksverksamhet i syfte att maximera utbytet av resurstillskotten. Remissinstanserna befarar i allmänhet att en sådan försöksverksamhet skulle kunna leda till en fortsatt snedfördelning av rekryteringen till vuxenutbildningen och föredrar därför mera målmedvetna prioriteringar.

I flertalet yttranden anges det som mest realistiskt att räkna med att ett studiestöd för hel- och deltidsstuderande vuxna delvis måste ha formen av återbetalningsmedel. Av rättviseskäl bör dock inslaget av bidrag bli större ju lägre utbildningsnivån är. Dessutom bör återbetalningsreglerna utformas så att de blir förmånligare för dem som efter studierna får relativt låga inkomster eller som på grund av sin höga ålder har kort återbetalningstid. Särskilt angelägen är man att inslaget av bidrag blir stort inom den överbryggande utbildningen och då främst inom utbildning som motsvarar grundskolan.

4 Allmänna överväganden

4.1 Vuxenutbildningens uppgifter

4.1.1 *Inledning*

I detta avsnitt beskrivs vissa av vuxenutbildningens uppgifter. Många väsentliga frågor behandlas inte, t. ex. organisation och samordning av olika former för vuxenutbildning. Dessa frågor är avsedda att behandlas i ett kommande betänkande från SVUX.

4.1.2 *Vuxenutbildningens mål*

Det övergripande mål som ofta anges för all utbildning är att den ska skapa jämlikhet mellan människor i samhället. Det är emellertid uppenbart att åtgärder enbart inom utbildningsområdet bara kan få begränsad effekt för att uppnå en jämnare social fördelning inom olika delar av utbildningsväsendet. Insatser inom utbildningen och studiestödet måste kombineras med åtgärder också på andra områden, t. ex. inom socialvården och lönepolitiken. Människors val av utbildning påverkas i hög grad av deras sociala situation i stort.

Utbildning ska bidra till att möjliggöra för individen att bättre tillvarata sina inneboende utvecklingsmöjligheter, förbereda för vidare studier, ge kunskaper och träning för arbetslivet, ge träning i kritiskt tänkande och förbättra förmågan att ta aktiv del i samhällets utformning. En sådan allmän målbeskrivning för utbildningsväsendet innefattar också de olika utbildningsvägar som står öppna för vuxna personer.

Utöver dessa allmänna mål har vuxenutbildningen flera speciella uppgifter. En central sådan är att utjämna de skillnader i utbildningen som ungdomsskolan inte kommit till rätta med. De krav på ökade insatser av vuxenutbildning som rests under senare år ska därför också ses mot bakgrund av ungdomsskolans snabba expansion, vilken resulterat i ökade skillnader mellan en yngre välutbildad generation och de äldre. En viktig uppgift för vuxenutbildningen är därför att söka utjämna och *överbrygga* skillnader i utbildning mellan generationerna. Sådana skillnader är dock även på lång sikt ofrånkomliga. Vissa kunskaper föråldras samtidigt som nytt stoff tillförs ungdomsutbildningen. Inte heller i framtiden kommer alla ungdomar att som flertalet av sina kamrater fortsätta i gymnasiesko-

lan sedan de fullföljt den obligatoriska skolgången. Man kan tala om ett *permanent behov av överbryggande utbildning* som syftar till att kompensera brister i tidigare utbildning. Men vuxenutbildningen har inte bara kompensatoriska uppgifter. Den måste också ge vuxna möjligheter att tillgodose sina behov av nya kunskaper för att möta förändringar i samhälle och arbetsliv. Valet av utbildning i ungdomsåren får inte vara så avgörande för individens framtid som för närvarande. Vuxenutbildningen måste ställa nya utbildningstillfällen till förfogande för att underlätta omorienteringar, yrkesbyten, rörlighet på arbetsmarknaden osv.

Ett sätt att skapa väsentligt ökade möjligheter till vuxenutbildning är att successivt utveckla framförallt högskolan enligt principen återkommande utbildning. Denna innebär en studieorganisation där perioder av yrkesverksamhet varvas med utbildning. Återkommande utbildning kan även ses som ett alternativ till en fortsatt utbyggnad av en sammanhängande ungdomsutbildning.

Återkommande utbildning ställer emellertid även krav på andra insatser än ett studiestöd för vuxna, dvs. insatser som ligger utanför SVUX:s kompetensområde. SVUX är medveten om att återkommande utbildning endast kan införas successivt med en småningom allt vidare tillämpning.

4.1.3 *Utbildning och fördelning av välfärd*

Utbildning kan uppfattas som en form av välfärd, en resurs med vars hjälp individen kan kontrollera och medvetet påverka sina levnadsvillkor. En jämnare fördelning av utbildning på individer skulle då i sig betyda ökad jämlikhet.

Redan utbildningen som sådan kan sägas förbättra en individs levnadsnivå. Utbildningen gör det möjligt för individen att bättre tillvarata sina inre utvecklingsmöjligheter och intressen. Denna bättre möjlighet till självförverkligande öppnar sig på många områden. Valmöjligheterna då det gäller fortsatt studie- och yrkesinriktning blir flera. På så sätt ökar naturligtvis chansen för en individ att finna en arbetsuppgift han trivs med. Av ännu större betydelse är emellertid utbildningen som skapare av annan välfärd. Genom utbildning kan människan många gånger ändra sina övriga levnadsvillkor. Utbildning ger också individen en större förmåga att ägna sig åt kultur i vid bemärkelse och åt olika slag av skapande verksamhet. Många lägger under utbildningen grunden till intressen som varar livet ut.

Välutbildade föräldrar skapar ofta en studiemotiverande och kulturpositiv miljö för sina barn, som därför oftare väljer att gå vidare till gymnasiala och eftergymnasiala studier. Dessa ungdomar har som regel tillgång till kulturaktiviteter och vänjer sig vid att betrakta kulturyttringarna som självklara inslag i hemliv och samhälle. Föräldrarnas utbildning är av stor betydelse också för familjens sociala situation och ekonomiska förhållanden. Här föreligger alltså ett samband mellan utbildning, social situation och kulturell miljö som sträcker sig över generationsgränserna.

Den kulturella utarmning som följer av brist på annan stimulans utifrån gör människor mer utsatta för den kommersiella masskultur som bl. a. sprids i stora delar av veckopressen och från de stora grammofonbolagen. I denna ges få stimulanser för människor att ta aktiv del i utformningen av det egna samhället eller att på annat sätt ändra sina levnadsvillkor.

Sambandet mellan utbildningsnivå och inkomster är sedan länge känt och ofta belyst i den allmänna debatten. Att ett relativt litet antal personer hittills fått en lång och kvalificerad utbildning har sannolikt bidragit till en ojämn fördelning av inkomster och ekonomiska resurser.

Utbildningen bestämmer också i hög grad människors möjlighet att välja sysselsättning och yrke. Den välutbildade har större valmöjligheter på arbetsmarknaden. Förutom att han som regel har ett yrke med högre inkomster har han i allmänhet ett bättre utgångsläge då det gäller att nå beslutspositioner eller att få intressantare arbetsuppgifter, som ger möjlighet till självförverkligande.

Det är i detta sammanhang viktigt att peka på utbildningens betydelse för att skapa trygghet för den enskilde på arbetsmarknaden. Arbetslivet undergår snabba förändringar, vilket för många löntagare ofta innebär omställningar till nya arbetsområden. När det gäller möjligheterna att byta arbete är det den som har en kort och bristfällig utbildning, som är sämst ställd. Han har ofta inte kunskaper som svarar mot de krav ett annat arbete ställer. Det har visat sig vara de kortutbildade som får gå arbetslösa längst tid. Risk för långvarig arbetslöshet löper också den som har goda men starkt specialiserade kunskaper, som inte kan användas i ett alternativt yrke.

Medborgarnas politiska resurser kan stärkas genom en förbättrad och jämnare fördelad utbildning. Kunskaper om hur vårt samhälle är uppbyggt, om var och hur beslut fattas i organisationer, partier och företag, i kommun och riksdag, ger styrka och ansvar åt individer och grupper att bättre tillvarata sina intressen och ta aktiv del i utformningen av samhället.

Att utbildning så starkt styr en människas levnadsvillkor, medför naturligtvis omvänt att stora skillnader i utbildning skapar stora skillnader i människors levnadsvillkor. Eftersom utbildning kan stärka en individs möjligheter att ta aktiv del i beslutsfattande i samhället, medför stora skillnader i utbildning mellan individer och grupper en risk för att inflytande och politisk makt fördelas mycket olika. En allvarlig risk i ett tekniskt industrisamhälle är att många människor trots en väl utvecklad demokrati kan komma att stå utanför verkligt inflytande över många beslut. Delvis beror det på att utbildning ger en del personer tillträde till yrken med expertfunktioner inom olika delar av arbetslivet. Experterna har ofta ett stort och för enskilda och politiker svårkontrollerat inflytande över sina specialområden. Deras möjligheter till påverkan är stora även utanför yrkesarbetet på grund av de kunskaper och erfarenheter de har om beslutsprocesserna i samhället.

Skillnader i utbildning innebär alltså i allmänhet även klyftor på andra områden i samhället. Motiven för ökade insatser för överbryggande utbildning kan sammanfattas så, att dessa ska bidra till att minska den

betydelse utbildningen från ungdomsskolan har för fördelning av olika former av välfärd och därmed bidra till en social utjämning i samhället.

4.1.4 *Fördelning av utbildning: några data*

Utbildningspolitiken under de senaste årtiondena kännetecknas av en strävan att tillgodose ökad efterfrågan på utbildning samt att skapa en jämnare social och ekonomisk fördelning mellan individerna i samhället. Reformerna på utbildningens område har inneburit en kraftig expansion av framförallt ungdomsutbildningen. Denna utveckling har emellertid medfört att utbildningsklyftan mellan generationerna har ökat samtidigt som utbildningsklyftan inom varje ny generation minskat.

Den kraftiga utbyggnaden av ungdomsutbildningen har resulterat i att alla ungdomar sedan början av 1970-talet genomgår nioårig grundskola, att nästan samtliga i en årskull har tillgång till gymnasieskoleutbildning och att ca 30 procent av en årskull kommer att genomgå någon form av eftergymnasial utbildning. Samtidigt gäller att nära 70 procent av de nu förvärvsaktiva generationerna endast har genomgått folkskola, att ca 20 procent har utbildning motsvarande grundskola och den tidigare realskolan och att mindre än tio procent har gymnasie- eller högskoleutbildning.

Statistiska centralbyrån (SCB) har gjort vissa beräkningar beträffande befolkningens fördelning på formell utbildningsnivå i åldrarna 20–64 år under perioden från 1970 till seklets slut. Vissa uppgifter återges här i förenklad form i tabellerna 4.1 och 4.2.

Av tabell 4.1 framgår, att redan 1970 hade de yngsta personerna av dem som befinner sig i arbetsför ålder betydligt bättre skolning än de

Tabell 4.1 och 4.2 Befolkningen i åldern 20–64 år uppdelad på utbildningsnivå och ålder för åren 1970–1990. (PM 1970:18 i serien "Promemorior från Statistiska centralbyrån")

Utbildning: 1 = folkskola samt ev. yrkesutbildning
2 = realexamen, grundskola, högre folkskola, flickskola eller folkhögskola samt ev. yrkesutbildning
3 = studentexamen samt ev. yrkesutbildning
4 = examen från universitet eller högskola

4.1 Befolkningens fördelning på formell utbildningsnivå i åldrarna 20–64 år 1970, totalt och relativt

Åldersgrupp	Tusental personer					Procentuell fördelning (ber.)			
	1	2	3	4	1–4	1	2	3	4
20–24	210	262	145	9	625	34	42	23	1
25–29	328	199	70	23	620	53	32	11	4
30–34	304	134	19	28	484	63	28	4	6
35–39	309	102	12	19	441	70	23	3	4
40–44	352	90	15	12	469	75	19	3	3
45–49	408	90	16	12	525	78	17	3	2
50–54	416	81	13	10	520	80	16	3	2
55–59	427	63	9	8	506	84	12	2	2
60–64	412	52	7	7	479	86	11	2	2
Summa	3 164	1 072	305	128	4 670				

äldre generationerna. Andelen personer med folkskola som allmän utbildning var bland 20–24-åringarna 34 procent för att redan bland 25–29-åringarna stiga till över 50 procent med en successiv ökning i de äldre grupperna till över 80 procent. För de övriga utbildningsnivåerna är tendensen den omvända med kraftigt sjunkande procentandelar ju högre upp i åldersgrupperna man kommer. Särskilt markanta är skillnaderna mellan åldersgrupperna i fråga om dem som erhållit gymnasieskoleutbildning. Där visar åldersgrupperna 20–29 år betydligt högre siffror än övriga. Tabell 4.1 ger likväl bara en antydan av vad som kommer att ske i fråga om utbildningsklyftan mellan generationerna om inga särskilda åtgärder vidtages.

Tabell 4.2 utgör en framskrivning till år 1980 respektive till år 1990 av landets befolkning fördelad på utbildningsnivå. Framskrivningen är gjord i huvudsak på grundval av beslutade reformer på skolans område, samt under vissa antaganden om förväntad tillströmning til gymnasial och eftergymnasial utbildning. Den innehåller också förväntningar om en viss blygsam vuxenutbildning på främst gymnasial nivå för personer i åldern 20–30 år. I övrigt görs inga antaganden om följderna av ännu ej beslutande reformer på t. ex. vuxenutbildningens område.

Av tabell 4.2 framgår att 1980 kommer praktiskt taget ingen i åldersgruppen 20–24 år att ha kortare utbildning än nioårig grundskola, bara åtta procent kommer att ha enbart grundskola och över 90 procent kommer att ha minst gymnasial utbildning. Vid denna tidpunkt kommer alltså merparten av fem unga, välutbildade årskullar att faktiskt befinna sig ute i arbetslivet samtidigt med äldre grupper, som har en väsentligt kortare genomsnittlig skolgång.

Grundskolans successiva genomförande har medfört stora geografiska skillnader i utbildningsstandard. Dessa återspeglas också tydligt i tabell 4.2. År 1980 kommer tio procent i åldersgruppen 25–29 år och 34 procent i åldersgruppen 30–34 år att utgöra utbildningsmässigt eftersatta minoriteter med endast folkskoleutbildning. Majoriteten av deras jämnåriga kamrater har fått minst grundskoleutbildning.

Tabell 4.2 ger också motsvarande beskrivning av läget år 1990. Generationsklyftan framstår här ännu tydligare markerad. År 1990 går

Tabell 4.2 Befolkningens fördelning på formell utbildningsnivå i åldrarna 20–64 år 1980 och 1990. Beräknad procentuell fördelning.

Ålders-grupp	År 1980				År 1990			
	1	2	3	4	1	2	3	4
20–24	..	8	87	5	..	8	87	6
25–29	10	39	38	13	..	5	80	15
30–34	34	39	14	14	..	5	73	22
35–39	53	32	6	9	10	39	29	22
40–44	63	28	4	6	34	39	14	14
45–49	70	23	3	4	53	32	6	9
50–54	75	19	3	3	63	28	4	6
55–59	78	17	3	2	70	23	3	4
60–64	80	16	3	2	75	19	3	3

den tvärs igenom åldersgruppen 35–39 år. Tio procent av denna åldersgrupp har då enbart genomgått sju- eller åttaårig folkskola, medan 50 procent genomgått minst 11-årig gymnasieskoleutbildning. Vid denna tidpunkt har fortfarande majoriteten av dem som befinner sig i förvärvsaktiv ålder och är över 45 år sjuårig folkskola som allmän skolunderbyggnad.

De beräkningar av befolkningens fördelning på formell utbildningsnivå som finns i tabellerna talar sitt eget språk. De ger en siffermässig bild av den generationsklyfta som nu håller på att växa fram och som kommer att vara särskilt märkbar om något decennium. Ett samhälle byggt på solidaritet och där utbildningspolitiken styrs av jämlikhetsvärderingar kan knappast avstå från att göra insatser på detta område. De senaste årtiondenas starka och nödvändiga utbyggnad av ungdomsutbildningen måste få sin lika nödvändiga motsvarighet i en ökad satsning på vuxenutbildningen. Den överbryggande utbildningen framstår därvid som en av de väsentligaste uppgifterna på utbildningsområdet under de närmaste årtiondena.

4.1.5 *Överbryggande utbildning*

Grundskolan är obligatorisk i nio år och numera genomförd i hela landet. Gymnasieskolan har expanderat kraftigt under senare år. Inom kort blir den enligt gällande planer dimensionerad för att ta emot nästan 100 procent av en årskull 16-åringar. Det innebär att dagens ungdom i genomsnitt kan få en utbildning på ca elva år. Med hänsyn till utvecklingen inom gymnasieskolan är det naturligt att den överbryggande utbilningen får avse studier som är jämförbara med grundskole- och gymnasieskolestudier.

Den genomsnittliga formella utbildningen hos dem som befinner sig i förvärvsaktiv ålder motsvarar inte mer än sjuårig folkskola. Vuxna är således mycket eftersatta i utbildningshänseende. Det måste emellertid påpekas att det även inom nuvarande ungdomsgeneration finns grupper som är handikappade utbildningsmässigt. En ofta förbisedd omständighet är att åtskilliga ungdomar även idag lämnar skolan utan att ha genomgått fullständig grundskolekurs. Likaså förbises det faktum att ca 25 procent av en årskull inte direkt går över till gymnasieskolan. En särskild satsning är nödvändig för att ge dessa grupper tillgång till vuxenstudier.

Den överbryggande utbildningen omfattar därför med SVUX:s definition även sådana unga vuxna som inte i tonåren utnyttjat de förbättrade utbildningsmöjligheterna i ungdomsskolan.

Det samlade behovet av överbryggande utbildning är särskilt stort i ett kort perspektiv. På lång sikt kommer flertalet människor att ha utnyttjat utbudet i ungdomsskolan samtidigt som många i de äldre, sämre utbildade generationerna försvunnit från arbetsmarknaden. Därmed blir behovet av överbryggande utbildning på sikt mindre framträdande.

Behovet av överbryggande utbildning är emellertid som nämnts att betrakta som en permanent företeelse. Dels förändras innehållet i ungdomsskolan successivt och därigenom uppstår nya utbildningsbehov

också bland de vuxna. Dels kommer också i framtiden då gymnasieskolan är fullt utbyggd några ungdomar att sluta skolan efter nio år. Andra kommer att avbryta gymnasieskolestudierna. Den minoritet av ungdomarna som inte skaffar sig utbildning i gymnasieskolan kommer sannolikt att vara mera handikappade i framtidens samhälle än den majoritet av dagens vuxna som bara har fått folkskoleutbildning är idag.

Vuxenutbildningen och ungdomsskolans nivåuppdelning

SVUX:s definition av begreppet överbryggande utbildning innebär i korthet vuxenutbildning på nivåer motsvarande grundskola och gymnasieskola inom ungdomsutbildningen.

SVUX är dock medveten om att många skäl talar för att man inte inom vuxenutbildningen ska begagna sig av den ganska strikta nivåuppdelning som finns i dagens ungdomsskola. I många fall talar organisatoriska och pedagogiska skäl för att kurser inom vuxenutbildningen griper över flera av ungdomsskolans nivåer. Redan för närvarande är det normalt att en kurs inom vuxenutbildningen griper över flera av ungdomsskolans årskurser. SVUX återkommer till hithörande frågor i ett senare betänkande.

Skälet för att definitionen av begreppet överbryggande utbildning sker med termer hemmahörande i ungdomsskolan är att det är avsett att utgöra en utgångspunkt för diskussion om prioriteringar inom vuxenutbildning. En av vuxenutbildningens primära målsättningar är att åstadkomma en utjämning av de skillnader mellan människor som kvarstår efter ungdomsskolan. Detta innebär, att man prioriterar de grupper som inte i ungdomen fått den utbildning som är normal för dagens ungdom. Prioriteringsgrunden för de vuxna hänger då samman med nivån på den utbildning de erhöll i ungdomsskolan.

4.1.6 *Återkommande utbildning*

Det nuvarande utbildningssystemet uppmuntrar till koncentrerade studier över en lång sammanhängande period. I och med att gymnasieskolan blir dimensionerad så att praktiskt taget alla 16-åringar kan få plats blir innebörden idag för flertalet individer en sammanhängande studieperiod om i genomsnitt 11 år. För den som påbörjar högskolestudier direkt efter avslutad gymnasieskoleutbildning blir den sammanhängande studieperioden ännu längre.

Den utbildning som erhållits i ungdomsåren kan givetvis inte bli avpassad till de krav som kommer att ställas i samhället i en avlägsen framtid. En ensidig koncentration av utbildningen till en i stort sammanhängande period i ungdomsåren ger därför upphov till en ständig utbildningsklyfta. Det blir mycket svårt att tillgodose krav på förändringar av utbildningen hos dem som redan befinner sig i arbetslivet.

Även andra skäl mot en lång sammanhängande utbildning kan anföras. Studerande i sådan utbildning får inga eller bristande kontakter med det

arbetsliv och det samhälle där de senare ska verka. Resultatet kan bli en sämre förståelse för den valda utbildningen och därmed minskade möjligheter att tillgodogöra sig undervisningen. En uppenbar risk finns att utbildningen alltför mycket avlägsnar sig från arbetslivets krav.

Tanken på återkommande utbildning har uppstått som en reaktion mot den nuvarande långa, sammanhängande ungdomsutbildningen. Karakteristiskt för återkommande utbildning är att studieorganisationen utnyttjas så att studier kan varvas med perioder av yrkesverksamhet eller att studier förekommer jämsides med förvärvsarbete. Den utbildning som nu ges i form av sammanhängande utbildning delas i återkommande utbildning upp på ett antal studieperioder med självständiga utbildningsmål så att inhämtandet av kunskaper sker vid flera tillfällen över en längre tid.

Fördelarna med ett system med återkommande utbildning är många. Några av dem ska beröras. Ett sådant system ger ständigt nya chanser till utbildning för den som tidigare bara fått obligatorisk skolutbildning eller en av andra skäl otillräcklig utbildning, eller som på grund av erfarenheter i arbetslivet önskar påbörja studier i någon form.

En annan fördel med återkommande utbildning är att ett sådant system skulle skapa en bättre växelverkan mellan studier och arbetsliv. Vårt samhälle förändras i allt snabbare takt och kraven på utbildad arbetskraft växer. Det blir allt vanligare att människor byter yrke någon eller några gånger under den yrkesverksamma perioden på grund av arbetsmarknadens snabba förändring.

Ett samhällssystem där studier blir en naturlig del i arbetslivet som ett ständigt återkommande inslag skapar förutsättningar för bättre yrkes- och studieval och ger möjlighet för människor att bättre utveckla sina egna intressen och behov. Ett självständigt fritt val mellan sammanhängande och återkommande utbildning förutsätter bl. a. att det starka sambandet mellan lång utbildning och hög inkomst bryts. Det kan ske först på längre sikt. Ett system med återkommande utbildning skulle successivt kunna medverka till en sådan utveckling.

Återkommande utbildning kan dock inte ses som en fullständig lösning av problem som sammanhänger med den sociala snedrekryteringen till t. ex. högre utbildning. Även om antalet valtillfällen blir större och de sociala faktorernas betydelse därigenom blir mindre vid varje val, kan den samlade effekten ändå bli negativ. Vid varje valtillfälle finns en risk för ett socialt snett urval. Utbildning har också visat sig ha en självgenererande effekt. Den som fått en god grundutbildning är också den som i största utsträckning kommer att använda sig av utbildningsmöjligheterna i framtiden, medan det å andra sidan kan vara förenat med stora svårigheter att stimulera den som har en kort grundutbildning att vidareutbilda sig. Risken för social snedrekrytering bör dock kunna motverkas av aktiva rekryterings- och informationsinsatser, bl. a. via uppsökande verksamhet. Det blir inte frågan om påverkan från skola och samhälle vid ett enda valtillfälle utan under en människas hela förvärvsaktiva tid. Samtidigt ger ju vuxenlivet i sig en mängd stimulanser till vidareutbildning.

En förutsättning för att återkommande utbildning ska kunna genomföras är att studieorganisationen ger den studerande stor valfrihet att vid slutet av varje utbildningsetapp avgöra om han vill fortsätta studera eller förvärvsarbeta. Detta kräver att utbildningsetapperna ger förberedelse både för ytterligare studier och för yrkesverksamhet. Nuvarande studieorganisation och arbetsliv är långt ifrån uppbyggda på sådant vis.

En annan förutsättning för att en verklig valsituation ska föreligga mellan förvärvsarbete och fortsatta studier är att studiestödet är så utformat att det blir ekonomiskt rimligt att skjuta upp studierna. Ett studiestöd för vuxna som är anpassat till en högre levnadsnivå än för dagens ungdomsstuderande utan att för den skull medföra en högre återbetalningsbörda skulle av en del personer t. o. m. kunna upplevas som en stimulans till återkommande utbildning.

Trots frånvaron av ett vuxenanpassat studiesocialt system har olika former av återkommande utbildning utvecklats i praktiken.

Antalet nyinskrivna vid universitet och högskolor ökade mycket kraftigt under hela 1960-talet. Detta gällde också åldersgruppen 25 år eller äldre. Dessa studerande har således sökt sig till eftergymnasial utbildning efter flera års förvärvsarbete. Fr. o. m. 1968/69 har tillströmningen minskat starkt, men det gäller framförallt de yngre åldersgrupperna. Vid filosofisk fakultet har åldersgruppen 24 år eller yngre nästan halverats medan gruppen 25 år eller äldre minskat med bara tio procent, och utgör nu ca 3 000 nyinskrivna per år. Denna förändring har medfört att de nyinskrivnas genomsnittsålder höjts.

4.2 SVUX och andra reformer av vuxenutbildningen

4.2.1 *Andra utredningar*

SVUX:s förslag om nytt studiesocialt stöd till vuxna ska bl. a. ses i samband med andra förslag på vuxenutbildningens område som nyligen presenterats eller kommer att presenteras i nära anslutning till publiceringen av SVUX:s huvudbetänkande.

Såsom nämnts i kapitel 1 har en interdepartemental arbetsgrupp under ledning av statsrådet Lidbom nyligen avgivit förslag till lag om rätt till ledighet för utbildning. Om lagförslaget antas har en viktig förutsättning för vuxenstudier skapats och därmed också en viktig förutsättning för att vuxna ska kunna utnyttja det studiesociala stöd som bl. a. SVUX lämnar förslag om.

KAMU kommer under hösten 1974 att lämna förslag om bl. a. förändrade regler för beräkning av utbildningsbidragen inom arbetsmarknadsutbildning. Förslaget kommer bl. a. att innebära höjningar av bidragen. Därigenom blir de ekonomiska villkoren under arbetsmarknadsutbildningen väsentligt gynnsammare.

FÖVUX kommer ungefär samtidigt med SVUX att presentera sina förslag om bl. a. uppsökande verksamhet, höjda bidrag till studiecirkelverksamheten och om två nya former av bidrag till deltagare i vuxenut-

bildning, nämligen timstudiestöd och dagstudiestöd.

Förslagen från FÖVUX och SVUX är av de båda kommittéerna avvägda mot varandra i olika avseenden. De bör ses som komplement till varandra och bli bedömda i ett sammanhang.

4.2.2 *FÖVUX och SVUX*

FÖVUX:s huvuduppdrag enligt direktiven till kommittén var att bedriva och utvärdera försök med uppsökande verksamhet till studieverksamhet bland kortutbildade. I uppdraget ingick också att pröva och utvärdera olika former av rekryteringsbefrämjande åtgärder.

Den försöksvis bedrivna uppsökande verksamheten har enbart avsett studier organiserade i studiecirkel eller med studiecirkel som ett väsentligt inslag. Målgruppen för den uppsökande verksamheten har bestått av kortutbildade vuxna, dvs. personer med folkskola som enda utbildning.

En studieform som med framgång prövats i försöksverksamheten har bestått av en kombination av cirkelstudier och studier i internatform vid folkhögskola.

Valet av studieformer i försöksverksamheten har samband med målgruppen för verksamheten. Allmänna erfarenheter från olika former av vuxenutbildning talar för att den studieovane som är osäker om sin studieförmåga lättare kan rekryteras till fritidsstudier eller till korta, koncentrerade kurser än till mera krävande utbildning. Det är också troligt att rekryteringen till vuxenutbildning skulle underlättas om studierna kunde bedrivas i nära anslutning till den miljö den vuxne känner sig förtrogen med och i kretsen av människor han känner väl – t. ex. tillsammans med arbetskamrater. Resultatet av FÖVUX:s försöksverksamhet bekräftar i stort dessa antaganden.

I enlighet med den arbetsfördelning som gjorts lämnar FÖVUX förslag om studiestöd och andra studiesociala åtgärder för fritidsstudier och för kortare koncentrerade kurser.

FÖVUX:s förslag om studiebidraget innebär följande:

Ett *timstudiestöd* om tio kronor per närvarotimme kan beviljas den som på grund av obekväm arbetstid (t. ex. skiftarbete eller s. k. förskjuten arbetstid) måste ta ledigt för att delta i normala fritidsstudier. Timbidraget avser att utgöra en schabloniserad ersättning för förlorad arbetsförtjänst. Antalet bidragsberättigade studietimmar är maximerat till 35 för en person under två på varandra följande kvartal, vilket innebär maximalt 350 kr. Det totala antalet bidragsberättigade timmar i landet under ett år blir också begränsat och kommer i första hand att årligen fördelas på kommuner och i andra hand på individer av särskilda organ, om vilka FÖVUX och SVUX lämnar gemensamma förslag.

Ett *dagstudiestöd* om högst 600 kr. under två på varandra följande kvartal kan beviljas den som avser att delta i kort, koncentrerad heltidsutbildning, anordnad i enlighet med de bestämmelser som gäller för ämneskurs vid folkhögskola. Dagstudiestödet utgår med 120 kr. per dag och består av dels ett *inkomstbidrag* på 60 kr., som är avsett att utgöra

schabloniserad ersättning för förlorad arbetsförtjänst, dels ett *internatbidrag* på 60 kr., avsett som en schablonersättning för internatkostnader. Inkomstbidrag utgår endast till den som måste ta ledigt från sitt arbete för att delta i kursen och internatbidrag endast till den som måste vidkännas sådana kostnader för att delta i kursen. Även det totala antalet dagstudiestöd i landet under ett år blir begränsat och kommer – i likhet med timstudiestöden – att fördelas i första hand på kommun och i andra hand på enskilda personer av samma organ som ska fördela timstudiestöden.

FÖVUX:s förslag om förändrade bidragsregler för studiecirkelverksamheten har två inriktningar. *Dels* lämnas förslag om nya eller förändringar av redan existerande mera speciella bestämmelser – t. ex. om förbättrade förutsättningar att bedriva cirkelstudier i glesbygd eller för handikappade och om resurser för studieorientering inom en vanlig studiecirkel. *Dels* lämnas förslag om generella höjningar av det statliga timbidraget till alla allmänna studiecirklar. Det senare förslaget har en klart studiesocial motivering, nämligen att sänka deltagaravgifterna för den enskilde. Förslaget kan delvis ses som ett alternativ till ett generellt timstudiebidrag till cirkeldeltagarna.

De studiebidrag som föreslås av FÖVUX är inte i första hand avsedda att bli använda för studier som leder till mera omfattande utbildningsmål. Den huvudsakliga avsikten är i stället att bidragen, bl. a. i förening med uppsökande verksamhet, ska leda till en väsentligt vidgad rekrytering till vuxenutbildning. Eftersom det bidrag varje person kan erhålla under ett kalenderhalvår är begränsat kan i gengäld ett stort antal personer erhålla sådana bidrag även om de statliga anslagen för ändamålen är relativt måttliga.

En förhoppning som knyts till de av FÖVUX föreslagna rekryteringsbefrämjande åtgärderna är att de vuxna som en gång påbörjat studier ska fortsätta att skaffa sig bättre utbildning och att detta i huvudsak ska kunna ske utan att samhället sätter in speciella, riktade stimulansåtgärder.

Det studiestöd som SVUX lämnar förslag om är avsett för mera omfattande studier. Man får anta, att studiestödet i praktiken i huvudsak kommer att utnyttjas av mera utbildningsmedvetna vuxna. Bland dessa märks de som, genom den uppsökande verksamhet FÖVUX föreslår, tidigare kommit i kontakt med vuxenutbildning av mindre omfattning.

Som tidigare nämnts ska det dagstudiestöd som FÖVUX lämnar förslag om kunna beviljas för *högst fem dagar* under ett kalenderhalvår. Den *minsta* tid för vilken det av SVUX föreslagna studiestödet ska beviljas utgörs av en *halv månads* heltidsstudier eller en hel månads halvtidsstudier. I dessa tidsangivelser finns således en klar avgränsning mellan de båda kommittéernas förslag.

4.3 Avgränsning av vuxenstuderande

4.3.1 *Inledning*

SVUX:s utredningsuppdrag kan kortfattat beskrivas så, att det gäller att framlägga förslag om ett studiestöd som bättre än nu tillgodoser de vuxenstuderandes behov. I direktiven påpekas att det studiesociala stödet till ungdomsstuderande i princip ligger utanför uppdraget, men att det likväl kan komma att påverkas av SVUX:s förslag.

Frågan blir då vilka kriterier som ska föreligga för att en person ska betecknas som vuxenstuderande samt vidare, vilka vuxenstuderande som ska ges ett förbättrat studiestöd.

4.3.2 *Åldersgränsen för nuvarande studiestöd*

Vid tillkomsten av de studiesociala systemen i mitten av 1960-talet gjordes gränsdragningen mellan studiestödssystemen på grundval av om den studerande tillhörde föräldrarnas ekonomi eller inte. Av praktiska skäl valdes en skolformsgräns. Studiehjälpssystemet kom att omfatta studerande på i huvudsak gymnasial nivå. Till studiemedelssystemet fördes studerande på i huvudsak eftergymnasial nivå. För studerande som var myndiga och bedrev studier på gymnasial nivå skapades särskilda regler.

Studiehjälpen är ett allmänt studiestöd som riktar sig till alla studerande under 20 år i gymnasial utbildning. Studiebidraget utgår därför generellt. Studiehjälpen är emellertid samtidigt avsedd som ett stöd till familjer med svag ekonomi för att möjliggöra studier för ungdomar under 20 år. Mot bakgrund härav är studiehjälpen differentierad med hänsyn till föräldrarnas ekonomi och antalet syskon, men också med hänsyn till om eleven måste företa längre resor mellan hemmet och skolan eller är inackorderad på studieorten. Utöver de kraftigt differentierade bidragen finns möjligheter att beviljas återbetalningspliktiga studiemedel men detta sker restriktivt då det ansetts väsentligt att ungdomar inte ska behöva skuldsätta sig för studier redan på gymnasieskolenivå.

Studerande som är över 20 år och studerar på gymnasieskolenivå fick tidigare studiehjälp enligt särskilda regler men får från och med 1 juli 1973 studiemedel.

Studiemedel beviljas utan hänsynstagande till föräldrarnas ekonomiska förhållanden eller bostadsort. De är däremot behovsprövade med hänsyn till den studerandes och hans makes ekonomi.

Genom att de äldre eleverna, dvs. de som är över 20 år, vid utbildningar som tillhör studiehjälpssystemet överförts till studiemedelssystemet har likformighet uppnåtts i studiesocialt hänseende.

Syftet med en åldersgräns på 20 år för rätt till studiehjälp har varit att markera när en studerande ska bli betraktad som ekonomiskt självständig, fristående från föräldrarnas ekonomiska situation. 20-årsgränsen har därvid varit särskilt naturlig då den sammanfallit med myndighetsåldern.

Myndighetsåldern är numera sänkt till 18 år. Motsvarande ändring har

inte företagits beträffande 20-årsgränsen inom studiehjälpssystemet. I detta avseende har i prop. 1974:44 hänvisats till det pågående arbetet inom SVUX.

Studiehjälpen riktar sig till studerande i gymnasial ungdomsutbildning. Många avslutar inte sin gymnasieskoleutbildning förrän i 20-årsåldern. Under studietiden är eleverna vanligen faktiskt beroende av föräldraekonomin. Studiehjälpen är som nämnts avsedd bl. a. som ett familjepolitiskt stöd till inkomstsvaga familjer. Övervägande praktiska skäl talar därför enligt SVUX för att man inte ska överge nuvarande åldersgräns för studiehjälpen.

4.3.3 *Vuxenstuderande – deltagare i vuxenutbildning*

Att använda den 20-årsgräns som finns inom de studiesociala systemen kan vara en utgångspunkt för att avskilja ungdomsutbildning från vuxenutbildning.

När man emellertid i studiesocialt sammanhang talar om vuxenstuderande avser man inte alla studerande som är 20 år eller äldre. Inom högskolan är flertalet av de studerande äldre än 20 år utan att de för den skull betecknas som vuxenstuderande. Det gäller främst de högskolestuderande som bedrivit en sammanhängande utbildning alltifrån den obligatoriska skolan. Det är också den studerandegruppen det nuvarande studiemedelssystemet främst tar sikte på.

Det finns dessutom studerande under 20 år som deltar i vuxenutbildning. Som exempel kan nämnas elever i kommunal vuxenutbildning och folkhögskolor samt deltagare i studiecirklar.

4.3.4 *Vuxna i behov av ett förbättrat studiestöd*

I direktiven till SVUX påpekas att nuvarande studiesociala system är avsedda för ungdomsstuderande. I dagens läge saknas ett studiestöd som motsvarar behoven hos vuxenstuderande. Det gäller således att kunna avgränsa eller definiera de grupper som är i behov av ett bättre studiestöd än det som finns idag.

Det gemensamma för vuxenstuderande i de situationer som beskrivits i avsnitt 4.1 om överbryggande och återkommande utbildning är att de gjort ett avbrott i studierna och därmed, på samma utbildningsnivå, är äldre än de som bedrivit studier i sammanhängande utbildning. Den vuxenstuderande har således under varierande tid ägnat sig åt något annat än studier.

Enligt SVUX finns det anledning att ta fasta på om den studerande tidigare förvärvsarbetat eller inte. Den som under inte alltför kort tid försörjt sig själv genom förvärvsarbete är den som i första hand har behov av ett förbättrat studiestöd. Genom förvärvsinkomsterna har den vuxne skaffat sig fasta utgifter. Han kan också ha ansvar för annans försörjning. Inkomsterna bortfaller helt eller delvis under perioder av studier.

Det kan vidare hävdas, att den vuxne genom sin produktiva insats bör anses ha byggt upp en rätt att bedriva studier under ekonomiska

förhållanden som liknar dem han hade som förvärvsarbetande.

Av bl. a. dessa skäl föreslår SVUX att som kvalifikationskrav för rätt till ett särskilt vuxenstudiestöd ska gälla viss minsta tid på arbetsmarknaden.

4.4 Vuxenstuderandes ekonomi

4.4.1 *Inledning*

I kapitel 3 har vuxenstuderandes möjligheter att finansiera sina studier med statligt studiestöd beskrivits. Vidare har redovisats några av de ekonomiska svårigheter den vuxenstuderande ställs inför då han önskar studera, bl. a. beroende på utformningen av nuvarande studiesociala stöd.

Resonemangen bygger även i fortsättningen i huvudsak på reglerna inom studiemedelssystemet. Ett alternativ kan visserligen vara utbildningsbidragen. Eftersom dessa emellertid är avsedda för dem som är eller riskerar att bli arbetslösa är de i allmänhet inte aktuella för sådana vuxna som befinner sig i valet mellan att fortsätta förvärvsarbeta eller studera.

Nuvarande studiesociala system har byggts upp med hänsyn tagen till behoven hos unga människor. Syftet har varit att nå en bredare rekrytering bland ungdomar till utbildning ovanför den obligatoriska skolan. Studiestödet har ansetts vara ett viktigt instrument för att undanröja ekonomiska och sociala hinder vid val av utbildning och förvärvsarbete. Genom de studiesociala reformerna kring mitten av 1960-talet har ungdomar från socialgrupper som tidigare av ekonomiska skäl fått avstå från utbildning givits bättre möjligheter till försörjning under utbildningstiden. Det har varit särskilt angeläget att utforma studiestödet så att övergången mellan grundskola och gymnasium underlättas. Nuvarande studiestöd har bidragit till att rekryteringen till gymnasium och högskola inte bara förändrats utan också ökat kraftigt. Det har därmed också stimulerat till studier i sammanhängande ungdomsutbildning.

Nuvarande studiestöd tar inte sikte på och tillgodoser därmed inte heller vuxnas behov av ekonomiskt stöd under studietiden. En av de väsentligaste bristerna är att studiestödets totala nivå inte är tillräckligt hög för flertalet vuxnas behov.

4.4.2 *Studiestödets totalbelopp*

Bakgrund

Det har ovan konstaterats att studiestödets maximibelopp är avvägt mot de normala behoven hos dem som påbörjar studier i omedelbar anslutning till studierna i grundskolan och gymnasiet.

Studiestödets totalbelopp fastställdes till ca 6 500 kr. per läsår vid reformernas ikraftträdande 1965. Beloppet är värdesäkrat och utgör idag

ca 12 000 kr. per läsår.

Storleken på studiestödet var avvägt mot bakgrund av undersökningar om de studerandes levnadskostnader och med hänsyn till konsumtionsnivån hos andra grupper i samhället. Därvid togs även hänsyn till levnadsnivån hos gifta med barn.

Det förutsattes att en studerandes make själv skulle svara för sitt uppehälle. Därför infördes inte regler om högre studiestöd för gifta studerande.

Varför behövs ändrade regler?

För vilka vuxna är det nuvarande studiestödet otillräckligt för att täcka levnadskostnaderna under studier? De vuxna som framförallt har svårigheter att finansiera sin utbildning är de som har inkomster av förvärvsarbete. Övergång från förvärvsarbete till studier innebär förlust av förvärvsinkomster. Nuvarande studiestöd täcker inte ens förlust av ganska låga inkomster. Det innebär att den som vill bedriva mer omfattande studier och dessförinnan förvärvsarbetat, i allmänhet får vidkännas en sänkt levnadsstandard. En förutsättning för många vuxna vid övergång från förvärvsarbete till studier är att de för sin försörjning har sparat pengar för att kunna bibehålla relativt oförändrad standard.

Detta kräver i sin tur att inkomsterna varit ganska hyggliga. För familjeförsörjare ter sig problemet än större under studietiden i och med att det är flera personer som är beroende av inkomsterna och följaktligen drabbas av inkomstbortfallet.

I kapitel 3 redovisas i tabellform nettoinkomstbortfall och studiestöd vid vissa bruttoinkomster för ensamstående och gifta studerande med respektive utan barn.

Det är omöjligt att generellt ange den exakta inkomstnivå, där övergång till studier medför en sänkning av levnadsstandarden under studietiden. I kapitel 3 har – med vissa reservationer – uppskattats att studiestödet för närvarande vid helårs- och heltidsstudier kompenserar årsinkomster på upp till omkring 17 000 kr. brutto. Inkomster därutöver innebär att den studerande får vidkännas försämringar i levnadsstandarden vid övergång till studier.

SVUX:s slutsatser

För stora grupper vuxna är det idag omöjligt att påbörja studier därför att de inte kan avstå från så stor del av inkomsten. SVUX anser det oacceptabelt att studiestödet inte möjliggör försörjning under perioder av studier, åtminstone för dem som har genomsnittlig industriarbetarinkomst. För att rekrytering till vuxenutbildning ska kunna breddas måste det studiesociala stödet svara mot helt andra krav än det gör nu. För att ett fritt val mellan förvärvsarbete och studier ska vara möjligt även för vuxna krävs att sociala och ekonomiska hinder minskas eller borttages. Detta kräver enligt SVUX, att det studiesociala stödet ökas, så att det motsvarar en normalinkomst.

4.4.3 *Behovsprövning av studiestödet*

Inledning

Som framgår av redogörelsen i kapitel 3 är studiemedlen behovsprövade med hänsyn till såväl den studerandes egen som eventuell makes inkomst och förmögenhet. För gällande bestämmelser redogörs närmare i kapitel 5, där SVUX lämnar förslag till förändringar av behovsprövningsreglerna.

Den studerandes egen inkomst

Effekterna av nuvarande behovsprövningsregler

Effekten av nu gällande regler för hänsynstagande till egen inkomst är grovt sett den, att studiemedlen reduceras om inkomsten under det aktuella kalenderhalvåret överstiger ca 3 500 kr. Överstiger inkomsten ca 12 000 kr. under halvåret medför reduktionsreglerna att studiemedel inte alls kan beviljas. För deltidsstuderande gäller, att reduktionen av studiemedel börjar vid en halvårsinkomst om ca 11 000 kr. och att studiemedel ej kan beviljas om inkomsten överstiger omkring 14 000 kr.

Reglerna om behovsprövning i förhållande till den studerandes egen inkomst är – liksom reglerna för studiemedel överhuvudtaget – utformade med tanke på ungdomsstuderandes normala behov och med utgångspunkt i att studierna ska bedrivas på heltid under en hel studietermin. De speciella regler som med tiden tillskapats för dem som bedriver deltidsstudier och för dem som bedriver studier under endast en del av en termin har inte haft annat syfte än att förhindra att dessa kategorier skulle bli sämre behandlade än den "normale" studiemedelstagaren. De kan inte sägas innebära ett fullt accepterande av korttidsstudier och deltidsstudier som helt likaberättigade med heltidsstudier under en hel termin. Detta förhållande understryks t. ex. av den nuvarande bestämmelsen att skälen för deltidsstudier ska granskas av studiemedelsnämnd och godkännas för att deltidsstudiemedel ska kunna beviljas.

De nuvarande reglerna är särskilt oförmånliga för dem som bedriver studier endast några månader av ett halvår. Även om den egna inkomsten är låg under den del av halvåret som studierna inte pågår, så kan studiemedlen bli kraftigt reducerade.

Som exempel härpå kan nämnas, att den som bedriver studier under en månad och under resten av halvåret förvärvsarbetar och har en månadsinkomst av 2 500 kr. överhuvudtaget inte kan erhålla några studiemedel på grund av att inkomsten är för hög. Den som däremot bedriver studier under en normal termin (= 4,5 månader) och under återstående del av halvåret har samma månadsinkomst drabbas av en minskning av sina studiemedel med endast några hundra kronor.

SVUX:s slutsatser

Förvärvsarbetande med måttliga inkomster är sannolikt de som ställs inför de största ekonomiska svårigheterna om de önskar påbörja studier av större omfattning.

Den tidigare förvärvsinkomsten har möjliggjort en rad ekonomiska åtaganden, som kanske måste fullföljas även under en studieperiod. Försörjningsbördan gör att flera personer blir beroende av inkomsten, och för en familj är det inte lätt att plötsligt göra kraftiga inskränkningar i fråga om konsumtionsnivå. Den måttliga inkomsten har inte tillåtit avsättandet av reservkapital som kan utnyttjas under studieperioden. Studiestödet bör därför täcka förlusten av förvärvsinkomst.

Många vuxna har antagligen svårt att tänka sig att för långa perioder lämna sitt förvärvsarbete för att i stället ägna sig åt studier på heltid. En ökad vuxenanpassning av utbildningsorganisationen och av studiestödet måste därför bl. a. innebära, att man skapar ökade möjligheter till korttidsstudier.

Den anpassning av behovsprövningsreglerna som därvid framför allt behövs är att studiestödet inte ska reduceras av att vederbörande under den del av terminen då studier inte pågår har inkomster som måste betecknas som normala. Framför allt måste en förändring av reglerna innebära lättnader i behovsprövningen för dem som bedriver deltidsstudier eller som endast studerar en kortare period än en normal studietermin.

Makes inkomst

Effekterna av nuvarande regler

Nu gällande regler innebär, att makes inkomst börjar verka reducerande på studiemedlen om den överstiger 17 000 kr. under ett halvår. Om makes inkomst överstiger 30 800 kr. under ett halvår kan studiemedel inte beviljas såvida inte rätt till barntillägg föreligger.

Den reduktion av studiemedlen som föranleds av makes inkomst läggs till eventuell reduktion som föranleds av den studerandes egen inkomst eller av innehav av förmögenhet.

Om den studerande inte sammanbor med maken under studietiden – t. ex. därför att studiemöjligheter inte finns på hemorten – behovsprövas studiestödet inte i förhållande till makes inkomst eller förmögenhet.

Vad som från många synpunkter är av intresse är den förändring av både den egna ekonomin och familjens ekonomi som inträffar vid övergång till studier. Den reella betydelsen av det förhållandet att studiestödet behovsprövas mot makes inkomst skiftar naturligtvis starkt från fall till fall.

Som nämnts är det endast om den studerande under studierna sammanbor med maken som makens inkomst kan verka reducerande på studiemedlen. Om den studerande inte tidigare haft inkomster, med vilka han bidragit till familjens försörjning och det inte heller uppstår några

nämnvärda merkostnader för studierna, är behovet av studiemedel naturligtvis inte så stort. Därmed utgör inte det förhållandet, att behovsprövningen mot makes inkomst kan reducera studiemedlen, något stort faktiskt hinder mot att bedriva studier. Familjens ekonomi kommer ju inte att nämnvärt försämras av att den icke förvärvsarbetande maken börjar studera, eftersom denna make redan före studierna blev försörjd av den andra maken.

Att bedriva studier innebär emellertid alltid vissa kostnader. Om dessa inskränker sig till att avse kursböcker och annat nödvändigt studiematerial är problemet fortfarande begränsat även om dylika kostnader kan variera kraftigt från kurs till kurs. Andra kostnader kan tillkomma, t. ex. för resor till läroanstalter, måltider utanför hemmet och annat av liknande slag.

De verkligt stora problemen torde uppstå i den situationen, då en hemmavarande make som haft vård om minderåriga barn vill studera. I den situationen uppstår kostnader för tillsyn av barnen, och dessa kan bli betydande även om man får tillgång till samhällets barntillsyn. Om då makens inkomst leder till att studiemedelsbeloppet blir mycket litet eller till att studiemedel inte alls kan beviljas, skulle påbörjandet av studier leda till en försämring av familjeekonomin.

En annan situation som kan innebära stora problem är den då båda makarna förvärvsarbetar och den ena önskar studera. Övergången till studier innebär då förlust av den ena förvärvsinkomsten i familjen. Skulle därtill den studerande maken få sitt studiestöd reducerat på grund av den andra makens inkomster, så blir resultatet för den familjens vidkommande en kraftig minskning av intäkterna.

Av det ovan sagda framgår, att hänsynstagandet till makes inkomst vid behovsprövningen av studiestödet inte alltid medför att den som är gift får vidkännas sämre ekonomiska förhållanden om han eller hon påbörjar studier. I många för vuxna typiska situationer måste man dock konstatera, att behovsprövningen mot makes inkomst kan medföra stora ekonomiska svårigheter för den som vill studera.

Ända sedan studiemedelssystemet infördes 1965 har kritik riktats mot att rätten till studiemedel påverkas av makens inkomster. Denna kritik har sin grund inte bara i de konkreta problem som kan uppstå och som ovan tecknats i några typiska situationer. Kritiken grundar sig också på för rättsmedvetandet stötande avgränsningar av de grupper vilka omfattas av behovsprövningen gentemot makes inkomst och på att vuxna människor ställs i ett ekonomiskt beroendeförhållande till varandra.

Studiemedelssystemets regler om hänsynstagande till makes inkomst vid beviljande av studiestödet gäller även för den som utan att vara gift lever tillsammans med annan person, med vilken han tidigare varit gift eller med vilken han gemensamt har eller har haft barn, dvs. i praktiken för personer som vid beskattning räknas som gifta. Den som sammanlever med annan utan att de har barn tillsammans får sina studiemedel beviljade utan att hänsyn tas till den andra partens ekonomiska förhållanden. Detta innebär, att den som är gift kan få en oförmånligare behandling vid beviljandet av studiemedlen än den som är ogift men i övrigt lever under

exakt samma ekonomiska förhållanden. Det bör även framhållas att makeprövningen är förenad med stora kontrollsvårigheter.

Vidare har i praktiken problem varit förknippade med tillämpningen av regeln att hänsyn till makes ekonomi ska tas endast om den studerande under studietiden sammanbor med maken. Studiemedelsnämnderna accepterar inte alltid ett påstående i en ansökan att makarna inte sammanbor utan nämnden prövar om det med hänsyn till bostadsorten är rimligt att vederbörande har särskild bostad under studietiden.

Den mera principiellt grundade kritiken mot hänsynstagandet till makes ekonomi vid beviljande av studiestöd grundar sig som nämnts på uppfattningen att samhället i största möjliga utsträckning ska betrakta vuxna människor som självständiga individer. Man kan här hänvisa till utvecklingen på andra områden. Bl. a. har flera reformer på skatteområdet under de senaste åren syftat till att gifta i större utsträckning ska betraktas som ekonomiskt självständiga.

SVUX:s slutsatser

SVUX ansluter sig till den kritiska uppfattningen som i det föregående refererats vad avser hänsynstagandet till makes inkomst vid beviljande av studiestöd. Kommitténs principiella uppfattning är att man helt bör avskaffa reglerna om behovsprövnings mot makes ekonomi. Med hänsyn till sin uppgift begränsar emellertid kommittén sitt förslag i detta avseende till stödet för vuxenstuderande.

Av SVUX:s här redovisade principiella uppfattning följer, att studiestödet inte gärna kan byggas upp så att det skulle svara mot vissa individuella behov hos de studerande, exempelvis mot kostnader för försörjning av barn eller familj i övrigt, för bostadskostnader eller andra för en familj gemensamma kostnader så som hittills tillämpats för utbildningsbidragen.

Förmögenhet

Innebörden av de nuvarande reglerna för hänsynstagande till förmögenhet är, att studiemedlen ska reduceras med en femtedel av den del av förmögenheten som överstiger 51 000 kr. Detta innebär, att studiemedel inte alls kan beviljas om den behållna förmögenheten överstiger ca 79 000 kr.

Om den studerande är gift ska hans förmögenhet läggas samman med makens förmögenhet. Den gemensamma förmögenheten verkar reducerande på studiemedlen om den överstiger 76 500 kr. Om den gemensamma förmögenheten överstiger 105 000 kr. kan studiemedel ej beviljas.

Vad beträffar hänsynstagandet till makes förmögenhet kan samma allmänna resonemang tillämpas som vad gäller makes inkomst. SVUX:s principiella uppfattning är med andra ord, att hänsynstagandet till makes ekonomiska förhållanden överhuvudtaget bör avskaffas vid beviljande av studiestöd.

Vad beträffar hänsynstagandet till egen förmögenhet finner SVUX att de nuvarande reglerna måste anses tillräckligt generöst utformade. Det bör i sammanhanget påpekas, att den som har bunden förmögenhet över de angivna gränserna likväl kan erhålla studiemedel, vilka dock då i sin helhet utgörs av återbetalningspliktiga medel.

SVUX finner för sin del ingen anledning att föreslå materiella förändringar av reglerna för hänsynstagande till den studerandes egen förmögenhet. Samtidigt vill kommittén peka på, att reglerna för hänsynstagande till egen förmögenhet kommer till användning endast i ett fåtal fall. Den besparing statsverket gör i form av innehållna studiemedel är därför ganska obetydlig.

4.4.4 *Fördelning av studiestödet på lån och bidrag*

De nuvarande reglerna och deras effekter

Studiemedlen består av bidrag och av återbetalningspliktiga studiemedel. Bidragsdelen uppgår till högst 2 000 kr. per läsår om nio månader och resterande del – normalt knappt 10 000 kr. – ska återbetalas. Det innebär att studiemedlen i huvudsak utgörs av en studiekredit. För studerande som har barn och utnyttjar möjligheten att få barntillägg blir återbetalningsbördan större i och med att barntilläggen läggs ovanpå det normala studiemedelsbeloppet och därmed normalt blir återbetalningspliktiga i sin helhet. Har den studerande t. ex. två barn kan återbetalningsbördan öka med över 4 000 kr. per år.

Även andra faktorer bidrar till att återbetalningsbördan normalt kommer att bli större för den som bedrivit studier som vuxen.

Karakteristiskt för ungdomsstuderande är att kostnaderna för studier på gymnasieskolenivå i allmänhet täcks av föräldrarna samt av studiebidrag av varierande storlek från staten. De har i regel inte studieskulder för studier på gymnasieskolenivå. Den vuxne däremot behöver ofta skuldsätta sig för att kunna studera på den gymnasiala nivån.

För att kompensera brister i tidigare utbildning behöver många vuxna utbildning som är jämförbar med både grundskolan och gymnasiet. Om man antar att den vuxne behöver tre år för att genomföra dessa studier och att han bekostar studierna med studielån enligt nuvarande regler kan det medföra en studieskuld på över 30 000 kr. Har han därtill barn att försörja ökar skuldbördan.

Den vuxenstuderande har således inte bara svårigheter att finansiera sina studier. Han får i förhållande till den ungdomsstuderande studieskulder för studier på lägre nivåer. Ska den vuxenstuderande erhålla samma utbildningsnivå som är normal för ungdomsstuderande innebär det idag en skuldsättning som i regel inte förekommer bland de ungdomsstuderande.

Ett annat skäl till att vuxna kan känna tvekan inför skuldsättningen är att de har kortare tid att återbetala studieskulden.

Återbetalningsreglerna i studiemedelssystemet har utformats mot bak-

grund av att studierna har bedrivits i en sammanhängande period. Högskolestudierna antas i regel vara avslutade i 25-årsåldern. Normalt påbörjas därför återbetalningen några år före 30-årsåldern och pågår i över 20 år till 50-årsåldern. För den vuxne – även om han bara bedriver studier på grundskole- och gymnasieskolenivå – blir det i många fall en kortare återbetalningstid och därför ökade årliga avgifter.

Visserligen innehåller studiestödssystemet regler om att återbetalningen inte ska skapa otrygghet för den enskilde i det fall återbetalningsförmågan är svag. Härigenom kan man helt eller delvis befrias från att göra återbetalning för ett visst år. I praktiken medför emellertid befrielse från studiemedelsavgifter under ett år bara att betalningen uppskjuts till ett senare år. Först då den återbetalningsskyldige uppnått 65 års ålder avskrivs den kvarvarande återbetalningsskyldigheten.

Det är ett faktum att vuxenstuderande blir hårdare belastade av studieskulder än ungdomsstuderande. För det första får de skuldsätta sig för studier på lägre nivåer. För det andra får de, vid i övrigt lika förhållanden, antingen en hårdare årlig återbetalningsbörda eller avsluta sin återbetalning vid högre ålder.

Bidragets funktion – minskad återbetalningsbörda

Mot bakgrund av vad som sagts i föregående avsnitt och som en utgångspunkt för en fortsatt diskussion måste det slås fast, att studiebidragets väsentliga funktion ligger i att det minskar återbetalningsbördan efter studiernas slut.

Vad som är avgörande för försörjningsmöjligheterna under studietiden är storleken på det totala studiestödet, dvs. summan av studiebidraget och de återbetalningspliktiga studiemedlen. Det är alltså det totala studiestödet som måste öka om man vill ge större grupper möjligheter att klara sin försörjning under studietiden. Som understrukits flera gånger tidigare gäller detta framför allt vuxna med tidigare förvärvsinkomster och försörjningsansvar.

I föregående avsnitt har redovisats en rad omständigheter som gör att vuxenstuderande redan i dag drabbas av en hårdare återbetalningsbörda än de som bedriver studier i ungdomsåren vid jämförbara utbildningsnivåer. Om man skulle höja det totala studiestödet till vuxenstuderande utan att i samma utsträckning höja studiebidraget, skulle återbetalningsbördan bli än tyngre för dessa.

Det är enligt SVUX:s uppfattning väsentligt att man vidtar åtgärder för att minska återbetalningsbördan för dem som bedriver studier i vuxen ålder med sikte på att den åtminstone inte ska vara hårdare än för dem som bedriver motsvarande studier i ungdomsåren.

Även andra åtgärder än ett förhöjt studiebidrag till vuxenstuderande är tänkbara för att minska återbetalningsbördan efter studietiden. Man kan exempelvis ytterligare förstärka de sociala skyddsregler som redan nu finns och som syftar till att lindra återbetalningsbördan för dem som har ekonomiska svårigheter. Sådana förändringar av återbetalningsreglerna

kan emellertid knappast avse endast dem som är vuxenstuderande utan måste införas generellt för alla som fått återbetalningspliktiga studiemedel. Därmed kan man med sådana regelförändringar inte direkt kompensera de nackdelar i ekonomiskt avseende som för den enskilde kan följa av att studierna förlagts till vuxen ålder.

Ett annat alternativ är att man inför någon form av partiell avskrivning av återbetalningsbördan för dem som bedrivit vuxenstudier. Med ett sådant förfarande kan man direkt minska skuldbördan i den utsträckning man finner lämplig för att jämställa den vuxenstuderande med den som bedrivit studier i ungdomsåren. Vad gäller den tekniska utformningen av sådana avskrivningsregler är flera alternativ tänkbara. Generellt sett erbjuder dock en avskrivning inte någon fördel vid jämförelse med ett studiebidrag såvitt SVUX kan se.

Från teknisk utgångspunkt måste ett avskrivningssystem innebära en komplikation: den vuxenstuderande påförs under studietiden delvis fiktiva återbetalningspliktiga belopp. Vid en senare tidpunkt ska dessa återbetalningspliktiga belopp delvis avskrivas. Antingen ska då denna avskrivning ske med så fasta och schablonartade regler att det i praktiken redan från början varit klart vad som egentligen var ett bidrag och vad som egentligen var ett återbetalningspliktigt belopp. Eller så ska avskrivningen ske efter regler som ger den beslutande viss frihet i tillämpningen. I ett sådant fall ger inte avskrivningen den avsedda direkta kompensationen för de ekonomiska nackdelarna med att bedriva studierna vid vuxen ålder. För den enskilde vuxenstuderande måste det då också kännas otryggt att inte känna till vilken återbetalningsbörda han egentligen ådrar sig.

Med hänsyn till vad som anförts föreslår SVUX i det följande att man som metod att lindra återbetalningsbördan för dem som bedriver vuxenstudier väljer att förbättra studiebidraget.

En i sammanhanget relevant fördel med att man går bidragsvägen i stället för någon av de andra tänkbara vägarna är att man härigenom kan ge vuxenstuderande en generell kompensation för ett antal nackdelar som är förknippade med vuxenstudier i jämförelse med ungdomsstudier.

De med vuxenstudier förknippade nackdelarna som bidraget ska ge kompensation för är väsentligen följande två:

1. den vuxenstuderande behöver ett större totalt studiestöd och om inte bidraget absolut sett ökar lika kraftigt som det totala studiestödet, skulle den vuxenstuderande av detta skäl drabbas av en större återbetalningsbörda,
2. den vuxenstuderande har generellt kortare tid på sig att återbetala sin studieskuld, vilket medför antingen färre återbetalningsfria år efter studietiden eller en hårdare belastning under varje enskilt år efter studietiden; detta påstående gäller vid olika studieskuld.

Sammanfattningsvis: studiebidraget har ingen effekt på den studerandes levnadsnivå under studietiden utan uteslutande efter studiernas slut,

då det minskar återbetalningsbördan. En rimlig målsättning är att vuxenstuderande inte efter studiernas slut ska drabbas av hårdare återbetalningsbörda än ungdomsstuderande. Om denna målsättning ska uppnås måste studiebidraget vara så stort att det kompenserar *dels* för den kortare återbetalningstid som i princip står en vuxenstuderande till förfogande, *dels* för den ökning av det totala studiestödet som kan vara nödvändigt för att den enskilde ska bedriva vuxenstudier.

Påpekas bör, att den ovan angivna målsättningen för studiebidraget är ganska blygsam: det gäller endast att ge kompensation för vissa nackdelar som är förknippade med studier i vuxen ålder, dvs. att skapa likställighet mellan ungdoms- och vuxenstudier. Man kan ha längre gående ambitioner, nämligen att aktivt styra till förmån för vuxenstudier. I så fall kan man givetvis låta bidraget öka än mer än vad som följer av ovanstående målsättning. Man kan ha motsatt syfte, nämligen att mer eller mindre behålla den nuvarande styrningen till förmån för sammanhängande ungdomsutbildning. I så fall ska man inte låta bidraget ge full kompensation för vuxenstudiernas nackdelar. Det bör slutligen påpekas att, utifrån nuläget, varje förbättring av vuxenstudiestödet innebär att den nuvarande styrningen till förmån för ungdomsutbildningen minskas.

4.5 Tänkbara former för ett nytt studiestöd för vuxna

4.5.1 *Syften med ett nytt studiestöd*

Inledning

I avsnitt 4.4 har SVUX konstaterat, att det reguljära studiestödet för mera omfattande studier för personer över 20 år i flera avseenden inte är avpassat för att svara mot de faktiska behoven hos vuxenstuderande.

Behovet av förändringar av studiestödet är alltså klarlagt. Frågan är då vilken målsättning som ska ligga till grund för de förändringar SVUX vill föreslå.

I det följande ska tre tänkbara principer för utformningen av ett studiestöd diskuteras. I ett senare avsnitt ska diskuteras i vad mån olika förslag till tekniska lösningar svarar mot dessa tre principer. De principlösningar som här närmast diskuteras är följande: *enhetligt studiestöd* till alla vuxenstuderande, studiestöd prövat efter den *enskildes ekonomiska behov* samt studiestöd i form av *ersättning för förlorad arbetsförtjänst.*

Enhetligt studiestöd

Det enhetliga studiestödet är ett karakteristiskt drag i studiemedelssystemet: alla studerande erhåller i princip lika stort studiestöd för samma studietid. Undantag härifrån utgör barntillägg och s. k. extra studiemedel som kan beviljas om särskilt stora extra kostnader förekommer i samband med studierna. Ett annat undantag utgör det förhållandet att studiemed-

len är behovsprövade i förhållande till egen och makes ekonomi.

Om alla vuxenstuderande skulle erhålla ett enhetligt, mot studietidens längd proportionellt studiestödsbelopp, är det uppenbart att detta belopp måste ligga väsentligt högre än det nuvarande maximala studiemedelsbeloppet. Ett av de främsta skälen för att studiemedelssystemet fungerar dåligt för vuxenstuderande är ju, att studiestödet generellt sett är för lågt.

En rimlig målsättning för ett vuxenstudiestöd är att det ska vara möjligt för personer med normala inkomster att bedriva studier utan att behöva sänka sin levnadsstandard. Detta innebär i praktiken, att studiestödet måste motsvara en normal arbetsinkomst.

Ett studiestöd som ungefär motsvarar en genomsnittlig industriarbetarinkomst skulle innebära en överkompensation för dem som tidigare haft lägre inkomster, dvs. för låginkomsttagare, deltidsarbetande och hemarbetande. Dessa senare grupper skulle genom studiestödet kunna öka sin standard under utbildningstiden. Mot detta finns i och för sig knappast något att invända från jämlikhetssynpunkt. Att utforma studiestödet så, att det för vissa grupper innebär en ekonomisk överkompensation ligger emellertid utanför det avsedda målet, nämligen att undanröja ekonomiska hinder för studier.

Studiestöd anpassat till den enskildes behov

Som tidigare nämnts kommer KAMU under hösten 1974 att avge förslag om nya regler för utbildningsbidragen inom arbetsmarknadsutbildning. I sin nuvarande utformning utgör utbildningsbidragen ett exempel på studiesocialt stöd i huvudsak uppbyggt så, att det ska svara mot den enskildes individuella behov. Utöver ett grundbidrag kan man beviljas olika tillägg – för hyra av bostad i hemorten, för hyra i utbildningsorten, för resor mellan bostaden och skolan, för arbetskläder, för försörjning av make och av barn. De olika tilläggen utgör en blandning av schabloniserade belopp och av belopp som motsvarar en faktisk kostnad, ibland efter prövning av skäligheten.

Erfarenheterna från arbetsmarknadsutbildningen kan således ligga till grund för en bedömning av lämpligheten av att göra ett generellt studiestöd för vuxna avpassat efter den enskildes behov.

Allmänt kan sägas, att en långt individualiserad bedömning av den enskilde studerandes faktiska behov av medel kräver en ingående insyn i hans ekonomiska förhållanden. Detta uppfattas av många som intrång i den personliga integriteten. En individualiserad bedömning förutsätter vidare en omfattande administrativ apparat, som också omfattar kontroll av att lämnade uppgifter om kostnader är riktiga. Möjligen finner man också anledning pröva skäligheten av vissa kostnader.

Som exempel på detta kan nämnas prövningen av bidrag till hyra för bostad på hemorten för dem som erhåller utbildningsbidrag. Denna prövning anses vara mycket betungande administrativt. Den förutsätter inte bara kontakter med hyresvärden utan också med de kommunala organ som handlägger ärenden om kommunala och statliga bostadstillägg.

Såsom tidigare påpekats torde ett studiestöd som anpassas till den

studerandes individuella behov förutsätta en behovsprövning med hänsyn till eventuell makes ekonomiska förhållanden, t. ex. för att avgöra i vilken utsträckning kostnader för bostad eller för försörjning av barn bör belasta den studerande respektive hans make.

Studiestöd som ersättning för inkomstbortfall

Slutligen kan studiestödet utformas så att det inom vissa gränser ersätter förlorad inkomst vid studier. Ett sådant studiestöd är hittills inte prövat om man bortser från den möjlighet som i vissa fall föreligger att behålla lönen under studieperioder. För olika typer av försäkringar är det däremot vanligt att förmånen görs beroende av storleken av den inkomstförlust som man försäkrar sig mot.

Ett studiestöd som avser att ersätta inkomstbortfall vid studier kan vara uppbyggt på följande sätt. I botten finns ett enhetligt grundbelopp. Har den studerande tidigare haft inkomst av förvärvsarbete som överstiger grundbeloppet ska studiestöd upp till en viss nivå ersätta bortfallet av förvärvsinkomsten. Att studiestödet skulle ersätta inkomster upp till en viss maximinivå beror främst på att man vill ge prioritet åt personer med måttliga inkomster i ett läge då resurserna är begränsade.

En fördel med ett studiestöd uppbyggt efter principen om ersättning för inkomstbortfall är att den studerande härigenom kan behålla samma konsumtionsstandard under studietiden som han hade dessförinnan. En sänkning av levnadsstandarden upplevs nämligen av många som ett studiehinder.

Ett skäl mot att studiestödet ersätter inkomstbortfall är att detta skulle konservera skillnader i konsumtionsstandard. Den som före studierna haft låga inkomster får ett sämre studiestöd än den som haft goda inkomster.

4.5.2 *Några förslag till utformning av ett studiestöd*

Inledning

I den allmänna debatten har förekommit olika förslag om studiestöd som helt skiljer sig från de nuvarande studiesociala systemen. I direktiven till SVUX omnämns t. ex. tanken att utforma vuxenstudiestödet som en försäkringsförmån. Överhuvudtaget har direktiven lämnat SVUX stora friheter att utforma sina förslag efter linjer som principiellt helt avviker från hittills gängse sätt att finansiera studier. Det finns därför anledning att diskutera olika alternativ för utformningen av ett nytt vuxenstudiestöd.

I sin debattskrift diskuterade SVUX ett antal tänkbara metoder för konstruktionen av ett framtida studiestöd. Den diskussion för konstruktionen av ett framtida studiestöd som förs i det följande är i stora stycken hämtade från debattskriften.

Utbildningsförsäkring

En tänkbar möjlighet att lösa de vuxnas problem med studiefinansieringen är att man konstruerar ett system som liknar en försäkring, en utbildningsförsäkring.

När man i detta sammanhang använder begreppet "försäkring" bör man emellertid ha klart för sig vilken närmare innebörd man vill ge begreppet. Det för tankarna till ett skydd som man tillgriper i en behovssituation. En pensionsförsäkring innebär att man skaffar sig ett skydd för sin försörjning efter uppnådd pensionsålder, och den träder i funktion om man uppnår sådan ålder. Sjukförsäkringen garanterar att man har inkomster även om man skulle bli sjuk. Arbetslöshetsförsäkringen innebär att man har inkomster även om man blir arbetslös, osv. Gemensamt för försäkringarna är att något objektivt konstaterbart behov ska uppstå. Som regel kan den försäkrade inte heller själv bestämma när behovet uppstår. Något inträffar som gör att man behöver skyddet och då utlöses försäkringen. Eftersom man inte själv har avgörandet över i vilken mån man utnyttjar försäkringen är det allmänt accepterat att inte alla utnyttjar förmånerna lika mycket eller att utnyttjandet för den enskilde inte står i fast proportion till de avgifter han erlagt. Försäkringen innebär en fördelning av risker.

Av uppenbara skäl kan en utbildningsförsäkring inte ges den ovan tecknade innebörden. Även om det är så att man kan tänka sig flera situationer där studier är ett medel att ta sig ur problem man hamnat i, råkar man i stora svårigheter om man närmare skulle försöka beskriva sådana situationer, som alltså skulle vara ett villkor för att försäkringen skulle utlösas. Mera realistiskt är att betrakta utbildning som någonting den enskilde själv väljer, och det är från flera undersökningar känt att en del grupper har större studiebenägenhet än andra. Graden av försäkringens utnyttjande skulle avgöras av den enskilde, och därmed är det inte särskilt rimligt att fördela kostnaderna lika på alla försäkrade.

När man därför talar om utbildningsförsäkring som en metod att lösa de vuxnas problem med studiefinansieringen avser man troligen någonting annat än en försäkring i mera strikt mening, nämligen ett system där man bygger upp en rätt till studiestöd av viss omfattning. Detta kan utnyttjas under perioder då den enskilde själv – t. ex. under trycket av omständigheter i samband med hans arbetssituation – önskar bedriva studier. Tekniken för fonduppbyggnad kan i stora stycken hämtas från exempelvis socialförsäkringsområdet.

I ett sådant system är det inte nödvändigt att – såsom i ATP-systemet – starta med en lång fonduppbyggnadsperiod för att erhålla medel som i princip ska täcka gjorda åtaganden. Man kan i stället nöja sig med en buffertfond för att möta temporära toppar i utnyttjandet och i övrigt se till att de årliga intäkterna täcker de årliga utgifterna.

Det väsentligaste problemet med försäkringskonstruktionen tycks vara att åstadkomma en rimlig avvägning mellan avgifter och förmåner. Utbildningsbehoven skiftar oerhört för olika individer och för olika studiemål. Om försäkringen ska avse utbildning ovanför grundskolan, finner man, att åtskilliga av försäkringstagarna aldrig kommer att efterfrå-

ga någon utbildning överhuvudtaget. Andra kommer att genomgå treårigt gymnasium och därefter bedriva högskolestudier, som inklusive forskarutbildning kan uppgå till mer än tio år, varefter kan komma ytterligare behov av fortbildning. Ska försäkringen omfatta även tidskrävande akademiska studier? Ska man ge kompensation till dem som överhuvudtaget inte utnyttjar försäkringen genom att bedriva studier? Eller ska man låta avgifterna vara beroende av i hur hög grad försäkringen utnyttjas?

Ett annat väsentligt problem är om en försäkring ska omfatta såväl personer i ungdomsskolan som personer i återkommande utbildning eller vuxenutbildning, alltså om försäkringen ska ersätta nuvarande studiehjälps- och studiemedelssystem eller om det ska komplettera dessa. Frågeställningen har olika aspekter om man ser den på kort eller lång sikt. I dag finns personer som faktiskt har utnyttjat de nu existerande studiesociala systemen för att skaffa sig utbildning i gymnasium och högskola. Andra har enbart gått i folkskola. Utgångslägena är alltså mycket skiftande för försäkringstagarna under en mycket lång övergångstid.

Problemet blir likartat på längre sikt om man inte låter försäkringen ersätta övriga studiesociala system. Då kommer också många att med studiehjälp och studiemedel finansiera utbildning ovanför grundskolan och alltså ha ett annat utgångsläge vid utnyttjandet av försäkringen än de som började förvärvsarbeta omedelbart efter grundskolan.

I socialförsäkringarna är det vanligt att förmånerna syftar till att ersätta inkomstbortfall. Detta gör det naturligt att med ett försäkringssystem göra storleken av studiestödet beroende av storleken på inkomstbortfallet.

SVUX har under sina principiella överväganden prövat tanken att koppla ihop en utbildningsförsäkring med tilläggspensioneringen inom den allmänna pensionsförsäkringen. Kort uttryckt har tanken varit, att studiestödet skulle finansieras via allmänna pensionsfonden och ha formen av ett förtida uttag av tilläggspension. Genom att man i förtid utnyttjar sin pensionsrätt skulle storleken på tilläggspensionen minska i motsvarande mån. Utbildningen förutsätts emellertid normalt resultera i högre inkomster, och med hjälp av dessa förbättrade inkomster skulle man återställa och eventuellt också förbättra rätten till tilläggspension.

Det framgick ganska snart att studiefinansiering i form av ett förtida uttag av tilläggspension skulle stöta på flera mycket svåra tekniska problem. Det avgörande skälet till att SVUX övergav denna tanke var dock att kommittén fann att den skulle stå i strid med grundläggande värderingar bakom pensionsreformen. Tilläggspensionen avser att ge trygghet under ålderdomen, och det framstår som helt orimligt att den enskilde skulle kunna få denna trygghet raserad exempelvis genom att bedriva studier som blir misslyckade i den meningen att de inte leder till förbättrade inkomster.

SVUX har för sin del inte funnit, att ett studiesocialt system som förtjänar beteckningen utbildningsförsäkring skulle erbjuda någon lösning på de akuta studiefinansieringsproblem som dagens vuxna står inför. Kommittén har inte kunnat finna några tillfredställande lösningar på de

problem som hopar sig kring ett sådant system.

Om vidare en försäkringsliknande modell för studiefinansieringen ska vara meningsfull bör den innefatta generell rätt för alla som omfattas av försäkringen att erhålla erforderligt studiestöd. Därmed förutsätts att samhället är berett att ställa mycket stora resurser till förfogande för finansieringen av försäkringen. Denna grundläggande förutsättning föreligger enligt SVUX:s bedömning inte för närvarande. Dock utesluter inte SVUX möjligheten att det i framtiden blir meningsfullt att ånyo ta upp en diskussion om utbildningsförsäkringen som en lämplig metod att ordna studiefinansieringen för all utbildning över grundskolan.

Studielön

Redan vid det nuvarande studiesociala systemets tillkomst i mitten av 1960-talet fördes en debatt om studielön som lämplig metod att finansiera studier. Krav på studielön finns i flera studerandeorganisationers program.

Grundmotivet för studielön är att studier skulle vara ett arbete, jämförbart med annat slag av förvärvsarbete. De som pläderar för studielön förefaller i huvudsak se den som ett mål på lång sikt. Särskilt pekar man på de fördelar studielönen skulle inenbära vad avser rekryteringen till utbildning. Argumenten mot studielön har i huvudsak byggt på att den för närvarande skulle innebära, att man ytterligare gynnar grupper i samhället, som redan är gynnade.

I stor utsträckning bygger argumenten för och emot studielön på likartade värderingar. Anhängarna av studielön har sett den som ett medel att minska skillnader i lön efter utbildning. Motståndarna har hävdat, att den inte kan införas förrän de av utbildningens längd beroende skillnaderna i inkomst faktiskt har minskat.

Begreppet "lön" antyder att studierna som prestation ska belönas. Lönen för en viss tids studier kan då göras lika stor. Ska lönen vara olika stor för olika personer skulle detta snarast bero på skillnader i prestation under studietiden. Problemet är då hur man ska kunna differentiera lönen med hänsyn till skillnader i behov, skillnader som grundas på tidigare roller, försörjningsbörda och liknande.

Om man skalar bort det litet slagordsmässiga i ordet "lön" så handlar kravet på studielön i grund och botten om att man ska kunna bedriva studier på heltid utan att behöva skuldsätta sig. SVUX:s förslag i det följande innebär för de vuxenstuderandes del väsentligt ökade bidrag och därmed möjligheter till minskad skuldsättning. I viss mån innebär därför SVUX:s förslag ett steg mot tillgodoseendet av de krav som ställs av dem som fordrar studielön. Att införa en generell rätt till studielön nu anser emellertid SVUX vara uteslutet av ekonomiska skäl. Om det i en framtid blir möjligt att införa högre studiebidrag än dem SVUX i det följande föreslår och att samtidigt göra rätten till dessa bidrag generell, så är det närmast en bedömningsfråga om dessa bidrag ska betecknas som en lön.

Betald ledighet för studier

Ytligt sett kan studielön och bibehållen lön under ledighet för studier tyckas ha stora likheter. Mellan de båda begreppen föreligger emellertid klara skillnader vad avser det mera principiella syftet.

Som nyss nämnts utgör studielönen någon form av ersättning för den prestation man utför när man studerar. Studielönen bör därför i första hand utgå som ett enhetligt belopp. Ska skillnader i lön mellan olika personer förekomma så bör den ha sin grund i skillnader som direkt har med studierna att göra. Bibehållen lön under studietiden innebär däremot konsekvent skillnader i studiestöd mellan olika personer, och denna skillnad har sin grund i skillnader i lön före studierna. Bibehållen lön under studier utgör därför mera en variant av ett studiestöd som utgör ersättning för inkomstbortfall. Varianten innebär att det är arbetsgivaren som direkt svarar för finansieringen av studiestödet. Detta kan givetvis ske med hjälp av bidrag från samhället.

Det är vanligt att intern utbildning i företag och förvaltning sker med bibehållen lön för de anställda oavsett om studierna äger rum inom eller utanför företaget. Arbetsgivaren har ett stort inflytande över omfattningen av studierna liksom över urvalet av dem som ska erhålla sådan utbildning eftersom han står för finansieringen av stödet.

SVUX finner en sådan utgångspunkt för en studiestödsreform otillfredsställande av flera skäl. Den företagsinriktade utbildningen skulle bli alltför gynnad. Urvalet av personer skulle ske främst med hänsyn till företagets intressen av vilka som behöver utbildas.

Ett studiestöd som innebär rätt till bibehållen lön under studietiden kan vidare bara avse personer som förvärvsarbetar. Stora och utbildningsmässigt angelägna grupper som exempelvis hemarbetande kvinnor skulle ställas utanför.

Inom KAMU har översynen av arbetsmarknadsutbildningen aktualiserat vissa frågor som har samband med internutbildningen inom företagen. Bl. a. har man uppmärksammat att de anställdas möjligheter till sådan utbildning är mycket olika. KAMU föreslår att en särskild utredning tillsätts för att undersöka den företagsinterna utbildningen. SVUX vill för sin del tillstyrka att en sådan utredning kommer till stånd. I utredningsuppdraget bör även ingå att göra en översyn av gränsdragningen mellan den av samhället anordnade och bekostade yrkesutbildningen och den av företagen bekostade internutbildningen.

Förändringar av studiemedelssystemet – SVUX:s förslag

I det föregående har ett antal principiellt nya metoder för ett reguljärt samhälleligt studiestöd diskuterats.

Det har av diskussionen framgått, att SVUX inte finner att någon av metoderna ger en tillfredsställande lösning av problemen med de vuxnas studiefinansiering, åtminstone inte på kort sikt och med de resurser som samhället inom överskådlig tid kan antas vara berett att ställa till förfogande för ändamålet.

SVUX:s slutsats är att *den för närvarande mest framkomliga vägen att*

skapa ett bättre studiestöd för vuxna består i ett antal förändringar av studiemedelssystemet.

I närmast följande avsnitt kommer SVUX att kortfattat redogöra för den huvudsakliga innebörden i sina förslag och lämna de principiella motiveringarna för dessa.

4.6 Huvudprinciperna i SVUX:s förslag

4.6.1 *Nödvändigheten av ett förbättrat studiestöd för de vuxna*

Inledning

Kraftigt förbättrade möjligheter för de vuxna att finansiera sina studier innebär givetvis kraftigt ökade utgifter från samhällets sida, vilket bl. a. utförligt belystes i SVUX:s debattskrift. Framför allt blir utgiftsökningarna betydande om det förbättrade studiestödet leder till en omfattande nyrekrytering av vuxna till utbildning.

Med hänsyn till att de resurser samhället kan avdela för reformer på vuxenutbildningens område är begränsade, är det nödvändigt att diskutera vilka insatser som ska prioriteras. En sådan prioriteringsdiskussion kan föras utifrån flera utgångspunkter.

Fritidsstudier – heltids- och deltidsstudier

I direktiven till SVUX påpekas, att det från samhällets synpunkt finns skäl för att även i framtiden vuxna studerar på deltid. Skälen härför är bl. a. att produktionsbortfallet blir begränsat och att behovet av studiesocialt stöd också blir begränsat för de deltidsstuderande, under förutsättning att de har förvärvsarbete. Direktiven använder visserligen ordet "deltidsstuderande", men påpekandet avser i främsta rummet deltidsstudier som bedrivs helt eller huvudsakligen på fritid.

När man nu tvingas till prioriteringar, så bör man diskutera hur samhället ska avväga insatser för att förbättra möjligheterna till fritidsstudier mot insatser för att förbättra möjligheterna till heltidsstudier och mera intensiva deltidsstudier.

Problemet handlar inte bara om hur man effektivast ska använda resurserna utan också om vilka grupper i samhället som i främsta hand ska nås av de förbättrade villkoren för vuxenutbildningen.

Det förefaller därvid troligt att de vuxna som är kortutbildade och som inte är särskilt studiemotiverade lättare kan rekryteras till olika typer av fritidsutbildningar än till mera intensiva studier. Denna omständighet talar för att en verkligt bred rektytering till vuxenutbildningen, som omfattar helt nya grupper, lättast kan nås genom ökade insatser för utbildning på fritid.

Problemet har också en rättviseaspekt. Med tillgängliga resurser kan man ge ett större antal personer möjlighet till fritidsutbildning på förmånliga villkor än det antal personer som skulle kunna få ett

förbättrat studiestöd för intensivare studier.

Det vore emellertid samtidigt av flera skäl orimligt att helt koncentrera insatserna för en vidgad vuxenutbildning till fritidsstudier. Det skulle i så fall exempelvis innebära, att reella möjligheter till längre intensiva studieperioder står öppna bara för ungdomar och för de vuxna som finner sig i att studera på de ekonomiska villkor som gäller för ungdomsutbildningen. En sådan inriktning av reformerna skulle exempelvis utesluta alla möjligheter till ett ökat inslag av återkommande utbildning. Det skulle också medföra svårigheter för en redan etablerad vuxenutbildning på heltid som exempelvis folkhögskolan.

Den reformverksamhet som nu förordas måste också ha som utgångspunkt att det för närvarande finns betydande möjligheter till fritidsstudier. De ekonomiska möjligheterna för individerna till mera omfattande utbildning är begränsade. Bl. a. genom den folkbildningsverksamhet som förekommit under lång tid har många redan fått den studiestimulans som gör att de efterfrågar en mer omfattande vuxenutbildning.

Om de vuxna inte ges förbättrade ekonomiska möjligheter att bedriva studier på heltid eller i form av intensivare deltidsstudier, så utesluts även i fortsättningen många i praktiken från att skaffa sig den utbildning de önskar eller behöver för att åstadkomma förändringar av sin situation.

Studier uteslutande på fritid är i många fall för den enskilde ett dåligt alternativ. Om mera omfattande studiemål ska kunna nås den vägen krävs antingen så stora uppoffringar av fritiden att endast människor med stora personliga resurser och fast målinriktning är beredda att underkasta sig dem eller också så lång tid att det fordras stor planmässighet för att hålla målet i sikte. Vissa utbildningar erbjuds för övrigt bara i form av heltidsstudier.

Rättvisan mellan de vuxna och de unga generationerna kräver att också de vuxna får reella möjligheter att under längre eller kortare perioder bedriva studier på heltid om de behöver eller önskar det. Också de vuxna måste få möjligheter att snabbt skaffa sig en ny eller förbättrad yrkesutbildning, att snabbt fördjupa sina kunskaper om samhällslivet, om ekonomi, miljöfrågor, naturvetenskap och kultur, överhuvudtaget på alla områden där utbildning ges.

SVUX är av den bestämda uppfattningen att det är nödvändigt att samtidigt satsa *både* på en förbättrad fritidsutbildning *och* på ett förbättrat studiestöd för heltids- och mera omfattande deltidsstudier. Det finns emellertid anledning att ytterligare diskutera hur dessa insatser ska avvägas mot varandra, särskilt i det tidsperspektiv som SVUX:s förslag omfattar. Denna fråga har också att göra med avvägningen i tiden mellan de reformer som föreslås av FÖVUX och de reformer som föreslås av SVUX.

För den huvudsakliga innebörden i FÖVUX:s förslag om studiestöd har tidigare redogjorts i avsnitt 4.2. Därav framgår, att förslagen i första hand är ägnade att rekrytera till fritidsstudier och att dem man i första hand avser att nå är de mest kortutbildade grupperna. På sikt torde FÖVUX:s förslag komma att medverka till ökad efterfrågan på mera omfattande utbildning, dvs. på utbildning som kräver studiestöd.

Enligt SVUX:s uppfattning är det angeläget att reformtakten inom det område som omfattas av FÖVUX:s förslag blir snabbare än utbyggnaden av det studiestöd som SVUX lämnar förslag om. Detta innebär, att satsningen på fritidsstudier bör bli särskilt markerad i början av den reformperiod som utredningarnas förslag omfattar. Mot slutet av reformperioden bör en relativ förskjutning av resursökningen ske till förmån för utbyggnaden av studiestödet. SVUX:s förslag beträffande takten för utbyggnaden av studiestödet återfinns i kapitel 7.

Utbildningsnivåer

I tidigare avsnitt har flera gånger markerats, att SVUX anser, att i ett inledningsskede förbättringarna av de vuxnas utbildningsmöjligheter främst ska avse studier på grundskole- och gymnasieskolenivå. Orsaken härtill ligger i att kommittén uppfattar det som nödvändigt att prioritera behoven hos de kortutbildade. Detta ställningstagande från SVUX:s sida stämmer väl överens med uppfattningen att man i ett inledningsskede ska satsa relativt kraftigare på fritidsutbildning.

I avsnitt 7.5 lämnar SVUX sitt förslag till hur studiestödet under olika år bör fördela sig på olika utbildningsnivåer. Av förslaget framgår att vuxenstudiestödet redan från början införs på alla utbildningsnivåer. I början av den reformperiod förslagen omfattar, ska emellertid utbyggnaden ske snabbast på nivåer motsvarande grundskolan. I ett senare skede sker en tyngdpunktsförskjutning uppåt mot nivåer motsvarande gymnasieskolan och i ett ytterligare senare skede bör en snabb utbyggnad komma till stånd också på högskolenivå.

4.6.2 *SVUX:s förslag*

I kapitel 6 redovisar SVUX i detalj sina förslag till nytt studiestöd för vuxna.

Som framgått av avsnitt 4.5 har SVUX kommit till den slutsatsen, att det lämpligaste sättet att åstadkomma ett förbättrat studiestöd för vuxna är att göra förändringar i det nuvarande studiemedelssystemet. *Det förslag SVUX framlägger bör ses som en utbyggnad av studiemedelssystemet.* Till sin faktiska innebörd utgör det särskilda vuxenstudiestödet enligt förslaget ett *tillägg till vanliga studiemedel i form av ett särskilt vuxenstudiebidrag* även om det till sin tekniska utformning delvis skiljer sig från vanliga studiemedel.

Behörighet till särskilt vuxenstudiebidrag

SVUX föreslår, att som *enda behörighetskrav för rätt till särskilt vuxenstudiebidrag ska gälla viss anknytning till arbetslivet,* nämligen att man under *minst fem år* haft pensionsgrundande inkomst enligt lagen om allmän försäkring.

För utformningen av behörighetskrav har bl. a. följande synpunkter

varit av betydelse.

Av skäl som framgår av avsnitt 4.3.4 har SVUX funnit att den från studiesocial synpunkt riktigaste avgränsningen av dem som är i behov av ett förbättrat studiestöd sammanhänger med om vederbörande före studierna haft förvärvsinkomster eller ej. Som en följd härav är det naturligt att kräva viss minsta tid på arbetsmarknaden för att rätt till särskilt vuxenstudiebidrag ska föreligga.

Av betydelse för avgränsningen har också varit SVUX:s förslag att bidraget delvis ska finansieras med en arbetsgivaravgift (Se kapitel 11).

För den mera exakta utformningen av behörighetskravet har SVUX haft att ta ställning dels till hur många år på arbetsmarknaden som ska krävas, dels till hur fast anknytningen till arbetsmarknaden ska ha varit under vart och ett av kvalifikationsåren. Delvis kan dessa krav vägas mot varandra. Om man kräver att endast heltidsarbete ska vara behörighetsgrundande kan man i gengäld begränsa kravet på antal år på arbetsmarknaden. Om man i stället endast kräver att deltidsarbete eller kortare perioder av arbete under vart och ett av kvalifikationsåren ska föreligga bör man i gengäld kräva flera år på arbetsmarknaden för behörighet. I valet har SVUX stannat för att föreslå en relativt lång kvalifikationstid, nämligen fem år. I gengäld ställs kravet på omfattningen av förvärvsarbetet under vart och ett av åren lågt, dvs. endast vid att vederbörande ska ha haft pensionsgrundande inkomst, eller, mera exakt, att han ska ha tillgodoförts pensionspoäng enligt reglerna för ATP. Detta krav innebär alltså, att man under 1974 ska ha en förvärvsinkomst om 8 100 kr., och under andra år en inkomst som i fast penningvärde motsvarar detta belopp.

Det kan nämnas, att SVUX länge övervägt att begagna sig också av en åldersregel för att ange behörigheten till det särskilda vuxenstudiebidraget. Med en åldersregel i kombination med krav på anknytning till arbetslivet skulle man kunna sänka kravet på antalet år i förvärvsarbete. För att en sådan regel ska fungera på önskvärt sätt skulle man emellertid få ha olika åldersgränser för studier på grundskole-, gymnasieskole- respektive högskolenivå. Bortsett från att detta skulle utgöra en komplikation från rent tekniska utgångspunkter, skulle man tvingas att mer eller mindre permanenta en nivåuppdelning av vuxenutbildningen, vilket av SVUX inte betraktas som önskvärt. En annan mindre önskvärd följd härav är, att samma person skulle få olika stöd vid studier på olika nivåer, vilket kan accepteras som en följd av en medveten styrning av olika stora resurser till olika nivåer, men knappast som en rent slumpvis effekt i det enskilda fallet.

Den som har barn kan t. ex. på grund av bristande möjligheter till barntillsyn ha tvingats avstå från förvärvsarbete. Enligt SVUX:s uppfattning finns det anledning att medge undantag från den allmänna regeln om krav på minst fem års förvärvsarbete i detta fall. SVUX föreslår därför, att *högst tre års vård av eget barn under tio år ska få räknas som år med pensionsgrundande inkomst.* Eftersom ett av huvudsyftena med det förbättrade studiestödet är att det ska ge en schabloniserad ersättning för förlorad arbetsinkomst, har SVUX inte velat föreslå, att hela kvalifika-

tionstiden om fem år ska kunna utgöras av år då man haft vård om eget barn. Av liknande skäl bör visst tillgodoräknande få ske av år då man på grund av *fullgjord värnplikt* varit förhindrad att i full utsträckning förvärvsarbeta.

Det särskilda vuxenstudiebidraget

Vanliga studiemedel utgår med ett totalbelopp som per månad för närvarande utgör 1 322 kr. Detta i sin tur motsvarar – som framgår av kapitel 3 – nettoinkomsten per månad av en årsinkomst om ca 17 000 kr. En av utgångspunkterna för hela utredningsarbetet är att detta studiestöd är för lågt för att motsvara många vuxnas ekonomiska behov. Det är därför en självklarhet för SVUX att föreslå en höjning av det totala studiestödsbeloppet.

SVUX föreslår, att *det särskilda vuxenstudiestödet ska uppgå till uppemot 150 procent av de nuvarande studiemedlen.* Bakom detta förslag ligger inga undersökningar rörande rekryteringseffekten av olika belopp för det totala studiestödet och heller inga undersökningar av hur stort studiestöd vuxna önskar sig för att påbörja studier. Enligt SVUX:s uppfattning hade det också varit mindre meningsfullt att bygga förslag om ett nytt studiestöd på undersökningar av det angivna slaget.

Som tidigare framhållits flera gånger är resurserna för studiesociala reformer begränsade. SVUX har för sina bedömningar befunnit sig i den situationen, att man haft att välja mellan å ena sidan relativt liten förbättring av studiestödet för ett stort antal människor och å andra sidan mera betydande förbättringar av studiestödet till ett begränsat antal människor. SVUX anser att förslaget om en 50-procentig förbättring av studiestödet i huvudsak innebär ett val av det senare alternativet.

En höjning av studiestödet med 50 procent innebär en ökning av månadsbeloppet till i runt tal 2 000 kr. Detta i sin tur motsvarar nettoinkomsten per månad av en bruttoårsinkomst på omkring 35 000 kr. En sådan årsinkomst får betraktas som normal för stora löntagargrupper. Vid de avvägningar som tvingas fram är det enligt SVUX:s uppfattning svårt att motivera ett väsentligt högre studiestöd.

Av skäl som framhållits i avsnitt 4.4 är det väsentligt, att det nya studiestödet inte ges en sådan utformning att det tvingar de vuxenstuderande till ökad skuldsättning. Av detta skäl föreslår SVUX att *höjningen av studiestödet i sin helhet får formen av ett bidrag.*

Ett problem vid konstruktionen av det förbättrade studiestödet för vuxna har varit huruvida det är lämpligt med mycket markerade tröskeleffekter eller om det är lämpligare med en mera stegvis övergång från de vanliga studiemedlen till ett maximalt studiestöd.

Mycket starka tröskeleffekter – och därmed starka styrningseffekter – erhåller man om det förbättrade vuxenstudiestödet utgår med ett enhetligt belopp. Det kommer då att ligga avsevärt högre än de vanliga studiemedlen. Om man i stället har ett stort antal steg för en successiv ökning av studiestödet uppstår praktiskt taget inga tröskeleffekter alls.

Den här berörda frågan har varit föremål för omfattande diskussioner

inom kommittén. Det förefaller klart, att ett system innehållande flera trappsteg skulle passa bra i en situation där återkommande utbildning är regel. I en sådan situation bör det inte vara det studiesociala systemet som styr den tidsmässiga förläggningen av olika utbildningsperioder, utan valet bör i stället bestämmas av andra faktorer som mera har med utbildningens innehåll och angelägenhetsgrad att göra. Vart och ett av trappstegen kan då göras så stort, att det ganska exakt medför ersättning för de personliga nackdelar av ekonomisk art som kan vara förknippade med uppskov av studierna. En nackdel med många trappsteg är å andra sidan att systemet blir mera invecklat.

Som kommer att framgå närmare av kapitel 7 föreslår emellertid SVUX, att det särskilda studiestödet för vuxna ska införas först successivt och med tiden erbjudas allt flera vuxna. Under hela denna uppbyggnadsperiod kommer ett urval att göras av de personer som ska erhålla det särskilda vuxenstudiestödet. Urvalet av dessa personer ska inte påverkas av den nivå på studiestödet de kan vara berättigade till. Därigenom kommer under alla förhållanden starka tröskeleffekter att uppstå. En person kan exempelvis genom de generella reglerna vara berättigad till maximalt vuxenstudiestöd. Genom att ett urval ska företas är emellertid frågan för honom om han överhuvudtaget ska få något stöd alls. Då är det i praktiken inte av intresse om systemet innehåller några upptrappningsregler.

Vid avvägningen av olika synpunkter har SVUX stannat för följande förslag, nämligen att *det särskilda vuxenstudiebidraget ska beviljas med tre olika belopp, vilkas storlek beror på antalet år på arbetsmarknaden.*

Mera preciserat innebär förslaget att *en lägsta nivå för det särskilda vuxenstudiebidraget ska gälla dem som uppfyller det allmänna behörighetskravet om fem års pensionsgrundande inkomst, en mellannivå dem som har sex års pensionsgrundande inkomst och en högsta nivå dem som har minst sju års pensionsgrundande inkomst.*

Som framgår av det ovanstående har innehållet i SVUX:s förslag vad avser antalet nivåer på det särskilda vuxenstudiebidraget samband med den valda tekniken för det successiva införandet av det nya stödet. SVUX anser det vara sannolikt att man har anledning att ånyo behandla frågan sedan det föreslagna bidraget prövats under några år. Av samma skäl torde det finnas anledning att efter några år pröva också frågan om kvalifikationstidens längd för rätt till det särskilda vuxenstudiebidraget.

Beskattning av bidraget

De behovsprövningsregler som nu finns i studiemedelssystemet fungerar enligt SVUX:s uppfattning inte helt tillfredsställande. Orsakerna härtill är flera.

För det första har de från början ganska enkla reglerna med tiden blivit alltmera komplicerade beroende på att man successivt utvecklat och förfinat dem i syfte att få dem att fungera i alltmera komplicerade situationer. För detta redogörs närmare i kapitel 5.

För det andra bygger tillämpningen av reglerna i stor utsträckning på

uppgifter som lämnas av de studerande själva i deras ansökningar om studiemedel. Möjligheterna att kontrollera riktigheten av de lämnade uppgifterna är begränsade. Därmed föreligger alltför stora möjligheter att utan påföljd lämna medvetet felaktiga uppgifter.

För det tredje föreligger stora svårigheter att få behovsprövningsreglerna inom studiemedelssystemet – vilka naturligtvis är fördelningspolitiskt motiverade såtillvida som de avser att begränsa studiestödet till dem som har små ekonomiska behov – att fungera väl tillsammans med andra fördelningspolitiska åtgärder från samhällets sida. För att ta ett enda exempel: om den egna inkomsten under en termin överstiger ett visst belopp, ett s. k. fribelopp, reduceras studiemedlen med två tredjedelar av den överskjutande inkomsten. I det inkomstintervall där reduktion av studiemedlen inträffar är marginalskatten vanligen omkring 40 procent. Tillsammans leder detta till att en större inkomst i vissa vanliga lägen medför en mindre total intäkt. Reduktionen av studiemedlen motsvarar 67 procent av inkomstskillnaden och skatten 40 procent därav. Den sammanlagda marginaleffekten blir alltså över 100 procent. I andra fall ger uppgifter om enbart den beskattningsbara inkomsten en felaktig bild av en studerandes ekonomiska situation, t. ex. vid prövning av storleken på daghemsavgifter eller på bostadstillägg.

Skattesystemet utgör det viktigaste fördelningspolitiska instrumentet i samhället. Detta gör det särskilt viktigt att studiemedelssystemets behovsprövningsregler bringas att harmoniera med skattesystemets regler. Det bästa sättet att nå detta har i och för sig synts vara att helt enkelt räkna alla former av studiestöd som beskattningsbar inkomst. En annan fördel som vore att vinna med denna direkta samordning är att man då också skulle kunna utnyttja det kontrollsystem som byggts upp för att bevaka riktigheten av lämnade inkomstuppgifter vid beräkning av skatten.

SVUX har prövat möjligheterna att på något sätt räkna studiestödet i dess helhet som beskattningsbar inkomst. Tanken har dock visat sig omöjlig att genomföra, främst därför att en del av studiestödet har formen av kredit. SVUX har inte lyckats finna en metod att på ett materiellt och tekniskt rimligt sätt inrymma just studiekrediten i vad som ska omfattas av beskattningen.

SVUX har då i stället övervägt att föreslå att alla former av studiebidrag skulle räknas som beskattningsbar inkomst.

Vad gäller det studiebidrag som ingår i de normala studiemedlen har emellertid kommittén inte funnit att de fördelar som står att vinna motsvarar de problem av teknisk och annan natur som skulle uppstå. Maximalt studiebidrag uppgår till endast ca. 2 000 kr. i obeskattat skick. Det skulle därför endast i ringa grad påverka skatten på övriga inkomster den studerande kan ha. Inte heller skulle det komma att i nämnvärd grad påverka sociala förmåner som är beroende av storleken på den beskattningsbara inkomsten.

Om studiebidraget i de vanliga studiemedlen skulle beskattas måste man räkna upp det, så att det efter marginalbeskattning behåller sitt nuvarande värde. Om man räknar med en skatt i de i sammanhanget vanliga inkomstlägena på omkring 30 procent skulle det nuvarande

obeskattade bidraget om 2 000 kr. behöva uppgå till ett beskattat bidrag på omkring 2 850 kr. Sådana studerande som inte har några inkomster vid sidan av studierna skulle därvid få behålla en större nettosumma än det nuvarande bidraget. Med hänsyn till hur dessa studerandegrupper är sammansatta socialgruppsmässigt vore den fördelningspolitiska effekten av denna åtgärd tvivelaktig.

Annorlunda förhåller det sig med det särskilda vuxenstudiebidrag som SVUX lämnar förslag om.

Som framgått tidigare i detta avsnitt föreslår SVUX en ökning av det totala studiestödet till vuxenstuderande med uppemot 50 procent samt att denna höjning helt och hållet ska ske genom en ökning av studiebidraget. Därvid kommer man upp i bidragsbelopp av en storlek som gör att ett utnyttjande av beskattningssystemets regler ger de avsedda effekterna. SVUX föreslår därför, att *det särskilda vuxenstudiebidraget ska räknas som beskattningsbar inkomst.* Som en konsekvens härav föreslår SVUX i gengäld att *inga särskilda behovsprövningsregler ska införas i fråga om detta bidrag.*

Genom att studiebidraget läggs till den studerandes övriga beskattningsbara inkomster kommer bidraget att bli föremål för beskattning, vars styrka, på grund av marginaleffekten, blir beroende av hur stora de övriga inkomsterna är. Den reduktion av studiebidraget som därvid uppstår blir precis densamma som om vederbörande hade haft annan inkomst av samma storlek. Denna effekt är just vad som åsyftas.

I samband med att det särskilda vuxenstudiebidraget får karaktären av beskattningsbar inkomst föreslår SVUX att det också ska få utgöra underlag för beräkning av sociala förmåner som påverkas av tidigare förvärvsinkomster. SVUX föreslår således att *bidragen bör inräknas i underlaget för beräkning av pensionsgrundande inkomst,* men också att bidraget bör få utgöra grund för beräkning av storleken på exempelvis arbetslöshetsersättning. Förslaget innebär, att vuxenstudiebidraget i de här berörda avseendena behandlas på samma sätt som utbildningsbidraget inom arbetsmarknadsutbildningen.

Beträffande förslaget att det särskilda vuxenstudiebidraget ska få räknas som pensionsgrundande inkomst kan hävdas, att det är av egentlig praktisk betydelse mera i undantagsfall. Bidraget är inte så stort att det annat än i sällsynta fall påverkar inkomsten under de 15 år som ger högst pensionspoäng. Vanligare men fortfarande inte så ofta förekommande torde bli att bidraget medverkar till att antalet år med pensionsgrundande inkomst ökar under den gräns på 30 som gäller för full tilläggspension. Förslaget är emellertid betydelsefullt för det relativa fåtal fall där studiebidraget skulle komma att påverka pensionsunderlaget. Perioder av studier bör inte medföra försämringar av den enskildes socialförsäkringsskydd.

Indexreglering av vuxenstudiebidraget

Som framgår av kapitel 11 föreslår SVUX, att det särskilda vuxenstudiebidraget ska finansieras delvis med hjälp av en arbetsgivaravgift, som

beräknas på del av den utbetalda lönesumman. Genom detta finansieringssätt kommer en del av intäkterna som ska bekosta bidraget att i praktiken vara beroende av penningvärdets förändringar och standardstegringen i samhället. Detta ger de nödvändiga ekonomiska förutsättningarna för SVUX att föreslå, att *det särskilda vuxenstudiebidraget ska indexregleras* genom anknytning till basbeloppet enligt AFL.

Återbetalningspliktiga studiemedel

Vuxenstuderande som beviljas särskilt vuxenstudiebidrag föreslås få rätt att därutöver erhålla *återbetalningspliktiga studiemedel till ett belopp som ungefärligen motsvarar vad som beviljas inom det nuvarande studiemedelssystemet.*

Dessa återbetalningspliktiga studiemedel föreslås bli behovsprövade enligt regler som i stort överensstämmer med dem SVUX i det följande föreslår ska gälla för vanliga studiemedel. Dock föreslår SVUX att *hänsynstagande ej ska ske till makes ekonomiska förhållanden.*

4.6.3 *Förändringar av studiemedelssystemet*

Som framgått av det föregående föreslår SVUX att det särskilda vuxenstudiebidraget under en övergångsperiod, som får förutsättas omfatta ett par decennier, ska beviljas genom ett urval bland de sökande. Urvalet leder till att även i framtiden många vuxna kommer att vara hänvisade till vanliga studiemedel för att finansiera sina studier. Detta kommer naturligtvis att i särskilt hög grad vara fallet i början av reformperioden.

Ovannämnda förhållanden har föranlett SVUX att föreslå ett antal förändringar av reglerna i det nuvarande studiemedelssystemet. Materiellt sett innebär förslagen framför allt förändringar av reglerna för hänsynstagande till egen inkomst. På den punkten föreslås en avsevärd lättnad, framför allt för dem som bedriver studier under endast kortare del av ett kalenderhalvår. De i övrigt föreslagna förändringarna är i huvudsak av teknisk natur och syftar framför allt till en anpassning till det modulsystem som SVUX föreslår ska gälla för det särskilda vuxenstudiebidraget.

5 Nya regler för studiemedel

5.1 Inledning

När studiemedelssystemet infördes 1965 var reglerna för beräkning av de belopp som skulle beviljas relativt enkla och överskådliga, främst beroende på att studiemedelstagarna förutsattes bedriva sina studier på heltid och under hela studieterminer. Med tiden har nya studerandekategorier med varierande förutsättningar och behov ställt krav på studiesocialt stöd. Dessa krav har man försökt tillgodose genom smärre justeringar av reglerna. Detta har lett till att särskilt behovsprövningsreglerna under senare år komplicerats i hög grad.

Även om SVUX:s huvuduppgift har varit att skapa ett studiestöd som bättre svarar mot vuxnas behov, har SVUX ansett det angeläget att föreslå även förändringar av nuvarande studiemedelssystem. Huvudskälen härtill har varit dels behovet av ett mer flexibelt studiestödssystem, dels önskvärdheten av enkla och schablonartade regler. Eftersom det av SVUX föreslagna särskilda vuxenstudiebidraget under ett långt utbyggnadsskede kommer att vara kvantitativt begränsat, så får man dessutom förutsätta att många vuxenstuderande liksom i dag kommer att vara hänvisade till studiemedelssystemet för att finansiera sina studier.

I dag beviljas studiemedlen med utgångspunkt från ett helt niomånaders läsår och studiemedelsbeloppet ställs i relation till förhållandet mellan den verkliga studietiden och nio månader. I syfte att uppnå den eftersträvade flexibiliteten föreslås att studiemedlen i stället beviljas med ett antal halvmånadsbelopp för heltidsstudier och helmånadsbelopp för deltidsstudier."Grundmodulen" i systemet föreslås alltså motsvara studiestödet för en halv månads heltidsstudier, som också blir den kortaste tid för vilken studiemedel kan beviljas. Vidare föreslås en mindre uppjustering av både studiemedlens totalbelopp och studiebidraget.

De av SVUX föreslagna förändringarna av behovsprövningsreglerna tar sikte inte enbart på att erhålla enkla och schablonartade regler utan även på att det materiella utfallet bättre ska svara mot de motiv som ligger bakom reglerna. Vidare innebär förslagen en icke obetydlig uppmjukning av nu gällande behovsprövningsregler.

5.2 Högre totalbelopp och högre bidrag

5.2.1 *Nytt totalbelopp*

Som inledningsvis nämnts har med tiden allt större krav på studiemedelssystemet ställts, framför allt som en följd av att antalet vuxenstuderande ökat.

De grupper som nu i allt större utsträckning efterfrågar studiesocialt stöd och som är hänvisade till studiemedelssystemet skiljer sig i väsentliga avseenden från de traditionella ungdomsstuderandegrupperna. Det är främst beträffande utbildningsbehovet och den ekonomiska situationen som dessa skillnader gör sig märkbara. Vuxna förvärvsarbetande efterfrågar oftare än ungdomsstuderande kortare studiekurser och har genom sitt förvärvsarbete skaffat sig större ekonomiska åtaganden.

Enligt nuvarande regler beräknas studiemedelsbeloppet med utgångspunkt i ett niomånaders läsår. Pågår studierna kortare tid minskas studiemedelsbeloppet proportionellt.

För nio månaders studier uppgår studiemedlen till 140 procent av basbeloppet, dvs. med nu gällande basbelopp 8 500 till 11 900 kr. För åtta månaders studier uppgår studiemedlen till 8/9 av 11 900 kr., för sju månaders studier till 7/9 av 11 900 kr., osv.

För att uppnå administrativa förenklingar i systemet föreslår SVUX att man helt lämnar läsåret/terminen om 9 resp. 4,5 månader som utgångspunkt för totalbeloppets storlek och i stället utgår från den minsta tidsperiod för vilken studiemedel ska kunna utgå. Som "grundmodul" i systemet föreslås en halv månads heltidsstudier, vilket också föreslås bli den kortaste period för vilken studiemedel ska kunna beviljas. Grundmodulen får också omräknas till halvtidsstudier och den motsvarar då en hel månad, vilket är den kortaste period för vilken deltidsstudiemedel beviljas. Studiemedel för längre perioder kommer således att beviljas med ett antal halvmånadersbelopp för heltidsstuderande och helmånadersbelopp för halvtidsstuderande. *Studiemedlens totalbelopp för en halvmånadsperiod heltidsstudier föreslås bli 0,080 basbelopp,* vilket för en normal studietermin om 4,5 månader innebär 0,720 basbelopp, dvs.

Tabell 5.1 Maximala studiemedel i förhållande till studietidens längd. SVUX:s förslag

Studietid under halvåret		Maximala studiemedel	
Heltid	Deltid	i basbelopp	i kr.
0,5 mån	1 mån	0,080	680
1 mån	2 mån	0,160	1 360
2 mån	4 mån	0,320	2 720
3 mån	6 mån	0,480	4 080
4 mån		0,640	5 440
4,5 mån		0,720	6 120
5 mån		0,800	6 800
6 mån		0,960	8 160

6 120 kr. I jämförelse med nuvarande totalbelopp för en normal termin, 5 950 kr., innebär förslaget således en höjning med 170 kr. per kalenderhalvår.

5.2.2 *Högre bidrag*

Det i totalbeloppet ingående studiebidraget uppgår för närvarande till 999 kr. för en normal studietermin på 4,5 månader (prop. 1974:14, SfU 1974:19, rskr 1974:265). För att erhålla ett jämnt och lätthanterligt belopp föreslår SVUX att *studiebidraget ska uppgå till 120 kr. per halvmånadsmodul,* vilket för en normal studietermin på 4,5 månader innebär 1 080 kr. Förslaget innebär alltså en höjning av bidraget med 81 kr. för en normal termin.

Med hänsyn till att SVUX:s huvuduppgift varit att skapa ett studiestödssystem för vuxenstuderande har SVUX inte haft anledning att ta upp till behandling frågan om en indexreglering av bidragsdelen inom det nuvarande studiemedelssystemet. Bidragsdelens andel av totalbeloppet påverkar inte den studerandes ekonomiska situation under studietiden utan har betydelse först för återbetalningsskyldighetens storlek.

5.2.3 *Barntillägget*

Barntillägg utgår för närvarande med 25 procent av basbeloppet, dvs. med 2 125 kr. för varje barn, för en studieperiod på 9 månader t. o. m. den termin då barnet fyller 16 år. För ett och samma barn kan dock endast ett barntillägg utgå även om båda föräldrarna studerar. Barntillägget utgör normalt återbetalningspliktiga studiemedel.

Fördelat på halvmånadersmoduler skulle det nuvarande barntillägget utgöra 0,0139 basbelopp. I förenklande syfte föreslår SVUX att *barntillägget ska utgå med 0,015 basbelopp per halvmånadsmodul,* vilket för en studietermin på 4,5 månader ger 1 148 kr. Detta innebär en höjning i jämförelse med nuvarande barntillägg med 85 kr.

Antalet studerande med barntillägg är relativt begränsat och statens utgifter för barntillägg är därför inte särskilt stora. SVUX har anledning förmoda att inte heller ett väsentligt ökat antal vuxenstuderande ska medföra så kraftiga ökningar av statens utgifter att det från denna utgångspunkt framstår som angeläget att minska barntilläggens storlek med hjälp av behovsprövningsreglerna.

Enligt SVUX:s mening är det uppenbart att det just är barnfamiljerna som är mest känsliga för förändringar av konsumtionsnivån. Dessa har alltså störst behov av att studiestödet ger en rimlig ersättning för ett inkomstbortfall under en studieperiod. En behovsprövning av barntillägget kan därför i vissa fall ge ett oförmånligt resultat.

Av nämnda skäl föreslår SVUX att *barntillägget inte ska bli föremål för behovsprövning.*

5.3 Nya regler för behovsprövning

5.3.1 *Nuvarande regler*

Enligt gällande regler bedöms den studerandes behov av studiemedel med hänsyn dels till den studerandes egna och i förekommande fall makes inkomster under den eller de terminer för vilka studiemedel beviljas, dels till den studerandes och i förekommande fall makes förmögenhet vid ingången av den tid för vilken studiemedel beviljas.

Vid studiemedelssystemets införande gällde följande regler för behovsprövning:

Studiemedel för en termin reducerades med 2/3 av den del av *den studerandes egen inkomst* under terminen som översteg 40 procent av basbeloppet (med basbeloppet 8 500 kr. således 3 400 kr.).

Studiemedlen reducerades med hänsyn till *makes inkomst* med 1/3 av den del av inkomsten under terminen som översteg 140 procent av basbeloppet (dvs. 11 900 kr.).

I förhållande till *den studerandes egen eller makes förmögenhet* reducerades studiemedlen med 1/5 av den del av respektive förmögenhet som översteg sex basbelopp (dvs. 51 000 kr.).

Dessa regler har under senare år justerats och kompletterats på en rad punkter så att de i dag är ytterst komplicerade och omfattande.

Genom beslut av 1973 års riksdag ändrades reglerna om hänsynstagande till makes inkomst på så sätt, att studiemedel för en termin reduceras med 40 procent av den del av makens inkomst som överstiger två basbelopp (dvs. 17 000 kr.).

Genom beslut av 1974 års riksdag förändrades reglerna om hänsynstagande till makes förmögenhet så, att studiemedelsbeloppet för gift studerande numera reduceras med 1/5 av den del av makarnas sammanlagda skattepliktiga förmögenhet som överstiger nio basbelopp (dvs. 76 500 kr.).

Genom beslut av 1971 års riksdag infördes rätt för vissa studerande att erhålla *deltidsstudiemedel*. Studiemedel för deltidsstudier utgör hälften av normalt studiemedelsbelopp. För att inte studiestödet vid deltidsstudier skulle bli helt bortreducerade även vid relativt måttliga inkomster, vilket skulle ha blivit fallet om behovsprövningsreglerna för heltidsstuderande hade gällt oförändrade, infördes följande behovsprövningsregler för deltidsstudiemedel:

Deltidsstudiemedel för en termin reduceras med 2/3 av den del av *den studerandes egen inkomst* under terminen som överstiger 125 procent av basbeloppet (dvs. 10 625 kr.).

Reduktion med hänsyn till *makes inkomst* sker med 1/3 av den del av inkomsten under terminen som överstiger 250 procent av basbeloppet (dvs. 21 250 kr.).

I samband med den förut nämnda ändringen i fråga om heltidsstuderande ändrades regeln om hänsynstagande till makes inkomst även vad gäller deltidsstudiemedel av 1973 års riksdag så att studiemedel för en termin reduceras med 40 procent av den del av makes inkomst som överstiger

250 procent av basbeloppet.

Genom beslut av 1973 års riksdag gjordes vidare flera ändringar av behovsprövningsreglerna för att förbättra rätten till studiestöd för dem som bedriver *studier under endast en del av terminen.*

I princip innebär dessa ändringar, att reduktionen av studiemedlen ska ställas i relation till studietiden under terminen. En normal studietermin anses omfatta 4,5 månaders studier och det normala studiemedelsbeloppet på 70 procent av basbeloppet (dvs. 5 950 kr.) är alltså avsett att täcka studiekostnaderna under denna tid. Om studietiden omfattar exempelvis tre månader så ska reduktionen enligt de nya reglerna vara 3/4,5 av vad reduktionen skulle ha varit om studierna hade omfattat en hel termin under förutsättning att inkomsten är lika stor i de båda fallen.

I fråga om hänsynstagande till den studerandes inkomst infördes vidare följande, beroende på studietidens längd olika, fribelopp för studerande som bedriver studier kortare tid under en termin än fyra månader, nämligen

Studietid	Fribelopp
minst 4 mån	40 % av basbeloppet (3 400 kr.)
3,5 mån	45 % av basbeloppet (3 825 kr.)
3 mån	50 % av basbeloppet (4 250 kr.)
2,5 mån	55 % av basbeloppet (4 675 kr.)
högst 2 mån	60 % av basbeloppet (5 100 kr.)

De följande tablåerna ger en bild av det materiella utfallet av nuvarande behovsprövningsregler. Här illustreras endast hänsynstagandet till egen inkomst. Bilden kompliceras ytterligare om man även tar med prövningen mot egen förmögenhet samt makes inkomst och förmögenhet.

Som framgår av tablåerna 5.1 och 5.2 är det främst vid låga inkomster som studietidens längd medför markant olika studiemedelsbelopp. När inkomsten överstiger fribeloppet minskas snabbt den av studietidens längd beroende skillnaden mellan studiemedelsbeloppen.

Man kan säga att tablåerna ger en bild av en mindre lyckad avvägning mellan tre önskemål:

1. Oavsett hur stor inkomsten under terminen är ska man vara berättigad till större studiemedelsbelopp om man studerar längre tid.
2. Oavsett studietidens längd under terminen bör studiemedlen upphöra vid ungefärligen samma inkomst under terminen.
3. Reglerna för reduktion bör vara så utformade, att de kan anges i tydlig och generellt giltig författningstext.

Vad gäller den första punkten har den sin motivering i att studiemedlen självfallet ska medverka till största möjliga studieeffektivitet. I varje fall är det inte rimligt att studiemedlen i vissa lägen minskar med ökande studieinsats. Som framgår av tablåerna har emellertid detta förhållande inte helt kunnat undvikas med de nuvarande reglerna.

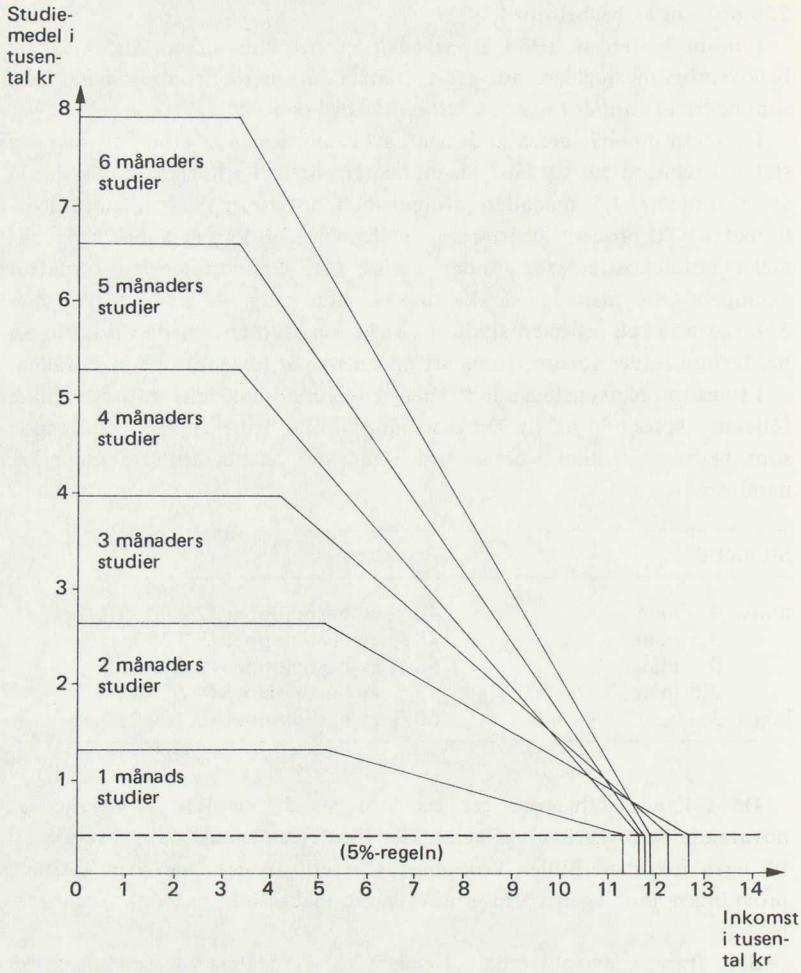

Tablå 5.1 Nuvarande regler för reduktion av studiemedel gentemot egen inkomst för heltidsstuderande

Vad gäller den andra punkten har den sin motivering i tanken bakom behovsprövningen överhuvudtaget. Behovet av studiemedel beror i och för sig inte av hur lång tid en person studerar utan av i vilken utsträckning han har tillgång till andra medel. Med viss given inkomst under terminen har en person som önskar studera en månad under terminen lika stort behov av studiemedel som en person som önskar läsa fem månader om saken ska bedömas uteslutande utifrån behovet. Det är då rimligt att reglerna för behovsprövning blir så utformade, att den inkomstnivå, där studiemedlen reducerats till noll kr. blir gemensam för alla, oavsett studietid. Som framgår av tablåerna medför de nu gällande reglerna att inte heller denna målsättning helt uppnås.

Vad gäller den tredje punkten kan det räcka med att konstatera att regelsystemet visserligen är klart utformat, men omfattande. Som framgår av tablåerna medför de nuvarande reglerna ganska svåröverskådliga effekter.

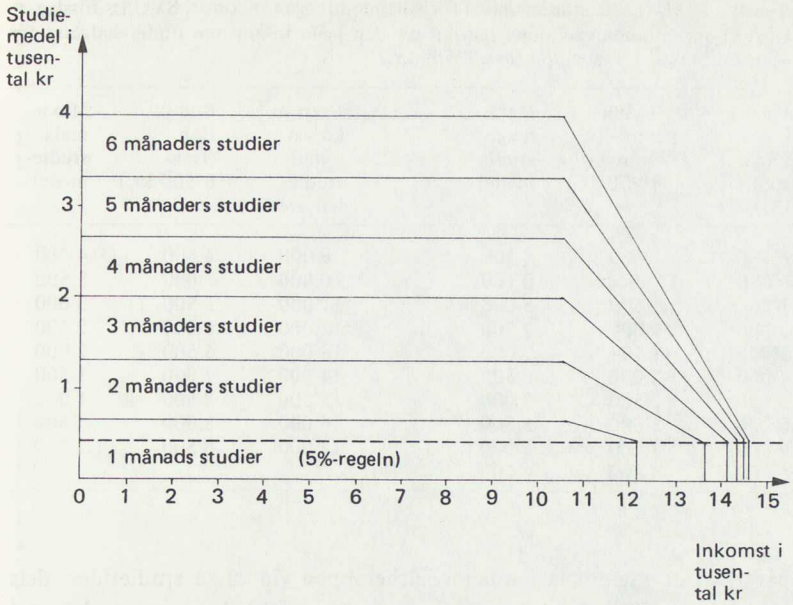

Tablå 5.2 Nuvarande regler för reduktion av studiemedel gentemot egen inkomst för deltidsstuderande

5.3.2 *SVUX:s förslag till regler för behovsprövning mot egen inkomst*

SVUX:s förslag beträffande behovsprövning mot egen inkomst kan kort beskrivas så, att studiemedlen i första hand görs beroende av den effektiva studietiden under kalenderhalvåret. Studiemedlen under halvåret får emellertid inte överstiga ett visst av inkomsten under motsvarande tid beroende belopp, som är lika stort oavsett den effektiva studietiden under halvåret. Den principiella skillnaden gentemot de nuvarande reglerna ligger i att den föreslagna regeln inte – såsom är fallet för närvarande – anger hur stort belopp studiemedlen ska reduceras med utan i stället anger hur stort studiemedelsbeloppet högst får vara under ett halvår med hänsyn till den egna inkomsten.

SVUX föreslår därför att *summan av studiemedlen under ett kalenderhalvår och hälften av den egna inkomsten under samma kalenderhalvår får uppgå till högst ett basbelopp* (f. n. 8 500 kr.). Denna regel föreslås ersätta samtliga nuvarande bestämmelser om behovsprövning mot egen inkomst. Regeln ska således vara tillämplig oavsett studietiden under halvåret och även oavsett om studierna bedrivs på hel- eller halvtid.

I tabell 5.2 och tablå 5.3 redovisas de maximala studiemedel som kan utgå för studier under högst ett kalenderår vid olika inkomster. Härav framgår att studiemedelsbeloppets storlek reduceras med hälften av inkomsten. Detta bör jämföras med nu gällande regler, där reduktionstakten är 2/3 av den del av inkomsten som överstiger det s. k. fribeloppet. SVUX:s förslag innebär således en betydande lindring i förhållande till nuvarande regler.

I tabellerna 5.3 och 5.4 har siffermaterialet sammanställts så att man därav kan utläsa dels hur stora inkomster man kan ha utan att dessa

Tabell 5.2 Maximala studiemedel i förhållande till egen inkomst. SVUX:s förslag Reduktion: Studiemedel plus hälften av den egna inkomsten under halvåret får uppgå till högst 1 basbelopp (dvs. 8 500 kr.)

Egen inkomst under studiehalvåret	Reduktion (från 8 500 kr.)	Maximala studiemedel	Egen inkomst under studiehalvåret	Reduktion (från 8 500 kr.)	Maximala studiemedel
0	0	8 160	9 000	4 500	4 000
680	340	8 160	10 000	5 000	3 500
1 000	500	8 000	11 000	5 500	3 000
2 000	1 000	7 500	12 000	6 000	2 500
3 000	1 500	7 000	13 000	6 500	2 000
4 000	2 000	6 500	14 000	7 000	1 500
5 000	2 500	6 000	15 000	7 500	1 000
6 000	3 000	5 500	16 000	8 000	500
7 000	3 500	5 000	17 000	8 500	0
8 000	4 000	4 500			

påverkar de maximala studiemedelsbeloppen vid olika studietider, dels hur inkomstförändringar påverkar studiemedelsbeloppens storlek vid olika studietider.

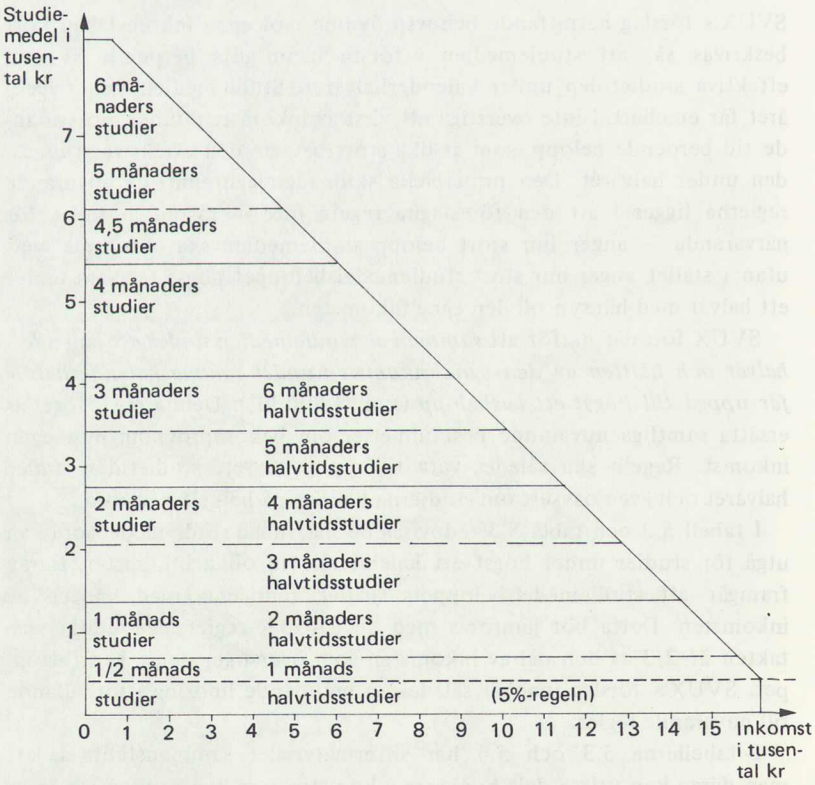

Tablå 5.3 SVUX:s förslag till regler för reduktion av studiemedel gentemot egen inkomst för heltids- och deltidsstuderande

Tabell 5.3 Prövning mot egen inkomst. SVUX:s förslag
Studietid: 1 månad
Reduktion: Studiemedel plus hälften av den egna inkomsten får uppgå till högst ett basbelopp.

Egen inkomst under kalenderhalvåret	Reduktion (från 1 360 kr.)	Studiemedel
≤14 280	0	1 360
15 000	360	1 000
16 000	860	500
17 000	1 360	0

Tabell 5.4 Prövning mot egen inkomst. SVUX:s förslag
Studietid: 4,5 månader
Reduktion: Studiemedel plus hälften av den egna inkomsten får uppgå till högst ett basbelopp

Egen inkomst under kalenderhalvåret	Reduktion (från 6 120 kr.)	Studiemedel
≤ 4 760	0	6 120
6 000	620	5 500
8 000	1 620	4 500
10 000	2 620	3 500
12 000	3 620	2 500
14 000	4 620	1 500
16 000	5 620	500

Av tabellerna framgår att man kan erhålla maximala studiemedel för en studietid om 4,5 månader, dvs. 6 120 kr. med en inkomst på 4 760 kr. Detta kan jämföras med den nuvarande regeln att studiemedel för en hel termins studier börjar reduceras om den egna inkomsten överstiger 40 procent av basbeloppet, dvs. 3 400 kr. SVUX:s förslag innebär således även i detta avseende en väsentlig förbättring för de studerande.

5.3.3 *SVUX:s förslag till regler för behovsprövning mot makes inkomst*

I anslutning till att SVUX i det föregående avsnittet föreslagit förändringar i reglerna för behovsprövning mot egen inkomst föreslår SVUX i det följande att vissa lättnader görs även i fråga om hänsynstagande till makes inkomst. Förslaget innebär också en teknisk anpassning till de i föregående avsnitt föreslagna reglerna för hänsynstagande till egen inkomst.

För innehållet i de nuvarande reglerna för behovsprövning mot makes inkomst har SVUX redogjort i avsnitt 5.3.1. I tabell 5.5 lämnas exempel på effekten av dessa regler.

SVUX:s förslag när det gäller behovsprövningen av studiemedel mot makes inkomst innebär att *den del av makes inkomst under kalenderhalvåret som överstiger 2,5 basbelopp ska räknas som den studerandes egen inkomst.* Eftersom hälften av den egna inkomsten tillsammans med

Tabell 5.5 Prövning mot makes inkomst. Nuvarande regler
Studietid: 4,5 månader
Fribelopp: 2 basbelopp (17 000 kr.)
Reduktion: 40 % av inkomsten över fribeloppet

Makes inkomst under kalenderhalvåret	Reduktion	Studiemedel
≤17 000	0	5 950
18 000	400	5 550
20 000	1 200	4 750
22 000	2 000	3 950
24 000	2 800	3 150
26 000	3 600	2 350
28 000	4 400	1 550
30 000	5 200	750

studiemedlen får uppgå till högst ett basbelopp innebär förslaget en reduktionstakt med 50 procent. Detta är endast skenbart en skärpning av nu gällande regel, där ju reduktionstakten är 40 procent. Eftersom förslaget även innebär en höjning av fribeloppet och det i grundregeln om hänsynstagande till egen inkomst i praktiken normalt ligger ytterligare ett fribelopp blir det materiella utfallet av den nya reduktionsregeln mot makes inkomst oftast väsentligt fördelaktigare och inte i något fall ogynnsammare för den studerande än enligt nuvarande regel.

I tabell 5.6 framgår effekterna av den föreslagna regeln för hänsynstagande till makes inkomst. Tabellen bygger på förutsättningen att den studerandes egen inkomst är noll kr. I tabell 5.7 har gjorts en jämförelse mellan nuvarande och föreslagna regler när både den studerande och maken har inkomst av varierande storlek. Tabellerna visar att SVUX:s förslag innebär avsevärda lättnader då det gäller makeinkomstens reducerande effekt på studiemedlen. Detta gäller både när den studerande själv saknar egen inkomst och när såväl den studerande som maken har inkomst.

Tabell 5.6 Prövning mot makes inkomst. SVUX:s förslag
Studietid: 4,5 månader
Fribelopp: 2,5 basbelopp (21 250 kr.)
Reduktion: Makes inkomst under kalenderhalvåret som överstiger fribeloppet räknas som egen inkomst. Hälften av den egna inkomsten får tillsammans med studiemedlen uppgå till högst ett basbelopp (8 500 kr.)

Makes inkomst under kalenderhalvåret	= Egen inkomst	Reduktion	Studiemedel
≤21 250	0	0	6 120
26 010	4 760	0	6 120
28 000	6 750	995	5 125
30 000	8 750	1 995	4 125
32 000	10 750	2 995	3 125
34 000	12 750	3 995	2 125
36 000	14 750	4 995	1 125
38 000	16 750	5 995	(125)

Beloppet inom parentes är mindre än 5 procent av basbeloppet och utgår därför inte.

Tabell 5.7 Jämförelse mellan nuvarande regler och SVUX:s förslag beträffande behovsprövning mot egen och makes inkomst
Studietid: 4,5 månader

Egen inkomst under kalenderhalvåret	Makes inkomst under kalenderhalvåret	Studiemedel enligt nuvarande regler	Studiemedel enligt SVUX:s förslag
3 400	17 000	5 950	6 120
	20 000	4 750	6 120
	24 000	3 150	5 425
	28 000	1 550	3 425
	30 000	750	2 425
6 000	17 000	4 217	5 500
	20 000	3 017	5 500
	24 000	1 417	4 125
	28 000	–	2 125
	30 000	–	1 125
8 000	17 000	2 883	4 500
	20 000	1 683	4 500
	24 000	(83)	3 125
	28 000	–	1 125
	30 000	–	(125)
10 000	17 000	1 550	3 500
	20 000	(350)	3 500
	24 000	–	2 125
	28 000	–	(125)

Beloppen inom parentes är mindre än 5 procent av basbeloppet och utgår därför inte.

5.3.4 *SVUX:s förslag till regler för behovsprövning mot förmögenhet*

Utöver behovsprövningen gentemot egen och makes inkomst sker även en prövning i förhållande till egen och makes förmögenhet. Enligt de nuvarande bestämmelserna reduceras studiemedelsbeloppet med 1/5 av den del av den egna skattepliktiga förmögenheten som överstiger sex

Tabell 5.8 Prövning mot egen förmögenhet. Nuvarande regler
Studietid: 4,5 månader
Fribelopp: 6 basbelopp (51 000 kr.)
Reduktion: 1/5 av förmögenheten över fribeloppet

Egen förmögenhet	Reduktion	Studiemedel
≤51 000	0	5 950
55 000	800	5 150
60 000	1 800	4 150
65 000	2 800	3 150
70 000	3 800	2 150
75 000	4 800	1 150
80 000	5 800	(150)

Beloppet inom parentes är mindre än fem procent av basbeloppet och utgår därför inte.

Tabell 5.9 Prövning mot egen och makes förmögenhet. Nuvarande regler
Studietid: 4,5 månader
Fribelopp: 9 basbelopp (76 500 kr.)
Reduktion: 1/5 av makarnas sammanlagda förmögenhet över fribeloppet

Förmögenhet	Reduktion	Studiemedel
76 500	0	5 950
80 000	700	5 250
85 000	1 700	4 250
90 000	2 700	3 250
95 000	3 700	2 250
100 000	4 700	1 250
105 000	5 700	(250)

Beloppet inom parentes är mindre än fem procent av basbeloppet och utgår därför inte.

basbelopp (51 000 kr.). Är den studerande gift reduceras beloppet med 1/5 av makarnas gemensamma skattepliktiga förmögenhet som överstiger nio basbelopp (76 500 kr.).

Av tabellerna 5.8 och 5.9 framgår effekterna av nuvarande regler för behovsprövning mot förmögenhet.

I samband med de ändringar av reglerna för behovsprövning gentemot egen och makes inkomst som föreslås i avsnitten 5.3.2 och 5.3.3 har det varit nödvändigt att föreslå tekniska anpassningar även när det gäller prövning mot förmögenhet.

I konsekvens med vad som föreslagits beträffande behovsprövningen mot inkomst föreslår SVUX att *hälften av den skattepliktiga förmögenheten som överstiger sex basbelopp när det gäller ogift och nio basbelopp när det gäller gift ska räknas som den studerandes egen inkomst.* Eftersom hälften av den egna inkomsten tillsammans med studiemedlen får uppgå till högst ett basbelopp innebär förslaget en reduktionstakt på 25 procent. Effekterna av förslaget framgår av tabellerna 5.10 och 5.11.

Tabell 5.10 Prövning mot egen förmögenhet. SVUX:s förslag
Studietid: 4,5 månader
Fribelopp: 6 basbelopp (51 000 kr.)
Reduktion: Hälften av förmögenheten som överstiger fribeloppet räknas som egen inkomst. Hälften av den egna inkomsten får tillsammans med studiemedlen uppgå till högst ett basbelopp

Egen förmögenhet	= Egen inkomst	Reduktion (från 6 120 kr.)	Studiemedel
≤51 000	0	0	6 120
60 520	4 760	0	6 120
65 000	7 000	1 120	5 000
70 000	9 500	2 370	3 750
75 000	12 000	3 620	2 500
80 000	14 500	4 870	1 250
85 000	17 000	6 120	0

Tabell 5.11 Prövning mot egen och makes förmögenhet. SVUX:s förslag
Studietid: 4,5 månader
Fribelopp: 9 basbelopp (76 500 kr.)
Reduktion: Hälften av förmögenheten som överstiger fribeloppet räknas som egen inkomst. Hälften av den egna inkomsten får tillsammans med studiemedlen uppgå till högst ett basbelopp.

Sammanlagd förmögenhet	= Egen inkomst	Reduktion (från 6 120 kr.)	Studiemedel
≤ 76 500	0	0	6 120
86 020	4 760	0	6 120
90 000	6 750	995	5 125
95 000	9 250	2 245	3 875
100 000	11 750	3 495	2 625
105 000	14 250	4 745	1 375
110 000	16 750	5 995	(125)

Beloppet inom parentes är mindre än fem procent av basbeloppet och utgår därför inte.

5.3.5 *Proportionerna mellan studiemedlens totalbelopp och bidragsdelen.*

Om studiemedlen reduceras på grund av behovsprövningsreglerna gentemot egen och makes ekonomi ska bidragsdelen, på sätt som sker nu, reduceras proportionsvis lika mycket. Mera exakt innebär detta följande:

Om det totala studiestödet för en halvmånadsperiod ej uppgår till minst 0,080 basbelopp (inklusive barntillägget) ska bidraget uppgå till så stor del av 120 kr. som svarar mot förhållandet mellan det verkliga studiemedelsbelopp vartill den studerande är berättigad och 0,080 basbelopp, dvs. enligt formeln:

$$120 \times \frac{\text{maximala studiemedel i basbelopp}}{0{,}080 \text{ basbelopp}} = \text{maximalt bidrag}$$

För klarhetens skull lämnas här exempel på tillämpningen av behovsprövningsreglerna och ovan angivna formel.

En studerande vill under ett kalenderhalvår studera i fyra månader och tio dagar. Detta innebär åtta hela 15-dagarsperioder.

Alt. 1: Den egna inkomsten under kalenderhalvåret uppgår till 2 000 kr., makens inkomst till 22 750 kr. och makarnas sammanlagda skattepliktiga förmögenhet till 80 000 kr.

Som den studerandes egen inkomst ska räknas:

Den egna inkomsten	2 000 kr.
Makes inkomst överstigande 21 250 kr., dvs. 22 750–21 250	1 500 kr.
Hälften av makarnas förmögenhet överstigande 76 500 kr., dvs. (80 000–76 500) : 2	1 750 kr.
	5 250 kr.

Maximala (oreducerade) studiemedel för åtta 15-dagarsperioder är 0,640 basbelopp, dvs. 5 440 kr.

Maximala studiemedel för kalenderåret med hänsyn till behovsprövningsreglerna är 8 500–5 250 : 2 = 5 875 kr.

Eftersom 5 440 kr. är mindre än 5 875 kr. utgör inte behovsprövningsreglerna något hinder för maximala studiemedel för de åtta 15-dagarsperioderna. Den studerande har alltså rätt till 5 440 kr., varav 8 x 120 = 960 kr. ska vara bidrag.

Alt. 2: Den studerandes egen inkomst under kalenderhalvåret beräknas i stället vara 5 000 kr. Förhållandena i övrigt är desamma som i alternativ 1.

Som den studerandes inkomst ska då räknas 8 250 kr. Maximala studiemedel med hänsyn till behovsprövningsreglerna blir då 8 500–8 250:2 = 4 375 kr.

Behovsprövningsreglerna innebär alltså reduktion av studiemedlen. Vad som kan beviljas är 4 375 kr., vilket utgör 80,4 procent av 5 440 kr. Därmed ska också bidraget utgöra 80,4 procent av 960 kr., dvs. 772 kr.

Alt. 3: Vi antar nu att den studerande har ett barn. Han har då rätt till ett barntillägg om 8 x 0,015 basbelopp, dvs. 1 020 kr. Barntillägget reduceras ej av behovsprövningsreglerna.

Han är nu berättigad till följande studiemedelsbelopp:

4 375 kr. (normala studiemedel efter reduktion enligt alternativ 2) samt 1 020 kr., dvs. totalt 5 395 kr. Detta belopp är fortfarande mindre än 5 440 kr. och utgör 99,2 procent av 5 440 kr. Därmed ska bidraget också utgöra 99,2 procent av 960 kr., dvs. 952 kr.

5.4 Maximitid för studiemedel – maximering av återbetalningsskyldigheten

5.4.1 *Nuvarande regler*

I studiemedelssystemet finns för närvarande två regler som maximerar rätten till studiestöd i tiden.

Enligt den ena reglen får studiemedel innehas under högst 16 terminer. Enligt den andra regeln får studiemedel ej beviljas den som är över 45 år. Från båda reglerna kan undantag göras om särskilda skäl föreligger.

Regeln om att studiemedel får utgå högst 16 terminer bygger väsentligen på två motiv. Det ena motivet är att man vill undvika att den enskilde ådrar sig större återbetalningsbörda än han har förmåga att klara av. Det andra motivet är att man vill förhindra studier som tenderar att bli alltför långvariga.

5.4.2 *SVUX:s överväganden*

Enligt SVUX:s uppfattning kommer regeln om att studiemedel får beviljas högst 16 terminer att få icke önskvärda effekter i en situation där det blir vanligt att man bedriver studier under endast delar av terminer.

Med nuvarande tillämpning av 16-terminsregeln anses man nämligen ha "förbrukat" en studiemedelstermin även om man bara bedrivit studier under exempelvis en månad av terminen. De förslag till förändringar av studiemedelssystemet som SVUX i övrigt framlägger avser bl. a. att förbättra möjligheterna att erhålla studiemedel för sådana korta kurser, vilka kan antas vara lämpliga just för stora grupper av vuxna.

Regeln om att studiemedel inte får beviljas den som är mer än 45 år bygger på motiv som liknar dem som angivits för 16-terminsregeln. Bestämmelsen är olämplig om man eftersträvar att i större utsträckning ge vuxna förbättrade möjligheter till studier. Att regeln klart strider mot de deklarerade målen i fråga om vuxenutbildningen har ofta påpekats i den offentliga debatten.

Enligt SVUX:s uppfattning kan man inte helt bortse från de angivna motiven bakom 16-terminsregeln då det gäller att bedöma i vilken utsträckning en person ska ha rätt att utnyttja det studiesociala stödet. Vad gäller åldersgränsen finns det anledning att beakta åtminstone det ena motivet, nämligen att den enskilde inte ska ådra sig en större återbetalningsskyldighet än han kan klara.

SVUX anser emellertid att de angivna motiven på ett bättre och smidigare sätt kan tillgodoses om man ersätter de nuvarande reglerna med en bestämmelse som reglerar storleken av de återbetalningspliktiga studiemedel som beviljas med hänsyn till den studerandes sammanlagda återbetalningsbörda och den tid som står till förfogande för återbetalningen. Härigenom låter man ett av syftena bakom de nuvarande reglerna direkt slå igenom som författningsbestämmelse.

5.4.3 *SVUX:s förslag*

Normalt studiemedelsbelopp för en termin är för närvarande 5 950 kr. Av detta är nästan 1 000 kr. bidrag och resterande del, knappt 5 000 kr., ska återbetalas enligt de särskilda regler som gäller för studiemedel.

Den som utnyttjar de nuvarande reglerna om maximalt antal studiemedelsterminer, dvs. 16, kan ådra sig en återbetalningsbörda som i nuvarande penningvärde uppgår till ca 80 000 kr. Dessa återbetalningspliktiga medel ska normalt vara helt återbetalda det år den återbetalningsskyldige fyller 50 år.

Den som påbörjat sina studier i 20-årsåldern och sedan bedrivit sammanhängande studier i 16 terminer har enligt nuvarande regler ca 20 år på sig för återbetalningen av studiemedlen. Den årliga återbetalningsbördan kommer då att bli omkring 4 000 kr. i nuvarande penningvärde om det belopp som ursprungligen skulle betalas tillbaka totalt var 80 000 kr.

Återbetalningsskyldigheten under ett enskilt år är emellertid beroende av den enskildes ekonomiska förhållanden. Om ekonomin är svag medges uppskov helt eller delvis med återbetalningen. Om återbetalningen inte är slutförd det år då vederbörande fyller 65 år avskrivs återstående belopp. Av detta skäl får återbetalningstiden aldrig fastställas så, att den omfattar år efter det man fyllt 65 år. Det kan därför hävdas att återbetalningen av

studiemedel kan omfatta hela den tid som återstår till dess man fyllt 65 år.

Den som ådrar sig en återbetalningsskyldighet om 80 000 kr., som ska börja avbetalas när han befinner sig i 30-årsåldern, kan därför teoretiskt sägas ha 35 år på sig för återbetalningen. Den genomsnittliga återbetalningen blir då knappt 2 300 kr per år i stället för de ovan angivna 4 000 kr. per år.

Mot bakgrund av det ovan förda resonemanget föreslår SVUX, att *ingen ska få beviljas större belopp i återbetalningspliktiga studiemedel än att den totala återbetalningsskyldigheten, fördelad från beviljningsåret till och med det år vederbörande fyller 63 år, uppgår till högst omkring 2 300 kr.* Detta belopp bör indexregleras genom omräkning till basbelopp enligt AFL. En exakt omräkning innebär för närvarande 0,271 basbelopp. Detta tal bör för enkelhetens skull justeras uppåt till 0,300 basbelopp, vilket motsvarar 2 550 kr.

Enligt SVUX:s uppfattning finns det vidare skäl att maximera det totala belopp som återbetalningsskyldigheten får omfatta. Som en kompletterande regel föreslår SVUX därför, att *ingen får beviljas mera studiemedel än att hans sammanlagda återbetalningsskyldighet uppgår till högst 10 basbelopp* (dvs. med nuvarande penningvärde 85 000 kr.).

Valet av 63 år som övre gräns i stället för 65 år är betingat av att man normalt har rätt till två återbetalningsfria år efter det år då man senast erhöll studiemedel. Undantag från de båda angivna reglerna bör få göras om särskilda skäl härför föreligger i det enskilda fallet.

För närvarande gäller för flertalet förvärvsarbetande en pensionsålder på mellan 60 och 67 år. Enligt SVUX:s mening kan det inte anses rimligt att studiemedel ska kunna utgå till personer som samtidigt uppbär ålderspension. Det kan vidare konstateras att den som är 60 år eller äldre, enligt den av SVUX föreslagna huvudregeln, inte har rätt till fulla studiemedel.

Dessa omständigheter talar för att en åldersgräns för rätt till studiemedel – som komplement till huvudregeln om maximala återbetalningspliktiga studiemedel i förhållande till antalet återbetalningsår – ändå måste behållas och att denna åldersgräns sätts till 60 år.

SVUX vill emellertid inte förneka att det undantagsvis kan finnas ett legitimt behov av studiestöd även hos personer som är över 60 år. SVUX förordar därför ett dispensförfarande så att den som kan anföra särskilda skäl till sin ansökan om studiemedel ska kunna beviljas studiemedel även om han är över 60 år. Som sådana särskilda skäl, som enligt SVUX:s mening bör föranleda dispens från åldersgränsen, kan nämnas den omständigheten att det görs sannolikt att den sökande kommer att förvärvsarbeta efter studierna i sådan omfattning att de återbetalningspliktiga studiemedlen kan återbetalas, eller att det föreligger särskilda behov av studiestöd, eller att studierna är av endast mindre omfattning.

Enligt SVUX:s mening bör rätten till studiemedel – både bidragsdel och återbetalningspliktig del – upphöra helt vid 65 års ålder. Därefter bör studiemedel över huvud taget inte beviljas. Detta innebär – med tanke på huvudregeln om återbetalningspliktiga studiemedel i förhållande

till antalet återbetalningsår – att en studerande som är över 62 år endast i undantagsfall kan beviljas återbetalningspliktiga studiemedel men att däremot studiebidraget kan utgå om särskilda skäl finns härför. SVUX föreslår således en åldersgräns för rätt till studiemedel med innebörden att *studiemedel inte får utgå för kalenderhalvår som infaller efter det att den sökande fyllt 60 år. Om särskilda skäl föreligger får studiemedel utgå även för tid härefter, dock längst till och med det kalenderår under vilket den sökande fyller 65 år.*

SVUX:s förslag om att det totala maximibeloppet för återbetalningspliktiga studiemedel ska begränsas och ställas i förhållande till den kvarvarande återbetalningstiden förutsätter att studiemedelsnämnderna har snabb tillgång till uppgifter från ett centralt dataregister. Denna förutsättning föreligger för närvarande inte. Inom CSN pågår emellertid utredningsarbete som bl. a. kan leda till att studiemedelsnämnderna förses med den erforderliga terminalutrustningen. När de tekniska förutsättningarna för ett genomförande av SVUX:s förslag föreligger får det därför bli föremål för särskild prövning.

5.4.4 *Vissa effekter av SVUX:s förslag*

SVUX:s ovannämnda förslag innebär, om man bortser från 65-årsgränsen, formellt sett endast en reglering av rätten att erhålla återbetalningspliktiga studiemedel. Beträffande studiebidragen föreslås ingen motsvarande formell begränsning.

Man kan dock antaga, att förslaget i praktiken innebär en begränsning av möjligheterna att utnyttja studiebidraget. För flertalet kommer det nämligen att vara svårt att bedriva studier med hjälp endast av det bidrag som förekommer inom studiemedelssystemet. För att under sådana förhållanden klara sitt uppehälle måste man då antingen använda egna sparade medel eller försörja sig på annat sätt vid sidan av studierna. Därvid utgör behovsprövningsreglerna ett avsevärt hinder för erhållande av studiebidrag. I sammanhanget kan det vara värt att särskilt observera, att

Tabell 5.12 Maximal återbetalningsskyldighet i basbelopp och i kronor för personer i olika åldrar

Ålder, år	Högsta tillåtna återbetalningsskyldighet i basbelopp	i kronor (vid basbeloppet 8 500)
30	9,900	84 150
35	8,400	71 400
40	6,900	58 650
45	5,400	45 900
50	3,900	33 150
55	2,400	20 400
60	0,900	7 650
62	0,300	2 550
63–	0,000	0

hänsynstagandet till makes ekonomi fortfarande ska ske enligt SVUX:s förslag, om än med generösare regler.

I tabell 5.12 anges i antal basbelopp och kronor den högsta summa, vartill återbetalningsskyldigheten får uppgå för personer i olika åldrar enligt SVUX:s förslag.

En effekt av SVUX:s förslag förtjänar att särskilt påpekas. Den som en gång har utnyttjat sin maximala rätt till återbetalningspliktiga studiemedel har möjlighet att senare åter erhålla sådana medel om han fullgjort återbetalningen i erforderlig utsträckning.

Som tidigare framgått kan exempelvis en 29-åring, enligt de ovan föreslagna reglerna, erhålla upp till 85 000 kr. i återbetalningspliktiga studiemedel. Enligt återbetalningsplanen ska han betala omkring 4 250 kr. per år. När han är 40 år kommer – om han fullgör återbetalningarna – hans återstående betalningsskyldighet att uppgå till 38 000 kr. Enligt tabellen ovan har han emellertid rätt att erhålla ytterligare studiemedel så att hans återbetalningsskyldighet uppgår till 58 650 kr. Han har alltså rätt att för studier erhålla ytterligare kredit om över 20 000 kr. innan han hindras av de här föreslagna reglerna om maximering av återbetalningsskyldigheten.

5.5 Vidgad rätt till deltidsstudiemedel

I kapitel 3 har beskrivits hur vissa äldre studerande som tidigare erhållit sitt studiestöd inom studiehjälpssystemet från och med den 1 juli 1973 överförts till studiemedelssystemet. I de båda systemen har funnits vissa olikheter i reglerna, som bibehållits även efter överförandet till studiemedelssystemet.

För att man inom studiehjälpssystemet ska kunna erhålla studiebidrag måste man bedriva heltidsstudier. Däremot har även deltidsstuderande rätt till återbetalningspliktiga studiemedel utan att någon prövning sker av skälen till deltidsstudierna.

Inom studiemedelssystemet däremot har de grupper som fanns i systemet redan före den 1 juli 1973 rätt till både studiebidrag och återbetalningspliktiga medel vid deltidsstudier, men endast under förutsättning att studierna bedrivs på minst halvtid och förvärvsarbete, vård av egna barn eller andra särskilda skäl omöjliggör studier på heltid. Här sker således en prövning av skälen för deltidsstudierna innan deltidsstudiemedel beviljas.

De här angivna skillnaderna mellan de båda kategorierna kan enligt SVUX:s uppfattning inte sakligt motiveras.

SVUX föreslår därför, att *deltidsstudiemedel ska beviljas utan prövning av skälen till att studierna inte bedrivs på heltid.*

Vidare föreslår SVUX att *också studiebidrag ska beviljas dem som nu, på grund av att de ej bedriver heltidsstudier i minst åtta veckor, endast kan erhålla återbetalningspliktiga studiemedel.*

6 Förbättrat studiestöd till vuxna

6.1 Inledning

Av kapitel 4 har framgått de grundläggande motiven till att SVUX föreslår ett väsentligt förbättrat studiestöd till vuxna, bestående av dels ett vuxenstudiebidrag, dels återbetalningspliktiga studiemedel. Vidare har framgått de mer generella överväganden som ligger bakom utformningen av det särskilda vuxenstudiestödet. Den närmare innebörden av dessa överväganden och de förslag som dessa har lett fram till presenteras i detta kapitel. Det gäller det allmänna behörighetskravet, utformningen av det särskilda vuxenstudiestödet, effekterna av att vuxenstudiebidraget görs skattepliktigt, regler för behovsprövning av de återbetalningspliktiga medlen m. m. Vidare lämnas, huvudsakligen i tabellform, en jämförelse mellan studerande med å ena sidan "vanliga" studiemedel och å andra sidan studerande med vuxenstudiestöd.

6.2 Behörighetskrav för rätt till särskilt vuxenstudiestöd

6.2.1 *Anknytning till förvärvslivet*

Såsom framgår i avsnitt 4.6 har SVUX uppställt som allmänt behörighetskrav för rätt till särskilt vuxenstudiestöd en tidigare anknytning till förvärvslivet.

Vid den närmare utformningen av detta behörighetskrav har följande diskussion förts.

En första delfråga har varit vilka krav som ska uppställas rörande *omfattningen* av förvärvsarbetet med avseende på om det är fråga om heltidsarbete eller deltidsarbete av olika slag.

En andra delfråga har varit vilka krav som ska uppställas då det gäller *längden* av den tid som förvärvsarbetet varat, dvs. antalet år i förvärvsarbete.

Det kan ifrågasättas om inte den som heltidsarbetat bör vara kvalificerad efter en kortare periods sådant arbete än den som deltidsarbetat. Mera konkret uttryckt: ska två års halvtidsarbete gälla för lika mycket som ett års heltidsarbete?

Det är klart att bedömningen av det enskilda fallet kan bli komplicerad och att det kan komma att ställas krav på relativt omfattande och klar

dokumentation från den som vill styrka sin behörighet till vuxenstudiebidraget.

Om man sätter behörighetsgränsen för tid i förvärvsarbete relativt lågt blir naturligtvis det helt övervägande antalet vuxna behöriga till det förbättrade studiestödet. Det utesluter ändå inte att det kan komma att finnas mycket svåra gränsfall. En del av dessa torde dessutom komma att avse grupper med stor studiebenägenhet, grupper som redan idag är överrepresenterade i olika slag av utbildning. Det gäller här exempelvis unga människor som återvänder till studier efter endast kort tids förvärvsarbete eller vanliga ungdomsstuderande som då och då avbrutit sina studier för längre eller kortare perioder av förvärvsarbete.

Intyg från arbetsgivaren

Den dokumentation beträffande omfattningen av tidigare anställningar som människor kan åstadkomma är ofta bristfällig. De intyg som utfärdas av arbetsgivarna är ofta otydliga vad avser arbetets omfattning. I många fall innehåller de enbart uppgifter om när en anställning påbörjades och när den avslutades men däremot inte uppgifter om hel- eller deltidsarbete och i fråga om deltidsarbete uppgifter om omfattningen. Många gånger saknas också uppgifter om avbrott i förvärvslivet. Handlingar av detta oprecisa slag är inte användbara då det gäller att mera exakt bedöma omfattningen av en persons förvärvsarbete. För den enskilde kan det vara fullständigt omöjligt att åstadkomma bättre dokumentation än handlingar av detta slag. Han kan ju inte i förväg veta att han senare kommer att söka studiestöd och att arbetsgivarens uppgifter är av betydelse för hans rätt till detta stöd. Han har därför inte anledning begära mera specificerade intyg än vad som är erforderligt i normalfallet vid ansökan om nytt arbete.

Förvärvsinkomster – ATP-poäng

Ett sätt att undvika svårigheter av det slag som berörts ovan är att man låter förvärvsinkomsten under tidigare år vara avgörande för om man ska anses behörig till det särskilda vuxenstudiestödet. En invändning som genast kan resas mot ett sådant förslag är att i så fall den som haft ett välbetalt arbete blir mer gynnad än den som haft låg lön. Tyngden i denna invändning blir emellertid beroende av var man lägger behörighetsgränsen. Det är endast om den läggs högt som lågavlönade i realiteten blir missgynnade.

Bäst lämpade att lämna uppgifter om omfattningen av människors tidigare förvärvsinkomster är de allmänna försäkringskassorna, som för fastställande av rätt till tilläggspension sedan 1960 årsvis noterar uppgifter om tidigare förvärvsinkomster uttryckt i ATP-poäng.

För att erhålla ATP-poäng måste man under ett kalenderår haft pensionsgrundande inkomst överstigande ett basbelopp. Med pensionsgrundande inkomst avses vad man normalt kallar förvärvsinkomster samt numera även ersättning vid sjukdom och arbetslöshet. Med det för

ingången av 1974 gällande basbeloppet 8 100 kr. måste man således, för att erhålla ATP-poäng för 1974, ha en inkomst under året överstigande 8 100 kr.

Om man vill ha garantier för att den som erhåller det förbättrade studiestödet till vuxna under vart och ett av ett antal tidigare år haft en anknytning till arbetsmarknaden av viss minsta omfattning, kan kvalifikationsregeln därför utformas så att man för vart och ett av ett antal år kräver ATP-poäng noterad.

Vid användandet av ATP-systemets poängberäkningsmetod kan man inte ta hänsyn till hur låga förvärvsinkomster som helst under ett år. Som tidigare nämnts krävs för ATP-poäng en inkomst som i 1974 års penningvärde uppgår till 8 100 kr. Inkomster under detta belopp kan alltså inte få tillgodoräknas överhuvudtaget, vilket är till nackdel för den som under ett år har mycket begränsat deltidsarbete eller har arbete endast under mycket korta perioder. Om man å andra sidan anser det väsentligt att anknytningen till arbetsmarknaden har viss fasthet är detta knappast någon svaghet. De som utesluts är med få undantag personer som för sin försörjning inte varit huvudsakligen beroende av sitt förvärvsarbete.

6.2.2 *SVUX:s förslag*

Mot bakgrund av den diskussion som förts ovan föreslår SVUX att *som grundläggande kvalifikationskrav för rätt till det särskilda vuxenstudiestödet ska gälla att den studerande under minst fem år före det år under vilket studierna ska äga rum haft inkomster av sådan omfattning att för vart och ett av de fem åren fastställts ATP-poäng.*

Med år med fastställd ATP-poäng får jämställas upp till tre kalenderår under vilka den studerande vårdat eget barn under tio år samt kalenderår under vilket den studerande under minst sex månader fullgjort militärtjänst.

SVUX har också övervägt att komplettera det ovanstående förslaget med krav på att anknytningen till arbetsmarknaden ska vara av viss aktualitet, t. ex. att förvärvsarbetet ska vara hänförligt till den närmaste tioårsperioden. Vissa tekniska komplikationer talar visserligen mot en sådan lösning men det väsentliga skälet till att SVUX avstått från detta förslag är att det framför allt skulle ha drabbat de hemarbetande kvinnorna.

SVUX har vidare övervägt att uppställa även ett krav på minimiålder för rätt till det särskilda vuxenstudiebidraget. För att inte effekterna av ett sådant ålderskrav ska bli alltför sneda skulle krävas ett invecklat regelsystem med olika åldersgränser för olika utbildningsnivåer. Detta har SVUX inte ansett försvarbart. Det är dessutom så att kravet på anknytning till förvärvslivet är utformat så att det i praktiken kommer att fungera som åldersgräns. Eftersom ATP-poäng kan noteras först från och med det sextonde levnadsåret innebär kravet på minst fem år med ATP-poäng att det särskilda vuxenstudiestödet inte kan beviljas någon som är yngre än 21 år och 21-åringen kan få bidraget endast om han för

vart och ett av åren från och med 16 års ålder påförts ATP-poäng. I praktiken kommer detta att innebära att den som gått ut gymnasieskolan regelmässigt måste vara ytterligare några år äldre än 21 för att kunna uppfylla kravet för rätt till vuxenstudiestöd för t. ex. högskolestudier. Det troliga är att förslaget kommer att innebära en faktisk åldersgräns på uppemot 25 år för det särskilda vuxenstudiebidraget när det gäller högskolestudier.

Avslutningsvis vill SVUX påpeka, att förslaget att knyta rätten till det särskilda vuxenstudiestödet till intjänad rätt till ATP ger de studiesociala myndigheterna möjlighet att successivt skapa ett register över samtliga personer i landet som uppfyller de allmänna behörighetskraven. Härigenom kan de sökande avlastas en betungande dokumentationsskyldighet.

6.3 Vuxenstudiebidrag i tre klasser

Av skäl som framgår under avsnitt 4.6 föreslår SVUX att det förbättrade studiestödet till vuxna ska uppgå till ca 150 procent av nuvarande studiemedel och att denna höjning av studiestödet i sin helhet får formen av ett vuxenstudiebidrag. Det framgår vidare att detta vuxenstudiebidrag ska differentieras i förhållande till antalet år med noterad ATP-poäng. Det föreslås slutligen att bidraget ska utgöra skattepliktig inkomst för mottagaren samt vara indexreglerat.

Mera preciserat innebär SVUX:s förslag att vuxenstudiebidraget för en halv månads heltidsstudier utgår med belopp i enlighet med följande uppställning:

Antal år med ATP-poäng		Vuxenstudiebidrag	
		i basbelopp	i kr.
5	(klass 1)	0,050/halv månad	425
6	(klass 2)	0,060/halv månad	510
≥7	(klass 3)	0,070/halv månad	595

Genom att vuxenstudiebidraget fastställs som en del av basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring blir bidraget värdesäkrat.

6.4 Beskattning av vuxenstudiebidraget

6.4.1 *Inledning*

Beskattningen av vuxenstudiebidraget är avsedd att ersätta särskilda regler för behovsprövning. Effekten av en beskattning blir nämligen att ju större inkomster den studerande har vid sidan av bidraget, desto hårdare kommer bidraget att beskattas genom att den statliga inkomstskatten är progressiv. Med nuvarande kommunalskatt och regler för beräkning av

Tabell 6.1 Vuxenstudiebidrag brutto och netto i de olika klasserna

Klass	Studietid i månader	Bidrag brutto		Bidrag netto	
		i Bb	i Kr.	30 % skatt	40 % skatt
Klass 1	0,5	0,050	425	298	255
5 år med ATP-	1	0,100	850	595	510
grundande in-	2	0,200	1 700	1 190	1 020
komst	3	0,300	2 550	1 785	1 530
	4	0,400	3 400	2 380	2 040
	4,5	0,450	3 825	2 678	2 295
	5	0,500	4 250	2 975	2 550
	9	0,900	7 650	5 355	4 590
Klass 2	0,5	0,060	510	357	306
6 år med ATP-	1	0,120	1 020	714	612
grundande in-	2	0,240	2 040	1 428	1 224
komst	3	0,360	3 060	2 142	1 836
	4	0,480	4 080	2 856	2 448
	4,5	0,540	4 590	3 213	2 754
	5	0,600	5 100	3 570	3 060
	9	1,080	9 180	6 426	5 508
Klass 3	0,5	0,070	595	417	357
minst 7 år med	1	0,140	1 190	833	714
ATP-grundande	2	0,280	2 380	1 666	1 428
inkomst	3	0,420	3 570	2 499	2 142
		0,560	4 760	3 332	2 856
	4,5	0,630	5 355	3 749	3 213
	5	0,700	5 950	4 165	3 570
	9	1,260	10 710	7 497	6 426

den statliga inkomstskatten kan antas att en beskattning av det särskilda vuxenstudiebidraget på 30–40 procent kommer att bli vanlig för här berörda grupper. Med detta antagande kommer det särskilda vuxenstudiebidraget vid olika studietider under ett kalenderår att uppgå till belopp enligt tabell 6.1.

Ett viktigt syfte med det beskattade bidraget är att på ett så smidigt sätt som möjligt ersätta nettoinkomstbortfall. Övergång till studier leder normalt till förlust av förvärvsinkomst (eller bortfall av den alternativa möjligheten att ta förvärvsarbete). Bortfall av bruttoförvärvsinkomst leder till minskning av nettoförvärvsinkomst i mycket olika grad, beroende på var på skatteskalan man befinner sig. I viss mån pareras denna skillnad av att bidraget beskattas.

Ett ytterligare syfte är att den studerande bättre ska kunna överblicka effekterna av att han skaffar sig inkomster eller av att han ökar sina inkomster. Om studiestödssystemet har sina egna behovsprövningsregler kommer dessa regler att få effekter som förstärker skattesystemets marginaleffekt. Detta är oundvikligt och kan bara delvis lindras genom generösare regler för behovsprövningen.

6.4.2 *Jämförelse mellan beskattat och obeskattat bidrag*

I ett studiefinansieringssystem med ett väsentligt förbättrat stöd till de vuxenstuderande, där bidraget uppgår till avsevärda belopp, medför

kombinationen av skattepliktiga arbetsinkomster och ett icke skattepliktigt men i särskild ordning behovsprövat bidrag vissa icke önskvärda effekter, för vilka ska redogöras i detta avsnitt.

Slutskatteeffekten

Den nuvarande skatteuppbörden är så ordnad att den skattskyldige med jämna mellanrum under den tid han förvärvar skattepliktig inkomst har att erlägga preliminär skatt. Summan av preliminärskattebeloppen avräknas sedan mot den skatt som slutligen debiteras efter det att taxering skett. Är summan högre än den slutliga skatten återbetalas skillnaden i form av överskjutande skatt. I motsatt fall ska den skattskyldige inbetala resterande belopp i form av kvarstående skatt.

Preliminär A-skatt beräknas med ledning av centralt utfärdade tabeller. Dessa tabeller är utformade med den målsättningen att den preliminära skatten ska motsvara den slutliga. Målsättningen uppfylls i det enskilda fallet då inkomsten är jämnt fördelad under året. Genom speciella regler, bl. a. om jämkning av preliminär skatt, har skapats vissa författningsenliga möjligheter att med frångående av tabellerna anpassa den preliminära skatten i de fall där större avvikelser från den slutliga skatten kan förutses.

Variationer i inkomsterna under ett beskattningsår medför som regel avvikelser mellan preliminär och slutlig skatt. Denna skillnad är bl. a. en följd av att den statliga inkomstskatten är progressiv. Progressiviteten gör att det vid en månadsinkomst som är högre än medelinkomsten under året uttas en preliminär skatt som är för hög i förhållande till den slutliga skatten. Understiger inkomsten en månad genomsnittet för övriga månader av året, kan den preliminära skatten som inbetalats dessa övriga månader på motsvarande sätt bli för hög och leda till skatteåterbäring. Att märka är här att ett icke skattepliktigt studiebidrag överhuvudtaget inte kommer i betraktande som inkomst i skattehänseende. Ersätts den skattepliktiga arbetsinkomsten under en del av året med ett icke skattepliktigt studiebidrag blir således följden att den preliminärskatt som betalas in under arbetsperioden är för hög i förhållande till den slutliga skatten.

För att åskådliggöra den ovan nämnda skatteeffekten då ett icke skattepliktigt studiebidrag ersätter skattepliktig arbetsinkomst under en del av beskattningsåret lämnas här ett schematiskt exempel.

En ogift förvärvsarbetande utan barn med en inkomst på 2 500 kr. per månad erlägger 9 600 kr. i preliminär skatt (12x800), vilket också motsvarar hans slutliga skatt. Om han avbryter sitt förvärvsarbete för fyra månaders studier inträffar följande. Under årets åtta första månader erlägger han 6 400 kr. i preliminär skatt (8x800). Under de återstående fyra månaderna uppbär han ett skattefritt studiebidrag på 840 kr. per månad, eller sammanlagt 3 360 kr. Den slutliga skatten på hans förvärvsinkomster, 20 000 kr., under året uppgår emellertid till endast 5 500 kr., vilket för med sig en skatteåterbäring i december året efter studieåret på 900 kr.

Om, under samma förutsättningar som ovan, bidragsdelen i stället varit skattepliktig skulle hans situation varit följande. Studiebidraget är med tanke på beskattningen uppräknat från 840 kr. till 1 200 kr. per månad och den preliminära skatten på detta belopp uppgår till 300 kr. I preliminär skatt erlägger han 7 600 kr. (8x800 + 4x300). Den slutliga skatten på hans förvärvsinkomster 20 000 kr. samt studiebidraget 4 800 kr. blir 7 400 kr., vilket medför en skatteåterbäring på endast 200 kr. i december året efter studieåret.

I det förra exemplet, med ett icke skattepliktigt bidrag, kostar ett studiestöd under studietiden på 840 kr. per månad i verkligheten staten 1 115 kr. per månad. Detta ska jämföras med det senare exemplet, med ett skattepliktigt bidrag, som ger ett studiestöd på 900 kr. per månad under studietiden men som drar en verklig kostnad om endast 950 kr. per månad.

I ett system med beskattat bidrag är det dessutom möjligt – åtminstone när man erhållit ett centralt system för utbetalning och registrering av studiemedel – att medelst jämkning av preliminärskatten helt eliminera ovan nämnda slutskatteeffekt. Innan ett sådant datasystem är infört är det dock, främst av administrativa skäl, nödvändigt att tillämpa en för samtliga studerande gemensam schablontabell för preliminärskatteuttag – utan möjlighet att ta hänsyn till vare sig variationer i kommunalskattedebitering eller till ansökningar om jämkning av preliminärskatt. Av exemplet ovan framgår emellertid att redan en tillämpning av en schablontabell för preliminärskatteuttag innebär betydande fördelar jämfört med ett system med ett icke skattepliktigt bidrag.

Behovsprövningen av studiebidraget

Genom att göra vuxenstudiebidraget skattepliktigt kan man ersätta de nuvarande behovsprövningsreglerna i studiemedelssystemet med skattesystemets övergripande regler för fördelningspolitiska ändamål såvitt avser bidraget.

Detta är möjligt tack vare att den direkta statsskatten getts en – just utifrån fördelningspolitiska synpunkter – önskvärd progressiv utformning. Den totala marginaleffekten vid stigande inkomst beror dock inte enbart på skattesystemets utformning. Av betydelse är även den omständigheten att inkomstprövade bidrag reduceras med ökande inkomst. Det bör understrykas att denna totala marginaleffekt, dvs. den sammanlagda effekten av skatteökning och bidragsminskning vid stigande inkomst, är ofrånkomlig i ett progressivt skattesystem så länge bidragsbeloppen sätts i relation till inkomsten på sådant sätt att lägre bidrag utgår vid högre inkomst. Vad som emellertid skapar problem när det gäller kombinationen skattepliktiga inkomster och icke skattepliktiga men behovsprövade studiebidrag är att den sammanlagda marginaleffekten ofta överstiger 100 procent, dvs. att en bruttoinkomstökning i själva verket medför en reell minskning av de disponibla medlen. Denna icke åsyftade effekt beror på bl. a. svårigheter att samordna de behovsprövningsregler som gäller för vissa bidrag och det progressiva inslaget i

skattesystemet, kombinerat med den allmänna löneutvecklingen. Denna effekt kan belysas med ett exempel.

En ensamstående studerande utan barn med en inkomst under året på 7 000 kr. har, tillsammans med studiemedel för nio månaders studier, en disponibel inkomst under året på 17 735 kr. (5 968 kr. i inkomst efter skatt samt 11 767 kr. i studiemedel). Om han under samma tidsperiod haft möjlighet att i stället tjäna 8 000 kr., skulle följande ha hänt med de disponibla medlen. Av de 1 000 kronorna i inkomstökning skulle 408 kr. gå bort i skatt. På grund av behovsprövningsreglerna – som ju säger att studiemedlen ska reduceras med 2/3 av inkomsten över fribeloppet – skulle även studiemedlen minska, i det här fallet med 667 kr. En tänkt ökning av bruttoinkomsten med 1 000 kr. skulle således medföra en minskning av de disponibla medlen med 75 kr.

Lindrar man behovsprövningsreglerna så att studiemedlen bara reduceras med exempelvis 50 procent av en inkomstökning, så blir följden likväl densamma för nettointäkten som en marginalskatteökning med 50 procent, dvs. som en marginalskatt om 90 procent (att jämföra med skattesystemets 40 procent).

Med ett icke skattepliktigt studiebidrag utvisar de genom taxeringen redovisade inkomsterna inte den studerandes faktiska ekonomiska situation. Detta leder bl. a. till – i de fall och så länge rätten till sociala förmåner är knuten till den beskattningsbara eller taxerade inkomsten – att den som erhåller studiebidrag kan få andra förmåner även om den faktiska inkomstnivå han uppnått genom studiebidraget egentligen inte skulle motivera det. En sådan ordning skulle möjligen kunna accepteras som ett inkalkylerat förhållande om den högre förmånen utgick under studietiden men eftersom, när det gäller t. ex. bostadstillägg, denna bestäms utifrån senast taxerad inkomst så utgår det högre bostadstillägget normalt inte under studietiden utan först långt senare. Genom en beskattning av bidraget kan en mer rättvis jämförelse mellan olika personers inkomstförhållanden härvidlag åstadkommas, eftersom bidraget då ingår i underlaget för behovsprövningen.

6.4.3 *Bidraget som pensionsgrundande inkomst m. m.*

En särskild fråga som kommittén har behandlat är om vuxenstudiebidraget ska räknas som pensionsgrundande inkomst. F. n. gäller att som sådan räknas för löntagare endast inkomst av anställning.

Erhållande av det särskilda vuxenstudiestödet kan givetvis inte jämställas med anställning. När SVUX likväl föreslår att det särskilda vuxenstudiebidraget ska räknas som pensionsgrundande inkomst är det med hänsyn till att studiebidraget ersätter inkomst av anställning och att förlust härav kan påverka rätten till och storleken av allmän tjänstepension.

Betydelsen av att vuxenstudiebidraget genom att bli beskattningsbart även görs pensionsgrundande för tilläggspensioneringen får emellertid inte överskattas.

Med tanke på att pensionsbeloppets storlek inom ålderspensionen

beräknas utifrån medeltalet av de pensionspoäng som tillgodoräknats den försäkrade under hela hans produktiva liv samt att medeltalsberäkningen för dem som tillgodoräknats pensionspoäng för mer än 15 år görs enbart på de 15 år som har högsta poängantalet, kommer den omständigheten att studiebidraget utgör pensionsgrundande inkomst att i det övervägande antalet fall sakna betydelse.

För vuxna, som under sin mest produktiva ålder avbryter sitt förvärvsarbete för att med hjälp av ett vuxenstudiebidrag studera under en viss del av året, kan emellertid den omständigheten att bidraget görs pensionsgrundande säkerligen få en viss betydelse. Endast i undantagsfall torde väl emellertid ett år med en studieperiod komma att ingå bland de 15 bästa åren, medan det däremot kan komma att bli vanligare att ett pensionsgrundande studiebidrag medverkar till att kraven på full pension uppnås, dvs. 30 år med pensionspoäng noterade. Detta senare torde kunna få betydelse t. ex. för hemarbetande kvinnor som varit borta från förvärvslivet under en längre tid.

En grundläggande princip inom alla försäkringar är att ett kollektiv av personer samverkar för att gemensamt betala de kostnader som uppstår när försäkringsfall inträffar. Försäkringspremierna eller avgifterna fastställs så att de med rimlig säkerhet täcker kostnaderna för försäkringsfallen. Inom försäkringen för tilläggspension ska löpande utgifter täckas av inflytande avgifter, förutom av avkastning på allmänna pensionsfondens tillgångar. Avgifterna för löntagarnas pensioner betalas av arbetsgivarna och beräknas som en viss procent av den del av utbetald lön som ligger mellan en och sju och en halv gånger basbeloppet. För egna företagare beräknas avgiften på motsvarande sätt på den taxerade förvärvsinkomsten.

Emellertid bör utgångspunkten för avgiftsuttaget till ATP – även i fråga om den rätt till tilläggspension som blir följden av att vuxenstudiebidraget görs pensionsgrundande – vara den att det ska vara de aktiva som svarar för utgifterna. Enligt AFL utgår inte arbetsgivaravgift till sjukförsäkringen eller försäkringen för tilläggspension på grundval av utbetald sjukpenning m. m. Sjukpenning grundar heller inte tilläggspensionsavgift för försäkrad med inkomst av annat förvärvsarbete.

Arbetsgivaravgifterna liksom egenavgifterna bör således anpassas så att de täcker även här avsedda pensionskostnader. Avgifterna till ATP läggs enligt allmänna regler fast för en femårsperiod åt gången efter förslag av riskförsäkringsverket. Om förslaget om att göra vuxenstudiebidraget skattepliktigt genomförs, kommer kostnadsutvecklingen i anledning härav att ingå bland de faktorer som riksförsäkringsverket har att beakta vid framläggandet av förslag rörande arbetsgivaravgiftens storlek under kommande femårsperiod.

Av vad SVUX här anfört framgår att någon särskild avgift till försäkringen för tilläggspension inte ska erläggas för vuxenstudiebidraget. SVUX vill också framhålla att kostnaderna för pensionskollektivet i anledning av att vuxenstudiebidraget görs pensionsgrundande kommer att få endast marginell betydelse.

6.4.4 *Teknisk utformning av ett beskattat vuxenstudiebidrag*

Vuxenstudiebidrag enligt studiestödslagen bör hänföras till intäkt av tjänst samt vid beräkning av den pensionsgrundande inkomsten till inkomst av anställning.

Vid utbetalning av bidraget bör preliminär skatt dras av. Detta kan ske antingen efter en schablontabell innehållande en enda kolumn som motsvarar kolumn 1 för den genomsnittliga utdebiteringen i landet eller också kan preliminärskatteavdrag göras efter den för varje studerande gällande skattetabellen.

Med ett centralt registrerings- och utbetalningssystem torde det inte bli administrativt betungande att tillämpa den för varje enskild studerande gällande preliminärskattetabellen. Genom information från länsdatorerna kan uppgifter som är av intresse i sammanhanget utan större besvär inhämtas.

Däremot skulle en skyldighet för den utbetalande myndigheten att beakta beslut om jämkning av den preliminära skatten innebära ett icke obetydligt administrativt merarbete. En sådan skyldighet är därför – särskilt med hänsyn till det stora antalet studiemedelstagare – inte att rekommendera. Detsamma gäller skyldigheten att göra avdrag för kvarstående skatt. Effekten av en sådan ordning skulle dessutom bli relativt liten i det övervägande antalet fall.

Ett system med beskattat studiebidrag torde på sikt förutsätta ett centralt registrerings- och utbetalningssystem, vilket bygger på maskinell bearbetning av data med hjälp av ADB. Den utbetalande myndigheten har nämligen dels att redovisa innehållen preliminärskatt, dels att lämna kontrolluppgifter till både de studerande och skattemyndigheterna på de belopp som utbetalas. SVUX vill erinra om att CSN har fått i uppdrag att fortsätta utredningsarbetet i fråga om ett nytt registrerings- och utbetalningssystem (prop. 1974:14, s. 103). Vid detta arbete bör CSN få i uppdrag att också beakta konsekvenserna av ett system med beskattat vuxenstudiebidrag.

Införandet av skatteplikt för vuxenstudiebidraget kommer att öka de skattepliktiga intäkterna vid inkomstbeskattningen. Ökningen i de totala skatteintäkterna låter sig svårligen beräknas utan en närmare kännedom om de studerandes inkomstförhållanden i övrigt.

Ökningen av skatteintäkterna hänför sig delvis till kommunal beskattningsbar inkomst. Såsom framgår av avsnitt 9.7.1 ska de ökade skatteintäkterna, vilka föranleds av att sjukpenningen m. m. gjorts skattepliktiga, i sin helhet tillgodoräknas staten för att användas vid finansieringen av de ökade kostnaderna. En sådan ordning bör tillämpas även när det gäller finansieringen av de ökade kostnaderna i samband med att vuxenstudiebidraget uppräknas och görs skattepliktigt.

För att det ökade beskattningsunderlaget i sin helhet ska komma statsverket till godo krävs således en särskild avräkning i samband med den årliga avräkningen mellan staten och kommunerna. Hur denna avräkning tekniskt kan utföras framgår av avsnitt 9.7.1.

6.4.5 *Förvärvsavdrag och skattereduktion*

Den skattereform som trädde i kraft 1 januari 1971 innebar en övergång till en i huvudsak individuell beskattning av arbetsinkomst och en omfördelning av skatteuttaget till förmån för de lägre inkomsttagarna.

Vid övergången till individuell beskattning av makar infördes en och samma skatteskala, lika för alla oberoende av kön och civilstånd. Förekomsten av barn och försörjningsplikten mot make påverkar skatten främst i följande fall.

Familjer med barn under 16 år har i vissa fall rätt till *förvärvsavdrag* med maximalt 2 000 kr. Det gäller dels makar som båda haft förvärvsinkomster under året, där förvärvsavdraget åtnjuts av den av makarna som har den lägsta förvärvsinkomsten, dels ogifta inkomsttagare som under året haft förvärvsinkomster.

I de fall endast den ena av makarna haft inkomster får den maken, oavsett om det finns barn eller inte i familjen, ett avdrag på den uträknade skatten med 1 800 kr. Denna *skattereduktion* erhålls också av ensamstående person som har hemmavarande barn under 18 år.

Skatteeffekter då hemmamake övergår till förvärvsarbete är i det nya system som tillämpas från och med 1971 års inkomster betydligt gynnsammare än i det äldre systemet. Den make som tar förvärvsarbete tillgodoförs ett nytt grundavdrag och inkomsten beskattas för sig på det sätt som gäller för ensamstående. En viss skattehöjning uppkommer dock för andra maken beroende på att hans skattereduktion minskar. Minskningen är 40 procent av den nytillkommande inkomsten, dock högst lika med skattereduktionens maximibelopp 1 800 kr. Om rätt till förvärvsavdrag föreligger blir minskningen ca 30 procent av den nytillkommande inkomsten. Familjen får alltså i realiteten en tröskeleffekt i form av en 30–40 procentig skatt på den första delen av den nya inkomsten.

Om vuxenstudiebidraget inordnas i skattesystemets regler kommer detta att medföra vissa konsekvenser i här berört avseende.

För en förvärvsarbetande med hemmamake utan inkomster som avser att studera blir effekten med en beskattning av vuxenstudiebidraget att makarna går miste om en skattereduktion på 1 800 kr. Har makarna barn erhåller emellertid den studerande maken med den lägre inkomsten förvärvsavdrag med maximalt 2 000 kr., vilket totalt sett för makarna medför en minskning av bruttobidraget med ca en tredjedel. Denna minskning motsvarar emellertid den uppjustering av det obeskattade bidraget som har gjorts just med tanke på effekterna av en beskattning.

För makar som inte har barn och som därför inte är berättigade till förvärvsavdrag blir effekten en minskning av bruttobidraget med 40 procent. Att nettobidraget i detta fall blir mindre än i det förra är motiverat av att några kostnader för barnpassning inte uppkommer, vilket det däremot generellt gör i det förra fallet när hemmamaken börjar förvärvsarbeta eller påbörjar studier.

För ogift med barn innebär reglerna om skattereduktion och förvärvsavdrag att studiebidrag kan utgå med f. n. upp till drygt 10 000 kr. utan att detta medför någon beskattning.

Det faktiska utfallet av skattesystemets regler om förvärvsavdrag och skattereduktion vid ett inordnande av vuxenstudiebidraget i detta system bör, enligt vad som framgår ovan, inte föranleda någon särbehandling i skattehänseende av studiebidraget.

6.5 Återbetalningspliktiga studiemedel för studerande som får vuxenstudiebidrag

6.5.1 *Inledning*

Vuxenstuderande som beviljats vuxenstudiebidrag föreslås därutöver få rätt till återbetalningspliktiga studiemedel med ett belopp som ungefärligen motsvarar det som utgår enligt nuvarande studiemedelssystem.

Såsom tidigare nämnts har olika möjligheter undersökts att få hela studiestödet betraktat som skattepliktig inkomst.

SVUX:s förslag innebär att endast vuxenstudiebidraget görs skattepliktigt. Därvid uppstår frågan om de återbetalningspliktiga studiemedlen ska bli helt fria från behovsprövning, dvs. om rätten därtill ska vara oberoende av hur stora inkomster den studerande eller hans make har.

Det är inte alldeles orimligt att hävda, att den återbetalningspliktiga delen av studiemedlen ska stå utanför behovsprövningen. Det förhållandet att beloppet ska betalas igen skulle kunna utgöra en tillräckligt hämmande faktor; man lånar som regel inte mer pengar än man har verkligt behov av för att kunna klara sin försörjning.

Emellertid måste tas i beaktande att återbetalningsreglerna i studiemedelssystemet är klart förmånligare än motsvarande regler för andra jämförbara kreditformer. SVUX har därför ansett att någon form av behovsprövning måste införas för återbetalningspliktiga studiemedel. Denna behovsprövning kan dock ges en mera generös och schablonartad uformning än vad som gäller idag.

6.5.2 *Maximala återbetalningspliktiga studiemedel*

Som framgått tidigare har utgångspunkten vid konstruktionen av det särskilda vuxenstudiestödet varit att höjningen av totalbeloppet i sin helhet ska utgöras av bidrag. Studerande med vuxenstudiebidrag ska därutöver ha rätt till även återbetalningspliktiga studiemedel, som till sin storlek ungefärligen motsvarar vad som utgår i återbetalningspliktiga medel enligt nuvarande studiemedelssystem.

I konsekvens med att SVUX föreslår att man vid beräknandet av maximala belopp vid olika studietider ska utgå från antalet halvmånadsperioder, föreslår SVUX att *återbetalningspliktiga studiemedel för studerande med rätt till vuxenstudiebidrag ska utgå med 0,065 basbelopp per halvmånadsperiod.* Av tabell 6.2 framgår vad detta innebär vid olika studietider. Samma belopp ska kunna utgå oberoende av vilken bidragsklass den sökande tillhör, dvs. oberoende av om den sökande har fem, sex eller sju år med ATP-poäng.

Tabell 6.2 SVUX:s förslag om maximala återbetalningspliktiga studiemedel i förhållande till studietiden för heltidsstuderande med vuxenstudiebidrag

Studietid i månader	Återbetalningspliktiga medel	
	i Bb	i Kr.
0,5	0,065	553
1	0,130	1 105
2	0,260	2 210
3	0,390	3 315
4	0,520	4 420
4,5	0,585	4 973
5	0,650	5 525
6	0,780	6 630

6.5.3 *Behovsprövning av de återbetalningspliktiga studiemedlen*

Behovsprövningen av de återbetalningspliktiga studiemedlen för studerande med rätt till vuxenstudiebidrag föreslås ske efter regler som i stort överensstämmer med de regler som SVUX i kapitel 5 föreslår ska gälla vanliga studiemedel. En viktig skillnad föreligger dock. SVUX:s förslag innebär nämligen att *hänsynstagande till makes inkomst och förmögenhet inte ska ske när det gäller det särskilda vuxenstudiestödet.*

Den mera exakta innebörden av SVUX:s förslag till regler för behovsprövningen av återbetalningspliktiga studiemedel när det gäller studerande med rätt till vuxenstudiebidrag blir då att *summan av de återbetalningspliktiga studiemedlen och hälften av den studerandes egen inkomst under ett kalenderhalvår får uppgå till högst ett basbelopp. Med egen inkomst jämställs hälften av den egna skattepliktiga förmögenheten som överstiger sex basbelopp.*

Av tabellerna 6.3 och 6.4 framgår de maximala återbetalningspliktiga studiemedel som kan utgå i förhållande till den studerandes inkomst

Tabell 6.3 Maximala återbetalningspliktiga studiemedel i förhållande till egen inkomst

Inkomst under kalenderhalvåret	Maximala återbetalningspliktiga studiemedel
3 740	6 630
4 000	6 500
5 000	6 000
6 000	5 500
7 000	5 000
8 000	4 500
9 000	4 000
10 000	3 500
11 000	3 000
12 000	2 500
13 000	2 000
14 000	1 500
15 000	1 000

Tabell 6.4 Maximala återbetalningspliktiga studiemedel i förhållande till egen skattepliktig förmögenhet

Egen skattepliktig förmögenhet	= egen inkomst	Maximala återbetalningspliktiga medel
≤51 000 (=6Bb)	0	6 630
55 000	2 000	6 630
58 480	3 740	6 630
60 000	4 500	6 250
65 000	7 000	5 000
70 000	9 500	3 750
75 000	12 000	2 500
80 000	14 500	1 250
85 000	17 000	–

respektive förmögenhet. Beloppet är emellertid också beroende av studietiden. För att fastställa det belopp som ska utgå i det enskilda fallet måste man således jämföra det belopp som maximalt kan utgå med hänsyn dels till studietiden, dels till den studerandes ekonomi samt välja det lägre av dessa båda belopp. Detta kan belysas med ett exempel.

En person avser studera fyra månader och har en beräknad inkomst under kalenderhalvåret på 9 000 kr. Studietidens längd berättigar honom till 4 420 kr. i återbetalningspliktiga medel enligt tabell 6.2. Reduktionsregeln medger emellertid ett maximalt belopp på 4 000 kr. Återbetalningspliktiga medel utgår därför med 4 000 kr. i enlighet med tabell 6.3.

Av tabell 6.5 framgår de för olika studietider gällande fribeloppen, dvs. vad den studerande maximalt kan ha i inkomster vid sidan av återbetalningspliktiga studiemedel under det kalenderhalvår som studierna bedrivs, utan att inkomsterna verkar reducerande på de återbetalningspliktiga medlen. Vid en studietid på 4,5 månader, vilket motsvarar en normal studietermin, går det således att förena maximala studiemedel, 4 973 kr., med en inkomst på högst 7 054 kr.

Tabell 6.5 Fribeloppsgränser vid olika studietider

Studietid i månader	Återbetalningspliktiga studiemedel	Maximal inkomst under studiehalvåret
1	1 105	14 790
2	2 210	12 580
3	3 315	10 370
4	4 420	8 160
4,5	4 973	7 054
5	5 525	5 950
6	6 630	3 740

6.6 Det särskilda vuxenstudiestödet och den disponibla inkomsten

Av tabell 6.6 framgår dels maximala återbetalningspliktiga medel samt bruttobidrag vid olika studietider i de tre klasserna, dels vad detta har för inverkan på den disponibla inkomsten i olika inkomstlägen. Tabellen bygger på följande förutsättningar:

1. Förvärvsinkomsterna är jämnt fördelade under de månader som studier inte bedrivs.
2. Skatt på förvärvsinkomsterna är beräknad efter riksskatteverkets skattetabeller för beräkning av preliminär A-skatt för år 1974, tabell 24:1, dvs. där utdebiteringen till kommunal skatt är beräknad efter 24 kr. för skattekrona och avseende ogift inkomsttagare utan hemmavarande barn under 17 år eller gift inkomsttagare som inte är berättigad till förvärvsavdrag och vars make har en sammanräknad nettoinkomst på minst 2 000 kr.
3. Studiestödet utbetalas månadsvis och preliminär A-skatt dras på bidragsdelen efter tabell 24:1.
4. Med disponibel inkomst avses förvärvsinkomster och bidrag efter skatt samt återbetalningspliktiga medel (i förekommande fall reducerade) tillsammans.
5. De återbetalningspliktiga medlen får tillsammans med hälften av den egna inkomsten under kalenderhalvåret respektive de två kalenderhalvåren uppgå till högst 100 respektive 200 procent av basbeloppet (basbeloppet = 8 500).

Av tabellen framgår att för en förvärvsarbetande med en månadsinkomst på upp till 2 000 kr. medför studier med det särskilda vuxen-

Tabell 6.6 Det särskilda vuxenstudiestödets inverkan på den disponibla inkomsten.

Studietid i månader	Maximala återbetalningspliktiga studiemedel i Kr.	Bruttobidrag i Kr.	Disponibel inkomst under året vid följande månadsinkomst under icke-studietid				
			1 000 kr.	2 000 kr.	3 000 kr.	4 000 kr.	5 000 kr.
0	0	0	9 276	17 100	23 448	27 804	32 148
Klass 1							
1	1 105	850	10 265	17 437	23 151*	26 144*	30 126*
5	5 525	4 250	14 221	18 785	22 488	25 029	27 563
9	9 945	7 650	18 177	20 133	21 720	22 809	23 450*
Klass 2							
1	1 105	1 020	10 381	17 553	23 268*	26 260*	30 242*
5	5 525	5 100	14 801	19 365	23 068	25 609	28 143
9	9 945	9 180	19 221	21 177	22 765	23 853	24 494*
Klass 3							
1	1 105	1 190	10 489	17 661	23 375*	26 368*	30 350*
5	5 525	5 950	15 341	19 905	23 608	26 149	28 683
9	9 945	10 710	20 193	22 149	23 736	24 825	25 466*

* De återbetalningspliktiga medlen har i dessa fall reducerats pga. prövningen mot egen inkomst.

studiestödet en ökning av den disponibla inkomsten och detta oberoende av studietid och antal år med ATP-grundande inkomst. Vid de längre studietiderna är denna ökning högst markant. För exempelvis en person med 1 000 kr. i månadsinkomst och sex år med ATP-grundande inkomst (klass 2) skulle det särskilda vuxenstudiestödet för nio månaders studier innebära mer än en fördubbling av den disponibla inkomsten under året.

Även för personer med en månadsinkomst på 2 000 kr. medför förslaget en avsevärd förstärkning av ekonomin. En förvärvsarbetande med en sådan inkomst har en disponibel inkomst per år på 17 100 kr. om han förvärvsarbetar hela året. Om han i stället avbryter sitt förvärvsarbete för att studera under t. ex. fem månader och därvid erhåller särskilt vuxenstudiestöd enligt klass 3, ökas hans disponibla inkomst under året med nästan 3 000 kr.

En balanspunkt uppnås vid en månadsinkomst på ca 3 000 kr. Här innebär en övergång från förvärvsarbetet till studier med särskilt vuxenstudiestöd varken en förbättring eller en försämring av ekonomin. I inkomstlägen härutöver minskar den disponibla inkomsten vid en övergång – ju större inkomst desto större minskning.

6.7 Jämförelse mellan studerande med särskilt vuxenstudiestöd och studerande med vanliga studiemedel

Av tabell 6.7 framgår de maximala studiestödsbeloppen – återbetalningspliktiga medel plus bidrag – för studerande med studiemedel samt studerande med det särskilda vuxenstudiestödet med hänsyn tagen endast till studietidens längd.

Med tanke på att den grupp människor som SVUX:s förslag i första hand vänder sig till är vuxna förvärvsarbetande, måste emellertid jämförelsen för att bli rättvisande kompletteras med förutsättningen att den studerande under den tid han inte studerar har förvärvsinkomster av varierande storlek. Tabell 6.8 bygger på denna förutsättning. För att inte komplicera bilden med allt för många siffror har valts att jämföra den ekonomiska situationen för förvärvsarbetande med månadsinkomsterna 2 000 kr., 3 000 kr. och 4 000 kr. vid en studietid på en, fem respektive nio månader.

Tabell 6.7 Maximala studiemedel och maximalt särskilt vuxenstudiestöd (brutto) med hänsyn till studietiden

Studietid i månader	Studiemedel i kr.	Särskilt vuxenstudiestöd i kr.		
		Klass 1	Klass 2	Klass 3
1	1 360	1 955	2 125	2 295
2	2 720	3 910	4 250	4 590
3	4 080	5 865	6 375	6 885
4	5 440	7 820	8 500	9 180
5	6 800	9 775	10 625	11 475

Tabell 6.8 Disponibel inkomst för studerande med studiemedel och studerande med särskilt vuxenstudiestöd vid olika inkomstlägen och studietid.

Månadsinkomst under icke studietid	Studietid i månader	Studiemedel	Särskilt vuxenstudiestöd			Disponibla medel			
			Klass 1	Klass 2	Klass 3	Studiemedel plus inkomst efter skatt	Vuxenstudiebidrag och inkomst efter skatt samt återbetalningspliktiga studiemedel		
							Klass 1	Klass 2	Klass 3
2 000	0	0	0	0	0	17 100	17 100	17 100	17 100
	1	1 360	1 955	2 125	2 295	17 035	17 437	17 553	17 661
	5	6 800	9 775	10 625	11 475	16 775	18 785	19 365	19 905
	9	12 240	17 595	19 125	20 655	16 515	20 133	21 177	22 149
3 000	0	0	0	0	0	23 448	23 448	23 448	23 448
	1	1 000	1 955	2 125	2 295	22 494	23 151	23 268	23 375
	5	6 800	9 775	10 625	11 475	20 478	22 488	23 068	23 608
	9	12 240	17 595	19 125	20 655	18 102	21 720	22 765	23 736
4 000	0	0	0	0	0	27 804	27 804	27 804	27 804
	1	0	1 955	2 125	2 295	25 487	26 144	26 260	26 368
	5	6 500	9 775	10 625	11 475	22 718	25 029	25 609	26 149
	9	11 000	17 595	19 125	20 655	17 951	22 809	23 853	24 025

7 En plan för utbyggnaden av studiestödet

7.1 Inledning

Såsom nämnts i kapitel 1 ska SVUX:s förslag dels om ett särskilt vuxenutbildningsbidrag, dels om vissa förändringar av det nuvarande studiemedelssystemet endast ses som en del av ett större förslag om förbättrade villkor för vuxenstudier.

SVUX:s och FÖVUX:s förslag innebär tillsammantagna betydande anspråk på ökade ekonomiska insatser för vuxenutbildningen. Då de är avsedda att komplettera varandra, har det varit nödvändigt för de båda kommittéerna att gemensamt komma fram till en avvägning av storleken av de ökade samhälleliga kostnaderna för de båda förslagen. Man har därvid enats om att de ökade kostnaderna för de båda kommittéernas sammanlagda förslag om förbättrade ekonomiska villkor för de vuxenstuderande under en första femårsperiod ska rymmas inom ungefärligen följande totalram (avser merkostnader i förhållande till ett teoretiskt nuläge; siffrorna i 1973 års penningvärde):

År 1:	200 Mkr
År 2:	400 Mkr
År 3:	500 Mkr
År 4:	600 Mkr
År 5:	700 Mkr

För denna femårsperiod anger de båda kommittéerna den takt varmed de olika delförslagen bör genomföras. Reformverksamheten bör fortsätta även efter den period som omfattas av förslagen. Reformtakten i detta längre perspektiv får emellertid bli beroende av erfarenheterna av utvecklingen under den tid som de nu föreliggande förslagen avser.

Av kapitel 6 framgår bl. a., att rätt till det särskilda vuxenstudiebidraget ska tillkomma person som under minst fem år haft sådan anknytning till förvärvslivet, att han haft pensionsgrundande inkomst enligt lagen om allmän försäkring (AFL).

Förslagen i kapitel 6 är utformade för att fungera då alla som uppfyller behörighetskraven har generell rätt till det förbättrade vuxenstudiestödet. Eftersom de föreslagna förbättringarna av studiestödet till de vuxna får betraktas som betydande kan det antas, att införandet av en generell rättighet till stödet skulle komma att innebära utomordentligt stora

anspråk på statliga utgifter.

Enligt SVUX:s uppfattning måste studiestödsreformen – liksom vuxenutbildningsreformen i sin helhet – genomföras på ett planmässigt sätt, så att samhället har tillfredsställande kontroll över kostnadsutvecklingen.

I närmast följande avsnitt diskuterar SVUX olika modeller för ett successivt genomförande av förslaget om ett förbättrat studiestöd för vuxna.

7.2 Olika modeller för en utbyggnad av studiestödet

Då det gäller att åstadkomma förbättringar av de vuxnas studiesociala stöd, som kan förenas med en planmässig och väl kontrollerad utveckling av totalkostnaderna för ändamålet kan man, som SVUX framhöll i sin debattskrift, begagna sig av i huvudsak två metoder.

Den *första metoden* innebär att man successivt förbättrar studiestödet. Allteftersom detta förbättras rekryterar man nya grupper och den totala omfattningen av vuxenutbildningen ökar tills man når den eftersträvade omfattningen och/eller den avsedda kostnadsnivån.

Den *andra metoden* innebär att man redan från början utformar det studiesociala stödet för vuxna på sådant sätt att det kan förväntas få en önskvärd rekryteringseffekt och så att kostnaderna per person i utbildning blir ur samhällets synvinkel godtagbara. Härvid uppstår en större efterfrågan på detta förbättrade studiestöd än samhället inledningsvis kan tillgodose, speciellt som utbildningsbehoven bland de vuxna i ett inledningsskede är särskilt stora. Denna överefterfrågan leder till att man måste begränsa det antal människor som kan erhålla det förbättrade studiestödet. Det nödvändiga urvalsförfarandet innebär en komplikation men ger också prioriteringsmöjligheter i olika avseenden.

7.3 Successivt förändrade regler för studiestödet

Dagens studiesociala stöd är i princip tillgängligt för alla som önskar bedriva studier. Att inte fler vuxna studerar beror bl. a. på att de inte bedömer studiestödet som tillräckligt stort eller som tillräckligt förmånligt vad avser fördelningen mellan bidrag och lån.

Ett genomförande av den i avsnitt 7.2 angivna första metoden kan innebära, att man genomför vissa förbättringar av studiestödet för alla vuxna, t. ex. att man ökar studiemedlens totalbelopp. Antalet vuxenstuderande kan antas öka i takt med förbättringarna av studiestödet.

Ett förenklat exempel kan belysa hur man skulle kunna bedöma rekryterings- och kostnadseffekter vid en successiv förbättring av studiestödet för vuxna.

Låt säga att det i de berörda utbildningarna finns 10 000 personer som är behöriga att få ett förbättrat studiestöd.

Det genomsnittliga studiestödet är 10 000 kr. för ett helårs studier.

Genom att förbättra studiestödet med 1 000 kr. för ett helårs studier räknar man med att till de berörda utbildningarna kunna rekrytera en ytterligare målgrupp om 1 000 personer.

Den *beräknade* effekten av det förbättrade studiestödet är då följande:

10 000 vuxna fanns redan tidigare i de berörda utbildningarna. De erhåller vardera 1 000 kr. mer i studiestöd. Merkostnaden härför blir *10 milj. kr.*

Ytterligare 1 000 vuxna beräknas kunna rekryteras till de berörda utbildningarna genom förbättringen av studiestödet. De erhåller vardera 10 000 + 1 000 kr. i studiestöd. Merkostnaden härför blir *11 milj. kr.*

Den sammanslagna merkostnaden blir då *21 milj. kr.*

Svårigheten med denna metod, med hänsyn till kravet på att kostnadsutvecklingen ska kunna hållas under kontroll, är att avväga förbättringen av studiestödet så, att nyrekryteringseffekten blir just den eftersträvade.

På det hela taget förefaller det troligt att denna metod ger tillfredsställande säkerhet då det gäller att hålla kostnadsutvecklingen under kontroll. Skulle det uppstå tendenser till kraftigare avvikelser från den planerade och önskvärda nyrekryteringen kan detta pareras genom justeringar av reformtakten under senare år.

En nackdel med metoden är att den förutsätter årliga ändringar av de studiesociala reglerna. Detta är en nackdel inte bara med hänsyn till säkerheten i de administrativa rutinerna utan även – och framförallt – med hänsyn till informationsbehovet hos de vuxna som ska omfattas av de successivt förändrade reglerna.

Den avgörande nackdelen med en successiv ökning av stödnivån ligger emellertid på ett annat plan. Som tidigare framhållits ligger en av de väsentliga orsakerna till att vuxenutbildningen inte nått större omfattning i att det studiesociala stödet inte upplevs som tillräckligt förmånligt i olika avseenden. Det är angeläget att man i högre grad kan rekrytera människor ur grupper med kort utbildning. Utbildningsnivån hos dem som deltar i vuxenutbildningens olika former ligger över genomsnittet för den del av landets befolkning som befinner sig i förvärvsaktiv ålder. Dessa båda omständigheter bör rimligtvis kopplas ihop. Ett väsentligt skäl till att vuxenutbildningen inte nått större total omfattning är just att den inte varit framgångsrik vid rekryteringen av dem som har de största utbildningshandikappen. En orsak härtill är att dessa grupper ställer särskilt höga krav på det studiesociala stödet.

Om nu den planmässiga utvecklingen av den studiesociala reformen sker genom årliga förbättringar av studiestödet, så *nås i första hand de grupper som är mest lika dem som nu befinner sig i vuxenutbildning* och först undan för undan grupper som mera markerat avviker från dem som nu dominerar. Därmed skulle ett reformerat studiestöd under en lång uppbyggnadsperiod inte i första hand bidra till att utjämna skillnader i utbildning mellan olika grupper i samhället utan snarare bidra till att konservera nu existerande skillnader. Detta är inte acceptabelt mot bakgrund av att ett av de främsta motiven för ökade insatser för vuxenutbildningen är att den ska göras tillgänglig för grupper som har de

största utbildningshandikappen.

Ett krav som måste ställas på en studiesocial reform för de vuxna är att den redan från början ska resultera i en väsentligt ökad rekrytering från grupper som nu endast i liten utsträckning söker sig till vuxenutbildning. Studiestödet måste då redan från början utformas så att det blir attraktivt också för dessa grupper. *SVUX avvisar därför tanken att det planmässiga genomförandet av det nya studiestödet skulle ske genom successiva förbättringar av stödet.*

7.4 Successiv utökning av antalet personer som erhåller det förbättrade studiestödet

7.4.1 *Inledning*

Den i avsnitt 7.2 omnämnda *andra metoden* innebär, att man från början utformar de vuxnas studiestöd på ett sådant sätt att det totalt får de rekryteringseffekter man önskar, samtidigt som de totala kostnaderna blir godtagbara. Detta innebär, att studiestödet redan från början får den förmånsnivå som man med den tidigare nämnda metoden först vid reformperiodens slut skulle nå upp till. *Kontrollen över kostnadsutvecklingen får man genom att det förbättrade studiestödet inte tilldelas alla som söker det.* Man reglerar alltså antalet personer som varje år erhåller det förbättrade studiestödet. Under reformperioden ökas årligen det antal personer som erhåller studiestödet tills det slutligen svarar mot det antal som söker stödet eller som erhåller utbildningsplats.

I Sverige finns 1975 drygt 4,5 milj. människor i förvärvsaktiv ålder. Under förutsättning att det studiesociala stödet får en tillräckligt generös utformning kan teoretiskt sett var och en av dessa personer tänkas vilja aktualisera ett utbildningsbehov, som från samhällets sida kan betecknas som välgrundat.

Det studiestöd som SVUX föreslår kan inte betecknas som så förmånligt att flertalet vuxna inte skulle uppleva studiefinansieringen som en återhållande faktor. Även om studiestödet för mycket lågavlönade och för vuxna utanför arbetsmarknaden väl kompenserar ett eventuellt inkomstbortfall så kommer det endast till en del att bestå av bidrag, varför den som bedriver vuxenstudier ådrar sig återbetalningsskyldighet. Än mindre innebär studiestödet i flertalet fall en *stimulans* till studier i den meningen att det överkompenserar för olägenheter som övergång till studier ofta innebär i form av långa resor, tillfälliga flyttningar till annan ort, splittring av familjer, byte av miljö m. m.

Trots att alltså studiestödet inte heller efter de förbättringar SVUX föreslår undanröjer alla ekonomiska problem för vuxenstuderande är det tänkbart, att hundratusentals vuxna samtidigt kommer att vilja utbilda sig med hjälp av det nya studiestödet. Frågan är då på vilket sätt man ska begränsa det antal människor som ska tilldelas det förbättrade studiestödet.

7.4.2 *Rätt till vuxenstudiestöd för begränsade grupper*

Ett alternativ är att man under utbyggnadsskedet begränsar rätten till det särskilda vuxenstudiestödet till personer som tillhör vissa definierade grupper. Utbyggnaden sker då så, att man successivt ökar de grupper som har rätt att erhålla studiestöd för att slutligen, vid reformperiodens slut, ha infört det förbättrade studiestödet som en generell rättighet för alla vuxna.

Detta alternativ har flera uppenbara svagheter.

Man har naturligtvis just vid införandet av det förbättrade studiestödet mycket oklara uppfattningar om den verkliga rekryteringseffekten. Är stödet så bra att nästan alla i den grupp man vänder sig till kommer att vilja studera ett helt år? Eller är det tvärtom så dåligt – kanske för att man börjar med att vända sig till en särskilt "svår" grupp – att det bara rekryterar någon procent ur gruppen och att de som rekryteras i genomsnitt bara vill studera några månader?

Man riskerar att få en rekrytering som antingen är flera gånger så stor som den man räknade med eller också bara bråkdelen av vad man eftersträvade.

Problemet ska illustreras med ett starkt förenklat exempel.

Man antar, att studiestödet under ett år kan rekrytera var femte person i den grupp man vänder sig till och att de som rekryteras vill studera i genomsnitt två månader på heltid. Om man till förfogande har medel för att klara studiefinansieringen för ca 15 000 personer som läser på heltid ett läsår, dvs. nio månader, så räcker dessa medel för 67 500 personer som läser i genomsnitt två månader. Eftersom man räknade med att rekrytera var femte person så ska den grupp man vänder sig till definieras på ett sådant sätt att den innehåller ca 340 000 personer (5 x 67 500).

Den definition av gruppen man väljer ska naturligtvis i allt väsentligt styras av vad man har för förstahandmål för det förbättrade studiestödet. Dessutom måste krävas att definitionen är lämpad för administrativt bruk.

Administrativt hanterbar är den inte i detta sammanhang om den innehåller vaga avgränsningar. Här krävs mycket klara definitioner som inte lämnar utrymme för bedömningar från fall till fall. Systemet måste med andra ord vara mycket starkt centralstyrt. Problemet är då att få förankring för de nödvändiga politiska besluten.

Man kan exempelvis under det första reformåret vilja satsa på unga vuxna som saknar grundskoleutbildning för att senare successivt vidga reglerna till att omfatta allt äldre grupper och grupper som också har grundskoleutbildning eller motsvarande.

Enligt tillgängliga statistiska uppgifter bör år 1975 antalet vuxna utan grundskoleutbildning eller motsvarande i åldersklasserna 20–31 år uppgå till ca 320 000. Detta motsvarar de ca 340 000 personer som enligt det föregående borde kunna erbjudas ett förbättrat studiestöd med de resurser man disponerar under ett första reformår.

Vilka svårigheter kan nu förutses om ett förbättrat studiestöd för vuxna under ett första år endast ska vara avsett för dem som ej erhållit

grundskoleutbildning och som är i åldern 20–31 år?

Inledningsvis måste det återigen understrykas, att denna politiskt bestämda avgränsning måste ges absolut verkan för att inte gjorda kostnadsberäkningar redan från början ska slå helt fel. Den som är 31 år får alltså det förbättrade studiestödet, medan den som är 32 måste vänta på sin tur till ett annat år. Den som har grundskoleutbildning eller motsvarande kan inte få det förbättrade studiestödet även om han är under 32 år hur angeläget hans utbildningsbehov än bedöms vara. Det förefaller uppenbart, att absoluta avgränsningar av den här typen lätt skapar missnöjda grupper, som endast i liten omfattning kan finna tröst i det förhållandet att turen så småningom kommer även till dem. Många med angelägna utbildningsbehov kan lätt räkna ut att det måste komma att dröja många år innan de får det förbättrade studiestödet som ger dem chansen till utbildning.

Det är tveksamt om man bör använda ett så starkt styrande och okänsligt instrument som det här diskuterade alternativet skulle innebära.

En annan svårighet är att definitionen av de grupper som ska ges rätten till det förbättrade studiestödet måste göras i termer som är administrativt användbara. I exemplet ovan angavs som en avgränsning att vederbörande inte hade gått igenom grundskola. Detta kan tyckas entydigt, men man får då klargöra vilka utbildningar som ska anses motsvara grundskolans högstadium, t. ex. realskola, folkhögskolans årskurs 2, flickskola, viss mera kvalificerad yrkesutbildning, kommunal eller statlig vuxenutbildning osv. Vill man ha ett instrument att kontrollera de sökandes uppgifter med råkar man i svårigheter. Man kan inte gärna ålägga de sökande att skaffa intyg på att de *inte* genomgått viss utbildning. Något centralt register som innehåller uppgifter för administrativt bruk om vem som erhållit minst grundskoleutbildning eller motsvarande finns inte. Det blir alltså svårt att kontrollera de lämnade uppgifterna.

Att underkasta dem som söker det förbättrade studiestödet en rigorös kontroll eller att ålägga dem stor uppgiftsskyldighet i olika avseenden skulle med all sannolikhet ha kraftigt avskräckande effekter. Det skulle troligen främst verka negativt på de grupper man nu mest saknar i vuxenutbildningen.

Allmänt kan sägas, att ju mer förfinade avgränsningar som görs och ju mer avgränsningarna berör personliga förhållanden som i och för sig i sammanhanget vore ytterst betydelsefulla, desto svårare blir det för den enskilde att dokumentera att han tillhör den grupp som är berättigad till det förbättrade studiestödet.

Av de skäl som här anförts *avvisar SVUX tanken att som metod för utveckling av ett särskilt studiestöd för vuxna använda sig av en generell, successivt utvidgad rätt för vissa grupper att erhålla stödet.*

7.4.3 *Urval bland sökande*

Ett *alternativt sätt* att begränsa det antal personer som under ett år kan erhålla det särskilda vuxenstudiestödet är följande. *Bland dem som söker om vuxenstudiestödet och som är behöriga* enligt de regler som föresla-

gits i avsnitt 6.2.2 *företas ett urval.* Ramen för detta urval utgörs av ett *centralt fattat beslut om det högsta antal personer som under året kan erhålla vuxenstudiestödet.*

Utbyggnaden av vuxenstudiestödet får vid detta alternativ formen av en årlig ökning av det antal personer som får beviljas vuxenstudiestödet. Ett mål på sikt är att antalet tillgängliga studiebidrag blir så stort att det svarar mot antalet sökande. Då detta tillstånd inträder blir rätten till det särskilda vuxenstudiestödet generell för samtliga som enligt de föreslagna reglerna är berättigade till stödet.

Genom beslut om fördelning av vuxenstudiestödet på olika utbildningsnivåer kan man åstadkomma de styrningar man finner önskvärda. SVUX har angivit som sin uppfattning, att man i ett inledningsskede främst bör rikta det förbättrade studiestödet till människor som bedriver studier på nivåer som närmast kan jämställas med grundskolan. Detta kan ske genom ett centralt beslut om att antalet vuxenutbildningsbidrag ska bli störst på grundskolenivå. Senare kan tyngdpunkten i insatserna förskjutas till nivåer motsvarande gymnasieskolan och till högskolan.

En utbyggnad av det särskilda vuxenstudiestödet enligt den här angivna modellen innebär, att generell rätt till stödet kan införas snabbast på nivåer motsvarande grundskolan och senare på de övriga utbildningsnivåerna. Allteftersom rätten till vuxenstudiestödet på de olika nivåerna blir generell kan urvalsförfarandet på dessa nivåer avskaffas.

En fördel med detta alternativ i jämförelse med det som beskrivits i avsnitt 7.4.2 är att regering och riksdag inte behöver fatta beslut om vissa grupper som helt måste utestängas från det särskilda vuxenstudiestödet i samband med att man anvisar medel för finansieringen. Uppdraget att företa urvalet av dem som ska erhålla studiestödet ges i stället åt annan instans, som för sitt arbete kan ges mer eller mindre noggranna anvisningar.

Den största nackdelen med fördelning på individer av vuxenstudiestödet är emellertid att det ger upphov till en rad administrativa problem.

Om uppdraget att företa det slutliga urvalet av enskilda personer lämnas till ett *centralt organ* utesluter man i stor utsträckning möjligheten att göra mera ingående bedömningar av det enskilda fallet.

Även om man t. ex. under det första reformåret endast har bidrag som räcker till ca 15 000 helårsstuderande att fördela i hela riket, så innebär inte detta att administrationen under detta första år blir särskilt liten. Ansökningarna om det särskilda vuxenstudiestödet kan till antalet bli mångdubbelt större.

Dessutom får man tänka sig att man måste ha flera tidpunkter för ansökan under ett år. Är det så att man med det förbättrade studiestödet verkligen vill nå en radikalt annorlunda rekrytering till vuxenutbildning, så får man inte skapa administrativa rutiner som gynnar de grupper i samhället som har stora möjligheter att planera på lång sikt eller fritt disponera sin tid för studier.

Det förmodade stora antalet ansökningar till en central myndighet tillsammans med kravet på att ansökningarna ska bearbetas och graderas flera gånger under året torde i praktiken utesluta något annat än en starkt

schabloniserad bedömning.

Ett alternativ till att urvalet av dem som ska erhålla vuxenstudiestödet utförs av en central myndighet är att det överlåts åt *regionala* eller *lokala myndigheter.*

Förutsättningen för att urvalet av dem som ska erhålla det särskilda vuxenstudiestödet ska kunna anförtros åt regionala eller lokala organ är att man företar en geografisk fördelning av stödet.

Trots de administrativa problem som hänger samman med det här redovisade alternativet finner SVUX att det vid en jämförelse med övriga alternativ har övervägande fördelar. SVUX föreslår därför, att *fördelningen av det särskilda vuxenstudiestödet ska ske genom urval bland de sökande och att statsmakterna ska fatta beslut om det antal personer som årligen får beviljas stödet.*

I närmast följande avsnitt framlägger SVUX sina förslag om hur antalet studiestöd årligen bör öka och hur de bör fördelas på utbildningsnivå.

I kapitel 8 lämnar SVUX förslag om de principer som bör gälla för urvalet av de människor som ska erhålla det särskilda vuxenstudiestödet. I kapitel 9 lämnar SVUX förslag om de organ som bör medverka vid urvalet.

7.5 En reformplan för vuxenstudiestödet

En avsikt med de reformer SVUX föreslår är att ge möjligheter till ökad smidighet vid utnyttjandet av studiestödet. De vuxna antas i stor utsträckning komma att vilja erhålla det särskilda vuxenstudiestödet för ganska korta studieperioder eller för halvtidsstudier. Detta förhållande gör att det blir särskilt osäkert vilket totalantal personer som under exempelvis ett kalenderår kommer att erhålla vuxenstudiestöd. Det är därför för det fortsatta resonemanget nödvändigt att införa ett enhetligt resursbegrepp.

Vuxenstudiestödets båda delar – vuxenstudiebidraget och de återbetalningspliktiga studiemedlen – består, som framgår av kapitel 6, av halvmånadsmoduler, som utgör den minsta enheten vid beviljandet av stödet. Som enhetligt resursbegrepp används i fortsättningen termen *halvmånadsmodul.*

Halvmånadsmodulen kan av den enskilde användas för en halv månads heltidsstudier eller för en hel månads halvtidsstudier. Under ett kalenderår kan en person teoretiskt beviljas upp till 24 halvmånadsmoduler. För ett normalt läsår om nio månader behöver han 18 halvmånadsmoduler vid heltidsstudier och nio halvmånadsmoduler vid halvtidsstudier.

Halvmånadsmodulen kan inte på ett entydigt sätt översättas till ett bestämt kronbelopp. Vad exempelvis vuxenstudiebidraget beträffar, så kan, som framgår av avsnitt 6.3, halvmånadsmodulen i nuvarande penningvärde vara 425, 510 eller 595 kr. i bidrag före skatt.

SVUX föreslår *att en fördelning av halvmånadsmodulerna görs på utbildningsnivåer.* Härvid ska tillses, *att i ett inledningsskede resurserna i främsta hand riktas till lägre utbildningsnivåer.* Därvid kommer det sär-

skilda vuxenstudiebidraget i första hand dem tillgodo, som är kortutbildade och behöver en mera grundläggande utbildning.

Som beteckning för de skilda utbildningsnivåerna används begrepp hämtade från det allmänna skolväsendet och ungdomsutbildningen. Det bör emellertid understrykas, att härmed inte avses att markera att vuxenutbildningen organisatoriskt ska vara exakt anpassad till ungdomsskolan. Med utbildning på grundskolenivå avses exempelvis endast, att utbildningen ungefärligen och i huvudsak är jämförbar med nivån inom grundskolan. Någon innehållsmässig överensstämmelse behöver däremot inte föreligga. Förslaget innebär emellertid att regeringen efter förslag av SÖ och UKÄ, måste fatta beslut om till vilken nivå olika kurser ska hänföras. En förteckning häröver måste tillställas de studiesociala myndigheterna.

För den första femårsperioden efter reformens ikraftträdande föreslår SVUX följande utveckling av *antalet halvmånadsmoduler* på olika utbildningsnivåer:

	År 1	2	3	4	5
Grundskolenivå	135 000	270 000	360 000	414 000	450 000
Gymnasieskolenivå	90 000	180 000	252 000	270 000	306 000
Högskolenivå	45 000	90 000	108 000	126 000	144 000
Totalt	270 000	540 000	720 000	810 000	900 000

Halvmånadsmodulerna i ovanstående tabell motsvarar i antal personer som bedriver *heltidsstudier under ett läsår* om nio månader på de olika nivåerna:

	År 1	2	3	4	5
Grundskolenivå	7 500	15 000	20 000	23 000	25 000
Gymnasieskolenivå	5 000	10 000	14 000	15 000	17 000
Högskolenivå	2 500	5 000	6 000	7 000	8 000
Totalt	15 000	30 000	40 000	45 000	50 000

Den utbyggnadstakt som SVUX föreslår överensstämmer i huvudsak med vad som föreslagits i den tidigare åberopade skrivelsen till utbildningsministern från LO och TCO.

Under en andra femårsperiod bör utbyggnadstakten enligt SVUX:s uppfattning vara ungefär densamma som under slutet av den första femårsperioden, varvid antalet halvmånadsmoduler vid utgången av tioårsperioden bör uppgå till ca 1,4 miljoner, motsvarande 75 000–80 000 personer som studerar på heltid under ett läsår.

Under denna andra femårsperiod bör också en förskjutning av antalet halvmånadsbidrag ske till förmån för gymnasie- och högskolenivå. Antalet bidrag på grundskolenivå bör i stort kunna ligga stilla och kanske rentav kunna minska mot slutet av den andra femårsperioden.

SVUX vill emellertid samtidigt understryka, att det vore olämpligt att nu fatta beslut om utbyggnaden för en längre period än fem år. Vad som ovan anförts beträffande utbyggnaden under en andra femårsperiod bör därför ses som en provisorisk målsättning.

Kostnadsberäkningar avseende utbyggnaden av det särskilda vuxenutbildningsbidraget återfinns i kapitel 11.

SVUX föreslår vidare, *att vuxenstudiestödet för grundskole- och gymnasieskolenivåerna fördelas på landets kommuner,* så att varje kommun erhåller ett antal moduler som *huvudsakligen svarar mot kommunens andel av rikets befolkning.* Urvalet av de personer som ska erhålla det särskilda vuxenstudiestödet på dessa nivåer bör överlämnas till lokala organ, vilka också har att fatta beslut om för hur lång tid studiestödet ska beviljas varje person, dvs. om hur många halvmånadsmoduler som ska tilldelas honom.

Då det gäller högskolan föreslår SVUX, *att vuxenstudiestödet fördelas på de sex existerande studiemedelsnämnderna i huvudsaklig proportion till den högskoleutbildning som sorterar under respektive nämnd.* Det ankommer därefter på studiemedelsnämnderna att fördela studiestödet på personer.

8 Urval bland sökande av särskilt vuxenstudiestöd

8.1 Allmänna utgångspunkter för ett urval

Som framgått av kapitel 7 har SVUX i valet mellan olika sätt att planmässigt bygga ut ett nytt studiestöd för vuxna stannat för en modell som innebär, att studiestödet från början ges en så förmånlig utformning, att det kan antas locka ett betydande antal vuxna till utbildning. Förhoppningen är att det härigenom även ska bli möjligt att rekrytera nya grupper av vuxna, grupper som nu avstår från studier av främst ekonomiska skäl. I vad mån det faktiskt blir möjligt att åstadkomma denna nyrekrytering är naturligtvis beroende också av hur många personer som totalt kan erhålla det nya studiestödet.

En förväntad följd av den valda uppbyggnadsmodellen – och, om man så vill, ett mått på i vilken utsträckning SVUX:s reformförslag blir framgångsrikt – är att det uppstår en sådan efterfrågan på studiestöd att antalet sökande överstiger antalet tillgängliga bidrag. I den situationen måste ett urval företas bland de sökande; endast en del av dem kan erhålla vuxenstudiebidrag. SVUX vill emellertid samtidigt framhålla, att målet på sikt är att antalet studiebidrag ska bli så stort att ett urval inte längre behövs. Först då kommer den allmänna behörighetsregeln att utgöra den verkliga avgränsningen av dem som ska erhålla det särskilda vuxenstudiestödet. Detta förhållande ska, med den fördelning av studiebidragen på olika utbildningsnivåer som föreslås i kapitel 7, först ske i fråga om grundskolenivån.

SVUX:s förslag innebär i vissa avseenden väsentliga förbättringar av det vanliga studiemedelssystemet. Av störst betydelse härvidlag är förslagen om förändrade regler för hänsynstagande till egen och makes inkomst, vilka i särskilt hög grad blir förmånligare vid kortare studieperioder under terminen, dvs. en studieform som anses vara särskilt efterfrågad av vuxna.

De som ej erhåller vuxenstudiestöd har naturligtvis samma rätt till vanliga studiemedel som nu. Som en följd av SVUX:s förslag erhåller därför alla studerandegrupper förbättrade ekonomiska villkor.

Vidare bör erinras om att skälet till att ett urval måste göras för att fördela vuxenstudiestödet inte är att hänföra till någon uppfattning hos utredningen om vilket antal studerande som med hänsyn till sina behov bör erhålla ett förbättrat studiestöd. Skälet är i stället uteslutande av ekonomisk natur; de resurser som bedömts vara tillgängliga för reformer

medger inte att mer än att ett begränsat antal personer erhåller det nya bidraget. – Utredningen är helt klar över att införandet av ett förbättrat studiestöd för vissa grupper av vuxna kommer att medföra orättvisor mot andra grupper av vuxna; "rättvisa" uppstår först då alla behöriga kan erhålla det förbättrade studiestödet.

När nu situationen är den, att ekonomiska omständigheter tvingar fram ett urvalsförfarande, bör man tillse att urvalet görs på ett sådant sätt, att så stora delar som möjligt av de syften den studiesociala reformen har kan säkerställas.

Ett av de väsentligaste syftena med ett förbättrat studiestöd är att bredda och totalt sett öka rekryteringen till sådan vuxenutbildning som inte kan eller bör äga rum i huvudsak på fritid. Det är angeläget att detta syfte tillgodoses redan i början av reformperioden. Detta talar för att man vid urvalet av dem som ska erhålla det särskilda vuxenstudiebidraget främst inriktar sig på personer som tillhör grupper som nu är underrepresenterade inom vuxenutbildningen och för vilka det nuvarande studiestödet i särskilt hög grad får bedömas som otillfredsställande.

Som framgått av föregående kapitel anser SVUX det olämpligt att man genom centralt fastställda regler bestämmer vilka personer som har rätt till det förbättrade studiestödet och att man genom årliga förändringar av dessa regler successivt utvidgar kretsen av personer med rätt till detta förbättrade studiestöd.

Det alternativ som återstår – om man bortser från lottning – är att man söker åstadkomma en individuell bedömning, där hänsyn tas till flera omständigheter som i det enskilda fallet påverkar möjligheterna att bedriva studier. En sådan individuell bedömning förutsätter att besluten om att bevilja studiestödet fattas nära de personer som berörs.

8.2 Lokalt organ för grundskole- och gymnasieskolenivå, regionalt organ för högskolenivå

Av kapitel 7 framgår, att SVUX föreslår en fördelning av vuxenstudiebidragen på skilda utbildningsnivåer så, att ett visst bestämt antal bidrag ska beviljas för studier på grundskolenivå, ett antal för studier på gymnasieskolenivå samt ett antal för studier på högskolenivå. Bakom detta förslag till fördelning av studiebidragen ligger en angelägenhetsbedömning av på vilken nivå nya insatser i första hand bör göras.

Delvis samma skäl, som ligger bakom denna angelägenhetsbedömning, ger anledning till överväganden också rörande sättet för handläggningen av vuxenstudiebidragen på skilda nivåer.

Skälet till att SVUX föreslagit att utbyggnaden av studiestödet i ett inledningsskede ska ske snabbast på nivåer motsvarande grundskolan och tiden närmast därefter på nivåer motsvarande gymnasieskolan, ligger i att det på dessa nivåer är fråga om att framför allt ge överbryggande utbildning till de eftersatta äldre generationerna. Motivet för denna utbildning har ett kompensatoriskt inslag – det gäller att ge vuxna samma utbildning som flertalet ungdomar i dag har möjlighet att erhålla.

Denna omständighet måste bli av stor betydelse inte bara för den centrala fördelningen av vuxenstudiestödet på skilda nivåer utan också för hur man ska bedöma ansökningar om vuxenstudiestöd från enskilda människor. På grundskole- och gymnasieskolenivåerna ska stödet i första hand gå till människor som inte erhållit den allmänna utbildning som är genomsnittlig för dagens ungdomar. Mera i undantagsfall – i synnerhet i ett inledningsskede – bör stödet gå till personer som redan har fått exempelvis gymnasieskoleutbildning.

Enligt SVUX:s uppfattning kan *kravet på att ansökningar om vuxenstudiestöd för studier på grundskole- och gymnasieskolenivå ska bli föremål för en individuell och allsidig behandling tillgodoses bäst om handläggningen uppdras åt ett organ som arbetar på lokal, dvs. kommunal nivå.*

Det organ som SVUX därvid närmast har i tankarna är de kommunala *skolstyrelserna.* Dessa har emellertid normalt ingen erfarenhet av högskoleutbildning utan deras arbetsområde omfattar – med undantag för viss speciell högskoleutbildning av mindre omfattning under kommunalt huvudmannaskap – endast grundskolan och gymnasieskolan.

När det gäller utbildning på högskolenivå är det kompensatoriska motivet av mera begränsad betydelse. Det är ju här fråga om utbildning för vilken normalt krävs tidigare gymnasieskolestudier och alltså en utbildning som nivåmässigt ligger högre än också morgondagens genomsnittliga ungdomsutbildning.

Det spelar i sammanhanget knappast någon roll om den som bedriver högskolestudierna har vunnit tillträde till utbildningen på annat sätt än det normala, exempelvis genom regler om vidgad behörighet för den som är minst 25 år och som under minst fem år förvärvsarbetat. Viktigare är att man genom att man beviljas tillträde till högskolan har bedömts ha kunskaper och förutsättningar för den avsedda utbildningen.

För högskoleutbildningen gäller – tydligare än för utbildning på de lägre nivåerna – att den ska vara yrkesförberedande. Detta allmänna krav på all högskoleutbildning har understrukits av bl. a. U 68 och ska givetvis omfatta också vuxenutbildning på högskolenivå.

De båda här anförda omständigheterna – den mindre betydelsen av kompensatoriska motiv samt kravet på yrkesförberedelse – gör att grunderna för urvalet av dem som ska erhålla vuxenstudiestöd för högskoleutbildning, enligt SVUX:s uppfattning, måste ske på delvis andra grunder än urvalet av dem som ska erhålla stöd för studier på de övriga nivåerna.

Då det gäller att bevilja vuxenstudiestöd för studier på högskolenivå är det rimligt att man utöver den individuella bedömningen av utbildningsbehovet i det enskilda fallet också tar hänsyn till graden av yrkesinriktning.

Vad här ovan anförts utgör motiv för att urvalet av dem som ska erhålla vuxenstudiestöd för högskolestudier görs av ett annat organ än det som handhar urvalet av dem som får vuxenstudiestöd på övriga nivåer.

Kravet på att ansökningar om vuxenstudiestöd ska bli föremål för en

individuell behandling med hänsynstagande till alla betydelsefulla personliga omständigheter gör sig visserligen gällande också i fråga om högskolenivån. Högskolan är emellertid mycket mera innehållsrik och specialiserad än övriga utbildningsnivåer.

Med hänsyn till det ovan sagda får det anses väsentligt att det organ som fördelar vuxenstudiestödet besitter expertkunskap om högskolans olika delar. Då det gäller beviljande av bidrag för längre tids studier – över ett år – blir det därtill fråga om bedömning av studiemeriterna hos de sökande. Såvitt SVUX kan bedöma är detta uppgifter som en normal skolstyrelse knappast kan antas vara i stånd att fullgöra på ett tilfredsställande sätt. Erfarenheterna av sådan bedömning finns emellertid hos studiemedelsnämnderna. SVUX föreslår därför, att *beviljandet av vuxenstudiestöd för studier på högskolenivå ska handhas av studiemedelsnämnderna.*

Sättet för handläggning av ansökningar om vuxenstudiestöd behandlas utförligare i kapitel 9.

8.3 Bedömningsgrunder vid urval av dem som ska erhålla vuxenstudiestöd

8.3.1 *Inledning*

I kapitel 7 har SVUX utförligt argumenterat för att man som instrument vid urvalet av dem som ska erhålla vuxenstudiestödet – utöver den generella behörighetsregeln – inte ska begagna sig av några enkla och fasta avgränsningskriterier som oåterkalleligen slår ut stora grupper från alla möjligheter att erhålla stödet. De argument som där framfördes är givetvis i stor utsträckning tillämpliga också för hur urvalet konkret ska företas av de organ som SVUX i föregående avsnitt föreslagit ska medverka vid fördelningen av vuxenstudiestödet. SVUX vill därför starkt understryka att det inte bör få förekomma att skolstyrelser eller andra kommunala organ respektive studiemedelsnämnder under hand skaffar sig enkla och schablonartade regler för bedömningen av ansökningarna. Syftet att åstadkomma en allsidig bedömning av *alla* i sammanhanget väsentliga faktorer måste säkerställas – det måste alltså också i praktiken bli fråga om en verklig individuell bedömning av ansökningarna.

Eftersom avsikten är att åstadkomma en individuell bedömning av ansökningarna om vuxenstudiestödet ligger det mer eller mindre i sakens natur att exakta föreskrifter för handläggningen inte kan lämnas; det är omöjligt att förutse alla de omständigheter som i det enskilda fallet bör tillmätas betydelse och det är lika omöjligt att i förväg ange hur de olika omständigheterna ska vägas mot varandra.

Likväl behövs vissa allmänna anvisningar som klargör huvudsyftena med verksamheten och som i mera allmänna termer anger några omständigheter som enligt SVUX i synnerhet bör beaktas.

8.3.2 *Grundläggande utgångspunkter för urvalet*

Det särskilda vuxenstudiestöd som SVUX lämnar förslag om syftar till att möjliggöra heltids- eller mera omfattande deltidsstudier för vuxna, för vilka det nuvarande studiestödet är otillräckligt. I detta konstaterande finns sammanfattat två utgångspunkter som bör gälla också för urvalet av dem som ska få det särskilda vuxenstudiestödet.

För det första ska vuxenstudiestöd inte beviljas den som lika gärna eller rentav med större fördel kan bedriva sina studier på fritiden.

För det andra ska vuxenstudiestöd inte beviljas den, för vilken vanliga studiemedel bedöms vara tillräckliga för att studierna ska komma till stånd.

Den avgränsning SVUX gjort av de vuxengrupper som ska erhålla det särskilda vuxenstudiestödet hänger samman med anknytningen till arbetsmarknaden. Allmänt behörighetsvillkor för det förbättrade studiestödet är, med vissa undantag minst fem års förvärvsarbete. Därutöver finns det dock anledning att ta ytterligare hänsyn till omfattningen av tidigare förvärvsarbete vid urvalet av dem som ska erhålla vuxenstudiestödet. Det utbildningspolitiska syftet med reformförslaget är att ge reella utbildningsmöjligheter till de vuxna som tidigare varit utestängda från studier på respektive utbildningsnivå. I detta konstaterande finns ytterligare grundläggande utgångspunkter för urvalet av dem som ska få det särskilda vuxenstudiestödet.

8.3.3 *Urvalskriterier*

Mot bakgrund av de i föregående avsnitt angivna grundförutsättningarna anser SVUX att de fyra följande omständigheterna ska tillmätas stor betydelse vid urvalet av dem som ska erhålla det särskilda vuxenstudiestödet.

1. *Tidigare utbildning*

I fråga om nivåer motsvarande grundskolan och gymnasieskolan utgör ett av de väsentligaste motiven för vuxenutbildningen att ge kunskaper motsvarande dem som dagens ungdomar normalt kan skaffa sig. Detta kompensatoriska motiv bör spela stor roll vid urvalet av dem som ska få vuxenstudiestöd. Företräde bör därför ges åt dem som har en kort tidigare utbildning eller, i fråga om studier på gymnasieskolenivå, till dem som inte tidigare erhållit sådan utbildning. SVUX vill erinra om att även inträdesreglerna för kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå har en sådan inriktning.

Vad gäller högskolenivå bör vid urvalet till vuxenstudiestödet mindre avseende fästas vid tidigare utbildning.

2. *Antalet år på arbetsmarknaden*

Det allmänna behörighetskravet för rätt till särskilt vuxenstudiestöd om minst fem års förvärvsarbete, och för rätt till det högsta bidragsbeloppet

om minst sju års förvärvsarbete bör ses som minimiönskemål vid gäller omfattningen av förvärvsarbetet före studierna. Särskilt bör observeras, att den allmänna behörigheten kan uppnås även vid ett mindre omfattande deltidsarbete.

Det finns enligt SVUX:s mening anledning att i en urvalssituation ge företräde åt dem som utöver att uppfylla det allmänna behörighetskravet har ytterligare ett antal års arbetslivserfarenhet samt att därvid också ge företräde åt dem som heltidsarbetat framför dem som endast deltidsarbetat. – Det är dock enligt SVUX:s uppfattning inte befogat att vid denna bedömning sträcka sig längre än kanske fem till tio år utöver det allmänna behörighetskravet. Alltså, de som utöver det allmänna behörighetskraven har ytterligare *över* omkring tio års förvärvsarbete bör betraktas som jämställda med varandra med hänsyn till denna urvalsgrund.

3. *Ekonomiska förhållanden*

Enligt SVUX:s förslag ska vuxenstudie*bidraget* överhuvudtaget inte vara behovsprövat eftersom det i stället ska utgöra skattepliktig inkomst. Beträffande rätten till återbetalningspliktiga studiemedel gäller att behovsprövning – enligt förenklade regler – ska ske endast mot den studerandes egen ekonomi men inte mot makes ekonomiska förhållanden.

I en situation där ett urval måste ske av dem som ska erhålla särskilt vuxenstudiestöd bör emellertid tilldelningen av stödet ske med beaktande av den enskildes faktiska ekonomiska behov med hänsyn till tillgångar och försörjningsbörda; det är alltså endast om man tilldelas vuxenstudiestödet som behovsprövningsreglerna kommer att tillämpas. Vid denna urvalsbedömning bör man – trots att det innebär ett klart avsteg från de principer SVUX bekänt sig till – också ta hänsyn till de ekonomiska förhållandena hos den studerandes make.

SVUX vill emellertid samtidigt understryka, att den ekonomiska bedömningen vid urvalet till vuxenstudiestödet bör ha en klar övergångskaraktär och komma ifråga framför allt under de inledande åren av reformperioden då endast ett relativt litet antal personer kan beviljas stödet. Allteftersom antalet vuxenstudiebidrag ökar bör man snabbt lätta på det ekonomiska hänsynstagandet vid urvalet och relativt snart göra urvalet helt utan att bedöma den enskildes ekonomiska behov.

4. *Utbildningens tillgänglighet*

Av betydelse för urvalet av dem som ska erhålla det särskilda vuxenstudiestödet bör vara i vilka former och under vilka förutsättningar den planerade utbildningen är tillgänglig. Vuxenstudiestödet är avsett att möjliggöra heltidsstudier och mera omfattande deltidsstudier, varmed avses studier som bedrivs på minst halvtid.

Vid urvalet bör företräde ges åt den vars studier av organisatoriska skäl måste bedrivas i andra former än på fritid eller som på grund av sin

omfattning inte lämpligen bör ske på fritid. Företräde bör dessutom ges den som inte kan bedriva de planerade studierna på hemorten utan tvingas till resor eller dubbelbosättning med därav följande merkostnader.

SVUX vill understryka, att de kriterier för urvalet som ovan samlats under fyra rubriker inte är avsedda att utgöra de enda som ska styra urvalet av dem som ska erhålla vuxenstudiestöd. De är mera att betrakta som exempel på vad de beviljande organen bör beakta. SVUX vill vidare understryka, att den ordning vari kriterierna ovan behandlats inte är avsedd att utgöra någon prioritetsordning för den vikt som bör tillmätas vart och ett av kriterierna.

Som ett mera övergripande syfte – utöver vad som nämnts ovan – vilket bör påverka urvalet av dem som ska erhålla vuxenstudiestödet kan anges, att den planerade utbildningen ska medverka till att åstadkomma en positiv förändring av den enskildes situation i ekonomiskt, kulturellt och socialt avseende.

Vad gäller *studier på grundskolenivå och gymnasieskolenivå* bör vid den sistnämnda bedömningen den enskildes behov och önskemål vara helt utslagsgivande. Hänsyn bör därvid ej tas till uppfattningar om den samhälleliga nyttan av olika typer av utbildning. Till skillnad från andra urvalssituationer i liknande frågor ska företräde inte lämnas den som bedöms ha de bästa förutsättningarna att bedriva framgångsrika studier.

Vad däremot gäller *studier på högskolenivå* är det, av skäl som framgår av avsnitt 8.2, SVUX:s uppfattning att visst hänsynstagande bör ske såväl till graden av yrkesinriktning som till i vad mån studierna kan beräknas bli framgångsrika. Den sistnämnda bedömningen blir aktuell framför allt vid ansökningar om fortsatt stöd för studier på högskolenivå och bör ske enligt i princip samma regler som nu gäller för beviljande av fortsatta studiemedel.

8.3.4 *Beslutsunderlag*

I kapitel 7 har SVUX avvisat möjligheterna att företa urvalet av dem som ska erhålla det särskilda vuxenstudiestödet med hjälp av fasta kriterier, bl. a. med den motiveringen att ett sådant förfarande skulle innebära ett åläggande för den enskilde sökande att lämna noggranna och styrkta uppgifter om en mängd förhållanden som kan vara svåra att dokumentera. Tvånget att skriftligt motivera sin ansökan kunde enligt det förda resonemanget medföra särskilda svårigheter att nå just de nya grupper som det ter sig särskilt angeläget att nå.

SVUX är medveten om att de krav på individualiserad bedömning av ansökningarna om särskilt vuxenstudiestöd som tidigare i detta avsnitt rests kan synas innebära just det tvång att lämna styrkta uppgifter om personliga förhållanden som SVUX sagt sig vilja undvika.

I viss mån kan det tyvärr inte undgås att ansökningsförfarandet måste bli något mera komplicerat. Åtminstone ett första urval måste ske på grundval av uppgifter som lämnas redan i ansökan, och då måste uppgifterna sannolikt vara något fylligare än de som nu lämnas i en ansökan om studiemedel.

Vad SVUX åsyftar med den individualiserade behandlingen är emellertid inte att ålägga den enskilde en omfattande dokumentationsbörda eller att införa en omfattande kontrollapparat för att granska riktigheten av de lämnade uppgifterna.

Det är SVUX:s uppfattning att man i stor utsträckning får lita på de uppgifter de sökande själva lämnar och att det därvidlag får räcka med att man företar stickprovskontroller. De personer som med ledning av de i ansökan lämnade uppgifterna bedöms vara de som i främsta rummet bör erhålla vuxenstudiestödet bör den personal som ombesörjer föredragningar och utarbetar underlag till förslag i stor utsträckning kunna ta direkt kontakt med. Vid sådana personliga samtal kan man skaffa ytterligare underlag för bedömningar och också lämna råd och upplysningar.

Frågan om rådgivningen till vuxna hänger bl. a. samman med vuxenutbildningsrådens framtida uppgifter och med kommunernas ansvar i vidare mening när det gäller vuxenutbildningen. Dessa frågor kommer att behandlas ytterligare i ett kommande betänkande från SVUX.

SVUX vill dock redan nu framhålla det angelägna i att det finns resurser på lokal nivå för individuell rådgivning och planering av utbildning. Det kan i sammanhanget påpekas att FÖVUX:s förslag om uppsökande verksamhet också medför ökade resurser för rådgivning.

8.4 Omfattningen av vuxenstudiestödet till varje person

Vid urvalet av de personer som ska erhålla det särskilda vuxenstudiestödet måste man göra avvägningar också med hänsyn till den totala insatsen av stöd som kan komma i fråga för de utbildningsmål olika personer uppställer för sig. Annorlunda uttryckt: om man beviljar vuxenstudiestöd i huvudsak till personer med omfattande studiemål, som kanske kräver flera års studier, så räcker de tillgängliga resurserna till ett mindre antal personer än om man i stället väljer att bevilja stödet i huvudsak till personer med mer begränsade studiemål.

Det är SVUX:s uppfattning att man även i den här berörda avvägningsfrågan bör eftersträva allsidighet och variation. Det bör med andra ord eftersträvas att de tillgängliga resurserna blir någorlunda jämnt fördelade på personer med mera omfattande studiemål och på personer som bara ska delta i kortare kurser. Detta innebär att det antal personer, under exempelvis ett år, som får studiestöd för kortare kurser blir större än antalet personer som får studiestödet för längre studier.

En sak bör särskilt framhållas: om det särskilda vuxenstudiestödet beviljats en person som från början deklarerat att han avser delta i en längre utbildning – kanske omfattande flera år – så bör det beviljande organet betrakta det mer eller mindre som ett åtagande att bevilja fortsatt vuxenstudiestöd så länge studierna bedrivs med godtagbara resultat. För att inte denna meritbedömning ska råka i konflikt med det primära syftet med det förbättrade studiestödet – som ju inte är att i första hand premiera de framgångsrika – bör den göras med stor

generositet då det gäller studier på grundskole- och gymnasieskolenivå. Då det däremot gäller studier på högskolenivå bör meritbedömningen – av skäl som angivits i föregående avsnitt – göras enligt de grunder som nu gäller för beviljande av vanliga studiemedel.

8.5 Framtida utvärdering av resultatet av urvalet

Frågan om sättet för urval av dem som ska erhålla det särskilda vuxenstudiestödet och om de kriterier som framför allt bör styra urvalet har diskuterats ingående i SVUX.

Bland de punkter som därvid i särskilt hög grad har behandlats bör nämnas frågan om i vilken utsträckning man ska överlåta åt de lokala organen att bedöma ansökningarna under stor frihet och i vilken utsträckning man ska försöka styra det lokala urvalet genom centrala rekommendationer och anvisningar.

Det resultat SVUX kommit fram till är att man i första hand bör pröva att ge de lokala organen stor frihet vid bedömningen av ansökningarna om det särskilda vuxenstudiestödet. Därigenom markerar man dessutom de lokala fackliga organisationernas och kommunernas ansvar för vuxenutbildningen överhuvudtaget.

SVUX vill emellertid medge att ställningstagandet tillkommit under viss tveksamhet. Det finns risk för att skillnaderna i bedömning mellan olika kommuner blir så stora att de går utanför gränserna för det försvarbara. Det finns också risk för att tillämpningen generellt sett skiljer sig avsevärt från de intentioner SVUX har med sitt förslag.

De nämnda omständigheterna gör, att SVUX föreslår att kommunernas och studiemedelsnämndernas verksamhet med urvalet till det särskilda vuxenstudiestödet blir föremål för en kontinuerlig utvärdering. Denna bör ankomma på CSN. Om denna utvärdering ger anledning härtill, bör givetvis åtgärder vidtas för att åstadkomma en enhetlig tillämpning vid urvalsförfarandet, vilken överensstämmer med syftena bakom det förbättrade studiestödet för vuxna.

I kapitel 7 har SVUX föreslagit att en första reformperiod ska omfatta fem års planmässig utbyggnad av vuxenstudiestödet. Utvärderingen av urvalet bör givetvis vara klar i god tid före utgången av denna femårsperiod.

9 Organisation, administration

9.1 Ansökan om särskilt vuxenstudiestöd

Det av SVUX föreslagna särskilda vuxenstudiestödet består av dels ett icke behovsprövat skattepliktigt vuxenstudiebidrag, dels behovsprövade återbetalningspliktiga studiemedel.

Oavsett om en ansökan om särskilt vuxenstudiestöd avser både vuxenstudiebidrag och återbetalningspliktiga studiemedel eller avser endast vuxenstudiebidraget bör den enligt SVUX:s mening *inges till studiemedelsnämnden för det verksamhetsområde inom vilket den utbildningsanstalt, för vilken studiestödet sökts, ligger.*

Alternativet hade varit att ansökan skulle ha inlämnats till det lokala studiestödsorganet (skolstyrelsen eller annat kommunalt organ i den sökandes hemortskommun). Detta skulle emellertid kräva utbyggnad av en administration inom varje lokalt studiestödsorgan, vilket – med hänsyn till den i många kommuner relativt ringa ärendemängden – förefaller onödigt resurskrävande. Om istället, som SVUX föreslår, ansökan ska inlämnas till respektive studiemedelsnämnd vinns en rad administrativa fördelar. Det datamaskinella system som förutsätts bli uppbyggt kommer att underlätta registerföring, kontroll av person-, inkomst- och andra uppgifter m. m. Vissa uppgifter, t. ex. namn och adress samt uppgifter om pensionspoäng, kan lagras från ett ansökningstillfälle till ett annat, vilket är särskilt värdefullt eftersom flera ansökningstillfällen bör finnas varje år.

Under ett uppbyggnadsskede får det antas att efterfrågan på det särskilda vuxenstudiestödet väsentligt kommer att överstiga utbudet. Detta får till följd att många vuxna som sökt särskilt vuxenstudiebidrag men som får avslag på sin ansökan kommer att välja att finansiera sina studier med vanliga studiemedel. Av hänsyn till den sökande, men även av administrativa skäl, är det därför lämpligt att ansökningsblanketten får en sådan utformning att det särskilda vuxenstudiestödet och studiemedel kan sökas samtidigt. En sådan ordning möjliggör en parallell handläggning av de alternativa ansökningarna.

Det särskilda vuxenstudiestödet bör kunna sökas vid fyra olika tillfällen beroende på vilket eller vilka kvartal som ansökan avser. För studier under första kvartalet bör ansökan vara inlämnad senast den 15 november året innan, för studier under andra kvartalet senast den 15

februari, för studier under tredje kvartalet senast den 15 maj samt för studier under fjärde kvartalet senast den 15 augusti.

Om ansökan avser mer än ett kvartal bör ansökan vara inlämnad senast den 15:e i månaden näst före det första av de kvartal som ansökan avser.

De här angivna senaste tidpunkterna för ansökan om vuxenstudiestödet har följande motivering.

Den vuxne som ska lämna sitt förvärvsarbete för att bedriva studier måste garanteras ett visst minsta rådrum. Det måste betecknas som ett absolut minimum att han erhåller besked om huruvida han beviljats vuxenstudiebidrag senast en halv månad före studiernas början.

Besked om studiebidrag för studier som börjar den första dagen under ett kvartal måste därför vara den sökande tillhanda senast i mitten av den sista månaden i föregående kvartal.

Handläggningen av ansökan om vuxenstudiestödet kräver en tid som sannolikt inte nämnvärt kan understiga en månad ens i gynnsamma fall. För att lämna åtminstone viss marginal för tillfälliga förseningar måste man därför tänka sig att reservera minst en månad för handläggningen av ärendet.

Ansökan om vuxenstudiestödet bör, som tidigare nämnts, lämnas till studiemedelsnämnden för viss formell granskning och därefter, som närmare kommer att framgå av nästa avsnitt, överlämnas till den kommun vari den sökande är bosatt, om den avser studier på grundskole- eller gymnasieskolenivå. Vederbörande kommunala organ ska hinna bereda ärendet, inhämta förslag till beslut av ett av fackliga företrädare sammansatt råd samt fatta och expediera beslut i ärendet.

Från administrativ synpunkt vore det önskvärt om en vidare tidsmarginal kunde erbjudas. Emellertid måste man också ta hänsyn till de problem som det från den sökandes utgångspunkt alltid innebär att tvingas inlämna en ansökan vid ett bestämt tillfälle som dessutom ligger långt före början av studierna. I det perspektivet ter sig redan en tidsmarginal om sammanlagt en och en halv månad väl lång.

9.2 Handläggningen på studiemedelsnämnderna

9.2.1 *Inledning*

I enlighet med redan i dag väl inarbetade rutiner vad avser ansökan om vanliga studiemedel, ska på studiemedelsnämnderna göras en formell granskning av inkomna ansökningar om det särskilda vuxenstudiestödet för att avgöra vilka som är formellt behöriga att erhålla sådant stöd.

För samtliga sökande – oavsett utbildningsnivå – har uppställts som krav för rätt till det särskilda vuxenstudiestödet att de under minst fem år före det år ansökan avser haft inkomster av sådan omfattning att ATP-poäng fastställts.

ATP-poäng fastställs emellertid året efter respektive inkomstår och uppgifter härom finns tillgängliga först under senare hälften av detta år. Detta medför att en sökande som t. ex. under de fem åren 1973–1977

förvärvsarbetat och som i slutet av 1977 ansöker om särskilt vuxenstudiestöd avseende första halvåret 1978 endast kan uppvisa fyra år med ATP-poäng noterade. Han skulle således vid ansökningstillfället inte anses kvalificerad om hänsyn endast togs till noterade ATP-poäng. Det generella kvalifikationskravet måste därför kompletteras med en tillämpningsföreskrift med innebörden att i gränsfall liknande exemplet ovan ska *kravet på antal år med noterade ATP-poäng anses styrkt i och med att den sökande i ansökningshandlingen på heder och samvete försäkrar att han under året närmast före det år som ansökan avser haft inkomster av anställning och/eller annat förvärvsarbete överstigande ett basbelopp.*

Med år med ATP-poäng ska enligt SVUX:s förslag få jämställas upp till tre års vårdnad av barn under tio år samt år då den sökande fullgjort militärtjänst under minst sex månader. Även för dessa personer bör kvalifikationskravet anses styrkt i och med en försäkran om uppgifternas riktighet. Om det vid efterkontroll visar sig att i ansökan lämnade uppgifter om behörigheten är felaktiga bör möjligheter finnas att återkräva det oriktigt uppburna stödet.

9.2.2 *Vuxenstudiebidrag för studier på grundskole- och gymnasieskolenivå*

Efter det att studiemedelsnämnden fastställt vilka av de sökande som är formellt behöriga att erhålla det särskilda vuxenstudiestödet, vidarebefordras den del av ansökningshandlingen som avser själva vuxenstudiebidraget till det lokala studiestödsorganet i respektive sökandes hemortskommun. Hur urvalet av de sökande som slutligen ska erhålla vuxenstudiebidrag är tänkt att gå till har framgått av avsnitten 8.3 och 8.4.

På det lokala studiestödsorganet ankommer således att besluta om *vilka personer* som ska erhålla vuxenstudiebidrag samt för *hur lång tid* sådant bidrag ska utgå.

Övriga beslut med avseende på vuxenstudiebidraget bör fattas av studiemedelsnämnden. Det rör sig här om efter vilken klass som bidraget ska beräknas, beloppets storlek, preliminärskatteavdrag m. m. Om den sökande också ansökt om de i det särskilda vuxenstudiestödet ingående återbetalningspliktiga studiemedlen fattar nämnden beslut även om maximala återbetalningspliktiga medel i förhållande till studietidens längd och behovsprövningsreglerna.

Personer som sökt om både det särskilda vuxenstudiestödet och vanliga studiemedel och som fått avslag på sin ansökan om det särskilda vuxenstudiestödet, bör genom den föreslagna handläggningen omgående kunna få besked även om huruvida de beviljats vanliga studiemedel. En samtidig ansökan om studiemedel bör nämligen kunna behandlas parallellt med ansökan om det särskilda vuxenstudiestödet och bör kunna handläggas efter samma rutiner som tillämpas i dag på studiemedelsnämnderna.

Ansökan om studiemedel från s. k. äldre elever i gymnasieskolan ska för närvarande inges till CSN. SVUX:s förslag, att ansökan om det särskilda vuxenstudiebidraget ska inges till studiemedelsnämnd innebär

således att en person som önskar söka både vuxenstudiestöd och alternativt studiemedel för gymnasiestudier skulle vara tvungen att inge dels en ansökan till en studiemedelsnämnd och dels en ansökan till CSN. En sådan ordning är naturligtvis inte tillfredsställande – varken för den enskilde eller från administrativ synpunkt.

För närvarande pågår emellertid inom CSN:s verksamhetsområde en organisatorisk översyn, som omfattar även de nuvarande ansökningsrutinerna. Denna översyn syftar till att bl. a. överföra de s. k. äldre grupperna i gymnasieskolan från CSN till studiemedelsnämnderna. Några samordningsproblem skulle därmed inte behöva uppkomma.

9.2.3 *Vuxenstudiebidrag för studier på högskolenivå*

I avsnitt 8.2 har redogjorts för de motiv som ligger bakom SVUX:s förslag att det särskilda vuxenstudiestödet för studier på grundskole- och gymnasieskolenivå ska fördelas mellan de sökande på lokal nivå. Då det gäller studier på högskolenivå föreslås emellertid att det får ankomma på studiemedelsnämnderna att göra denna fördelning.

När det gäller urvalet av de sökande som ska erhålla vuxenstudiebidrag och den tid för vilken sådant bidrag ska beviljas föreslås att studiemedelsnämnderna utökas med representanter för löntagarorganisationerna. För den närmare sammansättningen av studiemedelsnämnderna hänvisas till avsnitt 9.4. I övriga frågor ankommer det på studiemedelsnämnden att i normal ordning fatta beslut.

9.3 Lokalt organ för fördelning av vuxenstudiebidrag på grundskole- och gymnasieskolenivå

9.3.1 *Inledning*

SVUX vill understryka den betydelse som framgent måste fästas vid de fackliga organisationernas medverkan på vuxenutbildningsområdet. För flertalet vuxna gäller att de i realiteten har stora svårigheter att delta i mera omfattande studier på grund av sitt anställningsförhållande.

I det nyligen framlagda förslaget om rätt till ledighet för utbildning förordas en lokal beslutsordning, varigenom såväl den enskildes utbildningsintresse som behovet av en ostörd produktion ska kunna tillgodoses. Efter viss uppskovstid för ledigheten, som arbetsgivaren beslutar om, tillkommer avgörandet av den enskildes ledighet för utbildning den lokala fackliga organisationen. Rätten till ledighet från arbetet och möjligheterna till studiestöd är grundläggande förutsättningar för vuxenstudier. Även om utgångspunkterna och formerna för fördelningen av dessa är olika, är det angeläget att en anknytning mellan de båda beslutsformerna skapas. Starka skäl talar således för att en nära arbetsmarknadsanknytning garanteras i samband med fördelningen av studiestöden.

En väsentlig förutsättning för att vuxenutbildningen ska få en mera betydande omfattning och att den ska nå grupper med begränsad studie-

vana är att en kraftig satsning på information och studie- och yrkesvägledning kommer till stånd. En betydande del av detta måste ske på arbetsplatserna genom de fackliga studieorganisatörerna. Genom den lag om facklig förtroendemans ställning på arbetsplatsen som gäller från den 1 juli 1974 har fackliga studieorganisatörer rätt att ta erforderlig betald arbetstid i anspråk för att fullgöra sina uppgifter samt likaså rätt till rörelsefrihet på arbetsplatsen. Studieorganisatören har vidare rätt till utbildning för sin uppgift på betald arbetstid. I motiveringarna för lagen understryker det föredragande statsrådet särskilt de fackliga organisationernas centrala ställning och betydelse för vuxenutbildningen och den vikt som måste fästas vid de fackliga studieorganisatörernas verksamhet. Det blir en väsentlig uppgift för dem att bära upp en kommande vuxenutbildningssatsning med lokala informationsåtgärder. FÖVUX framlägger i sitt betänkande ytterligare förslag i syfte att stärka denna verksamhet. Även dessa förhållanden talar enligt SVUX för att bygga in ett starkt löntagarinflytande över fördelningen av studiestöden till vuxna.

SVUX förslag innebär, att det särskilda studiestödet för vuxna ska vara förbehållet dem som förvärvsarbetat viss minsta tid. Detta kommer bl. a. till uttryck i de allmänna behörighetskraven och i den diskussion SVUX fört i kapitel 8 beträffande de omständigheter som ska påverka urvalet av dem som ska erhålla det särskilda vuxenstudiestödet. Grundtanken bakom detta är att det framför allt är förvärvsarbetande vuxna med knappa ekonomiska omständigheter som är i behov av ett förbättrat studiestöd.

I kapitel 11 kommer att föreslås, att förbättringen av studiestödet i huvudsak ska finansieras med hjälp av en arbetsgivaravgift. Införandet av en ny arbetsgivaravgift – även om den i det aktuella sammanhanget inte blir betydande – är ett förhållande som regelmässigt åberopas i avtalsförhandlingar om nya löner. Det kan med fog hävdas, att medel som erhålls genom en arbetsgivaravgift i stor utsträckning är att betrakta som löntagarnas pengar. Även denna omständighet talar för ett fackligt inflytande vid fördelningen av vuxenstudiestödet.

9.3.2 *Beslutande organ*

I kapitel 8 anges motiv för att urvalet av dem som ska erhålla vuxenstudiestöd ska företas på lokal nivå genom ett primärkommunalt organ. Det nämns också, att de organ SVUX därvid närmast har i tankarna är de kommunala skolstyrelserna.

Huvudmannaskapet för utbildningar på nivåer motsvarande grundskolan och gymnasieskolan är i huvudsak kommunalt. Detta gäller naturligtvis främst i fråga om ungdomsskolan, men också den kommunala vuxenutbildningen – som svarar för huvuddelen av den studieplansbundna och kompetensinriktade vuxenutbildningen i landet – står under kommunalt huvudmannaskap. Det finns alltså hos de kommunala organen betydande erfarenheter om utbildning på dessa nivåer.

Många kommunala förtroendemän är engagerade i vuxenutbildningsfrågor också på det sättet att de har uppdrag av ett eller annat slag i de

folkrörelseanknutna studieförbunden. Även denna omständighet talar för att det på det kommunala planet finns fonder av allmänna erfarenheter från vuxenutbildningen som kan utnyttjas också vid fördelningen av det särskilda vuxenstudiestödet.

De kommunala vuxenutbildningsråden med skolstyrelsen som huvudman har till uppgift att i ökad utsträckning få till stånd samverkan mellan olika anordnare av vuxenutbildning. I denna samverkan kan ingå inte bara lokalt förekommande vuxenutbildning utan också exempelvis folkhögskole- och arbetsmarknadsutbildning.

Samtliga här nämnda förhållanden ger vid handen att det torde vara lämpligt att fördelningen av det särskilda vuxenstudiestödet får omhänderhas av ett kommunalt organ. SVUX föreslår därför, att *det uppdras åt kommunerna att fatta beslut om vilka personer som ska erhålla vuxenstudiestöd för studier på nivåer motsvarande grundskola och gymnasieskola samt att fatta beslut om för hur lång tid studiestödet ska beviljas.* Beslut om beviljande av vuxenstudiestödet föreslås i praktiken avse endast vuxenstudiebidraget och fattas med beaktande av de ekonomiska ramar som statsmakterna fastställer i särskild ordning och som innebär att varje kommun tilldelas ett visst antal vuxenstudiebidrag årligen. Som framgår av kapitel 6 medför beviljande av vuxenstudiebidraget också rätt att erhålla återbetalningspliktiga studiemedel enligt de särskilda regler som gäller härför.

Som tidigare nämnts har SVUX tänkt sig, att det kommunala organ som i första hand bör komma i fråga för att fördela vuxenstudiestödet är skolstyrelsen. Det bör emellertid stå kommunerna fritt att själva besluta om vilken kommunal nämnd som, beroende på de lokala förutsättningarna, ska handha frågan.

För att skolstyrelsen är det lämpliga organet talar bl. a. den omständigheten att det är skolstyrelsen som – i stor utsträckning enligt statligt fastställda bestämmelser – har huvudansvaret för all annan allmän utbildning under kommunalt huvudmannaskap. I skolstyrelsens uppgifter ingår dessutom redan nu att handha frågor om studiehjälp till elever i grundskolan och gymnasieskolan.

Andra kommunala nämnder är emellertid tänkbara i sammanhanget. I kommuner där kulturnämnd finns är det oftast den som bedömer ansökningar om kommunala bidrag från studieförbundens lokalavdelningar och den bedriver ofta sin verksamhet i nära samarbete med studieförbunden. Med hänsyn bl. a. härtill finns alltså även inom denna nämnd erfarenheter i vuxenutbildningsfrågor. Av delvis liknande skäl kan fritidsnämnden – där sådan finns – tänkas komma i fråga. Tänkbar i sammanhanget är också sociala centralnämnden eller de sociala distriktsnämnderna, som genom sin verksamhet får inblickar i enskilda människors behov och därvid ofta tar initiativ också för att stimulera till vuxenutbildning.

SVUX antar emellertid att det normala kommer att vara, att kommunen uppdrar åt skolstyrelsen att handha fördelningen av vuxenstudiestödet till kommunens invånare. I den fortsatta framställningen kommer därför det kommunala organet att omnämnas som skolstyrelsen.

9.3.3 *Studiestödsråd*

Av tidigare anförda skäl anser SVUX, att löntagarnas organisationer bör tillförsäkras ett inflytande då det gäller fördelningen av det särskilda vuxenstudiestödet. SVUX föreslår därför, att *skolstyrelsen ska åläggas att inhämta förslag beträffande fördelningen av vuxenstudiebidragen från ett särskilt råd. Detta bör bestå av företrädare för löntagarnas organisationer.* Innan detta råd avger sina förslag bör ärendena ha förberetts på samma sätt som i skolstyrelsen och av samma personal som bereder ärendena åt skolstyrelsen.

Detta råd bör behämnas *studiestödsråd.*

Studiestödsrådet bör tillsättas av skolstyrelsen och innehålla ledamöter som föreslagits av fackliga organisationer. Rådet blir därigenom formellt sett ett kommunalt organ.

Av det totala antalet fackligt organiserade i Sverige är över 90 procent medlemmar i antingen LO eller TCO. Dessa båda huvudorganisationers dominans är ännu tydligare i fråga om antalet medlemmar med kort utbildning, och det är för sådana personer som det förbättrade studiestödet för grundskole- och gymnasieskolenivå är avsett.

LO har drygt dubbelt så många medlemmar som TCO. Grovt sett motsvarar styrkeförhållandet – mätt i antalet medlemmar – mellan de båda organisationerna relationen 2 till 1.

Under hänvisning till det anförda föreslår SVUX, att *studiestödsråden ska vara sammansatta så, att två tredjedelar av ledamöterna ska företräda fackliga organisationer med LO som huvudorganisation och en tredjedel av ledamöterna ska företräda fackliga organisationer med TCO som huvudorganisation.* Förslag om ledamöter ska inhämtas av skolstyrelsen från respektive huvudorganisations distriktsorganisation, dvs. från FCO-distrikten respektive de regionala TCO-kommittéerna.

Vissa grupper utan facklig anknytning kan, genom att endast fackliga representanter ges inflytande i studiestödsråden, synas bli helt utan förespråkare för sina intressen. De grupper som här avses är främst hemarbetande kvinnor och egenföretagare. SVUX har dock anledning förutsätta att de fackliga representanterna i sina överväganden beaktar även dessa gruppers intressen så att en person med ett uttalat behov av studiestöd inte förbigås av den anledningen att han saknar facklig anknytning.

Antalet ledamöter i studiestödsrådet bör bestämmas av skolstyrelsen efter samråd med de fackliga organisationerna. Enligt SVUX:s uppfattning bör antalet ledamöter inte vara mindre än fem, och detta låga antal bör ifrågakomma endast i små kommuner med antingen enhetlig arbetsmarknad eller litet inslag av löntagare. *Normalt bör antalet ledamöter inte understiga sju.* Någon övre gräns för antalet ledamöter finner SVUX inte skäl att föreslå. I stora kommuner bör det vara möjligt att utse ett mycket stort antal ledamöter som sedan delas upp i flera avdelningar, vilka vardera svarar för ett distrikt av kommunen, motsvarande exempelvis verksamhetsområdet för en social distriktsnämnd i storlek. Antalet ledamöter i varje råd bör vara udda.

Studiestödsrådet bör framlägga sitt förslag i form av ett beslut, som ska vara protokollfört och omedelbart överlämnas till skolstyrelsen.

9.3.4 *Arbetsfördelning skolstyrelse–studiestödsråd*

Förslagen i de två närmast föregående avsnitten innebär sammanfattningsvis, att innan skolstyrelsen fattar beslut om fördelning av vuxenstudiebidragen ska den ha erhållit förslag till fördelning från studiestödsrådet.

Av tidigare avsnitt framgår, att den tid som står till förfogande för de kommunala organen för handläggning av ansökningarna är starkt begränsad. SVUX vill därför peka på en möjlighet att förenkla och därmed påskynda beslutsproceduren.

Enligt kommunallagen har skolstyrelsen möjlighet att delegera sin beslutanderätt i vissa frågor antingen till en grupp ledamöter av styrelsen eller till enskild ledamot eller till tjänsteman. Denna delegationsmöjlighet bör kunna utnyttjas även då det gäller beslut om fördelning av vuxenstudiebidrag.

Enligt SVUX:s uppfattning är emellertid frågorna om fördelning av vuxenstudiestödet så viktiga, att det inte bör förekomma att man delegerar ärendet till en enskild förtroendeman eller till en tjänsteman utan endast till en grupp av ledamöter.

Om skolstyrelsen väljer att delegera sin beslutanderätt till ett utskott inom styrelsen, bestående av exempelvis tre eller fem ledamöter, så kan man tänka sig att detta utskott sammanträder tillsammans med studiestödsrådet. Därvid kan föredragningen göras gemensam och likaså kan gemensamma diskussioner förekomma mellan å ena sidan studiestödsrådets ledamöter och utskottets ledamöter. Man har därvid möjlighet att direkt utbyta synpunkter utan omfattande skriftliga motiveringar. Det blir alltså i praktiken fråga om ett gemensamt sammanträde som protokollförs som två skilda sammanträden. Det är nämligen viktigt att det klart framgår vad som är studiestödsrådets förslag och vad som är skolstyrelsens beslut, bl. a. med hänsyn till de besvärsgrunder, varom förslag lämnas i avsnitt 9.5.

Som tidigare nämnts innebär skolstyrelsens beslut att bevilja vuxenstudiebidrag också rätt till återbetalningspliktiga studiemedel.

För den enskilde är det viktigast att han före studiernas början känner till att han kommer att beviljas bidraget. Det bör däremot kunna betalas ut först en tid in på det kvartal som bidraget avser.

Av angivet skäl bör skolstyrelsens beslut – i förekommande fall med uppgift om att det avviker från studiestödsrådets förslag – omedelbart tillställas de sökande. Dessa vet då i någorlunda god tid före studiernas början om de kommer att erhålla vuxenstudiebidrag och i praktiken också om de kommer att erhålla återbetalningspliktiga studiemedel.

9.3.5 *FÖVUX:s förslag om studiestöd m. m.*

Förslaget om att skolstyrelse eller annat kommunalt organ ska fördela de särskilda formerna av studiestöd till vuxna och därvid biträdas av ett studiestödsråd, sammansatt av företrädare för löntagarna, har utarbetats av SVUX i samråd med FÖVUX. Tanken är nämligen att samma organ ska användas också för fördelningen av de former av studiestöd varom FÖVUX lämnar förslag och också för fördelningen av bidrag för viss uppsökande verksamhet.

Den närmare utformningen av de särskilda handläggningsrutiner som erfordras för dessa andra former av studiestöd kommer FÖVUX att lämna förslag om.

9.4 Studiemedelsnämndernas sammansättning

Enligt 2 § instruktion (1965:754) för studiemedelsnämnderna ska studiemedelsnämnd, under centrala studiestödsnämnden, inom sitt verksamhetsområde handha ärenden om studiemedel i den mån sådana ärenden inte ankommer på annan myndighet. Studiemedelsnämnd ska vidare följa de studiesociala förhållandena i samverkan med vederbörande utbildningsnämnder samt lämna råd och upplysningar i studiesociala frågor.

Studiemedelsnämnden består av ordförande och fyra andra ledamöter utsedda av regeringen för en tid av högst tre år. Hos nämnden finns en sekreterare som också är chef för nämndens kansli.

En ledamot som företräder lärarna och en ledamot som företräder de studerande utses vid varje läroanstalt och utbildningslinje inom nämndens verksamhetsområde. Företrädare för lärarna utses av rektor och företrädare för de studerande utses av student- eller elevkår. Om det inom verksamhetsområdet finns två eller flera läroanstalter eller utbildningslinjer av samma slag, utses på samma sätt för dessa gemensamt en företrädare för lärarna och en företrädare för de studerande. Dessa ledamöter har rätt att deltaga endast i beslut som avser rätt till studiemedel för enskild studerande vid vederbörande läroanstalt eller utbildningslinje.

När det gäller själva urvalet av de sökande på högskolenivå som ska erhålla vuxenstudiebidrag och för hur lång tid är studiemedelsnämndernas nuvarande sammansättning inte helt tillfredsställande. De grupper som kommer ifråga för det särskilda vuxenstudiestödet skiljer sig på avgörande punkter från de traditionella ungdomsstuderandegrupperna och de har inte några representanter i nämnderna som motsvarar elev- och lärarrepresentanterna. För att de vuxenstuderandes intressen ska kunna tillgodoses bör därför enligt SVUX:s mening *studiemedelsnämnderna utökas med en ledamot som representerar LO och en ledamot som representerar TCO vid behandling av ärende om urval av personer som ska erhålla vuxenstudiestöd.* Dessa ledamöter bör utses av regeringen efter förslag från respektive organisation.

9.5 Besvärsordning

Enligt studiestödskungörelsen förs talan mot beslut om studiestöd enligt studiestödslagen genom besvär hos centrala studiestödsnämnden. Denna besvärsrätt är generell och gäller utan inskränkningar. Det är emellertid inte ovanligt att besvärsrätten när det gäller andra typer av ekonomiska bidrag är starkt begränsad eller t. o. m. helt avskuren. Normalt är det då fråga om beslut fattade av ett centralt organ som innehåller den sakkunskap som finns på området. En besvärsrätt till regeringen skulle då inte tillföra ärendet ytterligare sakkunskap.

Beslut om vem som ska erhålla vuxenstudiebidrag och för hur lång tid, ska enligt SVUX:s förslag fattas på två plan: dels på lokal nivå av skolstyrelsen när det gäller studier på grundskole- och gymnasieskolenivå, dels på regional nivå av studiemedelsnämnden när det gäller studier på högskolenivå. På den lokala nivån ska enligt förslaget det kommunala beslutet föregås av ett yttrande från ett för ändamålet särskilt inrättat studiestödsråd och på regional nivå ska studiemedelsnämnden vid beslut i dessa frågor utökas med ledamöter som representerar löntagarorganisationerna.

Denna särskilda ordning för beslutsfattandet beträffande vuxenstudiebidraget är tillskapad för att bättre tillgodose intressena hos de grupper som stödet vänder sig till. Dessutom föreligger inte en generell rätt till vuxenstudiebidraget. Tvärtom har det förutsatts att de beslutande instanserna kommer att företaga ett urval bland de sökande, eftersom man får anta att antalet sökande, åtminstone under ett långt utbyggnadsskede, kommer att överstiga utbudet av studiebidrag. Detta urval ska ske utifrån vissa kriterier, där en totalbedömning görs av den enskildes behov av studiebidrag i förhållande till samtliga övriga sökande. Dessa omständigheter talar mot en generell besvärsrätt, eftersom den överprövande instansen inte kan bedöma det enskilda besväret utan att samtidigt känna till de avvägningar mellan olika sökande som den beslutande instansen gjort. I synnerhet som vuxenstudiebidraget är kvantitativt begränsat är det svårt för det överprövande organet att pröva det enskilda besväret utan att också ha möjlighet att samtidigt pröva samtliga övriga ansökningar.

Av dessa skäl förordar SVUX *en exklusiv besvärsrätt när det gäller beslut som rör rätten till vuxenstudiebidrag till följande två fall.*

1. När skolstyrelsen fattar ett beslut som inte överensstämmer med den mening som uttalats av majoriteten av studiestödsrådet.
2. När de båda fackliga representanterna i studiemedelsnämnden gemensamt biträder en mening, men nämnden fattar ett beslut som går denna mening emot.

Rätt att föra talan mot beslut i dessa fall bör tillkomma den som berörs av beslutet. Talan mot sådana beslut, liksom talan mot beslut rörande det särskilda vuxenstudiestödet i övrigt fattat av studiemedelsnämnd, bör föras genom besvär hos CSN. CSN:s beslut i besvärsärenden bör inte kunna överklagas.

9.6 Handläggningen hos CSN

Det av SVUX föreslagna särskilda vuxenstudiestödet föranleder vissa förändringar av CSN:s organisation. Det är främst på grund av två omständigheter som detta behov till förändringar gör sig gällande. För det första ska vuxenstudiebidraget till största delen finansieras via en särskild arbetsgivaravgift och för det andra finns det när det gäller det särskilda vuxenstudiestödet ett partsintresse som måste kunna tillgodoses.

Det särskilda vuxenstudiestödet ska finansieras dels via en särskild arbetsgivaravgift, dels via statsmedel. För att förvalta dessa medel kan det enligt SVUX:s mening vara lämpligt att en *särskild fond* skapas. Om så sker bör centrala studiestödsnämnden utgöra fondens styrelse.

Fondens uppgift bör enbart bestå i att förvalta de medel som tillförs den. Vid utformningen av de stadgar som reglerar verksamheten bör ledning kunna hämtas från andra liknande fonder, t. ex. arbetsmiljöfonden.

Det för riket totala särskilda vuxenstudiestödet bör fördelas mellan kommunerna efter invånarantal. Denna fördelning görs lämpligen centralt och bör ankomma på CSN. Av avsnitt 9.5 framgår vidare att CSN bör vara besvärsinstans även när det gäller beslut om vuxenstudiebidraget.

För dessa frågor är det enligt SVUX:s mening lämpligt att det hos CSN inrättas en *särskild delegation för vuxenstudiestöd.*

Som ledamöter i denna delegation bör finnas företrädare för det allmänna och för löntagarorganisationerna. Som ordförande i delegationen och tillika företrädare för det allmänna bör utses ordföranden i CSN. I övrigt bör delegationen innehålla ledamöter, vilka utses på förslag av LO och TCO.

Den inbördes fördelningen mellan dessa huvudorganisationer bör i stort överensstämma med den som angivits för de lokala studiestödsråden.

9.7 Vissa administrativa frågor i samband med beskattningen av vuxenstudiebidraget

9.7.1 *Avräkning mellan staten och kommunerna*

I och med att vuxenstudiebidraget görs skattepliktigt kommer det att deklareras av mottagarna och taxeras i vanlig ordning. Intäkterna ingår alltså i beskattningsunderlaget och föranleder debitering av statsskatt och kommunalskatt på samma sätt som övriga skattepliktiga intäkter. Den del av skatten som påförs såsom kommunalskatt ska emellertid, som tidigare nämnts, i sin helhet komma statsverket till godo för att medverka vid finansieringen av reformförslaget. Härav följer att de kommunala utdebiteringarna inte kommer att påverkas av dessa belopp liksom heller inte storleken av skatteutjämningsbidrag och skattebortfallsbidrag.

För att åstadkomma detta krävs att de berörda intäkterna särskiljes från det övriga kommunala skatteunderlaget, både då utdebiteringen

bestäms och då man beräknar kommunalskattemedlen. Detta kan möjliggöras genom att intäkterna tas upp på kontrolluppgifter och sålunda är kända för skattemyndigheterna senast vid utgången av januari månad taxeringsåret. Det är härigenom möjligt för länsstyrelsen att registrera alla utbetalda belopp och hänföra dem till de olika mottagarna.

I samband med de reformer inom socialförsäkringsområdet som nyligen genomförts – vilka bl. a. innebär att sjukpenning, dagpenning vid arbetslöshet, förmåner vid arbetsmarknadsutbildning m. m. gjordes till skattepliktig inkomst – konstruerades ett särskilt avräkningsförfarande i enlighet med följande beskrivning.

De kontrolluppgifter som avser under året utbetald sjukpenning m. m. registreras på magnetband för varje inkomsttagare i samband med den årliga taxeringen. Då det kommunala beskattningsunderlaget beräknas vid länsstyrelsernas dataanläggningar redovisas det underlag som hänför sig till sjukpenning m. m. särskilt, dvs. avskilt från övriga redovisningar. Till kommunerna redovisas det övriga underlaget, vilket läggs till grund för deras beslut om utdebitering, liksom för avräkningen av kommunalskattemedel. Även förskottsutbetalningarna av kommunalskattemedel beräknas på detta nettounderlag. Fastställandet av skatteutjämningsbidrag och skattebortfallsbidrag sker också på grundval av underlaget med bortseende från sjukpenning m. m.

Tekniskt sett innebär förfarandet att man datamässigt registrerar två taxeringar, den ordinarie och den där sjukpenning m. m. har räknats bort. Härigenom kan för varje kommun, landstingskommun och församling beräknas hur stor skatt som belöper sig på skatteunderlaget bortsett från sjukpenning m. m. Vidare kan beräknas ett skattebelopp på den del av skatteunderlaget som hänför sig till sjukpenningsförmåner m. m. som nu gjorts skattepliktiga. Detta skattebelopp tillgodoförs således statsverket i sin helhet.

Enligt SVUX ter det sig naturligt att ett förfarande liknande det som i korthet skisserats här ovan tillämpas även när det gäller att återföra till staten de ökningar i skatteintäkterna som, på grund av att vuxenstudiebidraget görs skattepliktigt, hänför sig till kommunal beskattningsbar inkomst.

9.7.2 *Beslutsmeddelande och kontrolluppgift*

Förslaget om ett skattepliktigt studiebidrag medför att beslutsmeddelandet till den studerande måste kompletteras på ett par punkter. I beslutsmeddelandet måste anges dels bidragsbeloppet brutto, dels innehållen preliminärskatt.

Vidare bör uppgift lämnas om efter vilka grunder preliminärskatten beräknats samt till vilket inkomstår eller del av inkomstår som studiebidraget hänför sig.

Kontrolluppgift på under inkomståret utbetald ersättning ska lämnas till den skatteskyldige senast den 31 januari taxeringsåret. Kontrolluppgiften ska innehålla vissa identifikationsdata, nämligen debetsedelnummer (= länskod och personnummer), kommunkod samt församlingskod.

Dessa uppgifter inhämtas via RTB-registret (register över rikets totala befolkning) och är identiska med motsvarande uppgifter på den preliminära debetsedeln för inkomståret. Vidare ska kontrolluppgiften innehålla uppgift om inkomstår samt den tid under inkomståret som utbetald förmån hänför sig till, uppgift om utbetald förmån brutto samt innehållen preliminär skatt.

Eftersom kontrolluppgifter ska utsändas första gången i januari 1977, dvs. när ADB-systemet avses vara fullt utbyggt, borde kontrolluppgiftslämnandet redan från början kunna ske maskinellt och något manuellt förfarande speciellt för övergångstiden skulle således inte bli nödvändigt i detta avseende.

9.7.3 *Preliminärskatteredovisningen*

Vid den utbetalande myndighetens redovisning av den innehållna preliminärskatten bör en summarisk redovisning kunna tillämpas. Detta innebär att de innehållna skattebeloppen bokförs ospecificerade under vederbörande uppbördstermin och att redovisning sker endast en gång om året nämligen den 18 januari året efter inkomståret. Det torde vara lämpligt att redovisningen av innehållen skatt så långt möjligt sker bokföringsmässigt utan översändande av likvida medel, exempelvis genom avräkning vid den utbetalande myndighetens disposition av anvisade medel. Den närmare utformningen härvidlag bör utarbetas av berörda myndigheter i samråd.

Kontrolluppgift på under inkomståret utbetald ersättning ska lämnas till skattemyndigheterna senast den 31 januari taxeringsåret. Dessa kontrolluppgifter ska innehålla samma uppgifter som ingår i kontrolluppgifterna till de skattskyldiga.

10 Kommunal vuxenutbildning

Den kommunala vuxenutbildningen har sitt ursprung i de s. k. kvällsgymnasierna, vilket haft stor betydelse för verksamhetens organisation och innehåll. Den har bl. a. starkt påverkats av sin tidigare målgrupp. Denna bestod till övervägande del av personer som redan hade högre utbildning än enbart folkskola och som var bosatta i större tätorter.

Genom riksdagens beslut har den kommunala vuxenutbildningens uppgifter under 1970-talet mera klart blivit att i större utsträckning rekrytera kursdeltagare med kort och bristfällig utbildning. Därmed sammanhängande problem uppmärksammas bl. a. i den förutnämnda skrivelsen till utbildningsministern från LO och TCO, där man också begär ökad klarhet om arbetsfördelningen mellan studieförbunden och den kommunala vuxenutbildningen.

I skrivelsen påtalas det starkt begränsade antalet lärarledda undervisningstimmar och behovet av undervisningstid för deltagare med svårigheter att följa undervisningen. Den kommunala vuxenutbildningen bör därför tillföras en tilläggsresurs som kan användas mera fritt och sättas in där behov föreligger. Dessa insatser bör enligt de båda organisationerna ökas successivt och efter tre år uppgå till ca 20 milj. kr.

Under 1950- och 1960-talen fanns kvällsgymnasier som erbjöd realskole- och gymnasiekurser på endast ett 30-tal orter. Kommunal vuxenutbildning anordnades 1973/74 i samtliga kommuner utom fyra. Utbyggnaden har emellertid skett i mycket olika omfattning i olika kommuner och delar av landet. En jämförelse mellan å ena sidan landets tre folkrikaste kommuner, Stockholm, Göteborg och Malmö med sammanlagt ca 1,4 miljoner invånare, och å andra sidan kommunerna inom det allmänna stödområdet med tillsammans ca 1,5 miljoner invånare visar, att antalet nyinskrivna studerande i grundskolekurser utgjorde 39 respektive 27 procent och i gymnasieskolekurser 44 respektive 7 procent av samtliga nyinskrivna i hela riket. Förbrukningen av undervisningstimmar är dessutom förhållandevis större i de tre storstadskommunerna. Detta gäller speciellt undervisningstimmar i gymnasieskolekurser. De tre storstadskommunerna förbrukar 35 procent och kommunerna i stödområdet åtta procent av samtliga undervisningstimmar i hela riket.

SVUX har i avsnitt 4.1.4 bl. a. redovisat skillnaderna i formell utbildning mellan generationerna. Som ett komplement kan här anföras vissa uppgifter om utbildning, redovisade i 1970 års folk- och bostadsräk-

ning. Uppgifterna avser personer födda 1911–1964. Medan befolkningen i vissa områden i landet till 80 procent endast har folkskola som utbildningsbakgrund, har inom andra områden halva befolkningen en utbildning motsvarande realexamen och inemot en fjärdedel dessutom gymnasial utbildning. I de tre största kommunerna har bara 29 procent högst sjuårig folkskola medan inom glesbygdsdelarna av stödområdet motsvarande andel av befolkningen uppgår till två tredjedelar.

Av ovanstående framgår att förhållandena är mycket olika inom skilda delar av landet. I områden med ett till synes stort utbildningsbehov är emellertid, som ovan visats, den kommunala vuxenutbildningen av förhållandevis ringa omfattning. I andra områden, med en större andel mera studievan befolkning, är den betydligt mera omfattande.

Det är bl. a. mot denna bakgrund som LO och TCO framhåller, att det behövs ett mera rikhaltigt kursutbud i landets glesbygdsområden. De förslag till särskild behörighet som kompetenskommittén förväntas framlägga kan också medföra krav på tillgång till behörighetsgivande utbildning i ökad utsträckning.

Som tidigare nämnts avser SVUX att i ett senare betänkande behandla de frågor som angivits i tilläggsdirektiven, dvs. frågor som bl. a. berör samhällets stöd till olika former av vuxenutbildning.

I övervägandena kring den kommunala vuxenutbildningens roll i ett studiefinansieringssystem för vuxna har emellertid SVUX funnit det angeläget att redan nu betona, att en reform av den innebörd som framgår av LO-TCO-skrivelsen skyndsamt bör genomföras. Annars kan i vissa delar av landet svårigheter uppstå för de enskilda att inom sin hemkommun utnyttja det studiestöd SVUX i det föregående lämnat förslag om.

Enligt kommitténs mening är det nödvändigt att åtgärder kommer till stånd för att ge flera möjligheter att delta i kommunal vuxenutbildning, framför allt inom stödområdet. En nödvändig förutsättning härför är att ett fylligare utbildningsprogram än för närvarande kan erbjudas även i befolkningsglesa kommuner.

Erfarenheterna av den kommunala vuxenutbildningen har visat att ytterligare resurser erfordras. Kommittén delar inte uppfattningen att antalet lärarledda timmar i de olika ämnena bör utökas generellt. Kommittén är tvärtom väl medveten om att olika elever och elevgrupper kan ha olika förutsättningar att genomföra studierna i en viss kurs. Det är därför i stället angeläget att en rörlig resurs kan stå till förfogande att användas till stöd från fall till fall. Detta behov föreligger i alla kommuner som anordnar kommunal vuxenutbildning. De ytterligare resurser som erfordras bör ställas till kommunernas förfogande på ett sådant sätt att den enskilda skolenheten ges en betydande frihet att utnyttja dem på sätt som bäst passar till det lokala behovet av kompetensinriktad och läroplansbunden utbildning.

Kommunerna erhåller redan nu en viss rörlig resurs i form av ett s. k. schablontillägg till det fastställda antalet undervisningstimmar för olika kurser inom kommunal vuxenutbildning. Schablontillägget får användas för bl. a. stödundervisning och studievägledning. Det motsvarar 25

procent av antalet undervisningstimmar i grundskolekurser, 13 procent av antalet undervisningstimmar i vissa gymnasieskolekurser (2-årig ek, so, te samt 3-årig och 4-årig linje) samt tio procent av antalet timmar i flertalet särskilda yrkesinriktade kurser.

SVUX föreslår, att de rörliga resurserna till den kommunala vuxenutbildningen ökas och att denna ökning får formen av en *fördubbling av schablontillägget till landets samtliga kommuner utanför stödområdet.*

Som framgår av vad som ovan redovisats är undervisningen av väsentligt mindre omfattning inom mindre tätbetyggda områden, framför allt inom stödområdet. Rekryteringsunderlaget är ofta mycket begränsat, vilket leder till att antalet sökande till kurser i många ämnen är för litet för att undervisning ska få anordnas. Det är enligt kommitténs mening nödvändigt att ännu större resurser ställs till förfogande för dessa kommuner så att befolkningen, vilken dessutom i genomsnitt har en kortare formell utbildning än i de större tätorterna, ges samma möjligheter att delta i kommunal vuxenutbildning som i de folkrikare delarna av landet.

SVUX föreslår, att *schablontillägget till den kommunala vuxenutbildningen tredubblas för samtliga kommuner inom stödområdet.*

Kommittén är av den uppfattningen, att de ovan angivna *förslagen bör genomföras successivt under en treårsperiod* genom årliga uppräkningar av de procenttal varmed schablontillägget beräknas.

I vissa delar av stödområdet, framför allt i glesbygdskommuner i det inre stödområdet, är befolkningstätheten så ringa att även ovanstående förslag får bedömas som otillräckligt. SVUX föreslår därför, att en *ytterligare resurs om tre milj. kr. årligen ställs till SÖ:s förfogande* för fördelning på sådana kommuner efter prövning av de lokala behoven och efter bedömning av de särskilda åtgärder vederbörande kommun avser att vidta.

11 Utgiftsberäkningar. Finansiering

11.1 Inledning

I detta kapitel redovisar SVUX sina utgiftsberäkningar för de förslag som framlagts i föregående kapitel.

I avsnitt 11.2 återfinns utgiftsberäkningarna avseende förslagen till förändrade regler för vanliga studiemedel. De förslag SVUX framlägger i detta avseende är i första hand avsedda att utgöra en teknisk anpassning till förslaget om särskilt vuxenstudiestöd, men förslaget innehåller också vissa förbättringar för de studerande, främst i fråga om reglerna för behovsprövning mot den studerandes egen och makes inkomst.

Den samlade kostnaden för dessa var för sig inte särskilt betydande förändringar blir ca 70 milj. kr. årligen, varav dock en betydande del utgörs av återbetalningspliktiga studiemedel.

I avsnitt 11.3 återfinns utgiftsberäkningarna för den centrala delen i SVUX:s förslag, dvs. det särskilda vuxenstudiestödet. Beträffande detta föreslår SVUX att *en utbyggnadsplan ska fastställas, som innebär att successivt allt fler personer ska erbjudas möjligheter att erhålla det förbättrade studiestödet. Den tidsperiod som reformbeslutet ska gälla föreslås omfatta fem år.* Utgiftsberäkningarna avser vart och ett av dessa fem år.

I avsnitt 11.5 lämnas förslag om finansiering av reformförslaget. Vad som här framför allt bör uppmärksammas är förslaget om finansiering via en produktionsfaktorskatt, i första hand i form av en *arbetsgivaravgift,* för den del av reformförslaget som avser de direkta merkostnaderna för vuxenstudiebidraget. Motsvarande finansiering föreslås även när det gäller FÖVUX:s förslag om nya former av studiebidrag.

Enligt SVUX:s mening bör de av kommittén föreslagna reformerna träda i kraft den 1 januari 1976.

11.2 Reformer av studiemedelssystemet

11.2.1 *Höjning av studiemedelsbeloppet*

I avsnitt 5.2.1 föreslår SVUX, att studiemedelsbeloppet för en halv månads heltidsstudier ska utgöra åtta procent av basbeloppet. För en normal studietermin om fyra och en halv månader innebär detta ett

studiemedelsbelopp om 72 procent av basbeloppet, dvs. i nuvarande penningvärde 6 120 kr.

Enligt nu gällande regler uppgår studiemedelsbeloppet för en termin till 5 950 kr. SVUX:s förslag innebär således en *höjning av studiemedelsbeloppet med knappt tre procent.*

Vid anslagsberäkning för budgetåret 1974/75 har behovet av *studiebidrag till studiemedelstagare* beräknats uppgå till 225 milj. kr. Vid anslagsberäkning för kapitalbudgeten uppskattades att under budgetåret 1974/75 skulle 911 milj. kr. komma att betalas ut i *återbetalningspliktiga studiemedel.* Sammanlagt har således beräknats, att ca *1 135 milj kr.* kommer att betalas ut i *studiemedel* under 1974/75.

Som nämnts innebär SVUX:s förslag en höjning av totalbeloppet för studiemedelstagarna med knappt tre procent. Därför bör också det totala anslaget räknas upp med ca tre procent vid ett genomförande av SVUX:s förslag.

SVUX beräknar, att *det sammanlagda anslagsbehovet för studiemedel ökar med drygt 32 milj. kr. genom den föreslagna höjningen av studiemedelsbeloppet.* Av detta belopp utgörs ca sex milj. kr. av studiebidrag och resten av återbetalningspliktiga studiemedel.

11.2.2 *Höjning av studiebidraget*

I avsnitt 5.2.2 föreslår SVUX, att det i studiemedlen ingående bidragsbeloppet ska uppgå till 120 kr. för en halv månads heltidsstudier. För en normal studietermin om fyra och en halv månader blir därmed bidragssumman 1 080 kr.

Enligt nu gällande bestämmelser uppgår studiebidraget för en termin om fyra och en halv månader till 999 kr. SVUX:s förslag innebär alltså en höjning av bidraget med 81 kr. eller en höjning med åtta procent.

Som nämnts har man vid fastställande av anslaget för budgetåret 1974/75 beräknat behovet för studiebidrag till 225 milj. kr. Detta belopp bör alltså ökas med åtta procent för att svara mot SVUX:s förslag.

Ökningen av det i studiemedlen ingående bidraget medför ingen omedelbar ökning av de statliga utgifterna. Från anslagssynpunkt är det fråga om en *överföring från kapital- till driftbudgeten.*

SVUX beräknar, att förslaget om höjt studiebidrag kommer att medföra ett ökat anslagsbehov för studiebidrag om drygt 18 milj. kr. Investeringsanslaget avseende studiemedelsfonden kan minskas med samma belopp.

11.2.3 *Höjning av barntillägget*

Antalet studerande som erhåller barntillägg är relativt sett inte stort. Det föreligger emellertid stora skillnader mellan olika åldersgrupper: antalet studerande med barn ökar med stigande ålder. Om andelen äldre studerande fortsätter att öka kan man därför förvänta sig att också antalet barntillägg kommer att öka.

Med nuvarande penningvärde och nuvarande regler uppgår barntilläg-

get för en normal studietermin till 1 063 kr. per barn. SVUX:s förslag i avsnitt 5.2.3 innebär en höjning av barntillägget till 1 148 kr. för motsvarande studietid. Detta innebär en *höjning med åtta procent* av det nu utgående beloppet. Av det totala studiemedelsbelopp som utbetalas under en termin utgör barntillägget endast omkring två procent.

Under budgetåret 1974/75 beräknas totalt 1 136 milj. kr. beviljas i form av bidrag och återbetalningspliktiga studiemedel. Två procent av denna summa motsvarar ca 22 milj. kr. *Merkostnaden för SVUX:s förslag bör då motsvara åtta procent av 22 milj. kr., dvs. knappt två milj. kr.*, vilket belopp nästan helt utgörs av återbetalningspliktiga studiemedel.

11.2.4 *Förändringar av behovsprövningsreglerna*

Vissa allmänna utgångspunkter

De behovsprövningsregler som finns i studiemedelssystemet medför att endast få av dem som beviljas studiemedel får dessa reducerade.

Förhållandet kan kanske enklast belysas på följande sätt. Ända sedan studiemedelssystemet infördes 1965 och fram till den 1 juli 1974 har maximalt belopp för studiebidraget varit 875 kr. per termin. Detta maximala belopp kan reduceras på flera grunder, nämligen

1. genom behovsprövningsreglerna, vilka omfattar hänsynstagande till den studerandes egen inkomst under terminen, makes inkomst under terminen samt egen och makes förmögenhet;
2. genom att man bedriver deltidsstudier, varvid bidraget i stället blir 440 kr. per termin;
3. genom att man bedrivit studier under endast en del av de fyra och en halv månader som en termin normalt omfattar, varvid bidraget minskas så att det står i proportion till den faktiska studietiden.

Det samlade resultatet av alla former av reduktion som kan förekomma är att det faktiskt genomsnittliga studiebidraget för en termin under studiemedelssystemets hela tillvaro varit omkring 850 kr. i stället för det maximala beloppet om 875 kr. per termin. Genomsnittsbeloppet är alltså endast 25 kr. – eller *tre procent* – lägre än det maximala beloppet.

Det här ovan påvisade förhållandet kan föranleda flera olika slutsatser. Vad beträffar just effekten av behovsprövningsreglerna kan man exempelvis anta att de studerande, som önskar erhålla studiemedel, i stor utsträckning anpassar såväl den egna som eventuellt makes inkomst till de gränser, där studiemedlen börjar reduceras.

Det framgår emellertid med all tydlighet, att inte ens ett fullständigt avskaffande av alla behovsprövningsregler skulle kunna leda till en avsevärd höjning av det genomsnittliga studiemedelsbeloppet, eftersom detta redan ligger mycket nära det maximala beloppet. Därav följer att generösare behovsprövningsregler inte skulle medföra några större ökningar av de statliga utgifterna för studiemedel till de grupper som redan idag faktiskt erhåller studiemedel. *De väsentliga utgiftsökningar som kan följa av lättnader i behovsprövningsreglerna är i stället att hänföra till att*

nya grupper skulle få rätt att erhålla studiemedel. Det är samtidigt uppenbart att dessa tänkbara utgiftsökningar för nya grupper av studiemedelstagare är utomordentligt svåra att beräkna.

Ändrade regler för behovsprövning mot egen inkomst

SVUX:s förslag till ändrade regler för behovsprövning mot egen inkomst framgår av avsnitt 5.3.2.

Vid en jämförelse med nuvarande regler framgår, att SVUX:s förslag till ändringar i hänsynstagandet till den egna inkomsten kan medföra, att studiemedelsbeloppet för en normal studietermin om fyra och en halv månader kan öka med högst omkring 2 000 kr., dvs. med högst omkring en tredjedel av det normala studiemedelsbeloppet för en termin. Med denna begränsade höjning måste det också antas, att rekryteringseffekten av höjningen blir begränsad.

SVUX beräknar, att *förslaget om ändrade regler för behovsprövningen mot egen inkomst kommer att medföra en årlig merutgift i fråga om studiemedel med ca 20 milj. kr.*

Ändrade regler för behovsprövning mot makes inkomst

SVUX:s förslag till ändrade regler för behovsprövning mot makes inkomst återfinns i avsnitt 5.3.3.

I tabellerna 5.5 och 5.6 redovisas effekterna av nuvarande regler respektive av SVUX:s förslag till nya regler. Vid en jämförelse av de båda tabellerna framgår, att SVUX:s förslag, vid en studietid om fyra och en halv månader kan innebära en ökning av studiemedelsbeloppet med högst omkring 3 500 kr., dvs. med drygt hälften av det normala studiemedelsbeloppet. Genom att förslaget alltså bara innebär en begränsad höjning för den enskilde får rekryteringseffekten antas bli begränsad.

SVUX beräknar, att *förslaget om ändrade regler för behovsprövning mot makes inkomst kommer att medföra en årlig merutgift i fråga om studiemedel med ca 15 milj. kr.*

Ändrade regler för behovsprövning mot egen och makes förmögenhet

SVUX:s förslag till ändrade regler för behovsprövning mot den studerandes egen och makes förmögenhet återfinns i avsnitt 5.3.4.

Som framgått ovan beräknas hänsynstagandet till förmögenhet innebära en relativt liten utgiftsbesparing för staten överhuvudtaget. SVUX:s förslag på denna punkt är avsett att endast innebära en teknisk anpassning till de föreslagna reglerna för behovsprövningen i övrigt och ej en förändring i sak.

En jämförelse av tabellerna 5.8 och 5.9, vilka redovisar effekterna av nuvarande regler, med tabellerna 5.10 och 5.11, vilka redovisar effekterna av SVUX:s förslag, ger vid handen att SVUX:s förslag skulle innebära vissa höjningar av studiemedelsbeloppen. Det bör dock beaktas, att förmögenhetsinnehav som regel också föranleder inkomster. SVUX:s

förslag innebär också en sammanvägning av inkomster och förmögenhet på annat sätt än de nuvarande reglerna. Enligt kommitténs uppfattning bör den sammanlagda effekten härav i stort bli den, att ingen reell förändring inträder vid en jämförelse med effekterna av nuvarande regler.

SVUX beräknar *inga ökade utgifter som följd av förslaget om ändrade regler för behovsprövning mot förmögenhet.*

Avskaffande av behovsprövning av barntillägget

I avsnitt 5.2.3 föreslår SVUX att barntillägget i fortsättningen inte ska behovsprövas.

I ett tidigare avsnitt av detta kapitel, 11.2.3, har gjorts en kostnadsberäkning avseende förslaget om höjning av barntillägget. Där konstaterades, att av de totalt utbetalda studiemedelsbeloppen utgörs endast omkring två procent av barntillägg.

Enligt SVUX:s uppfattning blir därför utgiftsförändringen till följd av avskaffandet av behovsprövningen av barntillägget obetydlig, varför något *ökat anslagsbehov för förslaget inte upptas.*

11.2.5 *Nya regler för maximering av den totala återbetalningsskyldigheten*

I avsnitt 5.4 föreslår SVUX avskaffandet av de nuvarande reglerna om att studiemedel inte utan särskilda skäl får beviljas för mer än 16 terminers studier eller till den som är mer än 45 år. SVUX föreslår i stället, att studiemedel ej utan särskilda skäl får beviljas den som är mer än 60 år, samt att återbetalningspliktiga studiemedel inte får beviljas med större belopp än att den sammanlagda återbetalningsskyldigheten vid ett och samma tillfälle inte får uppgå till mer än tio basbelopp och inte heller vara större än att återbetalningsskyldigheten, fördelad på antalet år t o m det då vederbörande fyller 63 år, uppgår till högst 30 procent av basbeloppet.

Maximeringen av återbetalningsskyldigheten till högst tio basbelopp utgör på det hela taget en översättning av den nuvarande 16-terminsregeln, och denna förändring kan inte antagas medföra några påtagliga utgiftsökningar. Påpekas bör också, att det endast i undantagsfall förekommer att studerande utnyttjar rätten till studiemedel i 16 terminer.

Av väsentligare betydelse kan förändringen av åldersregeln antas bli. Enligt SVUX:s uppfattning är det emellertid inte sannolikt att den kommer att medföra några väsentligare utgiftsändringar. För det första förekommer det redan nu i ganska stor utsträckning att studiemedel beviljas personer över 45 år, för det andra finner SVUX det sannolikt att dessa äldre vuxna i första hand kommer att utnyttja det särskilda vuxenstudiestödet. Utgiftsberäkningen för detta redovisas i avsnitt 11.3.

Sammanfattningsvis beräknar SVUX *ingen påtaglig utgiftsökning för vanliga studiemedel på grund av de förändrade reglerna för maximering av den totala rätten till studiemedel.*

En förutsättning för att de i detta avsnitt föreslagna reglerna ska kunna

tillämpas administrativt är att de organ som beviljar studiemedel snabbt kan erhålla information från det dataregister som innehåller uppgifter om alla studiemedelstagares totala återbetalningsskyldighet. Vad som erfordras är i praktiken alltså ett terminalsystem.

Inom CSN pågår utredningsarbete med översyn av bl. a. de datatekniska rutinerna. Härvid bör de krav som SVUX:s förslag ställer beaktas. Förslaget kan genomföras först då CSN:s översyn har resulterat i ett nytt datatekniskt system.

11.2.6 *Vidgad rätt till deltidsstudiemedel*

I avsnitt 5.5 föreslår SVUX, att reglerna för rätt till deltidsstudiemedel ska vidgas till att, på lika villkor, omfatta alla grupper av studerande med rätt till vanliga studiemedel.

SVUX antar, att ett ökat inslag av vuxenstuderande i olika typer av utbildning kommer att medföra ökade önskemål om möjligheter till deltidsstudier och därmed också om bättre möjligheter till studiemedel för sådana studier.

Om nu många vuxna skulle föredra deltidsstudier framför heltidsstudier, så är det emellertid långt ifrån givet att staten skulle ådra sig väsentligt ökade kostnader genom att vidga rätten till studiemedel för sådana studier. Man kan nämligen anta, att många vuxna – för att överhuvudtaget erhålla studiestöd – anpassar sig till reglerna och bedriver heltidsstudier trots att de egentligen skulle ha föredragit deltidsstudier. Det förekommer att man studerar vissa sidoämnen uteslutande i avsikt att räknas som heltidsstuderande och därmed bli berättigad till studiebidrag. I sådana fall skulle en vidgad rätt till deltidsstudiemedel ha kunnat medföra sänkta statliga utgifter.

Det kan konstateras, att den rätt till deltidsstudiemedel som redan nu föreligger för t. ex. högskolestuderande inte har blivit utnyttjad i särskilt hög grad. En tänkbar orsak härtill är att flertalet högskolestuderande bedriver sina studier som sammanhängande utbildning och inte har haft något förvärvsarbete som de önskar hålla kontakt med även under studietiden. En annan tänkbar orsak är att studierna ofta inte är organiserade så att de möjliggör ett halvtidsarbete vid sidan av studierna. Ytterligare en annan tänkbar orsak är att de behovsprövningsregler som nu finns för många utesluter rätt till deltidsstudiemedel i förening ens med de måttliga inkomster som ett deltidsarbete ger.

SVUX har i det föregående framlagt förslag om förändrade regler för behovsprövningen mot den studerandes egen inkomst. Förslagen har bl. a. det uttalade syftet att de ska förbättra villkoren för dem som bedriver deltidsstudier. Även detta förslag innehåller emellertid påtagliga begränsningar i möjligheterna att erhålla deltidsstudiemedel. Om inkomsten under kalenderhalvåret överstiger ca 16 000 kr. kan några studiemedel överhuvudtaget ej beviljas.

Sammanfattningsvis: införandet av en vidgad rätt till deltidsstudiemedel medför att fler personer kan erhålla studiemedel, men samtidigt kan många som nu får heltidsstudiemedel då i stället föredra att studera

på deltid, vilket åtminstone delvis neutraliserar en förväntad utgiftsökning. Hittills har rätten till deltidsstudiemedel utnyttjats i ganska liten utsträckning och en förändring härvidlag är i mycket beroende av utbildningsorganisationen. Även i SVUX:s förslag kommer behovsprövningsreglerna för många att utgöra ett reellt hinder mot att få deltidsstudiemedel. Av de anförda skälen finner SVUX det *inte sannolikt att förslaget om vidgad rätt till deltidsstudiemedel ska medföra väsentliga kostnadsökningar. Kommittén tar därför i sin utgiftsberäkning inte upp någon summa för ökade utgifter för förslaget om vidgad rätt till deltidsstudiemedel.*

11.3 Det särskilda vuxenstudiestödet

11.3.1 *Inledning*

Kostnadsmässigt ligger tyngdpunkten i SVUX:s förslag på det särskilda vuxenstudiestödet och på de följdkostnader som beräknas uppstå på grund av en ökning av antalet studerande.

Skillnaden mellan de nuvarande studiemedlen och det särskilda vuxenstudiestödet ligger väsentligen i studiebidragets storlek.

De vanliga studiemedlen kommer vid ett genomförande av SVUX:s förslag att innehålla ett studiebidrag om 120 kr. per halv studiemånad, vilket för en termin om fyra och en halv månader utgör 1 080 kr. Detta bidrag är obeskattat.

Vuxenstudiebidraget i SVUX:s förslag uppgår till mellan 425 och 595 kr. för en halv studiemånad, vilket för en termin om fyra och en halv månader utgör mellan 3 825 och 5 355 kr. Detta bidrag ska räknas som beskattningsbar inkomst, vilket i sig har motiverat en del av höjningen.

Vad gäller rätten till återbetalningspliktiga studiemedel innehåller det särskilda vuxenstudiestödet – med undantag för att hänsyn till makes ekonomi ej ska tas – ingen stor förändring i förhållande till de normala studiemedlen.

I kapitel 7 föreslår SVUX, att införandet av det särskilda vuxenstudiestödet ska ske successivt genom att antalet vuxenstudiebidrag ökas planmässigt under en femårsperiod. De som erhåller vuxenstudiebidraget har automatiskt rätt också till återbetalningspliktiga studiemedel.

I och för sig hade SVUX kunnat nöja sig med att i utgiftsberäkningarna bara uppta skillnaden mellan bidraget i det nuvarande studiemedelssystemet och det föreslagna vuxenstudiebidraget samt att multiplicera denna skillnad med det i kapitel 7 för olika år föreslagna antalet bidrag. Detta förfarande skulle resultera i en siffra som anger de mera direkta reformkostnaderna, men den skulle ge en helt felaktig bild av de totala utgiftseffekterna av reformen. *Hänsyn måste rimligen också tas till att det förbättrade studiestödet leder till en ökning av antalet studerande, vilket ju också är en uttalad avsikt bakom reformförslaget.* Man måste då också göra en uppskattning av tillkommande utgifter i olika avseenden för dessa nya studerande, dvs. för bl. a. återbetalningspliktiga studie-

medel och för utbildningsplatser.

Vad gäller det förbättrade studiestödets effekter i fråga om nyrekryteringen till vuxenutbildning gör SVUX följande överslagsbedömning.

Vuxenutbildning på *grundskole- och gymnasieskolenivå* får betraktas som i huvudsak oreglerad vad avser antalet utbildningsplatser. På dessa nivåer kan alltså SVUX:s förslag om särskilt vuxenstudiestöd leda till en expansion. SVUX gör för sin del den bedömningen, att under den femåriga planeringsperioden *omkring hälften av studiestödet på dessa nivåer kommer att gå till personer som annars inte hade bedrivit några studier.* För dessa beräknade nyrekryterade personer ska alltså beräknas kostnader som motsvarar *dels* det totala vuxenstudiebidraget, *dels* återbetalningspliktiga studiemedel, *dels* utbildningsplatser.

Den resterande hälften av det särskilda vuxenstudiestödet beräknas då gå till personer som skulle ha bedrivit studier även utan det särskilda vuxenstudiestödet och som alltså skulle ha nöjt sig med vanliga studiemedel. För dessa personer utgör merkostnaden endast skillnaden mellan bidraget i de vanliga studiemedlen och vuxenstudiebidraget. Av mera marginell betydelse torde vara förslaget att avskaffa hänsynstagandet till makes ekonomi vid beviljande av återbetalningspliktiga studiemedel. Här hänvisas till avsnitt 11.3.3.

Vad beträffar högskolenivån är tillträdet till de utbildningslinjer som innehåller flertalet av de studerande för närvarande fritt. U 68 har emellertid föreslagit en totalreglering av hela högskolesektorn, och SVUX har utgått från att detta förslag genomförs. Under sådana förhållanden kommer inte SVUX:s förslag att medföra någon ökning av antalet studerande på denna utbildningsnivå och då uppstår heller inga ökade kostnader annat än för skillnaden mellan studiemedelssystemets bidrag och vuxenstudiebidraget. Effekten av SVUX:s förslag skulle alltså här bestå i att andelen studerande i återkommande utbildning ökar på bekostnad av andelen studerande i sammanhängande utbildning.

11.3.2 *Vuxenstudiebidraget*

SVUX:s förslag innebär, att vuxenstudiebidraget ska variera mellan – i nuvarande penningvärde – 425 och 595 kr. för en halv månads heltidsstudier. Det lägre beloppet ska beviljas dem som endast har haft fem år med pensionsgrundande inkomst, det högre beloppet dem som haft minst sju år med pensionsgrundande inkomst. SVUX antar, att det helt övervägande antalet personer som erhåller vuxenstudiebidrag kommer att beviljas det maximala beloppet. Kommittén räknar därför med ett genomsnittligt bidrag som ligger obetydligt under 595 kr., nämligen med ett genomsnittsbelopp om 575 kr.

Vuxenstudiebidraget ska räknas som beskattningsbar inkomst till skillnad från studiebidraget i de vanliga studiemedlen. Till följd härav har vuxenstudiebidraget räknats upp med hänsyn till vad som kan betecknas som en genomsnittlig beskattning med beaktande också av marginalskatteeffekter. SVUX har räknat med att i genomsnitt ungefär en tredjedel av vuxenstudiebidraget ska återgå till samhället i form av skatt.

SVUX föreslår vidare, att den skatt som belöper sig på vuxenstudiebidraget ska avräknas i samma ordning som gäller exempelvis för den beskattade sjukpenningen, dvs. så, att skatten i sin helhet tillfaller staten och används för finansiering av reformen. Den verkliga kostnaden för reformen avspeglas då inte i vuxenstudiebidragets bruttobelopp utan i det nettobelopp som återstår efter avdrag för skatt. Det genomsnittliga vuxenstudiebidragets bruttobelopp om 575 kr. för en halv studiemånad, motsvaras då av ett nettobelopp efter skatt om knappt 385 kr.

I tabell 11.1 redovisas de *beräknade utgifterna* för de fem år reformperioden omfattar *för det totala vuxenstudiebidraget före skatt* på olika utbildningsnivåer.

I tabell 11.2 redovisas motsvarande siffror men *efter avdrag för den beräknade skatten.*

För att få en riktig bild av den verkliga kostnaden för förslaget om vuxenstudiebidrag ska emellertid ytterligare avdrag göras, nämligen med ett belopp som motsvarar anslaget till bidrag i de vanliga studiemedlen. SVUX:s förslag beräknas medföra ökning av antalet studerande endast på grundskole- och gymnasieskolenivå och på dessa nivåer endast med ett antal som motsvarar hälften av dem som erhåller vuxenstudiebidrag. Övriga som erhåller vuxenstudiebidrag antas få detta i stället för vanliga studiemedel, och en motsvarande minskning ska därför göras av de vanliga studiemedlen. Resultatet härav återfinns i tabell 11.3, *som alltså redovisar den beräknade nettokostnaden för reformen.*

I avsnitt 11.5 föreslår SVUX, att en del av kostnaden för vuxenstudiebidragen ska finansieras genom en ny arbetsgivaravgift. Den del av bidragen som enligt SVUX:s förslag ska finansieras på detta sätt är vad som återstår sedan från bruttobidraget avdrag gjorts för beräknad skatt

Tabell 11.1 Bruttoanslagsbehov för vuxenstudiebidrag för olika år och på olika utbildningsnivåer; genomsnittligt bidrag 575 kr. för en halv studiemånad. Mkr.

	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
Grundskolenivå	78	155	207	238	259
Gymnasieskolenivå	52	104	145	155	176
Högskolenivå	26	52	62	72	83
Summa	156	311	414	465	518

Tabell 11.2 Anslagsbehov efter avdrag för beräknad skatt för vuxenstudiebidrag för olika år och på olika utbildningsnivåer; genomsnittligt bidrag efter skatt 385 kr. för en halv studiemånad. Mkr.

	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
Grundskolenivå	52	104	139	159	173
Gymnasieskolenivå	35	69	97	104	118
Högskolenivå	17	35	42	49	55
Summa	104	208	278	312	346

Tabell 11.3 Nettoreformkostnad för vuxenstudiebidrag efter avdrag för skatt och efter avdrag för dem som skulle ha erhållit bidrag enligt studiemedelssystemets nuvarande regler. Mkr.

	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
Grundskolenivå	44	88	116	134	146
Gymnasieskolenivå	30	58	82	88	100
Högskolenivå	12	24	29	34	38
Summa	86	170	227	256	284

Tabell 11.4 Nettomerkostnad för vuxenstudiebidrag i förhållande till studiebidrag enligt studiemedelssystemets regler. Mkr.

	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
Grundskolenivå	36	72	96	109	119
Gymnasieskolenivå	24	47	67	72	81
Högskolenivå	12	24	29	34	38
Summa	72	143	192	215	238

samt för det bidrag som ingår i de vanliga studiemedlen. Detta senare bidrag ska enligt SVUX:s förslag uppgå till 2 160 kr. för en helårs- och heltidsstuderande. Arbetsgivaravgiften ska alltså svara mot nettoskillnaden mellan vuxenstudiebidraget och bidraget i de vanliga studiemedlen. Arbetsgivaravgiften ska däremot inte bekosta belopp som svarar mot det i de vanliga studiemedlen ingående bidraget för dem som genom SVUX:s förslag rekryteras till vuxenutbildning; detta belopp ingår enellertid i siffrorna i tabell 11.3. I tabell 11.4 har detta belopp rensats bort och uppgifterna i *denna tabell anger alltså vad som enligt förslag i avsnitt 11.5 ska finansieras genom en arbetsgivaravgift.*

11.3.3 *Återbetalningspliktiga studiemedel till dem som erhåller vuxenstudiebidrag*

SVUX föreslår, att de som erhåller vuxenstudiebidrag ska ha rätt till återbetalningspliktiga studiemedel, som högst får uppgå till 553 kr. för en halv studiemånad vid nuvarande penningvärde. Detta belopp är i stort detsamma som för närvarande kan beviljas som vanliga studiemedel.

SVUX har ovan angivit, att nyrekrytering av studerande son följd av reformförslaget beräknas endast på nivåer motsvarande grundskolan och gymnasieskolan, och på dessa nivåer bara till ett antal som motsvarar hälften av antalet vuxenstudiebidrag.

Dessa nyrekryterade studerande med vuxenstudiebidrag skulle då under olika år som omfattas av den planmässiga reformperioden ha *rätt* till följande belopp i återbetalningspliktiga studiemedel före reduktion som kan föranledas av behovsprövningsreglerna:

	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
Maximala återbetalningspliktiga medel, Mkr	62	124	169	189	209

Nu är det emellertid inte sannolikt, att det verkliga medelsbehovet svarar mot ovanstående teoretiska beräkning. Den förutsätter ju *dels* att ingen reduktion uppstår genom behovsprövningen, *dels* att alla som får vuxenstudiebidraget ska utnyttja sin rätt till studiekredit fullständigt. Erfarenheter från de nuvarande studiesociala systemen pekar klart på att vuxenstuderande har mindre lånebenägenhet än yngre studerande inom exempelvis högskolan trots att de i större utsträckning är berättigade till barntillägg. Ett av syftena med förslaget om höjda studiebidrag är för övrigt att ge förutsättningar för en minskad skuldsättning. SVUX beräknar därför *det totala utflödet av återbetalningspliktiga studiemedel endast till två tredjedelar av det teoretiskt maximala beloppet.* Det verkliga medelsbehovet beräknar SVUX till:

	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
Beräknat verkligt utflöde av återbetalningspliktiga medel, Mkr.	41	83	113	126	139

11.3.4 *Utbildningsplatser*

Den beräknade nyrekryteringen av studerande som följer av det förbättrade studiestödet förorsakar ökade kostnader för utbildningsplatserna.

I enlighet med tidigare resonemang antas ingen ökning av studerandeantalet på högskolenivå utan endast på nivåer motsvarande grundskolan och gymnasieskolan.

SVUX har med utgångspunkt i SÖ:s petita för 1974/75 och efter omräkning av deltagarantalet till heltidsstuderande kommit till att genomsnittskostnaden för en utbildningsplats i kommunal vuxenutbildning bör vara omkring 3 800 kr., varav 2 250 kr. faller på staten och ca 1 550 kr. på kommunerna.

I tabell 11.5 redovisar SVUX det antal nya utbildningsplatser som beräknas på de berörda nivåerna och den sammanlagda tillkommande kostnaden för dessa utbildningsplatser.

Tabell 11.5 Beräknat antal nya utbildningsplatser som följd av SVUX:s förslag och kostnader härför. Mkr.

	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
Antal nya utbildningsplatser	6 250	12 500	17 000	19 000	21 000
Statens kostnad	14	28	38	43	47
Kommunernas kostnad	10	19	26	30	33
Summa kostnad	24	47	64	73	80

11.4 Höjda schablontillägg inom kommunal vuxenutbildning

I kapitel 10 har SVUX föreslagit, att de s. k. schablontilläggen till undervisningstimmarna inom kommunal vuxenutbildning ska ökas. Förslaget innebär fördubblade schablontillägg i de delar av landet som ligger utanför det allmänna stödområdet och en tredubbling i de delar av landet som ligger inom allmänna stödområdet.

Enligt SÖ:s petita för 1974/75 förbrukades under 1972/73 följande antal undervisningstimmar (exklusive schablontillägg):

1. inom grundskolekurser 675 000 utr.
2. inom gymnasieskolkurser (2-årig ek, so, te + 3-årig + 4-årig linje) 675 000 utr.
3. särskilda yrkesinriktade kurser 798 000 utr.

Enligt 85 a § kungörelsen om kommunal och statlig vuxenutbildning utgår schablontillägg på dessa undervisningstimmar med 25, 13 respektive 10 procent (för den sistnämnda kategorin endast på A-läroplaner; enligt SÖ:s beräkningar i petita utgör dessa ca 70 procent av det aktuella timantalet).

Schablontillägget beräknas enligt 85 a § efter BT 17, AT 20 respektive BCT 15, vilket enligt 1973 års löner innebär 57,60 kr., 76,20 kr., respektive 46,75 kronor. Den totala kostnaden för schablontillägget enligt nuvarande regler uppgår till ca 18 miljoner kronor. Uppskattningsvis hänför sig ca 3 miljoner härav till det allmänna stödområdet och ca 15 miljoner till landet i övrigt.

Den föreslagna ökningen av schablontillägget bör göras successivt och förslagsvis i följande omfattning (den beräknade kostnaden redovisas inom parentes):

	Inom allm. stödområdet	I landet i övrigt	S:a Mkr.
år 1	+ 70 % (2,1 Mkr.)	+ 35 % (5,25 Mkr.)	7,35
år 2	+ 150 % (4,5 Mkr.)	+ 75 % (10,5 Mkr.)	15,0
år 3	+ 200 % (6,0 Mkr.)	+ 100 % (15,0 Mkr.)	21,0
år 4	oförändrat	oförändrat	
år 5	oförändrat	oförändrat	

För kommunerna i det inre stödområdet föreslås därutöver en ytterligare resursförstärkning i form av ökat schablontillägg redan från det första reformåret om tre milj. kr.

Den sammanlagda ökningen av de statliga anslagen till den kommunala vuxenutbildningen blir därmed enligt SVUX:s förslag:

	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
Ökat anslag för schablontillägg, Mkr.	10	18	24	24	24

11.5 Finansiering genom arbetsgivaravgift

I direktiven till SVUX har uttalats, att kommittén är oförhindrad att överväga andra finansieringsformer för sina förslag än vad som hittills förekommit i fråga om studiesocialt stöd, nämligen bidrag av statsmedel och återbetalning av enskilda.

I den tidigare åberopade skrivelsen som LO och TCO den 15 mars 1974 överlämnade till utbildningsministern anförde de båda organisationerna, att starka skäl talade för att de former av vuxenstudiestöd som man föreslog skulle finansieras via en arbetsgivaravgift. Man motiverade detta med att de föreslagna nytillkommande studiestöden endast skulle gälla för personer med en fast anknytning till arbetsmarknaden och att det grundläggande motivet för dem var bortfallet av inkomster. Vidare avsåg studiestöden att möjliggöra en utbildning som syftade till att stärka arbetstagarnas ställning i arbetslivet och i samhället i övrigt samt att ge dem möjligheter till en rikare och mera differentierad fritid. Slutligen hänvisades till att en vuxenutbildningssatsning överhuvudtaget skulle komma att tillföra arbetslivet betydande värden.

Det förslag om nytt studiestöd för vuxna som SVUX framlägger har i stor utsträckning samma syften som förslagen från LO och TCO. SVUX vill för sin del instämma i de båda organisationernas uppfattning beträffande sättet för finansiering av vuxenstudiestödet. Kommittén förordar därför, att *det vuxenstudiebidrag som föreslås i detta betänkande samt de timstudiestöd och dagstudiestöd som FÖVUX lämnar förslag om i sitt ungefärligen samtidiga huvudbetänkande ska finansieras genom någon form av arbetsgivaravgift.* Ett sådant ställningstagande står också i överensstämmelse med de uttalanden som gjorts i anslutning till behandlingen av finansutskottets betänkande 1974:25, nämligen att reformer som innebär bestående krav på det allmänna om högre social standard måste täckas med sociala avgifter och/eller skatter.

Vad gäller själva den tekniska konstruktionen av en sådan avgift vill SVUX erinra om att företagsskatteberedningen kommer att få i uppdrag att pröva möjligheterna att förskjuta beskattningen från löneandelen i företagens kostnader till andra produktionsfaktorskatter, t. ex. till skatt på förbrukningen av energi och eventuellt även på knappa råvaror.

I dagens läge har man emellertid att välja mellan en förändring av någon av de nu existerande arbetsgivaravgifterna och införandet av en ny sådan avgift.

De olika arbetsgivaravgifter som nu finns och de olika procentsatser som tillämpas vid uttag av avgifterna under år 1974 framgår av uppställningen på följande sida.

Avgiftsunderlagen skiljer sig något mellan de olika typerna av arbetsgivaravgifter. I stort kan man dock säga, att en arbetsgivaravgift om en procent motsvarar en intäkt av 1 400 milj. kr.

Innan SVUX går in på en diskussion om den tekniska utformningen av sina förslag i denna del vill kommittén påpeka, att uttryckt i procent av lönesumman motsvarar SVUX:s och FÖVUX:s sammanlagda förslag om vuxenstudiebidrag en avgift som under de närmaste fem åren kommer att

Arbetsgivaravgifter	Procentsats
Socialförsäkringsavgift till	
ATP	10,50
sjukförsäkringen	3,80
folkpensioneringen	3,30
Arbetsgivaravgift till arbetslöshetsförsäkringen m. m.	0,40
Avgift för yrkesskadeförsäkringen	0,25
Arbetarskyddsavgift	0,10
Lönegarantiavgift	0,02
Allmän arbetsgivaravgift	4,00

stiga från ca 0,05 till drygt 0,20 procent.

Från tekniska utgångspunkter är det givetvis enklast att höja någon av de nu existerande arbetsgivaravgifterna. Med undantag för den allmänna arbetsgivaravgiften har de emellertid så specifika syften, att det torde vara svårt att hävda att de ska höjas för att bekosta åtgärder för studiesocialt stöd för de vuxna.

Den allmänna arbetsgivaravgiften å sin sida har införts i samband med omläggningar av det direkta skattesystemet. Den har hittills inte använts för att finansiera reformer av det slag SVUX och FÖVUX föreslår.

Väljer man att införa en särskild vuxenutbildningsavgift har man först att ta ställning till om en sådan avgift ska tillföras inkomsthuvudtiteln i statsbudgeten eller om den ska, liksom t. ex. arbetarskyddsavgiften, tillföras en särskild fond. I det förra fallet markerar man endast att man i huvudsak använder sig av en viss angiven väg för att finansiera en reform. I det senare fallet knyts reformen fastare ihop med sättet för finansiering och en rad särbestämmelser blir nödvändiga t. ex. beträffande fondförvaltning, styrelse och administration.

Vad gäller de kostnader som ska täckas av en arbetsgivaravgift vill SVUX beträffande vuxenstudiebidraget hänvisa till de siffror som finns redovisade i tabell 11.4. Den del av vuxenstudiebidraget som ska täckas med en arbetsgivaravgift är alltså vad som återstår sedan först avdrag för skatt och för det normala bidraget i studiemedelssystemet gjorts.

Tabell 11.6 Kostnader under olika år som enligt SVUX:s förslag ska täckas med en arbetsgivaravgift. Mkr.

		År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
Vuxenstudiebidrag (SVUX)		72	143	192	215	238
Dagstudiestöd (FÖVUX)		6	11	17	22	27
Timstudiestöd (FÖVUX)		10	20	30	40	50
	Summa	88	174	239	277	315
Motsvarar i arbetsgivaravgift, procent		0,06	0,12	0,17	0,20	0,23

Därutöver ska arbetsgivaravgifterna täcka kostnaderna för FÖVUX:s förslag om dagstudiestöd och timstudiestöd. En sammanställning av de olika kostnaderna lämnas i tabell 11.6, som också anger hur stor arbetsgivaravgift som behövs för att täcka de samlade kostnaderna.

Det ankommer inte på SVUX att göra alla de överväganden som krävs för en samlad bedömning av finansieringsfrågan. Från de synpunkter SVUX har att beakta vill dock kommittén nu förorda införandet av en *särskild arbetsgivaravgift*. Denna bör utgå på samma avgiftsunderlag som används för beräkning av ATP-avgiften bl. a. av det skälet att förekomsten av pensionsgrundande inkomst används som behörighetskrav. Avgiftens storlek under de år reformförslaget omfattar framgår av tabell 11.6.

11.6 Sammanfattande utgiftsberäkning

11.6.1 *Förändrade regler för vanliga studiemedel*

I avsnitt 11.2 har kostnaderna beräknats för de olika reformer SVUX föreslagit av det nuvarande studiemedelssystemet. I tabell 11.7 görs en sammanfattning av de olika kostnadsberäkningarna. Som framgår av tabellen beräknas reformförslagen kräva statliga utgiftsökningar om knappt 70 milj. kr. årligen. Av detta belopp utgörs emellertid nära 40 milj. kr. av ökade anslag för återbetalningspliktiga studiemedel, dvs. av ökade investeringsanslag över kapitalbudgeten.

Tabell 11.7 Sammanställning av beräknade kostnader för SVUX:s förslag om förändrade regler för vanliga studiemedel. Fördelning på drift- och kapitalbudget. Mkr.

	Drift budget	Kapital-budget	Total utgiftsförändring
1. Höjning av studiemedlens totalbelopp (11.2.1)	6	26	32
2. Höjning av studiebidraget (11.2.2)	18	–18	–
3. Höjning av barntillägget (11.2.3)	..	2	2
4. Ändringar av behovsprövningsreglerna (11.2.4)			
a. prövning mot egen inkomst	4	16	20
b. prövning mot makes inkomst	3	12	15
c. prövning mot förmögenhet	..	..	..
d. avskaffande av behovsprövning av barntillägget	..	..	..
5. Förändring av reglerna om maximalt utnyttjande av studiemedel samt om åldersgräns (11.2.5)	..	..	..
6. Vidgad rätt till deltidsstudiemedel (11. 2.6)	..	..	..
Summa	31	38	69

11.6.2 *Vuxenutbildningsreformerna: särskilt vuxenstudiestöd och ökade anslag till kommunal vuxenutbildning*

I avsnitten 11.3 och 11.4 har SVUX beräknat kostnaderna för de olika reformer kommittén nu föreslår på vuxenutbildningens område. I avsnitt 11.5 lämnas förslag om att vuxenstudiebidraget delvis ska finansieras av en arbetsgivaravgift.

I tabell 11.8 görs en sammanfattande beräkning av hur kostnaderna för vuxenstudiebidraget ska finansieras. Av tabellen framgår bl. a., att de årliga bruttoutgifterna för bidragen till omkring 33 procent täcks med inflytande skatter på bidragen, till omkring 12 procent genom en motsvarande besparing på anslaget till studiebidrag inom det vanliga studiemedelssystemet och till omkring 46 procent av arbetsgivaravgifter. Resterande del av utgiften, knappt tio procent, utgör en direkt kostnadsökning för staten som måste täckas via driftbudgeten.

I tabell 11.9 har en sammanfattande beräkning gjorts av hur utgiftsökningarna fördelar sig under olika år på olika anslag och på olika kostnadsbärare. Det bör anmärkas, att siffrorna i denna tabell liksom i övriga på motsvarande sätt uppbyggda tabeller, avser utgiftsökningar *i förhållande till nuvarande utgifter.*

Tabell 11.8 Kostnaderna för SVUX:s förslag om vuxenstudiebidrag. Bruttoanslagsbehov samt finansiering av olika delar av bruttoanslaget. Mkr.

	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
Bruttoanslagsbehov (tab. 11.1)	156	311	414	465	518
Finansieras genom inflytande skatter på bidragen	–52	–103	–136	–153	–172
Finansieras genom motsvarande minskning av anslaget f. studiebidrag f. vanliga studiemedel	–18	–38	–51	–56	–62
Nettoanslagsbehov (tab. 11.3)	86	170	227	256	284
Finansieras genom arbetsgivaravgift (tab. 11.4)	–72	–143	–192	–215	–238
Nettokostnad att täcka över driftbudgeten	14	27	35	41	46

Tabell 11.9 Sammanställning av utgiftsökningar för SVUX:s reformförslag avseende särskilt vuxenstudiestöd samt kommunal vuxenutbildning. Beloppen redovisade efter finansieringssätt. Mkr.

		År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
Ökade statliga driftanslag						
Vuxenstudiebidrag		14	27	35	41	46
Utbildningsplatser		14	28	38	43	47
Höjda schablontillägg till kommunal vuxenutbildning		10	18	24	24	24
	Summa	38	73	97	108	117
Arbetsgivaravgifter						
Vuxenstudiebidrag		72	143	192	215	238
Ökade kommunala driftanslag						
Nya utbildningsplatser		10	19	26	30	33
Ökning av driftkostnaderna	Summa	120	235	315	353	388
Ökade anslag över den statliga kapitalbudgeten						
Återbetalningspliktiga studiemedel		41	83	113	126	139
Total utgiftsökning i förhållande till nuvarande kostnader	Summa	161	318	428	479	527

11.6.3 *Administrativa kostnader*

SVUX har inte i detta kapitel redovisat några beräkningar av de administrativa kostnaderna för sina förslag.

SVUX:s förslag om att vuxenstudiebidragen ska fördelas på lokal nivå av kommunala organ innebär givetvis ökade kostnader för kommunerna. SVUX:s förslag ska emellertid ses i nära sammanhang med FÖVUX:s förslag, vilket vad gäller fördelningen av studiestöd och vissa anslag för uppsökande verksamhet bygger på samma lokala administration. SVUX har inte haft möjlighet göra en samlad bedömning av vad de båda förslagen tillsammans kan innebära i administrativt avseende på kommunal nivå. En bedömning försvåras därav, att den rådgivning och kontakt med allmänheten som de båda förslagen förutsätter i viss utsträckning redan finns och delvis bekostas med statliga medel via bl. a. det s. k. schablontillägget till kommunal vuxenutbildning.

SVUX avser att under hösten 1974 till utbildningsdepartementet överlämna en beräkning över de ökade administrativa kostnaderna hos bl. a. studiemedelsnämnderna.

Specialmotivering

Förslaget till lag om ändring i studiestödslagen

De förslag som SVUX lägger fram föranleder ett stort antal ändringar och tillägg i studiestödslagen. De nya reglerna om rätt till studiemedel kräver sålunda ett flertal ändringar i 4 kap. Vidare kräver de nya reglerna om det särskilda vuxenstudiestödet att ett nytt kapitel förs in i lagen. Detta nya kapitel bör tas in efter nuvarande 4 kap. men också efter de två nya kapitel, 5 och 6 kap., som föranleds av FÖVUX:s förslag. Det särskilda vuxenstudiestödet behandlas således i ett nytt 7 kap. Nuvarande 5 och 6 kap. blir följaktligen i fortsättningen 8 och 9 kap.

I 1 kap. har bl. a. regler om det nya studiestödsrådet och vissa definitioner förts in. Vissa av de nya eller ändrade bestämmelserna i 1 kap. beror helt eller delvis på FÖVUX:s förslag (1, 4, 7 och 8 §§). Dessa bestämmelser har tagits med i författningstexten i detta betänkande för att visa hur berörda paragrafer bör se ut om såväl SVUX:s som FÖVUX:s förslag genomförs. Som anges i nästa stycke kan dock vissa särskilda ändringar behövas i 1 kap. med hänsyn till den gränsdragning mellan lag och annan författning som följer av den nya regeringsformen. Samtliga av SVUX och FÖVUX föreslagna ändringar i studiestödslagen anges i den i detta betänkande intagna ingressen till förslaget om ändring i studiestödslagen.

Vissa bestämmelser om det nya studiestödsrådet har förts in i 1 kap. 7 och 8 §§. Övriga bestämmelser som rör rådets verksamhet m. m. skulle då tas i form av bestämmelser som regeringen meddelar, dvs. främst i studiestödskungörelsen. Detta gäller t. ex. bestämmelser om de frågor som rådet ska behandla, samt om beslutsregler och om besvärsrätt då skolstyrelsens beslut avviker från rådets förslag. Gränsdragningen mellan vad som förts till studiestödslagen resp. studiestödskungörelsen eller andra av regeringen meddelade bestämmelser har skett enligt nuvarande fördelning såvitt avser skolstyrelsens medverkan i studiestödsfrågor. I vad mån den nya regeringsformen innebär att en annan fördelning måste ske mellan lag och andra bestämmelser får prövas i annat sammanhang och då gemensamt för såväl skolstyrelse som studiestödsråd. Därvid får också prövas om även andra bestämmelser, som f. n. ingår i studiestödskungörelsen eller enligt detta förslag förutsätts ingå i denna kungörelse, med hänsyn till den nya regeringsformen i fortsättningen bör

ingå i studiestödslagen.

I förslaget till ny lydelse av 4 kap. har nuvarande ordningsföljd mellan paragraferna och nuvarande paragrafnumrering i huvudsak behållits. Avsikten därmed har varit att underlätta för läsaren att ta del av de ändringar som föreslås. Det är dock lämpligt att i den slutliga versionen av 4 kap. ändra numreringen så att de paragrafer som ska gälla i fortsättningen kommer i löpande följd.

1 kap. studiestödslagen

1 §

I 1 § har de av SVUX och FÖVUX föreslagna nya studiestödsformerna förts in.

4 §

Bestämmelsen som avser dagstudiestöd behandlas i FÖVUX:s betänkande.

5 §

Liksom för studiemedelstagare bör resekostnadsersättning kunna utgå för resor mellan hemorten och den ort där vederbörande statliga skola för vuxna finns (jfr 7 kap. 5 §).

6 §

Studiemedelsnämnderna har uttryckligen tagits med bland de myndigheter som handhar studiestödet. Det nya vuxenstudiebidraget ska nämligen fördelas mellan studiemedelsnämnderna i vad avser studier på högskolenivå (7 kap. 22 § första stycket). Rätt att söka bidrag hos viss nämnd ska vidare tillkomma den som avser att studera vid högskola som tillhör nämndens verksamhetsområde (7 kap. 22 § andra stycket). Eftersom studiemedelsnämnd således måste anges i 7 kap. bör nämnderna också anges i 1 kap. 6 §.

7 §

Som anges i avsnitt 9.3.3 bör studiestödsråd i flertalet fall bestå av fler än fem ledamöter. Fördelningen av ledamöter mellan å ena sidan LO- och å andra sidan TCO-organisationer bör ske så att organisationer som tillhör LO får två tredjedelar och organisationer som tillhör TCO en tredjedel av antalet. Om detta inte är matematiskt möjligt med hänsyn till det bestämda antalet ledamöter, bör fördelningen ske i så nära anknytning som möjligt till huvudregeln. Om antalet ledamöter sålunda ska vara 7 bör fördelningen vara 5 resp. 2. Är antalet ledamöter i stället 11 bör 7 företräda LO- och 4 TCO-organisationen.

Skolstyrelsen ska inhämta förslag till ledamöter från vederbörande distriktsorganisation. Från vardera organisation bör om möjligt endast ett förslag avges. Detta bör omfatta det antal ledamöter som ska utses på förslag av distriktsorganisationen.

Det bör som angetts i avsnitt 9.3.3 vara möjligt för studiestödsråd att arbeta på avdelningar. Geografiska och andra skäl kan göra detta lämpligt. Om så sker bör dock gälla att avdelning ska bestå av minst fem ledamöter. Dessutom ska avdelning vara sammansatt så, att omkring två tredjedelar av ledamöterna företräder organisationer med LO som huvudorganisation och övriga ledamöter organisationer med TCO som huvudorganisation. Närmare bestämmelser om avdelning och därmed sammanhängande frågor får tas in i studiestödskungörelsen.

8 §

I avsnitt 9.3.2 har SVUX framhållit att varje kommun bör få bestämma om skolstyrelsen eller annan kommunal nämnd ska besluta om särskilt vuxenstudiestöd. Har beslut fattats om att annan kommunal nämnd ska besluta ska de regler som gäller för skolstyrelsen enligt 7 § i stället gälla denna kommunala nämnd.

9 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 1 kap. 5 §. I denna paragraf definieras f. n. begreppet termin. Därmed avses, anges det, första eller andra hälften av ett kalenderhalvår. Inom utbildningsväsendet avses normalt med termin inte kalenderhalvår utan den tid av varje kalenderhalvår som vederbörande utbildning pågår. Att en studerande har två olika terminsbegrepp att ta hänsyn till har i onödan medfört missförstånd. Därför föreslås nu att i studiestödslagen i stället för termin genomgående skrivs kalenderhalvår. Detta medför ändringar i ett stort antal paragrafer.

Av 1 kap. 5 § i dess nuvarande lydelse följer att Kungl. Maj:t kan förordna att termin inte ska motsvara kalenderhalvår. Motsvarande kan nu ske med stöd av 4 kap. 10 §.

3 kap. studiestödslagen

De föreslagna ändringarna avser endast införande av begreppet kalenderhalvår i stället för begreppet termin.

I 3 kap. 4 § anges, liksom f. n. i 4 kap. 5 § andra stycket, att visst studiestöd endast kan utgå vid heltidsundervisning som omfattar minst åtta veckor. Det bör här påpekas att SVUX förslag innebär att denna begränsning inte längre ska gälla på studiemedelssidan.

4 kap. studiestödslagen

4, 5 och 26 §§

F. n. gäller i vissa avseenden skilda regler för rätt till studiemedel för olika studerande. SVUX anser, som framgår av avsnitt 5.5, att samma regler i fortsättningen ska gälla för alla studiemedelstagare. Behövliga bestämmelser härom har nu förts till 4 §. På grund härav kan 5 §, liksom 26 §, utgå.

Vissa krav ställs f. n. för att rätt till deltidsstudiemedel ska föreligga. Dessa ska inte upprätthållas i fortsättningen (avsnitt 5.5).

Enligt den praxis som CSN tillämpar kan deltidsstuderande i kommunal vuxenutbildning f. n. få återbetalningspliktiga studiemedel med en tredjedel resp. två tredjedelar av vad som utgår i återbetalningspliktiga studiemedel till heltidsstuderande. Förutsättningarna härför är att den studerande bedriver studier på vad som antas vara en tredjedels resp. två tredjedels tid. SVUX:s förslag innebär att studiemedel endast utgår för heltids- eller halvtidsstudier. Den som i fortsättningen vill bedriva studier på en tredjedels tid kan således inte få studiemedel. Den som hittills kunnat få återbetalningspliktiga studiemedel för studier på två tredjedelstid får i fortsättningen studiemedel för halvtidsstudier. Detta innebär dock ingen försämring för denne studerande. I stället för 66 procent av beloppet för heltidsstuderande i återbetalningspliktiga studiemedel får han visserligen endast 50 procent i sådana medel. Med nuvarande basbelopp på 8 500 kr. – och med tillämpning av de regler för beräkning av studiemedel som SVUX föreslår – motsvarar dessa 50 procent ett månadsbelopp om 280 kr., medan 66 procent motsvarar ca 370 kr. Men han får dessutom i fortsättningen också ett studiebidrag som, enligt SVUX:s förslag, uppgår till 120 kr. för en månads studier. Totalt får han alltså ca 30 kr. mer än f. n. för varje månads studier.

8 och 9 §§

I avsnitt 5.4 har SVUX föreslagit att vad som nu föreskrivs i 8 och 9 §§ ska ersättas med vissa nya regler. Dessa har förts till 8 §.

Efter det sista år under vilket den studerande uppbär studiemedel har han normalt rätt till två avgiftsfria år (nuv. 5 kap. 2 §). Vidare är den återbetalningsskyldige inte i något fall skyldig att erlägga avgift för år efter det under vilket han fyllt 65 år (nuv. 5 kap. 59 §). Om någon skulle beviljas återbetalningspliktiga studiemedel för år under vilket han fyller 63 år eller under senare år kommer alltså normalt ingen återbetalning att kunna ske. Har den studerande tidigare beviljats återbetalningspliktiga studiemedel och har han börjat betala tillbaka dessa, kan han dock i sällsynta undantagsfall tänkas få återbetalningspliktiga studiemedel under år då han fyller 63 eller 64 år. Förutsättningen härför måste dock vara att han kan beräknas fullgöra hela sin återbetalningsskyldighet under det eller de två år som återstår. Studiebidrag bör i regel inte kunna utgå om återbetalningspliktiga studiemedel sålunda inte kan beviljas. Då det i 4

kap. 8 § tredje stycket anges att studiemedel vid särskilda skäl kan utgå för år efter det under vilket den studerande fyllt 60 år gäller detta följaktligen i regel endast för de två därpå följande åren.

10 §

I sista stycket har tillagts en bestämmelse om rätt att besluta att kalenderhalvår vid beräkning av studiemedel kan omfatta också del av föregående eller följande kalenderhalvår. Detsamma gäller f. n. med stöd av 1 kap. 5 § studiestödslagen och 4 kap. 2 § studiestödskungörelsen. Liksom nu ska detta ej gälla vid fastställande av vilken inkomst eller förmögenhet som ska beaktas när storleken av studiemedlen ska fastställas (4 kap. 2 § sista stycket studiestödskungörelsen). Avgörande vid behovsprövningen är således alltid inkomsten under vederbörande sexmånadersperiod.

10 a §

Paragrafen är ny. I den anges den minsta sammanhängande studieperiod under ett kalenderhalvår som berättigar till studiemedel.

11, 28–30, 33, 39, 42 och 43 §§

I 11, 28–30, 33, 42 och 43 §§ har begreppet termin ersatts av begreppet kalenderhalvår. Dessutom har vissa hänvisningar till olika paragrafer anpassats till vad som nu föreslås gälla. En sådan anpassning har också skett i 39 §.

12–25 §§

I dessa paragrafer anges liksom i stort enligt gällande bestämmelser i samma paragrafer hur studiemedlen beräknas. Rubriken före 12 § har anpassats härtill.

12 §

Till 12 § har förts vissa bestämmelser som f. n. delvis följer av 13 § tredje stycket och 15 §. Någon motsvarighet till de bestämmelser som f. n. står i 12 § behövs inte i fortsättningen.

Studiemedel till deltidsstuderande ska enligt avsnitt 5.2.1 utgå för perioder om hela månader. I 12 § har angetts att period om 30 dagar ska anses motsvara en månad för sådan studerande. Om deltidsstuderande i fortsättningen bedriver studier under tre och en halv månad får han studiemedel för tre månader.

13 §

I paragrafen anges det antal procent av basbeloppet med vilka studiemedel utgår. Här hänvisas till avsnitt 5.2.

14 §

I paragrafen ges som f. n. regler om barntillägg. Barntillägg ska enligt SVUX:s förslag utgå till deltidsstuderande för varje period om en hel månad under vilken han bedriver studier. Visst tillägg har därför gjorts i första stycket. Det bör för rätten till fortsatt barntillägg sakna betydelse om tidigare barntillägg utgått enligt 4 kap. eller nya 7 kap. En hänvisning till 7 kap. 14 § första stycket har därför gjorts i tredje stycket.

15 §

Paragrafen kan utgå. Viss bestämmelse som nu ingår i 15 § har som angetts i specialmotiveringen till 12 § tagits in i 12 §.

16–20 §§

I 16 § anges de av SVUX nu föreslagna reglerna för behovsprövning mot inkomst och förmögenhet. Här hänvisas till avsnitt 5.3. Övriga paragrafer (17–20 §§) som f. n. behandlar behovsprövningen kan utgå.

21 §

I paragrafen anges vad som ska anses som inkomst och förmögenhet vid behovsprövningen. Vuxenstudiebidraget ska enligt SVUX:s förslag vara skattepliktig inkomst. Som sådant bör det beaktas vid bestämmande av den studerandes inkomst för kalenderhalvåret. Fall då en studerande under samma kalenderhalvår uppbär först särskilt vuxenstudiestöd och därefter också studiemedel torde dock inte bli vanliga.

22 §

I andra stycket har i förtydligande syfte förts in en bestämmelse motsvarande vad som redan gäller för studiehjälp (se 3 kap. 29 § andra stycket jämfört med första stycket). Med stöd av denna kan regeringen förordna att studiemedel inte ska utgå till den som erhåller utbildningsbidrag enligt arbetsmarknadskungörelsen (jfr 3 kap. 43 § och 4 kap. 13 och 14 §§ studiestödskungörelsen).

23 och 41 §§

I 23 § anges f. n. vilket basbelopp som ska tillämpas vid beräkning av studiemedel. Motsvarande bestämmelse har nu förts till de särskilda bestämmelserna i 4 kap. (41 § andra stycket). Orsaken härtill är att

behov av att ange vilket basbelopp som ska gälla även föreligger för tillämpningen av 8 § samt att bestämmelser i frågan bör finnas på ett enda ställe i 4 kap.

24 §

I paragrafen, som anger storleken av studiebidragen, har de av SVUX i avsnitt 5.2.2 föreslagna beloppen förts in.

25 §

Barntillägget ska enligt SVUX:s förslag inte vara behovsprövat. Den som fått barntillägg men inte studiemedel i övrigt bör kunna få sådana om synnerliga skäl föreligger.

7 kap. studiestödslagen

Kapitlet har byggts upp på samma sätt som 4 kap. Först har således tagits vissa allmänna bestämmelser (1–9 §§). Därefter följer under särskilda rubriker närmare regler om de olika slagen av särskilt vuxenstudiestöd (10–19 §§). Som angetts i avsnitt 6.2.2 ska i princip envar som uppfyller kraven på arbetsmarknadserfarenhet ha rätt till särskilt vuxenstudiestöd. Under en lång övergångsperiod kan dock antalet sökande väntas vara så stort att de belopp som varje budgetår får användas för särskilt vuxenstudiestöd inte är tillräckligt. En prioritering mellan de sökande måste då ske. Regler härom har förts samman under en särskild rubrik (20–23 §§). Slutligen har till 24 och 25 §§ förts vissa särskilda bestämmelser.

1 §

Särskilt vuxenstudiestöd ska kunna utgå för studier vid alla de läroanstalter och utbildningslinjer som anges i bilagan till studiestödskungörelsen.

2 §

Studiehjälp och studiemedel kan utgå till den som är bosatt i Sverige men också till den som är bosatt utomlands (3 kap. 2 § och 4 kap. 3 §). Detta gäller dock endast om den studerande är svensk medborgare. Denna rätt till studiestöd för den som bor utomlands torde främst motiveras av att ungdomsstuderande under sina studier i Sverige fortfarande kan vara folkbokförda (liknande) på sin ordinarie bostadsort – t. ex. föräldrarnas – i vederbörande land. För den som söker särskilt vuxenstudiestöd bör däremot krävas att han är folkbokförd här i landet och därmed också bosatt här.

Bestämmelserna i andra stycket motsvarar helt de bestämmelser som gäller för rätt till studiehjälp och studiemedel (3 kap. 2 § andra stycket och 4 kap. 3 § andra stycket). Vad som enligt statsmakternas beslut bör gälla vid tillämpningen av dessa sista bestämmelser bör gälla också vid

tillämpningen av 7 kap. 2 § andra stycket (jfr prop. 1971:81, SfU 1971:29, rskr 1971:185).

3 §

Här får hänvisas till vad som anförts i avsnitt 6.2. För att kalenderår under vilket den studerande fullgjort värnpliktstjänstgöring och/eller vapenfri tjänst ska få tillgodoräknas måste krävas att sådan tjänst totalt uppgått till minst sex månader under året.

4 §

Bestämmelserna i 4 § motsvarar vad som gäller för studiemedelstagare (4 kap. 4 § första stycket).

7 §

Vuxenstudiebidraget ska grunda rätt till sjukpenning. Det kan därför inte utgå under sjukdom. Återkrav av bidrag som betalats ut och som avser tid under vilken den studerande varit sjuk ankommer på CSN (se nuv. 6 kap. 2 § studiestödslagen och 6 kap. 1 § studiestödskungörelsen).

8 §

Som följer av avsnitt 9.1 ska ansökan ges in senast viss dag före det kvartal för vilket stödet ska utgå. Bestämmelser härom bör tas in i studiestödskungörelsen.

9 §

Särskilt vuxenstudiestöd bör liksom studiemedel endast kunna utgå för hel tidsperiod om 15 dagar för heltidsstuderande och för hel tidsperiod om 30 dagar för deltidsstuderande.

10 §

Vuxenstudiebidrag bör kunna utgå för år efter det under vilket den studerande fyllt 60 år endast om särskilda skäl föreligger. Sådana särskilda skäl bör ej anses föreligga om den studerande uppnått pensionsåldern inom det yrke som han senast eller huvudsakligen utövat.

11 §

Här hänvisas till avsnitt 6.3.

12 §

Bestämmelserna i 12 § motsvarar vad som gäller för rätt till studiemedel (4 kap. 8 §).

13 §

I fråga om de belopp varmed återbetalningspliktiga studiemedel ska utgå hänvisas till avsnitt 6.5.

14 §

Samma regler gäller för rätt till barntillägg för den som får särskilt vuxenstudiestöd som för studiemedelstagare (se 4 kap. 14 §).

15 §

I fråga om behovsprövningen mot egen inkomst och förmögenhet hänvisas till avsnitt 6.5.3.

16 §

Samma regler bör gälla för beräkning av inkomst och förmögenhet som gäller för studiemedelstagare. Självklart ska dock vuxenstudiebidraget inte anses som inkomst vid beräknande av det belopp varmed återbetalningspliktiga studiemedel får utgå.

Bestämmelserna i andra stycket motsvarar 4 kap. 25 §.

20–23 §§

Här hänvisas till avsnitt 7.3 och avsnitt 8.2–4.

Rätt att söka särskilt vuxenstudiestöd för studier på grundskole- och gymnasieskolenivå i en kommun har enligt 20 § den som är bosatt i kommunen. Med bosatt i kommunen avses folkbokförd i kommunen. Avgörande bör vara folkbokföringen på ansökningsdagen. Vad som inträffar därefter intill dess ansökan slutligt avgjorts ska således sakna betydelse för rätten till särskilt vuxenstudiestöd. Ansöker studerande om fortsatt särskilt vuxenstudiestöd, ska å andra sidan ansökan avse den kommun där han då är bosatt.

24 §

Av administrativa skäl bör återbetalningspliktiga studiemedel inte utgå, om studiemedlen inte uppgår till fem procent av basbeloppet under ett kalenderhalvår. Motsvarande gäller i princip för studiemedel (4 kap. 42 §).

25 §

Bestämmelserna i 25 § motsvarar vad som gäller i fråga om studiehjälp och studiemedel (3 kap. 43 § och de nya bestämmelserna i 4 kap. 22 §).

8 och 9 kap. studiestödslagen samt övergångsbestämmelserna till lagen

8 kap. 77 och 78 §§, 9 kap. 2 § och punkterna 7–9 i övergångsbestämmelserna.

I dessa paragrafer och punkter föreslås vissa ändringar som följd av de nya reglerna om studiemedel och tillkomsten av det särskilda vuxenstudiestödet. Ändringen i punkt 9 föranleds av FÖVUX:s förslag.

Övergångsbestämmelserna till den föreslagna ändringen i studiestödslagen.

Punkterna 1, 3 och 6

De nya bestämmelserna i anledning av SVUX:s förslag ska träda i kraft den 1 januari 1976 (jfr avsnitt 10.1). Emellertid kan CSN av tekniska skäl inte från början tillämpa de nya bestämmelserna om beräkning av lägsta årliga återbetalningsbelopp för rätt till nya studiemedel och nya återbetalningspliktiga studiemedel i 4 kap. 8 § första stycket resp. 7 kap. 12 § andra stycket. Under en övergångstid – som i förslaget antagits tillett år – bör därför särskilda regler gälla för denna beräkning. Bestämmelser härom har förts in i punkterna 3 och 6.

De förslag som föranleds av FÖVUX:s betänkande ska träda i kraft den 1 juli 1975. Vilka bestämmelser som således skall gälla redan från denna dag har angetts i punkt 1. Innebörden därav är bl. a. att studiestödsåden måste inrättas vid halvårsskiftet 1975.

Punkt 2

Det kan antas att vissa studerande före det den nya lagen träder i kraft kommer att ha beviljats studiemedel enligt de äldre bestämmelserna för tid efter den 1 januari 1976. Normalt beviljas nämligen studiemedel för ett läsår. I sådant fall bör det fattade beslutet gälla.

Punkt 4

Enligt nuvarande bestämmelser kan vissa studerande beviljas studiemedel endast i form av återbetalningspliktiga studiemedel (4 kap. 5 och 26 §§). Beslut härom kan som följer av punkt 2 gälla även under första halvåret 1976. Studerande för vilken detta gäller bör i regel få rätt till studiebidrag under den tid av första halvåret 1976 som de beviljade återbetalningspliktiga studiemedlen avser. Förutsättningen för att detta ska kunna inträffa för heltidsstuderande är att denne i ett beslut beviljats återbetalningspliktiga studiemedel för studier som under såväl hösten 1975 som våren 1976 omfattar mindre än åtta veckor (jfr 4 kap. 5 §).

Detta torde vara synnerligen ovanligt. För sådan heltidsstuderande bör studiebidraget bestämmas till visst schablonbelopp som i stort bör motsvara vad annan heltidsstuderande får för samma tidsperiod. Motsvarande bör gälla för deltidsstuderande som fått återbetalningspliktiga studiemedel med minst hälften av vad som utgått till heltidsstuderande. Vissa deltidsstuderande har, med stöd av den praxis som CSN nu tillämpar, fått återbetalningspliktiga studiemedel med en eller två tredjedelar av vad som utgått i sådana medel till heltidsstuderande (jfr specialmotiveringen till 4 kap. 4, 5 och 26 §§). I sådant fall bör studiebidrag inte utgå om studierna bedrivits på en tredjedels tid. Har däremot studierna bedrivits på två tredjedels tid bör av de återbetalningspliktiga studiemedel som utgått 16 procent anses motsvara studiebidraget och således inte vara återbetalningspliktigt.

Punkt 5

Det kan inträffa att studiemedel har beviljats studerande enligt de äldre bestämmelserna för viss tid under första halvåret 1976 och att han senare beviljas särskilt vuxenstudiestöd för samma tid eller del därav (jfr reglerna i punkt 2 ovan). I sådant fall bör beviljade studiemedel omräknas till särskilt vuxenstudiestöd.

Punkt 7

Särskilt vuxenstudiestöd i form av återbetalningspliktiga studiemedel bör kunna utgå under första halvåret 1976 även om den studerande är sjuk under hela sin studietid detta halvår. En förutsättning härför bör dock vara att den studerande under andra halvåret 1975 bedrivit studier för vilka studiemedel utgått eller kunnat utgå.

Förslagen till övriga lagändringar

Vuxenstudiebidraget ska, som anges i avsnitt 6.4, vara skattepliktigt. Viss ändring krävs därför av kommunalskattelagen (1928:370). Som framgår av samma avsnitt ska de skatteintäkter som följer därav helt tillgodoföras statsverket. Lagen (1965:269) med särskilda bestämmelser om kommuns och annan menighets utdebitering av skatt måste därför ändras. Vuxenstudiebidraget ska även beaktas vid beräkning av pensionsgrundande inkomst enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring (avsnitt 6.4). I denna lag krävs därför också viss ändring.

Reservationer

1. Av Tore Karlson, Lennart Larsson och Ulf Larsson

Kommittén har föreslagit att som villkor för rätt till det särskilda vuxenutbildningsbidraget bl. a. skall gälla minst fem års pensionsgrundande inkomst.

Vi anser att ett krav på minst fem års yrkesverksamhet är alltför långt och kan bl. a. resa svårigheter för att utveckla återkommande utbildning och att nå vissa grupper som har lämnat ungdomsskolan alltför tidigt. Vi vill även se denna fråga i samband med det förslag till yrkesteknisk högskoleutbildning som U 68 framlagt. Enligt förslaget i betänkandet (SOU 1973:12) skall man kräva minst tre års yrkesspecifik verksamhet för att kunna tas in i denna utbildning. Detta kan komma att innebära att studerande inom YTH inte får möjlighet att ens söka det mer generösa studiestöd som SVUX föreslår. Detta är enligt vår mening otillfredsställande eftersom det menligt kan inverka på rekryteringen till YTH.

Enligt vår mening kan man komma tillrätta med detta genom att *dels* kräva minst fyra år med pensionsgrundande inkomst för att bli berättigad till vuxenstödet, *dels* något skärpa kravet på yrkeserfarenhetstid för yrkesteknisk högskoleutbildning, nämligen till fyra års yrkesarbete, varav tre år yrkesspecifik verksamhet. Efter hand som antalet vuxenstudiestöd ökar bör man överväga att sänka kravet till tre års pensionsgrundande inkomst.

2. Av Margareta Dahlgren

SVUX föreslår ett studiestöd som under överskådlig tid endast kommer att utgå till vissa prioriterade grupper av vuxna. Det hade också varit önskvärt om SVUX kunnat föreslå ett generellt studiestöd för vuxna, bättre anpassat till ett system av s. k. återkommande utbildning. Detta hade visserligen inneburit att man fått välja en annan konstruktion av stödet. Men man hade då också kunnat undvika att som nu i huvudsak bygga vuxenstudiestödet på nuvarande studiemedelssystem, vilket ju har flera brister.

Även i fortsättningen kommer vuxna att studera med flera olika studiestöd, uppbyggda efter delvis olika konstruktion beträffande t. ex. prövning av makes inkomst, återbetalningsregler etc. Om SVUX:s förslag genomförs kommer det sålunda att finnas tre olika slag av studiestöd för

vuxna. De kan få dels vanliga studiemedel lika dem för ungdom, dels studera med det nya SVUX-stödet, dels få det ekonomiska stöd som utgår vid arbetsmarknadsutbildning. Till detta kommer att FÖVUX – Kommittén för försöksverksamhet med vuxenutbildning – samtidigt med SVUX lägger fram förslag om vissa studiestödsförmåner. Jag har emellertid accepterat det nu framlagda förslaget beträffande studiestöd för vuxna såsom en mer temporär lösning i avvaktan på att man i framtiden kan få till stånd en genomgripande översyn och samordning av studiestödet för ungdom och vuxna vid olika slag av utbildning.

Jag reserverar mig dock mot det framlagda betänkandet såvitt angår finansieringen av de föreslagna reformerna. Dessa bör enligt majoriteten företrädesvis finansieras med arbetsgivaravgifter. Förslaget beträffande finansieringen inbegriper också vissa delar av de förslag, som FÖVUX behandlar i sitt huvudbetänkande. De båda kommittéerna har härvid haft samråd och FÖVUX hänvisar i denna fråga till SVUX.

Motiven för att delvis finansiera de föreslagna vuxenutbildningsreformerna genom införande av en särskild arbetsgivaravgift framgår inte klart av SVUX:s betänkande. Reformerna syftar ju främst till att kompensera de vuxna som inte erhållit lika lång grundutbildning som dagens ungdom. Det förefaller då mera rimligt att denna extra insats för vuxna kortutbildade betalas av alla medborgare i samhället, dvs. finansieras genom skatter och inte genom avgifter som enbart drabbar arbetsgivarna. Det gäller här i regel sådan allmän nivåhöjande utbildning som endast är av mindre intresse för arbetslivet jämfört med den rent yrkesinriktade utbildningen. Denna s. k. överbryggande utbildning är sålunda främst avsedd att ge individen en rikare fritid och större möjligheter till samhällsinsatser etc. och påverkar endast mer indirekt hans roll i arbetslivet. Det sägs också i SVUX:s betänkande att ett införande av nytt studiestöd för vuxna inte får innebära att företagen minskar utbildningsinsatser för anställda eller överför kostnader för denna internutbildning till att finansieras genom ett SVUX-stöd.

Företagen har redan nu avsevärda kostnader för sådan utbildning som krävs för en anställds nuvarande eller kommande befattning. Omfattningen av denna s. k. företagsnära utbildning kommer snarare att öka och kostnaderna att bli än större i framtiden. Förändringstakten i näringslivet kräver allt större utbildningsinsatser för att vi skall kunna hävda oss i en internationell konkurrens. Det är därför knappast rimligt att lägga på företagen ytterligare kostnader för vuxenutbildningen, utöver dessa internutbildningskostnader.

Majoritetens förslag beträffande finansieringsformen torde inte heller grundas på uppfattningen att vuxenutbildningsreformerna mer specifikt kommer arbetslivet tillgodo. Snarare bottnar förslaget i en känsla av att skattefinansiering inte är realistisk på grund av det nuvarande skattesystemets höga nivå. Man har då alltför lättvindigt stannat vid en finansiering genom arbetsgivaravgifter.

Jag föreslår att frågan om finansieringen av studiestödet enligt SVUX:s och FÖVUX:s förslag får bedömas i ett mer övergripande sammanhang, i anslutning bl. a. till de utredningar som har att behandla avvägningen

mellan avgifter och skatter för olika sociala reformer. Det kan inte vara riktigt att varje kommitté som framlägger reformförslag, vilka medför kostnadsökningar, var för sig behandlar finansieringssättet. Frågan om arbetsgivaravgifter och den totala storleken av belastningen på företagen bör i stället diskuteras utifrån det möjliga totala utrymme som finns att ta ut s. k. löneskatter av företagen och från frågan om företagsamhetens villkor i vårt land.

Jag reserverar mig också mot förslaget till sammansättning av de lokala rådgivande organ, som skall föreslå de kommunala beslutande organen vilka som skall ha rätt till studiestöd för vuxna. Även i denna fråga har FÖVUX hänvisat till SVUX:s förslag. Fackliga representanter i dessa rådgivande organ besitter en kunskap om de kortutbildades situation och om arbetslivet som gör dem väl lämpade att avgöra den sökandes behov av studiestöd och förutsättningar att genomföra studierna m. m. Liknande kunskaper om arbetslivet erfordras på en mängd områden vid bedömning av olika sociala förmåner, vilket lett till inrättande av olika organ och nämnder, där representanter för arbetsmarknadens parter ingår dvs. såväl arbetstagare som arbetsgivare.

Jag anser att i de rådgivande organ som skall avge yttrande beträffande urvalet av dem som skall bli berättigade till studiestöd för vuxna bör ingå såväl representanter för arbetstagarorganisationerna, LO och TCO, som för arbetsgivarsidan. De sistnämnda bör utses av Svenska Arbetsgivareföreningen såsom den största arbetsgivarorganisationen. En sådan konstruktion är ägnad att minska farhågor för att representanter för en viss facklig organisation otillbörligt gynnar sina medlemmar framför oorganiserade arbetstagare eller medlemmar av facklig organisation som ej är representerad i nämnden. Jag har också noterat att en sådan konstruktion med representanter för arbetsmarknadens parter föreslagits av LO och TCO i organisationernas skrivelse till chefen för utbildningsdepartementet i mars 1974.

Särskilt yttrande

Av Anders Arfwedson

Jag hade helst sett att kommitténs arbete hade utmynnat i förslag till ett helt nytt studiefinansieringssystem omfattande alla vuxna studerande, dvs. såväl ungdomsstuderande som de vilka i betänkandet kallas vuxna. Anledningen härtill är tvåfaldig. Dels anser jag att det nuvarande studiemedelssystemet på många punkter blivit föråldrat och otillräckligt genom statsmakternas underlåtenhet att genomföra nödvändiga förändringar (t. ex. ifråga om makeprövningsreglerna) och ovilja att i tillräcklig omfattning justera och värdesäkra bidragsdelen. Dels finner jag den gränsdragning mellan "ungdomsstuderande" och "vuxna", som kommitténs förslag förutsätter, i flera avseenden konstlad. Motivet för ett särskilt vuxenstudiestöd är de vuxnas större försörjningskostnader. Sett från en mycket generell utgångspunkt är detta större behov visserligen ostridigt, men konsekvenserna i det enskilda fallet måste ofta te sig godtyckliga. Det finns ungdomsstuderande, som genom tidig familjebildning redan före 25 års ålder ådragit sig en betydande försörjningsbörda, och som likväl – med föreslagna regler – blir obehöriga att söka vuxenstudiestödet. Det kommer å andra sidan att finnas många som blir behöriga att söka vuxenstudiestöd utan att ha försörjningsansvar annat än mot sig själva. Det är därmed svårt att hävda, att skillnaden i stödnivå mellan studiemedelssystemet och vuxenstudiestödet är klart betingad av skillnader i individernas stödbehov. Detta konstaterande borde, enligt min mening, ha medfört att man närmare undersökt möjligheterna att skapa ett enhetligt vuxenstudiestöd. Inom detta enhetliga systems ram hade sedan differentiering av stödbelopp kunnat göras i förhållande till individernas olika faktiska situationer.

Då jag likväl ansluter mig till det av kommittén nu framlagda förslaget, så är det med hänsyn till den begränsade ekonomiska ram som stått till förfogande. Den av mig förordade principlösningen hade, liksom för närvarande studiemedelssystemet, fått karaktären av rättighet och inte förmån. Det hade därigenom blivit åtskilligt dyrare än den reform kommittén nu föreslår. Mot den bakgrunden accepterar jag kommitténs överväganden, som innebär att en satsning i första hand görs på vissa högt prioriterade grupper, men med en successiv utbyggnad och förskjutning av tyngdpunkten mot andra studerandegrupper längre fram. Under ännu många år kommer emellertid ett stort antal vuxenstuderande att de facto

vara utestängda från vuxenstudiestödet. Många blir genom reformen behöriga, men relativt få kommer att bli utvalda. Ett stort antal vuxenstuderande kommer därför också i fortsättningen att få anlita studiemedelssystemet. Inte minst mot den bakgrunden borde kommittén enligt min mening ha föreslagit mer långtgående förändringar i det reguljära studiemedelssystemet. De justeringar riksdagen beslutat om i år (prop. 1974:14) innebär endast små förändringar på tilldelningssidan utan egentlig betydelse för de vuxenstuderande. De förslag SVUX lägger på studiemedelssidan är likaså av marginell betydelse.

Jag anser, att kommittén framförallt borde ha föreslagit borttagande av makeprövningsreglerna i studiemedelssystemet. Prövningen mot makes inkomst och förmögenhet utgör idag ett effektivt hinder för främst många gifta kvinnor att påbörja studier. Det ter sig stötande att bibehålla en ordning, som på detta sätt berövar vuxna människor rätten att själva – och alltså oberoende av makes benägenhet att ekonomiskt medverka – fatta beslut om sin egen framtid. I alla andra sammanhang har de senaste årens reformverksamhet präglats av en strävan att frigöra gifta personer från inbördes ekonomiskt beroende. Inom skattepolitiken är detta nu nästan helt genomfört. SVUX-förslaget innebär också att all makeprövning försvinner i vuxenstudiestödet. Det återstår att ta steget fullt ut och avskaffa makeprövningsreglerna också inom studiemedelssystemet.

Det skäl som i kommittén anförts mot att nu lägga förslag om makeprövningens fulla avskaffande är heller inte principiellt utan ekonomiskt. Enligt de överslagsberäkningar SVUX låtit utföra, skulle ett avskaffande av makeprövningen komma att kosta ca 20 milj. kr. på bidragssidan och ca 75 milj. kr. på lånesidan, alltså totalt bortåt 100 milj. kr. Sett i relation till kommitténs totala kostnadsramar är detta visserligen en relativt hög siffra. Jag anser emellertid att man, särskilt mot bakgrund av att prövningsreglerna främst verkar hindrande för något äldre studerande, nu bör ta den kostnaden. Kommitténs förslag till fribeloppsgräns för makeprövningen har satts så, att den redan inom ett par år kommer att sammanfalla med eller ligga under medianlönen för LO-kollektivet.

Utöver avskaffande av makeprövningen anser jag vidare att kommittén borde ha föreslagit en höjning av bidragsdelen i studiemedelssystemet till 25 procent samt indexreglering. Jag har svårt att se det konsekventa i att föreslå indexreglering av bidragsdelen i vuxenstudiestödet, samtidigt som man hävdar att bidragsdelen i studiemedelssystemet också i fortsättningen bör fastställas i kronor. Det kan visserligen sägas, att ändringar i studiemedelssystemet inte primärt är en uppgift för SVUX. Då kommittén likväl inbegripit studiemedelssystemet i sitt arbetsområde, bl. a. genom att föreslå vissa justeringar i det, anser jag att det varit både konsekvent och sakligt motiverat att också föreslå en höjning och indexreglering av dess bidragsdel.

Bilaga Utredningsdirektiven

I Utdrag ur protokollet över utbildningsärenden hållet inför hans Maj:t Konungen i statsrådet på Stockholms slott den 6 juni 1968.

Chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet Palme, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om utredning angående *studiefinansieringen inom vuxenutbildningen* och anför.

Utvecklingen under efterkrigstiden har inneburit att starkt vidgade utbildningsmöjligheter erbjudits ungdomen i vårt land. Skollagen tillförsäkrar varje barn rätt till en nioårig skolgång. Fackskola, gymnasium och yrkesskola ger i dag plats åt tre av fyra ungdomar. Denna utveckling har samtidigt lett till betydande olikheter mellan generationerna i fråga om utbildningsnivå. De vuxna har berättigade anspråk på att få del av de utbildningsförmåner samhäller erbjuder. Vuxenutbildningen har därmed kommit att framstå inte bara som ett effektivt komplement till ungdomsutbildningen utan också som en möjlighet att i efterhand rätta till vad som av många upplevs som orättvisor i det utbildningssamhälle som successivt vuxit fram.

Den inom ramen för arbetsmarknadspolitiken bedrivna omskolningen i form av yrkesutbildning och fortbildning utgör ett verksamt medel i strävandena att bereda dem som förlorat eller riskerar att förlora sitt arbete en ny och säkrare utkomst. Under nästa budgetår beräknas omkring 80 000 personer komma att delta i sådan arbetsmarknadsutbildning.

Även därutöver har möjligheterna till studier och utbildning för de vuxna väsentligt vidgats. Vissa initiativ togs under 1950-talets sista och 1960-talets första år. Mer långtgående reformer beslutades av 1967 års riksdag på grundval av prop. 85 angående vissa åtgärder på vuxenutbildningens område (SU 117, rskr 277; 2LU 45, rskr 290). Bestämmelser om lokal och riksrekryterande vuxenutbildning har utfärdats i stadgan den 9 juni 1967 (nr 452; ändrad 1967:587) angående gymnasial vuxenutbildning.

Genom detta beslut har det skapats en effektiv organisation för den gymnasiala och förgymnasiala vuxenutbildningen samtidigt som betingelserna för det fria och frivilliga folkbildningsarbetet förbättrats.

I ett stort antal kommuner kan numera inrättas en organisation för utbildning på deltid enligt kursplanerna för grundskolans högstadium,

fackskola, gymnasium och yrkesskola. Statsbidrag kommer att fr. o. m. den 1 juli 1968 utgå med 100 % av lönerna till lärare och skolledning. En starkt ökad aktivitet kan också redan märkas i kommunerna på detta område.

De två statliga skolorna för vuxna – i Norrköping och Härnösand – erbjuder frånsett yrkesskolutbildning samma program som den lokala vuxenutbildningsorganisationen men i andra studieformer. Undervisningen är en kombination av korrespondensstudier och muntlig undervisning under koncentrerade kursperioder. Den som så önskar kan fr. o. m. innevarande budgetår – vid skolan i Norrköping – bedriva studier enbart enligt korrespondensmetoden. Detta innebär att medan staten tidigare gav brevskolestipendier till ca 300 studerande per år, får nästa år 2 500 brevskolestuderande kostnadsfri undervisning.

Nyss beskrivna studieformer kommer att kompletteras med ett vidgat utnyttjande av radio och television i bl. a. vuxenutbildningens tjänst. En särskild utredning, den s. k. TRU-kommittén, har tillsatts för att leda försöksverksamheten på detta område. Kommittén förfogar över avsevärda resurser som möjliggör en omfattande produktion av program. Hela utbildningsfältet berörs av TRU-kommitténs arbete.

Genom vidtagna åtgärder förbättras snabbt utbildningsmöjligheterna för vuxna. En riktpunkt för reformarbetet är att utbildningen skall utformas på sådant sätt att produktionsbortfallet begränsas. På sikt kan emellertid andra studier än sådana som bedrivs på deltid komma att spela allt större roll. Härigenom kan också – som konstaterades i prop. 1967:85 – nuvarande studiefinansieringsformer komma att behöva omprövas.

Nuvarande bestämmelser om studiesocialt stöd för att underlätta vuxnas deltagande i studier innebär i huvudsak följande.

Om vuxna personer deltar i ungdomsutbildningen – oavsett vilket stadium studierna avser – regleras det studiesociala stödet enligt samma villkor som för övriga studerande vid samma utbildningslinje. Vid fackskolor, folkhögskolor, gymnasier och yrkesskolor utgår studiesocialt stöd enligt studiehjälpsreglementet den 4 juni 1964 (nr 402; ändrat senast 1967:302), varvid vuxna erhåller dels förhöjt studiebidrag med 175 kr. i månaden, dels studielån om högst 5 000 kr. om året. Om studeranden har försörjningsplikt mot barn under 16 år avvägs lånebeloppet enligt samma principer som för studerande vid universitetet. Studerande vid universitet och motsvarande läroanstalter har rätt – enligt studiemedelsförordningen den 4 juni 1964 (nr 401; ändrad 1967:884) – till studiemedel med f. n. 7 980 kr. om året, varav 1 750 kr. utgör ett studiebidrag. Vidare kan utgå barntillägg och extra studiemedel.

De studerande vid de särskilda läroanstalterna för vuxna – dvs. lokal och riksrekryterande vuxenutbildning – får under heltidsstudier samma förmåner som enligt studiehjälpsreglementet utgår vid t. ex. gymnasier och yrkesskolor. Vidare har vid de statliga skolorna för vuxna införts särskild ersättning för resor till och från skolorten.

Till deltagare i yrkesutbildningskurser för arbetslösa och i s. k. bristyrkesutbildning utgår utbildningsbidrag enligt bestämmelserna i arbets-

marknadskungörelsen den 3 juni 1966 (nr 368). Till följd av förslag i prop. 1968:1 (bil. 13 s. 93) höjs dessa bidrag fr. o. m. den 1 juli i år till för ensamstående 500 kr. i månaden och för familjeförsörjare 550 kr. i månaden. Vidare utgår bidrag till hyreskostnader m. m. Vid s. k. lokaliseringsutbildning utgår statsbidrag till företaget under förutsättning att eleven erhåller avtalsenlig lön.

Som nyss konstaterats väljer vuxna f. n. i första hand utbildning på deltid och kombinerar studier med arbete i eller utanför hemmet. I viss utsträckning förekommer det emellertid att vuxna på heltid ägnar sig åt utbildning. Detta är t. ex. fallet i fråga om arbetsmarknadsutbildningen. Vidare har av fackskolans utbildningsplatser en fjärdedel reserverats för vuxna. Även vuxenstuderande vid universitet och andra utbildningslinjer på samma stadium följer i många fall den reguljära utbildningsgången vilket innebär att de har starkt begränsade möjligheter att förvärvsarbeta. Statens skolor för vuxna representerar en blandform mellan hel- och deltidsstudier där de senare dock dominerar.

Det finns en rad skäl som från den enskildes synpunkt kan tala för val av deltidsutbildning. Studiemålet kan vara så begränsat att deltidsstudier därför ter sig som mest lämpligt. Den enskilde kan också känna tvekan inför sin egen förmåga och därför föredra att pröva på studier utan att släppa kontakten med sitt yrke. Även personer som från studiesynpunkt skulle föredra heltidsstudier kan avstå härifrån med hänsyn till risken att förlora en säker anställning. Särskilt i ett läge med sämre konjunkturutsikter torde dylika farhågor på många verka starkt återhållande.

Men också det studiesociala stödets omfattning och konstruktion kan av den enskilde upplevas som ett hinder mot heltidsstudier. Nuvarande stödformer för vuxna – med undantag av utbildningsbidragen inom arbetsmarknadsutbildningen – har anpassats till ungdomsutbildningens stödformer, studiehjälp och studiemedel. Inkomstbortfallet vid heltidsstudier kan bli så stort att det för vuxna inte uppvägs av det stöd som emellertid utgår inom ungdomsutbildningen.

Studiesociala stödåtgärder har till syfte att undanröja ekonomiska hinder för den som vill skaffa sig utbildning. Kraven på ett system som i fråga om vuxnas heltidsstudier skall motsvara detta syfte blir otvivelaktigt stora. Hur omfattande de blir beror bl. a. på antalet heltidsstuderande och på hur lång period det studiesociala stödet skall avse. Kraven blir vidare avhängiga av i hur hög grad man vill stimulera den enskilde till att välja heltidsstudier. Det gäller härvid inte enbart frågan om att tillmötesgå enskildas önskemål om eller neutralisera deras motstånd mot sådana studier utan i lika hög grad att stimulera till utbildning för att arbetskraften härigenom skall bättre svara mot arbetsmarknadens behov.

I en inom utbildningsdepartementet utarbetad departementspromemoria (Stencil U 1968:6) har vissa förslag lagts fram om förbättrade studiefinansieringsmöjligheter för de vuxna. För att mildra återbetalningsbördan för dem som vid vuxen ålder genomgått en lång utbildning föreslås inom studiemedelssystemet en viss avskrivning av den studerandes ev. lån från allmänna studielånefonden. I samma syfte läggs förslag fram om en utsträckning av perioden för återbetalning av studiemedel

från nuvarande minst tio till minst femton år. Slutligen föreslås en höjning av åldersgränsen för erhållande av studiemedel från 40 till 45 år. Förslagen är avsedda att träda i kraft den 1 juli 1969.

De förslag som lagts fram i denna promemoria har till syfte att snabbt åstadkomma förbättringar inom det nuvarande studiesociala systemet. Bl. a. på grund av den exceptionellt snabba utvecklingen av ungdomsutbildningen finns det i dag betydande olikheter i utbildningsnivå mellan men även inom generationerna. Även om utbildningstillfällena nu successivt vidgas även för vuxna kommer det att ta ganska lång tid att på detta område åstadkomma en decentralisering av utbildningsmöjligheterna. I ett samhälle med annan utbildningsstruktur måste sannolikt andra lösningar av studiefinansieringsfrågorna väljas. Det kan emellertid bli aktuellt att under mellantiden pröva ändringar i det studiesociala systemet utöver dem som aktualiseras i den nu framlagda promemorian. En central uppgift måste dock vara att studera vilken utformning studiefinansieringen bör ha i en situation då utbildning kommer för varje människa att bli ett naturligt inslag under den yrkesverksamma tiden.

Jag vill i anslutning härtill erinra om att i prop. 1967:85 bl. a. framhölls att inom vuxenutbildningen studier på deltid t. v. bör dominera men att framdeles andra studieformer kan komma att spela en större roll. Sådana förändringar av organisatorisk natur påverkar självfallet också studiefinansieringens utformning.

Frågan om den mer långsiktiga utformningen av studiefinansieringen inom vuxenutbildningen bör nu göras till föremål för utredning. Detta uppdrag bör anförtros särskilda sakkunniga.

Utredningen bör klarlägga hur nuvarande studiesociala åtgärder fungerat i skilda avseenden. Jag tänker därvid bl. a. på vilken rekryteringseffekt, som uppnåtts med de olika systemen, och vilka utgiftsbehov som vuxenstuderande har redovisat.

I den offentliga debatten har det framförts skiftande synpunkter på hur studiefinansieringen inom vuxenutbildningen skall utformas i framtiden. Ett uppslag är att med utgångspunkt i studiemedelsförordningen skapa ett enhetligt system för all vuxenutbildning. Invändningar har riktats häremot; bl. a. har ifrågasatts om arbetsmarknadsutbildningen kan inordnas i ett sådant system utan att syftet äventyras. Enligt ett annat uppslag bör man söka konstruera ett mer generellt verkande system, i form av ett slags utbildningsförsäkring. Det kunde i ett sådant system visa sig motiverat med åtgärder för att särskilt stimulera dem som har relativt kort grundutbildning.

De sakkunniga har att pröva dessa och andra former för finansieringen av vuxnas studier och utbildning. Utredningsuppdraget innefattar bedömning av vilka effekter olika system kan beräknas få i skilda avseenden. Nuvarande system för studiesocialt stöd inom ungdomsutbildningen – dvs. såväl studiehjälps- som studiemedelssystemet – kan som nämnts påverkas i större eller mindre utsträckning. De sakkunniga bör också söka uppskatta vilken omfattning heltidsstudier kan komma att få vid skilda studiefinansieringssystem. Sådana uppskattningar är – ehuru svåra att genomföra – självfallet av betydelse vid val av system för studiefinansie-

ringen.

De studiesociala åtgärderna på vuxenutbildningsområdet kan komma att verka styrande på utbildningssystemet i dess helhet. Avvägningen mellan ungdoms- och vuxenutbildning liksom fördelningen på heltids- och deltidsstudier påverkas sålunda av åtgärdernas utformning. De olika systemen bör bedömas också med hänsyn till sådana effekter.

Det är vidare en central uppgift för de sakkunniga att göra noggranna beräkningar av såväl samhällsekonomiska kostnader som statsfinansiella utgifter vid skilda ambitionsnivåer och system. Utredningen bör därvid även pröva frågan om i vilken form finansieringen av studiestöd åt vuxna skall ske. Den är oförhindrad att söka sig fram efter andra vägar än dem som hittills utnyttjats för finansieringen av stödet, dvs. bidrag av statsmedel eller återbetalning från enskilda.

Jag har i det föregående främst uppehållit mig vid frågan om studiesocialt stöd till vuxna som avstår från förvärvsarbete för att på heltid genomgå utbildning. Från samhällets synpunkt finns skäl för att även i framtiden vuxna studerar på deltid, oavsett de motiv som den enskilda kan ha härför. Produktionsbortfallet blir vid deltidsstudier mindre och utbildningsorganisationen kan utnyttjas på ett mer ekonomiskt sätt. Genom de under 1960-talet vidtagna åtgärderna har staten kraftigt stimulerat studier av detta slag. Den samhälleliga utbildningsapparaten har byggts ut mycket kraftigt och erbjuder nu kostnadsfria studier till ett stort antal vuxna. Behovet av direkt studiesocialt stöd torde vara begränsat för de deltidsstuderande under förutsättning att de har förvärvsarbete. Däremot kan det finnas skäl överväga vissa indirekta studiesociala åtgärder t. ex. införande av fritt studiemateriel. I vissa situationer kan det måhända finnas behov även för deltidsstuderande att under kort tid ta ledigt från förvärvsarbete för att koncentrera sig på studierna. Enligt nuvarande regler kan i sådana fall utgå lån ur allmänna studielånefonden. De sakkunniga bör i sitt utredningsarbete pröva om denna stödform är tillfyllest.

De sakkunniga bör sikta på att framlägga ett fullständigt och i detalj genomarbetat förslag. Utredningens uppgift är emellertid synnerligen komplicerad. Svårigheten att på förhand bedöma hur ett visst system skulle verka och vilka kostnader det skulle komma att dra är stora. Jag vill därför inte utesluta att de sakkunniga kan komma fram till att förorda en försöksverksamhet som skulle kunna ge ledning vid åtgärdernas slutliga utformning. Bl. a. skulle den kunna ge uppslag till en angelägenhetsgradering av olika komponenter inom ett studiefinansieringssystem. Enligt denna modell skulle utredningen kunna föreslå en experimentverksamhet inom en begränsad finansiell ram.

På grund av det anförda hemställer jag, att Kungl. Maj:t bemyndigar chefen för utbildningsdepartementet

att tillkalla högst sju sakkunniga med uppdrag att företaga utredning angående studiefinansieringen inom vuxenutbildningen,
att utse en av de sakkunniga att vara ordförande,
att besluta om experter, sekreterare och annat arbetsbiträde åt de sakkunniga.

Vidare hemställer jag, att Kungl. Maj:t föreskriver

att de sakkunnig får samråda med myndigheter samt begära uppgifter och yttranden från dem,
att ersättning till sakkunnig, expert och sekreterare skall utgå i form av dagarvoden enligt kommittékungörelsen den 28 juni 1946 (nr 394), om ej annat föreskrivs,
att kostnaderna för utredningen skall betalas från åttonde huvudtitelns kommittéanslag.

Slutligen hemställer jag, att Kungl. Maj:t medger att statsrådsprotokollet i detta ärende offentliggörs omedelbart.

Vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt bifaller Hans Maj:t Konungen.

II Tilläggsdirektiv till kommittén för studiestöd åt vuxna. Utdrag ur protokollet över utbildningsärenden hållet inför hans Maj:t Konungen i statsrådet på Stockholms slott den 25 februari 1972.

Statsrådet Moberg anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om *tilläggsdirektiv till kommittén för studiestöd åt vuxna* och anför.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallades den 28 juni 1968 sakkunniga för att utreda studiefinansieringen inom vuxenutbildningen, kommittén (U 1969:51) för studiestöd åt vuxna (SVUX).

Statsmakterna har successivt fattat beslut om utökade insatser för förbättrad vuxenutbildning, senast på grundval av förslag i prop. 1971:37 angående vuxenutbildning.

Vid behandlingen av nämnda proposition redovisade utbildningsutskottet i sitt av riksdagen godkända utlåtande (UbU 1971:13) pågående utredningsarbete på vuxenutbildningens område och uttalade i anslutning härtill bl. a. följande.

Vad utskottet här redovisat belyser den snabba utveckling som pågår på vuxenutbildningsområdet i linje med de av statsmakterna fastställda principerna och antagna riktlinjerna. Utskottet, som vill understryka att dessa principer och riktlinjer står fast, finner det samtidigt angeläget framhålla att Kungl. Maj:t fortlöpande bör redovisa utveckling och utredningsläget på området. Sålunda bör Kungl. Maj:t till 1972 års riksdag lämna en sådan redogörelse. Redovisningen bör även innefatta de förslag som avses bli föremål för statsmakternas beslut. Utskottet vill vidare framhålla att det givetvis är viktigt att vuxenutbildningens olika former stöder och kompletterar varandra på ett så effektivt sätt som möjligt. I förevarande proposition har föredraganden berört bl. a. samordningsproblemen på det lokala planet och därvid uppehållit sig vid den roll vuxenutbildningsråden bör kunna spela. Det är enligt utskottets mening angeläget att frågorna om samordning och arbetsfördelning inom vuxenutbildningen även i övrigt – bl. a. mot bakgrund av erfarenheterna

från FÖVUX – blir behandlade. Dessa frågor har samband också med lösningen av studiefinansieringsproblemen och bör därför enligt utskottets mening kunna belysas genom arbetet i SVUX. Det kan därvid visa sig nödvändigt med en vidgning av ramen för SVUX's uppgifter. En här antydd precisering av uppgifterna för SVUX bör enligt utskottet leda till att man ökar det parlamentariska inslaget i kommittén. I det längre perspektivet, sedan nu pågående utredningsresultat redovisats, kan frågan om en samlad översyn ånyo aktualiseras.

Genom beslut den 8 juli 1971 har antalet ledamöter i kommittén för studiestöd åt vuxna utökats.

De vuxnas studiebehov är omfattande och skiftande. Det finns också olika möjligheter för dem att tillgodose sina önskemål. En viktig uppgift under de senaste åren har varit att bygga ut existerande former för vuxenutbildning men också att skapa nya studiealternativ. Enligt min mening svarar dessa former mot behov som kommer att bli bestående. Som utskottet framhållit bör man därför överväga hur de olika formerna av samhällsstödd vuxenutbildning skall stödja och komplettera varandra. Det är därutöver nödvändigt att även i bl. a. organisatoriskt och studiesocialt avseende göra prioriteringar mellan olika åtgärder.

Kommittén har nyligen i debattskriften Vuxna Utbildning Studiefinansiering (SOU 1971:80) belyst de mycket stora kostnader som en omfattande insats på vuxenutbildningsområdet skulle kräva (s. 40–57). Kommittén redovisar även olika principer för hur en prioritering skulle kunna göras (s. 32–39).

En grundläggande fråga i sammanhanget gäller den fortsatta utvecklingstakten inom den av samhället stödda vuxenutbildningen. Som jag ofta framhållit bör en viktig utgångspunkt för det fortsatta handlandet inom utbildningspolitiken vara att vuxenutbildningen får successivt ökade resurser. Vägledande bör därvid vara att i första hand beakta behovet av utbildning för dem som har en kort och bristfällig utbildning.

Inom ett totalt givet program kan det emellertid givetvis bedömas vara angeläget med tyngdpunktsförskjutningar. Jag vill på denna punkt hänvisa till mina uttalanden om inriktningen av vuxenutbildningen i prop. 1970:35 och 1971:37. I det fortsatta arbetet är det nödvändigt att en avvägning sker mellan i sig angelägna önskemål. Därvid bör kommittén pröva vilka åtaganden som en utvidgad uppsökande verksamhet skulle medföra och därmed beakta erfarenheterna från den försöksverksamhet med uppsökande verksamhet inom vuxenutbildningen som en särskild kommitté, kommittén för försöksverksamhet med vuxenutbildning (FÖVUX), f. n. har ansvaret för. Kommittén bör vidare pröva de tankegångar som förts fram av bl. a. LO:s arbetsgrupp för vuxenutbildning om en särskild insats för relativt unga som på grund av att grundskolan införts successivt inte fått tillgång till den nioåriga obligatoriska skolan. Kommitténs bedömning bör även innefatta en avvägning mellan heltids-, deltids- och fritidsstudier. Övervägandena kan leda fram till en prövning av det statliga stödet till olika former av vuxenutbildning.

Den enskilde möter som jag tidigare framhållit ett stort utbud av vuxenutbildning som svarar mot skilda behov. I vissa fall kan det

emellertid vara svårt, trots de många olika formerna, att få till stånd utbildning. För den enskilde kan det vidare ibland vara svårt att orientera sig om de olika studiemöjligheterna. Från de studieintresserades sida kan det därför te sig som angeläget med en lokal och regional samordning av utbildningsinsatserna. Även från samhällets sida kan en sådan samordning ha flera fördelar. Det bör därför närmare undersökas av kommittén hur man skall kunna nå fram härtill. De lokala vuxenutbildningsrådens uppgifter bör därvid särskilt beaktas.

Kommittén bör vid fullgörandet av sitt uppdrag samråda med kommittén för försöksverksamhet med vuxenutbildning.

På grund av det anförda hemställer jag att Kungl. Maj:t utvidgar uppdraget för kommittén för studiestöd åt vuxna i enlighet med vad jag anfört i det föregående.

Vidare hemställer jag att Kungl. Maj:t medger att statsrådsprotokollet i detta ärende offentliggörs omedelbart.

Vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt bifaller Hans Maj:t Konungen.

Statens offentliga utredningar 1974

Kronologisk förteckning

1. Orter i regional samverkan. A.
2. Ortsbundna levnadsvillkor. A.
3. Produktionskostnader och regionala produktionssystem. A.
4. Regionala prognoser i planeringens tjänst. A.
5. Boken Litteraturutredningens huvudbetänkande. U.
6. Förenklad konkurs m. m. Ju.
7. Barn- och ungdomsvård. S.
8. Rättegången i arbetstvister. A.
9. Samhälle och trossamfund. Sammanställning av remissyttranden över betänkanden av 1968 års beredning om stat och kyrka. U.
10. Data och näringspolitik. I.
11. Svensk industri. Delrapport 1. I.
12. Svensk industri. Delrapport 2. I
13. Svensk industri. Delrapport 3. I.
14. Svensk industri. Delrapport 4. I.
15. Sänkt pensionsålder m. m. S.
16. Neutral bostadsbeskattning. Fi.
17. Solidarisk bostadspolitik. B.
18. Solidarisk bostadspolitik. Bilagor. B.
19. Högskoleutbildning. Läkarutbildning för sjuksköterskor. U.
20. Förslag till skatteomläggning m. m. Fi.
21. Markanvändning och byggande. B.
22. Vattenkraft och miljö. B.
23. Rekla1 V. Information i reklamen. U.
24. Förslag till hamnlag. K.
25. Fri sterilisering. Ju.
26. Motorredskap. K.
27. Mindre brott. Ju.
28. Räntelag. Ju.
29. Att utvärdera arbetsmarknadspolitik. A.
30. Jordbruk i samverkan. Jo.
31. Unga lagöverträdare V. Ju.
32. Solidarisk bostadspolitik. Följdfrågor. B.
33. Att översätta Gamla testamentet. U.
34. Grafisk industri i omvandling. I.
35. Spridning av kemiska medel. Jo.
36. Skolan, staten och kommunerna. U.
37. Mut- och bestickningsansvaret. Ju.
38. FFV. Förenade fabriksverken. I.
39. Socialvården. Mål och medel. S.
40. Socialvården. Mål och medel. Sammanfattning. S.
41. Statsbidrag till kommunal färdtjänst, hemhjälp och familjedaghemsverksamhet. Fi.
42. Barns fritid. S.
43. Utställningar. U.
44. Effekter av förpackningsavgiften. Jo.
45. Samordnad traktamentsbeskattning. Fi.
46. Befordringsförfarandet inom krigsmakten. Fö.
47. Installationsbranschen. I.
48. Installationsbranschen. Bilagor. I.
49. Bevissäkringslag för skatte- och avgiftsprocessen. Fi.
50. Information och medverkan i kommunal planering. Rapport. Kn.
51. Utbildning i förvaltning inom försvaret. Del 1. Fö.
52. Utbildning i förvaltning inom försvaret. Del 2. Fö.
53. Skolans arbetsmiljö. U.
54. Vidgad vuxenutbildning. U.
55. Utsökningsrätt XIII. Ju.
56. Närförläggning av kärnkraftverk. I.
57. Lägenhetsreserv. B.
58. Skolans arbetsmiljö. Bilagor. U.
59. Sexual- och samlevnadsundervisning. U.
60. Trafikbuller. Del I. Vägtrafikbuller. K.
61. Trafikbuller. Bilagedel. K.
62. Studiestöd åt vuxna. U.

Statens offentliga utredningar 1974

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Förenklad konkurs m. m. [6]
Fri steriliseringa. [25]
Mindre brott. [27]
Räntelag. [28]
Unga lagöverträdare V. [31]
Mut- och bestickningsansvaret. [37]
Utsökningsrätt XIII. [55]

Försvarsdepartementet

Befordringsförfarandet inom krigsmakten. [46]
Krigsmaktens förvaltningsutbildningsutredning. 1. Utbildning i förvaltning inom försvaret. Del. 1. [51]
2. Utbildning i förvaltning inom försvaret. Del 2. [52]

Socialdepartementet

Barn- och ungdomsvård. [7]
Sänkt pensionsålder m. m. [15]
Socialutredningen. 1. Socialvården. Mål och medel. [39]
2. Socialvården. Mål och medel. Sammanfattning. [40]
Barns fritid. [42]

Kommunikationsdepartementet

Förslag till hamnlag. [24]
Motorredskap. [26]
Trafikbullerutredningen. 1. Trafikbuller. Del I. Vägtrafikbuller. [60]
2. Trafikbuller. Bilagedel. [61]

Finansdepartementet

Neutral bostadsbeskattning. [16]
Förslag till skatteomläggning m. m. [20]
Statsbidrag till kommunal färdtjänst, hemhjälp och familjedaghemsverksamhet. [41]
Samordnad traktamentsbeskattning. [45]
Bevissäkringslag för skatte- och avgiftsprocessen. [49]

Utbildningsdepartementet

Boken. Litteraturutredningens huvudbetänkande. [5]
Samhälle och trossamfund. Sammanställning av remissyttranden över betänkanden av 1968 års beredning om stat och kyrka. [9]
Högskoleutbildning. Läkarutbildning för sjuksköterskor. [19]
Reklam V. Information i reklamen. [23]
Att översätta Gamla testaöentet. [33]
Skolan, staten och kommunerna. [36]
Utställningar. [43]
Skolans inre arbete. 1. Skolans arbetsmiljö. [53] 2. Skolans arbetsmiljö. Bilagor. [58]
Vidgad vuxenutbildning. [54]
Sexual- och samlevnadsundervisning. [59]
Studiestöd åt vuxna. [62]

Jordbruksdepartementet

Jordbruk i samverkan [30]
Spridning av kemiska medel. [35]
Effekter av förpackningsavgiften. [44]

Arbetsmarknadsdepartementet

Expertgruppen för regional utredningsverksamhet. 1. Orter i regional samverkan. [1] 2. Ortsbundna levnadsvillkor. [2] 3. Produktionskostnader och regionala produktionssystem. [3] 4. Regionala prognoser i planeringens tjänst. [4]
Rättegången i arbetstvister. [8]
Att utvärdera arbetsmarknadspolitik. [29]

Bostadsdepartementet

Boende- och bostadsfinansieringsutredningarna. 1. Solidarisk bostadspolitik. [17] 2. Solidarisk bostadspolitik. Bilagor. [18] 3. Solidarisk bostadspolitik. Följdfrågor. [32] 4. Lägenhetsreserv. [57]
Markanvändning och byggande. [21]
Vattenkraft och miljö. [22]

Industridepartementet

Data och näringspolitik. [10]
Industristrukturutredningen. 1. Svensk industri. Delrapport 1. [11]
2. Svensk industri. Delrapport 2. [12] 3. Svensk industri. Delrapport 3. [13] 4. Svensk industri. Delrapport 4. [14]
Grafisk industri i omvandling. [34]
FFV. Förenade fabriksverken. [38]
Installationsbranschutredningen. 1. Installationssektorn. [47] 2. Installationssektorn. Bilagor. [48]

Kommundepartementet

Information och medverkan i kommunal planering. Rapport. [50]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen

Nordisk utredningsserie (Nu) 1974

Kronologisk förteckning

1. Sverigefinnarna och deras organisationer
2. Naturorienterande ämnen i grundskolan i Norden, årskurserna 1–6
3. Förslag till Nordisk tentamensgyldighed
4. Grunnskolen i Norden
5. Spesialundervisning i Norden
6. Færøyene i Norden
7. Høyere utdanning av sykepleiere
8. Äldres integration i samhället
9. Kontrollpolitik och narkotika

Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-01984-1